

**Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії
Відділ української етнології**

Фігурний Ю. С.

Роман Шухевич – становлення національного героя

Київ 2011

УДК 908 (478)
ББК 63,5 (4 УКР)
Ф 65

Схвалено до друку на засіданні Вченої ради ННДІУВІ

Рецензенти:

Баран В.Д. – член-кореспондент НАН України, професор, доктор історичних наук.

Залізняка Л.Л. – професор, доктор історичних наук.

Ятченко В.Ф. – професор, доктор філософських наук.

Ф 65 Фігурний Ю. С.

Роман Шухевич – становлення національного героя. – К., ННДІУВІ. – 2011. – 160 с.

У монографії аналізується етнодержавонацієтворча діяльність Романа Шухевича в українознавчому вимірі, а саме його становлення як національного героя. Ця книга була підготовлена в рамках науково-дослідної роботи «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі», що фінансується за рахунок державного бюджету. Її керівником є доктор філологічних наук, професор Кононенко П. П. Вона виконується в ННДІУВІ відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології.

Праця розрахована на учнів, вчителів, студентів, викладачів, аспірантів, науковців і всіх тих, хто цікавиться життям і буттям українського народу.

ББК 63,5 (4 УКР)
© Фігурний Ю. С. 2011
© ННДІУВІ МОНМС України, 2011.

ЗМІСТ

Роман Шухевич – становлення національного героя.....	4
Передмова.....	4
Вступ.....	9
Розділ 1.....	11
Розділ 2.....	17
Розділ 3.....	38
Розділ 4.....	49
Висновки.....	52
Післямова.....	52
Додатки (статті, рецензії та бібліографія Ю. Фігурного).....	53
Відділ української етнології (1992-2011 рр.).....	53
Кінофільм В. Бортка “Тарас Бульба” (версія 3.0) – перезавантаження. Повість М. Гоголя “Тарас Бульба” (перша і друга редакції – версія 1.0, версія 2.0).....	65
Етнографічні дослідження поліського села Бовища на Чернوبильщині.....	94
Образ вовка в українських прислів'ях та приказках.....	95
Професійна підготовка спеціалістів вищої кваліфікації з українознавства в ННДІУ МОН України (Рецензія на методичний довідник «Аспірантура Національного науково-дослідного інституту українознавства. Упорядник Машкова Г.М. – К., 2010.– 36 с.»).....	98
Світова велич і могутність скіфської доби прадавньої історії України (Рецензія на монографію Грицюка В.М. «Військо скіфів (озброєння, організація, війни та воєнне мистецтво)». – Чернівці: «Місто», 2009.– 296 с.).....	102
Фахове і фундаментальне дослідження праісторії України й українців (Рецензія на книгу В. Барана і Я. Барана «У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці». – К., ННДІУ, 2011.– 800 с.).....	107
«...Звідки пішла Руська земля, і хто в ній почав спершу княжити, і як Руська земля (держава) постала?» (Рецензія на монографію Шостак М.В. «Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX-XXI століття». – К., ННДІУ.– 2011.– 142 с.).....	112
Осягнення феномену світового українства (Рецензія на важливу українознавчу книгу Івана Пасемка „Українство: світові обшири: Статті, есеї, розвідки. Х.: Майдан, 2006.– 604 с.» та відзначення 75-ліття знаного в Європі й у світі українознавця, україніста, славіста, публіциста та перекладача).....	117
Українознавчі виміри важливих культурних, мовних, історичних, етнонаціонально-державотворчих проблем життєдіяльності українського народу в цивілізаційному часопросторі (Рецензія на книгу Івана Пасемка «Українство: світові обшири. Есеї, статті, розвідки». – Тернопіль: Джура, 2010.– 440 с.).....	123
Перспективи євроатлантичної інтеграції України (Рецензія на наукове видання «Проблеми НАТО в українському державоутворенні. – К.: НДІУ, 2008.– 98 с.»).....	126
Понятійне підґрунтя сучасної геополітики (Рецензія на «Словник геополітичних термінів та понять / Упоряд. і ред. В.с. Крисаченко; за заг. ред. О.С. Власюка, П.П. Кононенка. – К.: ПЦ «Фоліант», 2008.– 208 с.).....	129
Бібліографія наукових праць Ю. Фігурного (1995-2011).....	131
Інформація про монографію.....	158
Інформація про автора.....	159

Роман Шухевич – становлення національного героя

**Мій добрий і мудрий матері
Надії Опанасівні Довгань
з любов'ю і повагою
присвячую цю монографію**

Передмова

«Я не хочу бути героєм України! / Не цінує героїв моя країна...» – вперше я почув слова цієї знакової пісні у виконанні фронтмена (лідера) гурту «Тартак» Сашка Положинського восени 2004 р. на одному із збірних концертів українських рок-музикантів, які проводилися в рамках розпочатих тоді президентських перегонів. Мій розум і моє серце були вражені тверезою раціональністю й імпульсивною емоційністю пісенної композиції. Згодом, я дізнався, що саме за цю надзвичайно гостру і правдиву пісню виступи «тартаківців» знімали з теле- і радіо ефірів, перешкоджали проведенню їхніх концертів тощо, але вони не поступалися, не «зламалися» й продовжували співати. Це була їх Позиція, це був їх вчинок, один з багатьох, який і зрештою призвів до перемоги Помаранчевої революції. Тоді ж у листопаді-грудні 2004 р. на Майдані Незалежності я почув слова іншої пісні, про героїв, які дивляться на нас з Небес, яку співав Фома у музичному супроводі своїх побратимів з групи «Мандри». Здавалося, Україна й українці остаточно поривають зі своїми постколоніальним, пострадянським минулим, позбуваються власної меншовартості й малоросійства та розпочинають розбудовувати демократичну, правову, освічену, заможну країну і впевнено торують шлях до НАТО й Європейської Унії, а всі ті сотні й тисячі героїв, які пожертвували своїм життям в ім'я Української Самостійної Соборної Держави, щиро радіють нашим успіхам і перемогам. Проте, не склалося... Виявилось, що мало здолати фальсифікації і надати владу законообраному Президенту Віктору Ющенку (2005-2010), треба було ще й повсякденно «лупати скалу» пристосуванства, кумівства, профанації та бездіяльності, які стали візитівкою т. зв. «помаранчевої команди любих друзів – нещадних ворогів». Позитивні задуми й рішучі кроки зводилися нанівець непослідовною і непрофесійною політикою «переможців». У 2007 р. В. Ющенко своїм президентським указом присвоїв посмертно звання Героя України Роману Шухевичу, якому саме тоді могло б виповнитися сто років, якби не загинув від ворожої кулі 5 березня 1950 р. Здавалося, історична правда відновлена, справжній герой де-факто, отримав героя де-юре. Але диявол приховується в дрібницях. Так, як Положення про надання звання Героя України приймалося ще Президентом Леонідом Кучмою (1994-2005), то в ньому було зафіксовано цілу низку вимог до претендента, у тому числі й мати статус українського громадянства (як сучасної України, так і колишньої УРСР). Нажаль, ні В. Ющенко, ні його юристи не надали великої уваги цим правовим нюансам і неперереформували їх, тим самим власноруч заклавши міну уповільненої дії. Ні для кого не було секретом, що Р. Шухевич ніколи не мав т. зв. офіційного українського громадянства. Народився він в Австро-Угорській імперії, потім був громадянином Другої Речі Посполитої (1925-1939), згодом підлеглим Третього Райху (1939-1942), а з 1943 по 1951 роки – борцем за Українську державність. Здавалося цього досить, але юридичні колізії не були відрегульовані з правовими нормами Кучмівського Положення. З приходом до влади нового Президента Віктора Януковича, ці правові невідповідності були успішно задіяні й Романа Шухевича позбавили звання Героя України. Все! Героїчна драма, врешті-решт, перетворилася трагікомедійний фарс. Якби Р. Шухевич міг би споглядати це блюзнірство, то ймовірно вимовив би лише: «Я не хочу бути героєм України! Не

цінує героїв моя країна!» І був би стовідсотково правий, тому що є просто герої – Національні Герої, які всім своїм життям і насамперед смертю, як наприклад Роман Шухевич, виборили у звияжній борні це почесне Наймення, а є записні герої – яких записали в герої, а то навіть ще й «крутіше», які самі себе вписали героями (в сучасній кланово-олігархічній Україні майже все купується, питання лише в ціні та наближенні до «тіла» (очільника Банкової). Саме таким «героєм» не хоче бути Олександр Положинський і ніколи б не погодився ним стати навіки 44-літній Роман Шухевич!

Ознайомившись зі статусом «героя» в Україні 2010-2011 рр., ми звернемося до першоджерела цього феномену і поринемо у сиву давнину. Як свідчить *Lexikon der Antike* (Античний словник), герої (грецькою *heros*) – це персонажі грецьких міфів, особливо доісторичної (дописемної) доби, які не були богами, чи тільки частково перебували на проміжній стадії поміж богами і людьми й мали привілейований статус богоподібних істот. Але окрім цієї міфологічно-легендарної складової у давніх греків був і конкретно-історичний аспект поняття «герой». Так, у них героями вважалися також люди, які навіть після своєї смерті продовжували здійснювати вагомий вплив (позитивний чи негативний); засновники міст (Мільтіад у Херсонесі Фракійському); заслужені законодавці (Солон); великі благодійники; прабатьки родів і племен; звияжці, загиблі на полі бою (воїни Марафона, 300 спартанців); фундаторів філософських наукових шкіл; видатних поетів тощо. Герої мали допомагати грекам у всіх державних і приватних справах, рятувати під час хвороб і нещасть, сприяти розвитку і захисту міст і жител, надавати допомогу під час воєн і битв. Загалом, віра в героїв відігравала велику роль у житті античних греків і в багатьох випадках до них зверталися як до богів, такі звичаї навіть у дечому нагадувало пошанування культів святих у християнстві. Символічно, що сам культ героїв у стародавніх греків, на думку вчених, бере свої початки з пошанування мертвих і поховальної аристократичної традиції мікенського часу, яка безпосередньо пов'язана й з Ахіллом¹.

Отже, легендарний міф й історичний наратив поєднуючись в єдине ціле, врешті-решт, створюють таке поняття і такий феномен як «герой», що згодом стало надбанням не тільки античної Греції, а і всієї цивілізації *Ното Сарієнс*. Проймаючи століття й тисячоліття, канули в Лету (ріку забуття) Троя, Мікени, Афіни, Спарта, Македонія тощо, але герої і герої завжди були потрібні людству. Герої-звияжці, герої-засновники, герої-мислителі, герої-творці! Одним із таких героїв і став у середині буремного ХХ ст. – Роман Шухевич. А те, як на початку ХХІ ст. одні пострадянські владоможці надали йому офіційне звання Героя України, а інші – відібрали, лише підтверджує той промовистий факт, що ми всі ще не стали українською політичною нацією, а Україна, на превеликий жаль, втрачаючи свою українськість, одночасно стрімко перетворюється у буферну сіру Зону між демократичним Європейським Союзом і авторитарною Російською Федерацією. Чи зможуть українці піднятися з колін і захистити свій вибір, власне сьогодення і майбуття дітей покаже час, але в одному автор переконаний стовідсотково – яскравий приклад життя і діяльності такої визначної особистості як Національний герой Роман Шухевич стане нам усім у наголі. Саме тому заклик ще одного Національного героя, героя-звияжця, героя-засновника, героя-мислителя, героя-творця Тараса Шевченка: «Борітеся – поборете!»

А наостанок, ми хочемо читачам запропонувати переглянути перелік осіб, які удостоєні почесного звання Героя України й самостійно зробити

¹ Словарь античности / Пер. с нем. – М., 1993. – С. 134.

висновок «Who is Who» (хто є хто): «Авдієвський Анатолій Тимофійович, Алексєєв Юрій Сергійович, Антонєць Семен Свиридонович, Астров-Шумілов Геннадій Костянтинович, Багров Микола Васильович, Байсаров Леонід Володимирович, Балабуєв Петро Васильович, Балагура Тетяна Іванівна, Балюк Іван Махтейович, Баранов Юрій Іванович, Бартєнєв Олександр Володимирович, Бар'яхтар Віктор Григорович, Басистюк-Гаптар Ольга Іванівна, Березняк Євген Степанович, Березовський Георгій Васильович, Берест Олексій Прокопович, Бистров Сергій Іванович, Білаш Борис Федорович, Білаш Олександр Іванович, Білобров Юрій Миколайович, Бобов Геннадій Борисович, Богуслаєв Вячеслав Олександрович, Бойко Володимир Семенович, Бойко Микола Костянтинович, Бойко Юрій Анатолійович, Бондар Григорій Васильович, Бондарєв Віктор Леонідович, Бондарчук Сергій Васильович, Бондін Юрій Миколайович, Борисюк Михайло Дем'янович, Боровик Олександр Григорович, Брюховецький В'ячеслав Степанович, Бубка Сергій Назарович, Бугаєць Анатолій Олександрович, Бялик Микола Іванович, Вадатурський Олексій Опанасович, Вакарчук Іван Олександрович, Вантух Мирослав Михайлович, Василишин Михайло Іванович, Васильченко Микола Семенович, Ващук Микола Васильович, Венедиктов Лев Миколайович, Видобора Володимир Деонисович, Владимиренко Олександр Володимирович, Возіанов Олександр Федорович, Возницький Борис Григорович, Войтович Станіслав Андрійович, Воліков Володимир Миколайович, Волошин Августин Іванович, Вороновський Геннадій Кирилович, Вужинський Іван Андрійович, Вуйчицький Анатолій Станіславович, Гавриленков Микола Протасович, Галуненко Олександр Васильович, Генієвський Сергій Іванович, Герасимов Іван Олександрович, Гетьман Вадим Петрович, Гірник Олександра Миколайович, Гнатюк Дмитро Михайлович, Голово Анатолій Григорович, Гон'гадзе Георгій Русланович, Гончар, Олександр (Олесь) Терентійович, Гордейчук Катерина Іллівна, Гордовенко Михайло Васильович, Гречиха Юрій Михайлович, Гречушкін Валерій Вікторович, Гриньов Микола Герасимович, Гришко Зінаїда Михайлівна, Грядущий Борис Абрамович, Губерський Леонід Васильович, Гулий Іван Михайлович, Гулий Максим Федотович, Гута Іван Миколайович, Даниленко Іван Юхимович, Дерев'янка Кузьма Миколайович, Дерюгіна Альбіна Миколаївна, Дзензерський Віктор Олександрович, Дзюба Іван Михайлович, Дідківський Володимир Олександрович, Дорошко Михайло Костянтинович, Драч Іван Федорович, Євдокименко-Ротару Софія Михайлівна, Жар Михайло Васильович, Жауров Микола Єгорович, Жданов Олександр Андрійович, Загребельний, Павло Архипович, Запорожець Іван Іванович, Засуха Тетяна Володимирівна, Звягільський Юхим Леонідович, Зінкевич Василь Іванович, Зубець Михайло Васильович, Іваничук Роман Іванович, Іванов Федір Антонович, Івасюк Володимир Михайлович, Іващук Петро Володимирович, Івчук Василь Якович, Ігнатенко Василь Іванович, Каденюк Леонід Костянтинович, Казаков Валерій Миколайович, Карасик Юрій Михайлович, Качура Олександр Степанович, Кириченко Раїса Опанасівна, Китаєвий, Григорій Трохимович, Ківа Дмитро Семенович, Кличко Віталій Володимирович, Ключкова Яна Олександрівна, Ключников Олександр Олександрович, Книшов Геннадій Васильович, Кобзаренко Анастасія Степанівна, Коваленко Алла Арестівна, Козловський Альфред Іванович, Козьявкін Володимир Ілліч, Колесса Микола Філаретович, Кومانов Володимир Геннадійович, Конюхов Станіслав Миколайович, Копичай Іван Васильович, Корост Тетяна Михайлівна, Коросташов Олександр Григорович, Костюк Платон Григорович, Костюченко Михайло Іванович, Косюк Юрій Анатолійович, Кошельник Віктор Андрійович, Кравчук Леонід Макарович, Криворучко Анатолій Тихонович, Крижовачук Олег Петрович, Крюкова Ніла Валеріївна, Кудревич Олександр Андрійович, Лавриненко Анатолій

Анатолійович, Ландик Валентин Іванович, Лелеченко Олександр Григорович, Литвин Володимир Михайлович, Литвинов Леонід Федорович, Літвак Борис Давидович, Літвінов Володимир Григорович, Лобановський Валерій Васильович, Лук'яненко Володимир Матвійович, Лук'яненко Левко Григорович, Лятецька Людмила Володимирівна, Макаров Володимир Іванович, Мала Любов Трохимівна, Маркус Тетяна Йосипівна, Масельський Олександр Степанович, Матвієнко Володимир Павлович, Матвієнко Ніна Митрофанівна, Мельник Юрій Федорович, Мельников Василь Олександрович, Мельничук Дмитро Олексійович, Микитин Ярослав Іванович, Митропольський Юрій Олексійович, Мірошніченко Євгенія Семенівна, Молчанова Тетяна Іванівна, Момотенко Олександр Іванович, Моргун Володимир Васильович, Мороз Василь Максимович, Мостіпан Олександр Олексійович, Моторний Дмитро Костянтинович, Муравський Павло Іванович, Муравченко Федір Михайлович, Мурзенко Володимир Григорович, Мушкетик Юрій Михайлович, М'ялиця Анатолій Костянтинович, Найдьонова Віра Опанасівна, Ніколаєв Володимир Костянтинович, Однораленко Олександр Анатолійович, Лазуренко Сергій Іванович, Олійник Борис Ілліч, Омельченко Григорій Омелянович, Омельченко Олександр Олександрович, Орленко Микола Іванович, Оробей Валерій Леонідович, Оробець Юрій Миколайович, Остапчук Віктор Миколайович, Павленко Анатолій Федорович, Павличко Дмитро Васильович, Павлюк Микола Пантелеймонович, Паламаренко Анатолій Несторович, Палій Іван Єгорович, Пасічник Ігор Демидович, Патон Борис Євгенович, Пачевський Анатолій Мартинович, Петренко Володимир Іванович, Петринюк Василь Андрійович, Плющ Іван Степанович, Поляченко Володимир Аврумович, Порошенко Олексій Іванович, Поташик Семен Ізраїльович, Приліпка Олексій Васильович, Пронюк Євген Васильович, Прошкуратова Тамара Сергіївна, Рибалко Борис Андрійович, Риженков Олександр Миколайович, Ровчак Андрій Яковлевич, Роговцева Ада Миколаївна, Родігелєв Сергій Васильович, Роїк Віра Сергіївна, Рой Олександр Іванович, Романчук Микола Павлович, Руденко Микола Данилович, Руденко Сергій Євсейович, Саблук Петро Трохимович, Сабодан Віктор Маркіянович (митрополит Володимир), Савчук Євген Герасимович, Сацький Віталій Антонович, Силин Олександр Опанасович, Симоненко Валентин Костянтинович, Синяков Віктор Михайлович, Сікорський Михайло Іванович, Сілецький Віктор Петрович, Січковий Володимир Іванович, Скопенко Віктор Васильович, Скорик Мирослав Михайлович, Скудар Георгій Маркович, Смирнов Віктор Сергійович, Солов'яненко Анатолій Борисович, Солтус Павло Станіславович, Сподаренко Іван Васильович, Станкович Євген Федорович, Сташиш Володимир Володимирович, Стельмах Володимир Семенович, Степаненко Микола Семенович, Стеф'юк Марія Юріївна, Стребко Станіслав Кирилович, Ступка Богдан Сильвестрович, Стус Василь Семенович, Сургай Микола Сафонович, Сушкевич Валерій Михайлович, Сушко Лука Григорович, Тацій Василь Якович, Титенко Микола Іванович, Тішков Юрій Михайлович, Тішура Володимир Іванович, Ткачук Василь Михайлович, Тронько Петро Тимофійович, Трошин Сергій Михайлович, Тулуб Сергій Борисович, Філіпчук Володимир Станіславович, Француз Анатолій Йосипович, Хмара Степан Ількович, Хорішко Володимир Дмитрович, Чернишенко Володимир Ілліч, Чорновіл В'ячеслав Максимович, Шалімов Олександр Олексійович, Шапіро Анатолій Павлович, Шаповал Михайло Васильович, Шаповаленко Павлина Михайлівна, Швед Ярослав Антонович, Шевченко Андрій Миколайович, Шевченко Володимир Павлович, Шевченко Іван Петрович, Шевченко Тарас Григорович, Шемук Сергій Олександрович, Шилюк Петро Степанович, Шитикова Лариса Олександрівна, Шухевич Юрій Романович, Щеголь Віктор Андрійович, Юрковська Олена Юріївна, Юрченко Ігор Григорійович, Юхновський Ігор

Рафаїлович, Яблонська Тетяна Нилівна, Яковишин Леонід Григорович, Якубов Февза Якубович, Янковський Микола Андрійович»².

А завершимо ми свою передмову тим з чого починали, а саме словами пісні гурту «Тартак», але тепер ми її зачитуємо повністю, бо вона того варта:

«Як уже набридло чути знову і знову
Порожні балачки, пафосні розмови!
"Мова калинова"... "Пісня солов'їна"...
Ще трохи побалакаємо – зникне Україна!
Згубили культуру, забули історію,
Почуваємося зайдами на своїй території.
Віримо чужим, своїм не довіряємо,
Розводимо руками – маємо, що маємо!
Сьогодні братаємося, щоб завтра продати.
Кум іде на кума, брат іде на брата.
Національна ідея як засіб спекуляції.
Здобули державу, втратили націю...
Коли ж у народу більше немає відваги,
Немає власної гордості, немає самоповаги,
Коли кожен за себе у своїй хаті скраю –
У такого народу і героїв немає!

Я не хочу бути героєм України –
Не цінує героїв моя країна!...

Подивіться на нього – він сьогодні в ударі!
Правда, без вишиванки та без шароварів...
Він – один серед тих, хто готовий до бою,
Серед тих, хто готовий стати героєм.
Він пройшов крізь вогонь, переплив через воду –
Все заради вітчизни, заради народу.
Із мільйонами інших він пішов воювати –
Усі полягли, а він лишився стояти.
Та одразу ж поглине пафосна лава,
Понавісять медалі, кричатимуть: "Слава!"...
Він житиме довго, він житиме дорого,
Але стане нашим внутрішнім ворогом.
А де ж ті, яких було закатовано,
Спалено, порубано, побито, репресовано?
Де ті, що життя віддали за своє –
Де вони є? Де вони є?!

Я не хочу бути героєм України –
Не цінує героїв моя країна!...

А насправді так просто змінити життя!
Просто вийти на вулицю, просто прибрати сміття,
Полюбити свою землю, свою рідну природу,

²http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%97%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8

Відчути себе часткою єдиного народу.
Бо ми не безрідні, бо ми – українці!
Тож досить плювати в дідівські криниці,
Досить боятися вірити в краще,
А своє на чуже не міняти нізащо!
Спільнота розумних, міцних, незалежних,
Без "правобережних", без "лівобережних",
Добрих, привітних і незрадливих,
В усьому єдиних, в усьому щасливих.
Лиш уявіть, якою стане країна,
В якій кожна людина живе як людина,
В якій все, що хороше, – значить і наше!...
Але поки, на жаль, все зовсім інакше...

Я не хочу бути героєм України –
Не цінує героїв моя країна!..»³

Вступ

Людина завжди мріяла і мріє про безсмертя. Людське життя таке швидкоплинне, таке миттєве, а жити хочеться довго, а жити хочеться вічно... Так хочеться пізнати світ, осягнути себе, реалізувати і втілити в життя свої мрії та задуми і, врешті-решт, залишити згадку про власну неповторність для нащадків. На світанку життя перед тобою всі шляхи відкриті й кожен з них вабить таємничістю звершень. Проте суворі життєві реалії досить жорстко диктують свої умови і правила гри для всіх мешканців планети Земля. Це стосується як окремих індивідуумів так і цілих етнічних спільнот. Наприклад, якщо ти на початку ХХ ст. народився французом, в сім'ї заможного громадянина, ти вже апіорі, по факту свого народження є громадянином Франції, величній державі й могутній колоніальної імперії, і перед тобою багато можливостей для реалізації, навіть і не прикладаючи для цього багато зусиль. Проте, якщо дитина народилася на світ в українській родині на задвірках пихатої Австро-Угорської монархії, то її шанси реалізувати свій потенціал, м'яко кажучи обмежені. І не тому, що вона не така розумна, працювата і цілеспрямована як її німецькі, угорські чи польські однолітки, а тому що вона є представником упослідженого і пригнобленого українського етносу. Через це, багато хто з українців зраджував свій народ, забував рідну мову і обмінював віру предків, на віру панів-колонізаторів. Проте, навіть в тих жорстоких буднях, були люди, які не тільки зберігали свою українську ідентичність, передаючи її від покоління до покоління, але й боролися і виборювали своїм інтелектом, працею, наснагою і, врешті-решт, зі зброєю в руках Українську Мрію – Українську Самостійну Соборну Державу. Одним із таких видатних українців був Роман Шухевич – визначний національний державний, військовий і політичний діяч, століття від дня народження якого ми відзначаємо в 2007 році. На сімнадцятому році незалежності, попри всі об'єктивні і суб'єктивні труднощі та негаразди, громадяни України нарешті починають усвідомлювати, яке щастя мати свою власну державу і відчувати в ній себе не наймитами, не людьми другого ґатунку, а господарями своєї долі!

Саме тому визначний вчений-українознавець Петро Кононенко наголошував: «...Українська державність – не конфронтація з іншими. Навпаки:

³ <http://www.pisni.org.ua/songs/210665.html>.

історично, природно зумовлена основа зближення з іншими державами, але на засадах рівності, взаємної поваги й вигоди, обопільного матеріального й духовного поступу, правових загальнолюдських норм. Деперсоналізація державна неминує призводити до деперсоналізації особової, спільно-класової, національної, мовно-культурної, а все те – до знищення визначеної природою багатоманітності як основи цілісності й розвитку до тотального морально-етичного, філософсько-психологічного, релігійного, естетичного, зрештою – гуманістичного зuboжіння і виродження. А хіба це може бути ідеалом і кінцевою метою людства? Природно, що українство постійно породжувало сили самозахисту та відродження, при тому – на всіх теренах Вітчизни, в тому числі й тих, що були під владою інших держав: Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії» [1, 591].

Ми, твердо переконані, що Роман Шухевич був одним із сотень тисяч свідомих українців які в буремному і звитязному ХХ столітті зі зброєю в руках і з Україною в серцях виборювали Українську Самостійну Соборну Державу, і, врешті-решт, саме завдяки їх героїчним зусиллям вона відродилася 24 серпня 1991 року на політичній карті світу.

Актуальність дослідження цієї теми полягає в тому, щоби показати як державотворча, військова і політична діяльність Романа Шухевича відобразилася в складних і непередбачуваних процесах вітчизняного етнонацідержавотворення в 20-30-х рр. ХХ ст.

Новизна нашої наукової розвідки полягає в тому, що попри значну кількість досліджень присвячених Роману Шухевичу, на жаль відсутні концептуальні аналітичні розробки в яких професійно аналізується його державотворча, військова і політична діяльність, ось тому ми спробуємо провести комплексний аналіз і дати фахову науково-виважену оцінку як особистості Р. Шухевича так і його непересічному внеску в український етнонацідержавотворчий процес в українському вимірі.

Вважаємо за необхідне наголосити, що в своєму українознавчому дослідженні послуговувалися насамперед одним із головних наукових методів – принципом історизму, тобто об'єктивним вивченням державотворчої, військової і політичної діяльності Романа Шухевича. Також ми використовували у своїй праці порівняльно-історичний метод, а саме, коли досліджували державотворчий потенціал тогочасної української громади, реальні здобутки, напрацювання й прорахунки та невдачі вітчизняних інтегральних націоналістів і той вагомий і конкретний внесок який зробив Р. Шухевич в цей процес. Таким чином, шляхом аналізу, зіставлення і порівняння ми знаходимо загальне та особливе в прогресивному розвитку українського національного державотворчого процесу і, в свою чергу, визначаємо причини цих подібностей і розбіжностей, ґрунтуючись при цьому на твердженні, що послідовний історичний розвиток етнонацідержавотворчих явищ має загальносвітові тенденції та закономірності.

Проведений нами професійний і комплексний аналіз джерел, досліджень і публікацій, в яких було започатковано розв'язання даної проблеми і на які мав змогу опиратися автор, засвідчив, що заявлена нами проблематика потребує подальшого фахового вивчення. Ми оприлюднимо лише найважливіші, на наш погляд, праці, які безпосередньо дотичні до цієї вагової українознавчої теми. Зокрема це: Янів В. Шухевич-Чупринка: людина і символ. – Мюнхен, 1950; Тарас Чупринка (Роман Шухевич) Тур, Р. Лазовський. – Торонто, 1950; Кравців Б. Людина і воєк. В другу річницю смерті сп. п. Романа Шухевича-Чупринки. – Нью-Йорк, 1952; Рен Є. Спогади про ген. Романа Шухевича // Дружини українських Націоналістів в 1941-42 роках. Б. М. – 1953. – С. 113-126; Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. – Мюнхен, 1953; ОУН у світлі постанов Великих

Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 рр. (Збірник документів). – Видання ЗЧ ОУН, 1955; Українська Головна Визвольна Рада: Збірка документів за 1944-1950 рр. – [Без. м.], 1956; Немилівський В. Шух-Тур-Пластун. – Торонто, 1963.; Генерал Роман Шухевич: Дві доповіді. – [Без. м.], 1966; Мірчук П. Роман Шухевич (Ген. Тарас Чупринка) – командир армії безсмертних. – Нью-Йорк–Торонто–Лондон, 1970; Літопис Української повстанської Армії. Т. I. Волинь і Полісся. Німецька окупація. Книга перша. – Торонто, 1976; Кальба М. «Нахтігаль» (Курінь ДУН) у світлі фактів і документів. – Денвер, 1984; Мірчук П. Революційні змагання за УССД (Хто такі «бандерівці», «мельниківці» «двійкарі») Том I. – Нью-Йорк-Торонто-Лондон, 1985; Том II, 1987; Збірник на пошану ген. Романа Шухевича – Лондон-Мюнхен, 1990; Козак І. З політичного і людського профілю генерала Тараса Чупринки // Здалека про близьке. – Львів, 1992. – С. 41-49; Арсенич П. Родина Шухевича – Коломия, 1995; Кук В. Генерал Роман Шухевич – Головний командир Української Повстанської Армії (УПА). – К., Дужий П. Генерал Тарас Чупринка (Нариси про Романа Шухевича – Головного командира УПА). – Львів, 1997; Дужий П. Роман Шухевич – політик, воїн, громадянин. – Львів, 1998; Бурнашов Г.В. Полководець УПАю – Івано-Франківськ, 1999; Святі герої: 50-і роковини героїської смерті головного командира УПА генерала Тараса Чупринки – Романа Шухевича. – Парма, [2000]; Українська Головна Визвольна Рада. ЗП УГВР – ГС ЗС УГВР – Середовище УГВР (документи, інформація, словник імен). – Гадяч, 2001; Праск С.Б. Здобути або не бути: Історичний роман-трилогія. – Рівне, 2003; Чайківський Б.В. «Фама» Рекламна фірма Романа Шухевича. – Львів, 2005; Чайковський А. Роман Шухевич в українській історії // Свобода Слова, № 20, 18-24.05.2007. – С. F, F 7; Борець Ю. Шляхами лицарів ідеї і чину. – [Без. м. і року].

Проте, попри всі вище перераховані праці проблематика дослідження державотворчої, військової та політичної діяльності Романа Шухевича в українознавчому вимірі, на превеликий жаль, поки що залишається малодослідженою і потребує свого подальшого вивчення і детального професійного опрацювання. До того ж, майже у всіх зазначених публікаціях Р. Шухевич його державницька праця характеризується виключно з позитивної сторони, і лише один автор, а саме Анатолій Чайковський, його активно критикує. В свою чергу, ми намагатимемося дослідити внесок Шухевича у звिताжну справу вітчизняного етнонаціонального і державотворчого процесу об'єктивно і не заангажовано, використовуючи весь широкий спектр українознавчої методології досягнення реальної, а не віртуальної дійсності.

Розділ 1

Щоб зрозуміти Романа Шухевича як непересічну особистість, треба уважно і ретельно проаналізувати найголовніші етапи і віхи його біографії в контексті тогочасного архіскладного суспільно-політичного процесу, який в тій чи іншій мірі віддзеркалювався як на долі України, так і на житті мільйонів її синів і доньок.

Щодо дати і місця народження Шухевича, то існує деяка невизначеність. Так, вчений Петро Мірчук вважає, що він народився 17 липня 1907 р. в західноукраїнському містечку Краковець, яке розташоване приблизно 70 км. на захід від Львова і 35 км. на північний схід від Перемишля [2, 13]. Тоді як ветеран Національно-Визвольного руху 40-50 рр. ХХ ст., член Проводу ОУН Петро Дужий стверджує, що працівники Центрального Державного Історичного Архіву України у Львові (ЦДАЛ), а також Державного Архіву Львівської області (ДАЛО) віднайшли архівні матеріали про Романа Шухевича (зокрема, це – Фонд 205

[Прокуратура Апеляційного суду], опис 1, справи 104, 486, 2059, Фонд 389 [Верховне командування (українських молодіжних організацій) пластунів], опис 1, справи 103, 135, 315 – ЦДІАЛ; Фонд 27 [Львівська політехніка], опис 9, справа 18001 (Особиста справа студента Львівської політехніки Шухевича Романа – ДАЛО) в яких документально підтверджено, що Роман Шухевич народився 30 червня 1907 року у Львові в будинку, що розташований на сучасній вулиці Довбуша, 2. (колишня вулиця Войтіха), і охрещений того ж року, 26 липня, в Успенській церкві, що на вулиці Руській. З цих же документів стало відомо, що юнак навчався у народній школі в Кам'янці Струмиловій (тепер Кам'янка Бузька) в 1913-1917 роках. Потім десятилітнього школяра прийнято до львівської гімназії (філії, а відтак головної – академічної), у якій у 1925 р. абітурієнт здав матуру (іспит зрілості). А вже після однорічної перерви через скрутне матеріальне становище, ще й хворобу батька, лише 14 вересня 1926 року його прийнято на навчання до Львівського Політехнічного Інституту, який Роман Шухевич з успіхом закінчив у 1931 р. [3, 49, 243].

В цих лаконічних біографічних рядках відобразилися не лише знакові віхи життя юнака, а й події тогочасного західноукраїнського соціуму в бурхливий вир якого з головою поринув молодий Роман. Проте розпочинаючи детальний розгляд цього, дуже важливого, на наш погляд, періоду його життя, ми хочемо звернути увагу читачів на родину Шухевичів, яка, безсумнівно, мала величезний вплив на формування світогляду, характеру, політичних, національно-патріотичних і державницьких переконань Р. Шухевича.

Для цього ми надамо слово його соратнику Петру Дужому: «Особливою обставиною у процесі формування світогляду Романа Шухевича було його походження із ушлябленого роду, який впродовж понад півтора століття був своєрідним українським національним бастионом. Окрім того Шухевичі були повсюдені з відомими українськими родинами Рожановських, Оку невіських, Величковських, Любавичів, Барвінських, Левицьких, Каратницьких, Старосольських і ін., що вславилися видатними політичними і громадськими діячами. Прадід Романа Шухевича – священник Осип Шухевич (1816-1870), за твердженням Романового дядька доктора Степана Шухевича, «був одним із тих священників, що в першій половині XIX ст. станули на українській платформі». Родини Шухевичів були багатодітними. Наприклад, у родині згаданого щойно Романового прадіда – отця Осипа – було десятеро дітей, серед них висвячений на священника Євген Шухевич (1847-1824) – батько літератора і відомого адвоката доктора Степана Шухевича (1877-1945), непересічний педагог і етнограф світової слави Володимир Шухевич (1849-1915), військовий лікар Ізидор Шухевич (1857-1930), адвокат Микола Шухевич (1862-1942). Володимир Шухевич – дід Романа. Володимирова дружина, бабуся Романа, – Германа з роду Любавичів прославилася як організаторка українського жіноцтва. В родині Володимира й Германи (1852-1829) прийшло на світ шестеро дітей: найстарший Осип Шухевич (1879-1948), за фахом суддя, – батько Романа Шухевича. Батькова сестра Дарія (1881-1941) одружена з відомим адвокатом у політичних справах професором доктором Володимиром Старосольським (1878-1942) – громадська діячка, піаністка, викладач Львівського Музичного Інституту ім. Лисенка, тобто музичного закладу, в якому навчався і який закінчив, ставши піаністом, Роман Шухевич. В Осипа Шухевича і його дружини Євгенії (із священницького роду Соцьких) (1883-1956) було троє дітей. Найстарший – Роман Шухевич, конспіративне прізвище «Тарас Чупринка», генерал-хорунжий і Головний Командир Української Повстанської Армії, Голова Проводу Організації Українських Націоналістів на Рідних Землях, Голова Генерального Секретаріату Української Головної Визвольної Ради. Молодшого Романового брата Юрія

Шухевича (1910-1941) замордували енкаведисти у Львівський тюрмі «на Лонцького» в останній декаді червня 1941, а сестру Наталю (1922 р.н.) арештували й нещадно переслідували. Роман Шухевич одружився з дочкою священика Березинського – Наталією (1910 р.н.). Дружину Романа Наталію і їх дітей Юрія (1933 р.н.) і Марію (1940 р.н.) чекісти схопили, піддавали нечуванним утискам і випробуванням, силкуючись таким чином змусити їх відмовитися від чоловіка й батька та засудити його революційну національно-визвольну діяльність. Жорстокого переслідування і гоніння родина Романа Шухевича зазнавала до часу падіння московсько-большевицької імперії, що однак не зламола їх нескореного духу» [3, 46-48].

Хоча цитата про генеалогічне древо Шухевичів досить завелика, але вона добре відображає реальне і конкретне місце українського роду Шухевичів у вітчизняних етнонаціональних і державотворчих процесах XIX-XX ст.

На початку XX ст. український етнос отримав шанс вибороти зі зброєю в руках власну незалежність і соборність і, врешті-решт, стати повноправною європейською нацією і запанувати у своїй Українській державі. Національно-визвольне змагання 1917-1921 рр. стали вагомим підтвердженням цих намірів. 1 листопада 1918 р. на політичній карті світу з'явилася ще одна держава – Західно-Українська Народна Республіка. Свідком цих подій став 11-річний Роман, який саме тоді був на відпочинку в містечку Камінка Струмилова, де в цей час проживала його родина. Надамо слово вченому Петру Мірчуку: «На площі перед ратушем збиралися маси українського населення із Камінки і поближких сіл із блакитно-жовтими прапорами. Прибігши туди, Роман побачив, що на ратуші має великий український прапор. З ратуша вийшов в асисті українських військовиків його батько і відчитав проклямацію новоствореного уряду Західно-Української Республіки про відновлення державної незалежності України зі столицею в городі князя Льва. Проклямація викликала безмежне захоплення в усіх присутніх. Разом з усіма переживав ентузіазм і велич відродження Української Держави й молоденький Роман Шухевич» [2, 16].

Проте ніщо в цьому жорстокому світі легко не дається, так споконвічні сусіди українців на Заході – поляки чомусь були твердо переконані, що українські етнічні землі то є їх, так звані «кресові території», і внаслідок цього розпочалася кривава польсько-українська війна. Хоча підліток Роман ще не міг зі зброєю в руках захищати від нападників рідну землю, але вже тоді він активно переймався її долею. Про це свідчить у своїх спогадах очевидець і учасник тих подій Степан Шах: «У невеликім трикімнатнім помешканні панства Шухевичів зібрався дібраний гурток камінецьких громадян, з місцевих парохом, о. шамбеляном Гнатом Цегельським та з сотником Б. Гнатевичем на чолі... Оповідав я про наше військове життя, про наше становище на фронті, про наші «наскоки», про успіх на Волі Добрянській, і всі тішилися тими вістями... Лиш один слухач сидів увесь час мовчавливо, вдвлявся в мене безустанно, проковтував, здавалося, кожне слово, його вушка почервоніли, а очі жевріли. Цим уважним слухачем був син панства Шухевичів – Ромко, учень 2-ої класи Академічної Гімназії у Львові, 12-літній ясноволосий, худощавий, з кучерявою фризюю юнак. Він сидів непорушно при столі, біля о. сотрудника Казанківського. Вкінці відважився і він поставити до мене речеве запитання: «А чому не переломите на якимсь відтинку залізничного шляху і не відігнете Городка від Львова?» Признаюся, що я не вмів дати йому на це відповіді... А коли ми по вечері і по вичерпуючих розмовах встали, щоб попрощатись, то Ромко Шухевич стояв уже з моїм шоломом у руках і оглядав його з цікавістю. Я...– підійшов з усмішкою до нього і наклав Ромкові шолом на голову, а всі привяні ствердили, що «Ромко може вже бути українським стрільцем». Одушевлений він став переді мною на «позір» і засулютував,

приклавши пальці до шолома. Тоді я додав побажання: «Ромку, стань боєвим лицарем України!» Його очі заблистіли, обличчя набрало поважного настрою і він відповів кротно: «Постараюся бути гідним, пане поручнику!» Я мовчки стиснув йому по-дружньому руку, сотн. Гнатевич поклепав його рукою неначе середньовічним лицарським мечем по плечі, а старенький о. шамбелян Цегельський зачитував при цій «лицарській церемонії» слова із староукраїнського лицарського епосу з XII віку, із «Слова о полку Ігоревім» про лицарського хороброго князя Буй-Тура Всеволода... була це коротка, але врочиста хвилинка - «вибивання на лицаря» – Романа Шухевича» [2,16-18].

Проте через низку об'єктивних і суб'єктивних причин ЗУНР не змогла відстояти свою незалежність і державність у боротьбі з Польщею. Брак військових і економічних сил, тактичні й стратегічні помилки керівництва, відсутність європейських союзників, неузгодженість політичних і мілітарних дій лідерів, урядів і збройних сил ЗУНР і УНР – всі ці прорахунки і невдачі в кінцевому підсумку зумовили привели, врешті-решт, «Листопадовий зрив» до ганебної поразки.

Доля переможених завжди гірка і непевна, проте остаточно переможений лише той, хто втрачає Віру і Надію у своє Майбуття... Найкращі сини і дочки України їх ніколи не втрачали, тому на місце загиблих бійців і старшин ставали їх наступники, українська молодь готувалася перебрати естафету боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу від старшого покоління.

Надамо слово вченому Петру Мірчуку: «Збройна боротьба в обороні відновленої Української Держави закінчилася невдачею. Західноукраїнські землі окупували польські загарбники. Батько Романа разом з тисячами інших українців опинився в польській тюрмі «Бригідках», де просидів аж до грудня 1919 р. Ті події – врились дуже глибоко в душу юнака, Романа Шухевича [2,18].

Проте, щоби на рівних змагатися з ворогами за визволення України від їх панування, треба, насамперед, мати добру і фахову освіту, бути фізично і морально загартованим. Саме тому, Роман повертається до Львова, де не тільки продовжує своє навчання у філії Української Академічної Гімназії у Львові, а й стає членом молодіжної скаутської організації «Пласт». Як свідчить його сучасник і побратим-пластун Володимир Немилівський. Юнак бере активну участь у діяльності гімназійного футбольного клубу «Русалка», грає у кошику (баскетбол) і відбиванку (волейбол), в Запорізьких Іграх, які проводилися у 1923 р., він встановлює український рекорд в бігу на 400 метрів з перешкодами і здобуває перемогу у своєму улюбленому плаванні на дистанції 100 метрів, при цьому теж з новим рекордом. Але Роман займався спортом не заради високих досягнень і рекордів, а передусім для вдосконалення власних фізичних можливостей і тілесного гартування своїх друзів-однолітків. З цією метою він організовує у 1922 р. – пластовий спортивний гурток «Ясний Тризуб», і в діяльність якого намагається внести окрім фізкультурно-спортивного ще й патріотично-військові аспекти. Знову надамо слово В.Немилівському: «...бере Роман активну участь у праці Пласту та часто-чуть відбуває з членами свого пластового гуртка довгі мандрівки(літом і зимою) околицями княжого Львова... свої мандрівки львівськими і околишніми лісами відбуває Шух (так тоді кликали його друзі-пластуни) і його друзі з ясно усвідомленою метою: щоб здобути в майбутньому Львів, треба добре знати і його околиці, провулки, канал, кожну стежинку й дорожку, кожний горбок і лісок, тощо. Можемо собі сміливо уявити, що вищезгадані пластові мандрівники дали майбутньому генералові практичну можливість вести всілякі підпільні акції й керувати операціями УПА, перебуваючи місцями у Львові серед гущі советських військ і цілого партійного й енкаведистського політичного апаратів» [4,10].

На формування українського національно-державницького світогляду Романа окрім патріотичного виховання, яким завжди відзначалася родина Шухевичів, тогочасних суспільно-політичних реалій і власного підліткового досвіду, безумовно мали вплив зустрічі і знайомства із визначними діячами Національно-Визвольних змагань 1917-1921 рр., такими як, наприклад, Євген Коновалець, видатний організатор і полководець Збройних Сил УНР (саме він організував і очолював підрозділи київських січових стрільців (1917-1919) одні з найбільш боєздатних військових частин і Центральної Ради, і Гетьманщини, і Директорії). Так у мемуарних спогадах «Роман Шухевич – символ незламності», очевидець тих подій Степан Шах свідчить, що чотирнадцятилітній гімназист Роман Шухевич 1921 року неодноразово мав змогу зустрічатися у Львові, у помешканні своєї бабусі Герміни Шухевич, з командантом Української Військової організації (УВО) полковником Євгеном Коновальцем, який того ж року прибув до Польщі з-за кордону. Петро Дужий вважає, що саме тоді запала в душу гімназиста та спасенна іскорка, яка згодом запала незгасним полум'ям безмежної відданості, Україні й спричинила те, що Роман Шухевич через чотири роки після зустрічей із полковником Коновальцем сам став членом УВО, одним із найвидатніших його бойовиків, а військова професія полонила хлопця і була особливою в його наповненому глибоким змістом житті [3, 51].

Не останнє місце в становленні патріотично-націоналістичного світогляду Романа Шухевича відіграла і сама польська окупаційна влада. Про це свідчить В.Немилівський: «У шкільній лавці він зустрічав усе приниження, образи й усяку секретну дискримінацію окупанта, який використовував школу до затроєння юнацьких душ, намагаючись зробити її знаряддям винародовлення та всяких перекинчиків для «канаркуф» (польські поліційні органи). Педагоги «панської Польщі» політичними методами у своїх навчаннях по школах впоювали нашому молодому поколінню всяку «пошану до чужого і ворожого», а погорду до свого. Вони навіть намагалися забрати нам національну назву, а звали нас «русинами», що Чупринка і його колеги та вся українська шкільна молодь вважала за глибоку образу. Польська мова щораз частіше затьмарювали радість їхніх юних днів у школі, як польський «науничель» проходив уся як «шп'єг» і польонізатор до українських шкіл на нашій автохтонно прадідівській землі – Україні. Під цим польським «обухем секери»(противний бік топора) терпіла наша молодь та українські педагоги, які фігурували як польські вчителі й були безсилі для наших національних справ шкільництва. Вони казали їм (розповідав, Роман Шухевич) у школі святкувати польські національні свята, молитися за успіхи окупанта ЗУЗ [Західно-Українські Землі-авт.], за ворожий імперіалізм та за польських вояків, які забрали нам волю» [4, 10-11].

Автору цих рядків на цю тему довелося безпосередньо спілкуватися зі своїм колегою, відомим українським вченим, доктором історичних наук, професором, членом-кореспондентом НАН України Володимиром Бараном, який в 30-х роках ХХст. навчався в польській школі. І хоча вже минуло близько 70 років з тих часів, але як палали в нього очі, зривався голос і перехоплювало дихання, коли він розповідав мені, як принижував його польський вчитель і ставив йому погану відмітку, за те, що він не міг вимовити деякі географічні терміни польською мовою так, як це міг зробити без усілякого зусилля етнічний поляк чи єврей. І такі приниження були не винятком, а нормою і правилом поведінки польських освітян щодо малолітніх етнічних українців. Саме в таких важких умовах гартувалися душі й моральна звитяга майбутніх борців за Українську Самостійну Соборну Державу.

Надамо слово ще одному очевидцю тих подій П.Дужому: «У 20-30 роки ХХст. польські окупанти, затуманені вигадкою про вищість поляків над

українцями, безсоромно іменували нашу прадідівську землю гидотною назвою «Східня Малопольща», дорікали українцям, мовляв навіщо синам і донькам русинських хлопів (українських селян) пертися до гімназії? Хіба не досить їм крутити волячи хвости, орати землю, сіяти зерно та збирати врожай і бути лояльними до влади, своєчасно збільшуючи податки польській державі?... Борючись за свою волю, польські шовіністи нехтували, а той просто чути не хотіли про «якісь» державницькі дезидерати [устремління-авт.] українського й інших народів жити свободним життям у своїх незалежних державах! Навіть серед польського простолюдю побудували повні злорадства насмішки: «Поляк із шаблею до бою, а русин (тобто українці) лише з вилами до гною», «Поляк – пан, а українець – хам, сотворіння з чорним піднебінням» [3, 73].

Всі ці вищенаведені факти й обставини об'єктивного і суб'єктивного характеру проживання етнічних українців у межах Другої Речі Посполитої (1918-1939), активно сприяли піднесенню українського Національно-Визвольного руху на окупованих поляках українських автохтонних землях взагалі і те, що молодий Роман Шухевич став послідовним і діяльним учасником цієї виснажливої і кровопролитної боротьби зокрема. Те, що цей Рух Спротиву набував іноді дуже гострих форм і супроводжувався людськими жертвами з обох сторін – то в цьому безпосередньо були винні не стільки українці, а скільки поляки, які намагалися спочатку денационалізувати і «ополячити» українців, знищуючи при цьому їхню мову, культуру і віру, а потім остаточно інкорпорувати (залучити) українські етнічні автохтонні землі до складу Польщі, не враховуючи при цьому ні національні інтереси, ні бажання корінних мешканців цих споконвічних українських земель. А як відомо з фундаментального закону фізики, де дія завжди дорівнює протидії, ось тому, з якою силою поляки тиснули на українців, з такою ж невідворотною силою українці протидіяли полякам.

Особливо, процес колонізації етнічних українців посилювався після 1923 р., коли Велика Британія, Франція визнали через Раду амбасадорів Галичину як складову частину Другої Речі Посполитої, хоча із деякими культурно-автономістичними преференціями для місцевих етнічних українців, на які польські урядовці зневажливо начхали. «Горе переможеним» – полюбляли говорити войовничі римляни, «горе переможеним русинам» зневажливо виголосували пихаті поляки розпочинаючи освоєння «Всходніх кресів» (східних земель). Так і поїхали етнічні поляки осаджувати (освоювати) придбані Польщею землі, особливо терени Волині і Полісся, що з цього вийшло ми розгляне пізніше. Хоча зразу зауважимо, що трагедія польських осадників та їх сімей, яких протягом 1939-1941 рр. тисячами радянські каральні органи вивозили в Сибір, а в 1942-1944 рр. знищували й одночасно і українські націоналісти, і нацисти, і червоні партизани, безумовно лежить на совісті тих польських державних діячів які агітували і зваблювали їх туди їхати.

Таким чином, в 20-х роках ХХ ст. молодий Роман Шухевич став членом підпільної Української Військової Організації (УВО), якою керував полковник Євген Коновалець. За свідченням П. Мірчука це відбулося у 1923 р. [2, 20], а на думку П. Дужого це трапилося у 1925 р. [3, 54], як би там не було він обрав свій шлях – Шлях Воїна, Шлях Борця, за Українську Самостійну Соборну Незалежну Державу! Цю дорогу Звитяги, Мужності, Самопожертви і Героїзму Роман Шухевич здолав з високо піднятим чолом, ніколи не відступивши і не зрадивши ні Української національної ідеї, ні побратимів по зброї, ні самого себе!

Отже, дитячі й підліткові Р. Шухевича (1907–1924) минали в той час, коли Україна і українці, як на Заході, так і у Центрі, Сході, Півночі й Півдні вставали з колін і намагалися позбутися колоніальних пут Австро-Угорської та Російської імперії. На превеликий жаль, доба соціальної революції та національно-

визвольної боротьби українського народу у 1917–1921 рр. завершилася невдало для української етнічної спільноти, але він той досвід, який йому невдовзі знадобився. А спілкування Романа з визначним очільником українського визвольного руху Євгеном Коновальцем, на нашу думку, сприяло формуванню патріотичного світогляду підлітка і визначило його майбуття.

Розділ 2

У вісімнадцять років кожен із нас відчуває себе безсмертним титаном. Наш погляд лине за небокрай, а власна сутність творця потребує звершень. З юнацьким максималізмом і дитячою безпосередністю ми розпочинаємо своє доросле життя. Ймовірно, саме такі настрої і панували в думках молодого Романа Шухевича.

П. Мірчук свідчить: «В червні 1925 р. Роман Шухевич здав матуру [випускні гімназійні екзамени з отриманням посвідчення, щось на зразок сучасного атестата зрілості – Ю.Ф.] з відзначенням. Він плянував студіювати інженерію на львівській політехніці. Але, хоч вступний іспит він здав на «дуже добре», його на студії на львівській політехніці не допущено – з політичних причин. На технічні і медичні студії польські власті допускали тільки невеличке число українців («нумерус клявзус»), або таких, супроти яких не було ніяких політичних застережень, або які мали відповідні зв'язки серед поляків. Тому Шухевич вписався на політехніку в Данцигу [сучасний польський Гданськ, а тоді місто на теренах німецької Веймарської республіки – Ю.Ф.] і там закінчив перший рік студій. Щойно в 1926 р. батькові Романа вдалося знайти протекцію професора львівської політехніки Антона Ломницького і за його посередництвом літом 1926 р. Романа прийнято на другий рік студій на львівській політехніці на відділі будівельної архітектури. Але, особливо інтенсивна праця в УВО, а після в ОУН та служба в польській армії в 1928-1929 рр. спричинили те, що свої студії закінчив Роман Шухевич щойно в червні 1934 р. [2, 21-22].

Юнак мріяв учитися, а отримані знання і досвід спрямувати в ім'я збереження і розвитку української ідентичності та здобуття національної держави. Проте тогочасні політичні та соціо-культурні реалії спрямовували патріотично-налаштовану молодь на радикальні дії. Можновладці Речі Посполитої і переважна більшість польського суспільства були переконані, що всі західноукраїнські етнічні землі є складовою частиною польської держави, яка відновила свою діяльність у 1918 р. тим самим відмовляючи у праві існування українській нації та її державотворчим намірам.

З цього приводу О. Субтельний зазначає: «В остаточному підсумку польський уряд проводив щодо української меншості політику конфронтації. У 1924 р. він прийняв закон, що забороняв користуватися українською мовою в урядових установах. Того ж року Станіслав Грабський, міністр освіти й прихильник відверто антиукраїнських поглядів здійснив реформу (сумнозвісний *lex Grabski*), що перетворила більшість україномовних шкіл на двомовні заклади з переважанням польської мови. Українців не допускали до Львівського університету, в ньому було скасовано українські кафедри, а обіцянка заснувати урядовим коштом український університет так і залишилася невиконаною... Тому в 1920 р. українці заснували у Львові «таємний» університет. Організований без дозволу властей, він являв собою по суті імпровізовані курси, що викладалися конспіративно. У період свого розвитку цей університет налічував 54 професори, три факультети, 15 кафедр і близько 1500 студентів. Після того як у 1925 р. усе ж заклав його, багато українських студентів виїжджали для продовження навчання за кордон, особливо до Чехословаччини. В результаті освічені українці ставали

войовничими виразниками антипольських настроїв і радикальних поглядів» [5, 526; 538].

Цій радикалізації української молоді сприяли і дії чиновників Речі Посполитої, які усіляко намагалися позбавити українців їхньої етнічної та національної ідентичності, в тому числі і через полонізацію початкової і середньої освіти та повну відсутність українських вищих навчальних закладів, про що вже йшлося вище.

Саме тому П. Мірчук наголошує: «Методами поліційного терору було в 1925 р. зліквідовано Український Таємний Університет, єдиний в історії культурного світу університет у підпіллі, а зобов'язання організувати українське високе шкільництво, що його поклала була на Польщу при передачі їй Галичини Рада Амбасадорів [послів країн переможниць у I світовій війні – Ю.Ф.] 14 березня 1923 р., польський уряд цинічно висміяв, перетворивши австрійський університет у Львові у чисто польський університет. Настановлений для Галичини окремий «шкільний куратор в особі відомого польського шовініста Яна Собінського випрацьовував і почав реалізувати спеціальний план опольщення по формі і по духу всього українського шкільництва. Згідно з цим, 1) Введено урядову назву «русін» і «руські», забороняючи вживати назву «українець» і «український». Назву «Україна» мала вживатись тільки для географічного окреслення Наддніпрянщини. Тому й назву всіх українських державних гімназій змінено на «Гімназіум Паньстове з рускім єнзикем наування». 2) Печатки українських гімназій в двох мовах, польській і українській, а по середині печатки великий польський державний герб – орел. Шкільні свідоцтва теж двомовні: вгорі польські, під цим по-українськи. 3) Історію й географію мається викладати по-польському, згідно з призначеними польськими підручниками. Надто вводиться навчання додаткового предмету про Польщу «Наука о Польще вспулчесней», в якій навіть назву «Галичина» замінено на «Малопольська Виходня». Ступенєво малоса замінювати й навчання інших предметів з української на польську мову, так щоб остаточно по-українськи викладалася сама українська мова як предмет. 4) Введено для учнів всіх українських гімназій, переведених на «гімназіум паньстове з рускім єнзикем наування», обов'язок брати участь у польських державних святах і доручено вивісити в кожній викладовій залі на фронтонній стіні польський державний герб та портрети польського президента й маршала Пілсудського. Подібне послідовне спольщення заплановано й для українського народного шкільництва» [2, 25-26].

До цих слів ми хочемо навести ще роздуми на цю тему, які наводить у своїй праці «Україна: історія» О. Субтельний: «Як можна було сподіватися, шкільництво являло собою надзвичайно делікатне й важливе питання в українсько-польській конфронтації. Окрім забезпечення дітей освітою, українці бажали, щоб школи підносили національну свідомість і культуру корінного населення. Зі свого боку поляки сподівалися, що система шкільництва виховуватиме з не поляків відданих громадян Польської держави. Поляки розвивали освіту на початковому рівні, особливо в таких відсталих краях, як Волинь, Полісся та Холмщина. До початку 30-х років неписьменність у населених українцями регіонах Польської держави впала до 28 % (хоч на Волині вона було значно вищою). Проте водночас засновані при австрійській владі українськомовні школи під приводом перетворення на двомовні систематично ліквідувалися. З понад 2400 початкових українських шкіл, що існували у Східній Галичині в 1912 р., у 1937 р. залишилося тільки 352. На Волині протягом цього часу кількість українських шкіл скоротилася з 440 до восьми. На рівні середньої освіти становище українців було також безрадісним: у 1931 р. одна польська гімназія

припадала на 16 тис. поляків, але одна українська – аж на 230 тис. українців» [5, 537-538].

Отже, всі вище наведені думки, документи і цифри переконливо свідчать про досить жорстку асиміляційну політику щодо українців, яку проводила польська влада. Саме в таких важких умовах, створених для українського народу у Другій Речі Посполитій, і розпочинав свою національно-визвольну боротьбу і політичну діяльність Роман Шухевич.

Панування одного народу над іншим породжує спротив. Він, у свою чергу, може бути активним чи пасивним, мати підтримку в більшості чи меншості підкореного люду, але протидія загарбникам завжди буде. Майже кожна етнічна спільнота на планеті Земля колись, кимось була завойована, а потім боролась і виборювала з часом свою незалежність. Найближчі і найагресивніші сусіди українців – росіяни і поляки теж перебували в статусі поневоленого етносу й активно вели боротьбу з окупантами, і, врешті-решт, повертали собі волю. Український народ під час Визвольних змагань 1917-1921 рр. не тільки відновив свою державність, проголосивши створення Української і Західноукраїнської Народної Республіки, а потім і об'єднавши їх в єдину Самостійну Соборну Українську Державу, але і зі зброєю в руках відстоював її суверенність, тим самим ставши справжньою європейською нацією. На превеликий жаль, демократична Польща і тоталітарна більшовицька Росія в кровопролитній борні здолали УНР. Що ж, є таке жорстоке залізне правило – в реальному житті перемагають сильніші, згуртованіші й успішніші нації, а невдахи безжально відкидаються на узбіччя цивілізаційного розвитку. Проте, ми хочемо наголосити, що до честі українців, вони не стали покірними рабами, а продовжували чинити опір загарбникам. Але, якщо в сталінському СРСР комуністична система безжально нищила будь-який прояв супротиву (хоча, ганебні поразки Червоної Армії влітку-восени 1941 р. «на совісті» мільйонів наших співвітчизників, які не бажали воювати за соціалістичну батьківщину і своєю пасивною позицією майже довели її до краю прірви, і якими не ідіотська політика нацистських зверхників щодо невизнання Української держави, хтосьна яка доля чекала би на «могутній» СРСР), то буржуазна Польща на противагу Країні Рад була дійсно європейською демократичною державою, в якій етнічним українцям, хоча і з великими труднощами, можна було відстоювати свої права цивілізаційними засобами, зокрема, і в парламенті, і в судочинстві тощо. Так, прихильники Українського Національно-демократичного об'єднання (УНДО) мали своїх представників у польському парламенті (сеймі) і виступали за легальні методи виборювання незалежності України, тоді як члени української військової організації (УВО) та її лідер Є. Коновалець вважали, що тільки збройна боротьба дасть змогу українцям відновити свою державність. УВО таємно готувала антипольське повстання. Для дестабілізації польського окупаційного режиму на західноукраїнських етнічних землях, вона почала проводити терористичні акції. Як свідчить О. Субтельний, найважливішими такими актами стали замах на голову Польської держави Ю. Пілсудського, здійснений Степаном Федаком у 1921 р., та широка кампанія саботажу в 1922р. УВО налічувала, приблизно, 2 тис. членів і мала зв'язки як із східно-, так і з західноукраїнським еміграційними урядами та діставала таємну фінансову допомогу від західноукраїнських політичних партій. Але в 1923 р. становище УВО різко змінилося. Саме визнання Антантою (Англією і Францією) законності польської влади в Східній Галичині викликало сумніви серед багатьох західних українців щодо доцільності продовження збройного опору і привело до виходу з лав УВО чимало її випробуваних членів. Проте УВО відмовилася змінити свою тактику боротьби супроти поляків, тим самим відштовхнувши від себе легально діючі партії, що в принципі відкидали тероризм. Переслідування

польської поліції змусили Є. Коновальця й велику частину проводу покинути Галичину й заснувати штаб-квартиру за кордоном (з 1926 р. вона знаходилася в Берліні). Криза, що охопила УВО внаслідок цих змін, спричинила до її важливої переорієнтації. Є. Коновалець звернувся по фінансову та політичну допомогу до ворогів Польщі – Німеччини та Литви, а у Східній Галичині для поповнення своїх поріділих лав УВО стала вербувати гімназичну та університетську молодь [5, 543-544].

Саме в цей переломний момент (десь, в часовому проміжку між 1923-1925 рр. як ми писали про це раніше) в її ряди влився Роман. Доктор історичних наук професор А. Чайковський наголошує, що саме тоді він стає на шлях тероризму і першою «великою справою юного Романа стало вбивство шкільного куратора Собінського» [6, 11]. Так, в 20-30-х роках ХХ ст. Р. Шухевич був справжнім професійним терористом, і нам не треба цього соромитися, тому що вся його терористична діяльність була направлена не в ім'я революційних, релігійних чи інших ідеалів, а спрямована, насамперед, на визволення українців з польських колоніальних лабет і відновлення Української держави. Хочемо наголосити, що він ніколи не брав заручників, фахово організував теракти, при проведенні яких майже не страждало мирне населення тощо. Автор не є прихильником і адвокатом тероризму, проте вважає, що кожен поневолений народ для свого визволення має право використовувати всі наявні можливості супроти загарбників. Інформація для роздумів: поляки гордяться своїм героєм, маршалом Ю. Пілсудським, засновником Другої Речі Посполитої, але не всі знають, що 20-річний Юзеф у 1887 р. був заарештований російською владою, звинувачений у підготовці замаху на царя Олександра III, і засуджений до 5-річного заслання до Сибіру, а під час революції 1905-1907 рр. у Російській імперії керував бойовими групами, що займались підготовкою і проведенням терористичних акцій (головним чином – пограбування банків з метою здобуття коштів для купівлі зброї), визволенням політичних в'язнів, вишколенням нових бойовиків для боротьби проти імперського режиму та за незалежність Польщі [7, 367-8]. Багато росіян похилого віку і не тільки, боготворять Й. Сталіна «вождя всіх народів», проте не всім відомо, що 28-річний Йосиф у 1907 р. брав участь у пограбуванні банку в Тбілісі для поповнення партійної каси [8, 251]. Головна відмінність між Ю.Пілсудським, Й.Сталіним і Р.Шухевичем заключається в тому, що обидва маршали виграли свої найважливіші військово-політичні кампанії, а український генерал, здолавши шлях від рядового бойовика до командира УПА і голови Генерального Секретаріату Української Головної Визвольної Ради (прем'єр-міністра революційного уряду) був знищений ворогом так і не реалізувавши головну мрію свого життя – створення Самостійної Соборної Української Держави!

Проте, це ще буде, а поки керівництво УВО, протестуючи проти тотального наступу польської колоніальної влади на українське шкільництво й освіти, масової колонізації українських дітей і молоді, вирішило покарати на смерть шкільного куратора Я.Собінського (відповідального за три воєводства – Львівське, Тернопільське і Станіславське), який особливо відзначився на цій «ниві». З цього приводу П.Мірчук зазначає: «Виконання цього революційного акту доручено молодому студенту Роману Шухевичу й приділено йому до помічі другого члена УВО, теж студента політехніки, Богдана Підгайного. Роман узявся за виконання наказу з найбільшою серйозністю. Він провів насамперед основне прослідження поведінки куратора Собінського, устій нивши з докладністю час вечірнього проходу і трасу щоденного проходу, вибрав собі найвигідніший для атентату [вбивства – Ю.Ф.] відтинок місця проходу й вивчив детально околицю.

Вечером 19 жовтня 1926 р. шкільний куратор Ян Собінський загинув від куль українських бойовиків. Виконавців атентату не пімано» [2, 26].

Аналізуючи перший терористичний акт проведений Шухевичем, треба відзначити, що він був проведений бездоганно – один постріл і жертва мертва, мирні жителі не постраждали, а Роман і Богдан швидко зникли з місця пригоди, перед тим забезпечивши собі залізне алібі (перший – весь цей час перебував нібито на заняттях у спортивному клубі, а другий – взагалі був на той час за межами Львова, навчаючись у Данцігу (Гданську). Польська поліція як не намагалась, а й так не змогла знайти справжніх терористів, тому вона звернула свою увагу на тих українців, яких підозрювала у співпраці з УВО. П.Мірчук наголошує: «По році слідства спрепаровано акт обвинувачення за виконання вбивства Собінського проти 17 українців і на процесі, відомому як «процес Атаманчука й Вербицького», засуджено Василя Атаманчука й Івана Вербицького, як виконавців атентату на Собінського, на кару смерті з заміною на досмертну тюрму, яку пізніше знижено Атаманчукові до 10 літ, а Вербицькому до 15 літ тюрми» [2, 28].

Польській владі головне було не знешкодити справжніх вбивць високопосадовця, а залякати українців, покаравши невинних і тим самим перетворити їх на покірних холопів. Ветеран національно-визвольної боротьби 40-50-х рр. ХХ ст. П.Дужий свідчить: «Тємниця вбивства шкільного куратора видав зрадник Роман Барановський. Таким чином польська поліція дізналася правду: атентатниками були 19-літній Роман Шухевич і 20-літній Богдан Підгайний. Собінський загинув від єдиного пострілу Підгайного. Атентатники погоджувалися, щоб урятувати Атаманчука і Вербицького, віддати себе під суд, але це не полегшило б долі невинно засуджених, адже польський суд був змушений перед світом виявити свою некомпетентність, чи пак юридичну неграмотність, а це кинуло б тінь на польське судівництво загалом. Голова ПУНу полковник Євген Коновалець теж був проти того, щоб виявилися справжні атентатники, бо це могло б захитати довіру бойовиків УВО до свого найвищого командування» [3, 78-79].

Ось так відбулося бойове хрещення юного Р.Шухевича, коли він за влучним висловом Т.Шевченка «і вражою злою кров'ю» окропив свою волю! Шлях до власної свободи як і до звільнення рідного народу від колоніального ярма ніколи не буває легким і прямим. Він завжди тернистий і звивистий, а той хто почне по ньому крокувати дуже швидко втратить свою цноту і невинність. Роман міг бути архітектором і проектувати будинки, але він став воїном і керував до останнього подиху УПА. Замість того, щоби створювати музику застиглу в камені, він став одним з творців повстанського руху на Україні.

Щоб здобути свободу і незалежність для рідної Батьківщини, треба не тільки бути патріотом, а ще конче необхідно мати професійні військово-організаційні навички. Без людей, які не тільки мріють про визволення Вітчизни з колоніальних кайданів, але і вміють організувати й очолити спочатку повстання, а пізніше і збройну боротьбу, будь-який національно-визвольний рух завершиться ганебною поразкою.

Саме тому, коли влітку 1928 р. Р. Шухевичу настав час йти до польського війська, він швидко зібрався і попрямував на збірний пункт. В Українській Військовій Організації (УВО) відчувалася гостра нестача українців, які фахово знали на військовій справі, й особливо серед націоналістично-налаштованої молоді. У 1928–1929 рр. Роман відбував військову службу в Збройних Силах Другої Речі Посполитої. Як студента, його зразу ж направили на навчання у старшинську (офіцерську) школу підхорунжих, яка розташовувалась у м. Володимирі-Волинському. Проте перед самим іспитом Шухевича, як

політично-ненадійного і підозрілого, було звільнено зі школи й направлено дослужувати рядовим артилеристом до польського гарнізону, що на Волині [9; 9–10]. Забігаючи наперед, зауважимо, що Р. Шухевич постійно намагався підвищувати власну військову освіту, навчаючись на спеціальних офіцерських курсах у Німеччині, Чехії в 30-х – на початку 40-х рр. XX ст. [2; 28].

Під час проходження Р. Шухевичем військової служби, відбулась надзвичайно важлива подія – була створена і почала діяти Організація Українських Націоналістів (ОУН), український національно-визвольний політичний рух, що на декілька десятиліть став авангардом українського народу в боротьбі за відновлення Української Самостійної Соборної Держави. Як свідчить дослідник М. Юркевич, ОУН виникла внаслідок об'єднання УВО та декількох студентських націоналістичних спілок – Групи Української Національної Молоді, Ліги Українських Націоналістів, Союзу Української Націоналістичної Молоді. Дві конференції українських націоналістів, що відбулися відповідно 3–7 листопада 1927 р. у Берліні, та 8–9 квітня 1928 р. у Празі, підготував ґрунт для проведення установчого конгресу. Він був проведений 28 січня – 3 лютого 1929 р. у Відні, на ньому було обрано керівництво організації – Провід Українських Націоналістів (ПУН) у складі 9 осіб – Є. Коновалець (голова), члени – Д. Андрієвський, Ю. Вассиян, Д. Димчук, М. Капустянський, П. Кожевників, Л. Костарів, В. Мартинець, М. Сціборський, Я. Дуб (головний суддя), Я. Моралевич (головний контролер) та прийнято статут і розроблено основні засади політичної лінії ОУН. Згідно з первісними заявами, головною метою ОУН було встановлення незалежної соборної національної держави на всій українській етнічній території. Ця мета мала досягатися через національну революцію та встановлення диктатури, яка би витіснила окупаційну владу та запровадила уряд, що представляв би всі регіони та соціальні верстви і групи України. Економіка майбутньої держави планувалася як поєднання приватної, націоналізованої та кооперативної форм власності, ОУН відкидала будь-який партійний чи класовий поділ та презентувала себе як домінуючу силу українського суспільного життя як на етнічних землях, так і за кордоном. Визначивши себе як рух, а не як партія, ОУН засуджувала легальні українські партії Галичини (наприклад, УНДО) як колабораціоністські. Звинувачуючи соціалістичний та ліберальний табори у поразці Національно-Визвольних змагань 1917–1921 рр., ОУН наголошувала на важливості формування сильної політичної еліти, національної солідарності та опори на власні сили. У цьому аспекті українських націоналістів приваблював досвід фашистського режиму Б. Муссоліні, що нібито врятував Італійську державу, зберігши її від анархії і розпаду [10; 308].

Отже, у 1929 р. виникла нова політична сила, яка мала об'єднати і згуртувати всіх національно-свідомих українців з метою відновлення Української держави на її автохтонних етнічних землях, не претендуючи і не зазіхаючи при цьому на етнічні території інших народів. З цього приводу вчений-українознавець П. Кононенко зазначає: «Неважко переконалися, що ОУН започаткувалася не як терористична й агресивна щодо сусідів України, а як політична партія загальнонародної патріотичної орієнтації» [11; 285].

Після завершення терміну строкової служби у польському війську в 1929 р. Роман повертається до Львова й зразу ж активно долучається до діяльності у лавах новоствореної підпільної ОУН. На той час в організації була гостра нестача керівників низової і середньої ланки, які, окрім організаторських здібностей повинні були мати ще й базові поняття про ведення збройної боротьби супроти польських окупантів. Усе це мав Шухевич (військова підготовка, розуміння тактики ведення бою, практика поводження зі зброєю тощо), і це, у свою чергу, посприяло його швидкому кар'єрному зростанню від

пересічного бойовика до керівника бойової референтури Крайової Екзекутиви Організації Українських Націоналістів (КЕ ОУН). Характерно, що цю посаду Роман отримав завдяки Юліану Головінському, який чотири роки тому доручив юнакові підготувати і виконати вбивство Яна Сочінського. Заступником Шухевич став попередній бойовик референтури КЕ ОУН – його одноліток Зенон Коссак, але так як Роман зберігав завжди особливу законспірованість, то бойовики навіть і не здогадувалися, що в них з'явився новий керівник. Забігаючи наперед, зауважимо, що саме ця позитивна фахова риса (уміння добре конспіруватися), стала йому у нагоді під час збройної боротьби з нацистами і комуністами у 40-х рр. XX ст., а ще раніше з поляками й угорцями [2; 30].

Унаслідок світової економічної кризи, т.зв. Великої депресії 1929–1933 рр., значно погіршився добробут етнічних українців у Другій Речі Посполитій, які мешкали переважно у сільськогосподарських районах. Учений О. Субтельний зазначає, що українські селяни потерпали не стільки від безробіття, скільки від катастрофічного падіння прибутків, спричиненого зменшенням попиту на їхню продукцію. Саме в ці важкі роки чистий прибуток з одного акра невеликих селянських землеволодінь упав на 70–80 %. За цих обставин ненависть українських землеробів до щедро субсидованих Варшавою пересічних колоністів-поляків та багатих польських землевласників, як ніколи, дуже загострилася. Також швидко зросло невдоволення у середовищі української інтелігенції, особливо серед її молодих і переважно безробітних представників, через те, що всі нечисленні урядові вакансії незмінно віддавалися полякам [5; 527].

Цю сприятливу для себе ситуацію вирішили використати очільники ОУН, закликаючи свідомих українців чинити активний спротив польським окупантам, щоби спочатку розпалити багаття національної революції, а потім і визволити українські землі. Але, окрім мобілізації радикальних прихильників своїх ідей, ОУН треба було ще й консолідувати свої власні сили. Попри офіційне злиття чисельних націоналістичних організацій в єдину потужну ОУН, деякі провідні активісти УВО (Р. Сушко, О. Сенік та ін.) наголошували, що повинні існувати й далі дві підпільних організації, а саме, паралельно ОУН й УВО (її бойовий підрозділ), які мають діяти окремо, і лише найвище керівництво цих двох організацій повинне координувати їхню діяльність. З цього приводу ветеран націоналістичного руху П. Духий зазначає, що за певних умов ті організації могли одна від одної віддалятися, і в підсумку, виникла б ситуація з непередбаченими й небажаними наслідками [3; 55–56].

Як наголошує П. Мірчук, для ліквідації того конфлікту відбулася перша конференція ОУН-УВО в травні 1930 р. у Львові, й друга – в червні 1930 р. у Празі. По їх завершенні Є. Коновалець признав сотника Ю. Головінського Крайовим Провідником ОУН і одночасно Крайовим УВО, який провів і завершив остаточне злиття і УВО, і ОУН у Галичині, а Р. Сушка і О. Сеніка було кооптовано до ПУН і вони залишилися перебувати за кордоном [12; 29].

Щодо позиції Р. Шухевич з цього питання, то П. Духий пише: «Прихильники паралелізму ОУН-УВО розраховували на підтримку свого найщирішого побратима Романа Шухевич. І тут Шухевич виявив виважений підхід до розв'язання спірного питання. Незважаючи на приятельські взаємини, на високе його цінування іншими увістами, він виступив з рішучим закликом здійснити повне злиття ОУН і УВО, і то таким чином, щоб УВО ввійшла до ОУН як її складова частина – військово-бойова референтура. Його слово стало вирішальним. Вивчаючи питання паралелізму УВО і ОУН, деякі сучасні дослідники можуть звернути увагу на те, що певний час націоналістичні документи, а особливо звернення до народу, ще закінчувалися підписом-

абрєвіатуру УВО. Робилося це з суто тактичних міркувань, адже необхідно було, щоб про злиття ОУН і УВО окупанти України дізналися якомога пізніше» [3; 56].

Повністю перебравши в свої руки керівництво революційного підпілля у Західній Україні, Ю. Головінський розпочав утілювати в життя план боротьби з польською окупаційною владою, застосовуючи масові саботажні акції. А їх організацію і проведення він доручив очільнику бойової референтури КЕ ОУН – Р. Шухевич. Влітку 1930 р., саме під його керівництвом у Галичині відбулися масові саботажні акції: підпали фільварків (господарств), сільськогосподарського збіжжя, реманенту й садиб польських дідичів (великих землевласників), і пересічних колоністів-поляків; нищення засобів державного зв'язку (зрізування телефонних і телеграфних стовпів); напади на поліційні станиці (відділки); відплатні акції супроти польських «Стшельців» (стрільців), членів організації польської націоналістичної молоді, що активно допомагала поліції переслідувати українців; покарання донощиків тощо. Як зазначає Василь Кук, очевидець тих подій (тоді йому вже виповнилося 17 років), що дуже швидко ці акції набули масового характеру й вони мали на меті: а) принизити престиж польської держави в очах світової громадськості та показати нестерпні умови життя українців під польською окупацією; б) відсторонити польських колоністів від поселення на українських землях; в) показати українським селянам, хто відбирає у них землю; г) закликати їх до боротьби проти окупантів. Місцева польська поліція виявилася неспроможною навести лад своїми силами, саботажні акції збільшувалися і поширювалися на всій Галичині [9; 17–18]; [2; 32–33].

З цього приводу О. Субтельний пише: «Влітку 1930 р. Галичиною прокотилася хвиля нападів на польські маєтки, що звичайно зводилися до підпалів. Було зафіксовано близько 2200 таких актів. У відповідь на це уряд удався до масових і жорстоких дій. У середині вересня на українські села налетіли великі підрозділи поліції та кавалерії, розпочавши кампанію пацифікації («умиротворення»). Застосовуючи принцип колективної відповідальності, озброєні загони позаймали близько 800 сіл. Вони руйнували осередки українських громад і читальні, конфісковували майно та продукти, фізично карали тих, хто протестував. Було заарештовано понад 2 тис. українців, здебільшого школярів, студентів і молодих селян; майже кожний третій отримав тривалі терміни ув'язнення. Українських кандидатів у депутати до сейму посадили під домашній арешт, аби не допустити їхньої участі у виборах, що проходили в той час, а їхніх українських виборців тероризували, змушуючи голосувати за польських кандидатів. Через протести українців до Ліги Націй доля української меншості в Польщі взагалі та кампанія «умиротворення» зокрема набули характеру міжнародного скандалу. Проте якщо європейські та особливо британські політики засудили поведінку поляків, то Комітет Ліги Націй звинуватив українських екстремістів у провокуванні репресій. Хоча польський уряд швидко придушив заворушення, але кінець кінцем його дії ще більше розлютили українців, призвели до зростання екстремізму з обох сторін і ускладнили пошуки конструктивних рішень» [5; 527–528].

Окрім масової пацифікації етнічних українців, польська влада намагалася знайти й знешкодити організаторів українського спротиву і, на превеликий жаль, це їй удалося. Використовуючи інформацію Романа Барановського (таємного агента польської поліції у червні 1929 р.), правоохоронцями Другої Речі Посполитої 20 вересня 1930 р. був схоплений сотник Юліян Головінський (Крайовий Провідник ОУН і одночасно Крайовий Командант УВО), а 30 жовтня того ж року він загинув від куль поліціантів. Також влада заарештувала чимало інших членів ОУН. У зв'язку з цим та з іншими

обставинами, після вбивства Ю. Головінського, у кінці жовтня 1930 р. Провод ОУН, що був одночасно Головною Командою УВО видав наказ припинити саботажну акцію [13; 242–250].

Отже, на нашу думку, в цілому задум українських інтегральних націоналістів дестабілізувати ситуацію на Галичині та розпочати революційно-визвольну боротьбу проти польських загарбників не вдався, але ціною значних матеріальних втрат (в тому числі й людських), з обох протиборчих таборів (місцевих етнічних українців і прийшлого польського елементу) їм вдалося заявити про себе як про реальну політичну силу, з якою не можна не рахуватися.

Також треба зазначити, що в середовищі націоналістів були й такі, які досить критично поставилися до саботажної акції 1930 р. Так, Зиновій Книш (історик, публіцист і прибічник ОУН-М) наголошував: «Буде паршиво, коли замість починати організаційну роботу, підемо на масовий тероризм. Це ні до чого. Саботажна акція зростає з кожним днем, мабуть тяжко буде її спинити» [14; 171].

Як би там не було, ми погоджуємося з твердженням В. Кука, що саботажні акції, організовані бойовим референтом КЕ ОУН «Дзвоном» (одне з багатьох підпільних псевдо Р. Шухевич), були проведені блискуче й польській поліції не вдалося спіймати жодного безпосереднього учасника цих подій [9; 18].

У свою чергу, Провід ОУН і начальна Команда УВО у своїх комуні катах відмітила непересічне значення саботажних акцій спротиву з визнанням їх як великого політичного успіху міцної сітки українського революційного підпілля: «Наша ціль досягнена: викликано потрібне моральне враження між українським загалом і між ляхами й чужинцями; завдано ворогові великих моральних та матеріальних втрат, а врешті бойовики виявили технічну справність, про що свідчить обставина, що за весь час акції ані одного з них не спіймано на гарячому вчинку. Тому акцію масових саботажів тепер припиняємо» [2; 37].

Після вбивства поляками Ю. Головінського керівництво ОУН на ЗУЗ перебрав тогочасний організаційний референт КЕ ОУН Степан Охримович. За час діяльності С. Охримовича та його наступників – Степана Нижанківського, Івана Габрусевича, отця Ярослава Чемеринського (листопад 1930 – травень 1932 рр.) ОУН на ЗУЗ звернула головну вагу на завершення формування своїх організаційних та ідеологічно-політичних засад. Започатковане Ю. Головінським, як Крайовим Провідником ОУН й одночасно Крайовим Комендантом УВО, фактичне злиття ОУН та УВО в єдину Організацію Українських націоналістів завершилося. Ми хочемо навести склад Кураєвої Екзекутиви ОУН на початок 1931 р.: Крайовий Провідник – Степан Охримович, керівники реферантур: юнацтва – Іван Габрусевич (також і заступник Крайового Провідника), організаційна – Зенон Косса, бойова – Роман Шухевич, військова – Михайло Колодзінський, ідеологічна – Степан Ленкавський, фінансова – о. Ярослав Чемеринський, пропаганди – Степан Бандера [13; 265].

Також, треба наголосити, що незважаючи на доволі швидкі зміни Крайових Провідників на ЗУЗ, спричинені як досить фаховою роботою польської поліції, так і смертю й хворобами вищеназваних очільників, і враховуючи постійні перетурбації у складі КЕ, Роман Шухевич залишався керівником бойової [терористичної – Ю. Ф.] референтури аж до самого арешту в кінці червня 1934 р., що, на нашу думку, є свідченням його високого фахового рівня як організатора терористичних актів.

Надамо слово П. Мірчуку, офіційному історика ОУН-Б: «Бойову діяльність ОУН започаткував Шухевич тепер, як керівник її бойової референтури, поворотом до «ексів», тобто експропріаційних нападів бойових груп на станиці

польської пошти. Такі напади, що їх давніше залюбки проводила УВО, мали за ціль насамперед тероризувати польську окупаційну владу, створювати атмосферу непевності й свідомості, що на окупованих поляками теренах не припиняється боротьба української справи; підносити морально українських загал; а відібранням пограбованих українському народові грошей від польських властей наносити безпосередньо фінансові удари окупаційним властям. Завдяки «ексам» гроші, що їх думали поляки вжити на закріплення польського панування на українських землях, ішли на потреби революційної боротьби проти того ж окупанта» [2; 40].

Р. Шухевич дуже відповідально поставився до підготовки і проведення збройних нападів. Він детально проаналізував попередні «екси», здійснені у 20-х роках ХХ ст. бойовою референтурою УВО під керівництвом Р. Барановського, а потім і З. Книша. При плануванні майбутніх нападів, Роман намагався врахувати помилки й прорахунки, як, наприклад, ті, що трапилися при нападі бойовиків УВО очолюваних З. Книшем на поштовий віз під Бібкром в липні 1930 р. тощо [12; 33–36]. Позитивний результат не забарився. Влітку Роман задумав, а 31 липня 1931 р. організував і здійснив комбінований напад на поляків керованих ним бойовиків одночасно у трьох різних географічних пунктах Галичини, цим самим показавши, як польським загарбникам, так і братам-українцям силу і міць підпільної революційної ОУН. У лісі біля містечка Бірчі, що біля Перемишля, націоналісти напали на поштовий віз, забрали частину грошей і втекли. Під час нападу загинув польський конвоір і був поранений візник. Поліції згодом вдалося упіймати лише одного учасника нападу Василя Цебиняка. Того ж дня подібний напад відбувся під Печеніжином біля міста Коломиї. Було захоплено чималу суму грошей, вбито поліціянта, поранено візника, а бойовики неушкоджені перейшли чехословацький кордон. Останній «екс» був здійснений у місті Бориславі на «банк Людови» дрогобицькою боївкою ОУН. О 14 годині два бойовика залишилися біля входу, а троє увійшли до приміщення банку й змусили службовців видати їм понад 20 тисяч польських злотих готівкою й векселями, а потім вони безслідно зникли. Через тиждень, 8 серпня 1931, та ж сама дрогобицька бойова п'ятка (п'ятірка) здійснила успішний напад на поштамт у м. Трускавці, забрала готівку і щезла. Поліційне переслідування та пошук злочинців не дали жодних позитивних наслідків, правоохоронці так і не змогли виявити ні виконавців нападу, ні його організаторів [13; 275–276].

Ми погоджуємося з П. Мірчуком, який з цього приводу наголосив: «Взірцeve виконання трьох бойових актів в одному дні, а тиждень пізніше четвертого і неспроможність польської поліції попасти на слід організаторів і виконавців тих «ексів» піднесли в очах усіх авторитет таємної ОУН – усі бачили, що вона діє на всій території окупованої поляками Галичини, на Підгір'ю, на Лемківщині, на Гуцульщині, а не тільки у Львові, – і виявили безсильність польської поліції в боротьбі з ОУН» [2; 41].

Окрім організації експропріації коштів, конче необхідних для її діяльності, бойова референт ура під керівництвом 24-літнього Романа зосередила зусилля для планування й виконання політичних вбивств провідних польських державних діячів, урядових чиновників і поліційних агентів. Усі ці терористичні акти повинні були дестабілізувати політичну ситуацію на Західних Українських Землях (ЗУЗ) і підняти всіх етнічних українців на боротьбу за своє визволення з польського ярма.

24 серпня 1931 р. членами ОУН був убитий таємний агент поліції Якуб Букса. Він вийшов на слід бойовиків, які здійснили напади на поштамт у Трускавці та на «Банк Людови» у Бориславі, тому бойова референт ура КЕ ОУН

прийняла рішення про його ліквідацію. Польська поліція так і не виявила організаторів і виконавців убивства [13; 277].

Найрезонанснішим терористичним актом 1931 р. безсумнівно стало вбивство бойовиками ОУН польського посла до сейму (депутата парламенту) Тадеуша Голувка, виконане 29 серпня 1931 року у Трускавці біля Дрогобича. Воно було організоване й здійснене безпосередньо Р. Шухевичем. Т. Голувко (1889–1831 рр.), відомий польський політик і публіцист, був досить таки відомим прихильником польсько-українського зближення й компромісу. Якщо серед поміркованих українських політичних діячів, насамперед з Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), до його пропозицій прислухались, то в середовищі радикально налаштованих інтегральних націоналістів Т. Голувка ненавиділи й звинувачували в «духовному обеззброюванні українського суспільства» [3; 89]. Надамо слово П. Мірчуку: «Це був акт, скерований проти головного й дуже небезпечного пропагатора знищення всякого самостійницького руху серед українців на окупованих поляках українських землях при допомозі спеціально організованого угодовства. Його ціль була та сама, що й міністра Перацького, інші були тільки пропоновані ним методи. Коли Перацький пропонував знищити не тільки ОУН-УВО і всякий самостійницький рух, але й сам український характер захопленої поляками Галичини при допомозі відкритого, безоглядного поліцейного терору, то Голуфко [Голувко – Ю. Ф.] у своєму проєкті «на знищене Русі» пропонував досягти це шляхом вмілого перетворення всіх галицьких українців у наскрізь лояльних польських громадян «русинів по походженні, поляків по національності» [2; 42]. На нашу думку, нічого підступного й зловорожого у цих задумах Т. Голувка не було, він лише намагався зупинити братовбивче протистояння поляків й українців, та залучити останніх до активної розбудови Другої Речі Посполитої, сучасні політологи називають цей процес створенням політичної нації, де окрім титульної нації були б заангажовані й інші етноси, у конкретному випадку – український. Інше питання, що офіційна Варшава після закінчення Першої світової війни та створення Версальської системи міжнародних відносин пообіцяла світовій спільноті як мінімум надати українцям культурну автономію, але, врешті-решт, знехтувала свої обіцянки. Тому й етнічні українці, які проживали не тільки у ЗУЗ, але і у Центральній Україні (т.зв. УРСР) мали право виборювати Українську Самостійну Соборну Державу та знищити польське і радянсько-більшовицьке ярмо. Водночас шлях до відновлення української державності тернистий і важкий, тому для досягнення своєї мети українцям слід було залучати і використовувати будь-які засоби, в тому числі й мирні. Проте інтегральні націоналісти вважали легальну політику – слабкістю й відступництвом, а легальних українських політиків – угодовцями й ренегатами.

Гасло «Все або нічого» привабливе, але ось реалізувати на практиці чомусь дуже важко..., а політичних конкурентів ніхто і ніколи не любить. Ось тому П. Мірчук наголошував: «Така підступна метода плянового «перевиховання» західних українців на лояльних польських громадян «русого» походження була особливо небезпечна, тим більше, що вже почали з'являтися між українськими «реальними» одиниці, які стали захвалювати Голуфка, як «приятеля українців». А тому ОУН постановила скерувати проти Голуфка революційний удар, як проти головного речника, організатора й виконавця тієї єхидної методи, задуманої «на знищене Русі» [2; 42–43].

Ця нетерпимість до іншої (не такої як твоя) думки, позиції тощо, врешті-решт, призвела спочатку до розколу єдиної колись ОУН на ОУН-Мельниківська й ОУН-Бандерівська, а потім і до взаємопоборювання і братовбивства. Ми переконані, що саме вбивство Т. Голувка було першими метастазами цієї ракової

пухлини, яка з часом опанувала весь політичний організм ОУН і призвела до її поразки й дезінтеграції.

Як би там не було, але технічно атентат (вбивство) Т. Голука було виконане бездоганно й поліція так і не змогла знайти його організаторів і виконавців. Що ж, Р. Шухевич діяв фахово і цілеспрямовано, рішенням КЕ ОУН він здійснив відмінно.

Наступним терактом, який набув широкого розголосу у другій Речі Посполитій – було вбивство комісара польської політичної поліції Еміліяна (в деяких документах фігурує інше ім'я – Юзеф) Чеховського, який займався розслідуванням діяльності ОУН і відзначався на допитах підозрюваних націоналістів особливою жорстокістю і садизмом. Після отримання наказу від тогочасного Крайового Провідника ОУН Івана Габрусевича в кінці 1931 р. Роман розпочав підготовку відплатної акції. Вивчивши звички, щоденний маршрут пересування комісара, обравши виконавця, Шухевич доповів керівництву про готовність до виконання й отримав згоду. Уранці 22 березня 1932 р. у Львові біля Стрийського парку член ОУН Юрій Березинський одним пострілом впритул вбив Чеховського, виконавши вирок націоналістів, і втік з місця пригоди. Поліція знову виявилася безсилою. Лише в 1940 р. Р. Шухевич опублікував короткий нарис «З життя бойовика», в якому розповів громадськості про вбивство польського комісара й оприлюднив прізвище виконавця, а своє заховав під псевдо «Дзвін» [3; 80–86].

Проте в діяльності Р. Шухевич на посаді керівника бойової референтури КЕ ОУН були й невдачі. Однією з них став провал нападу бойовиків на приміщення пошти в Городку Ягайлонському, що відбувся 30 листопада 1932 р. Надамо слово П. Мірчуку: «В половині 1932 р. Іван Габрусевич, випущений з слідчої тюрми, виїхав за кордон і пост Крайового Провідника ОУН перебрав Богдан Кордюк-«Дік». Шухевич залишився далі на своєму пості і осінню одержав доручення взяти участь в підготовці «ексу» – нападу на пошту. Завдання устійнити, котрий поштовий уряд дає найкращі умови для вдалого виконання «ексу» і коли в тому уряді є найбільше готівки та яка його охорона, залишив «Дік» собі, нагляд над виконанням «ексу» доручено Миколі Лебедеві-«Марку», який до того часу був підреферентом юнацтва як заступник Кордюка, а тоді саме перейшов до бойової референтури, а Шухевичу припало завдання випрацювати плян і обрати бойовиків» [2; 47].

Коли ми аналізуємо наведену інформацію, то складається враження, що новообраний керівник вирішив не тільки відзначити своє обрання визначною подією (нападом на пошту), а й особисто долучитися до цього «ексу», задіявши ще й свого заступника. А чи були в них (у Б. Кордюка й М. Лебеда) до цього теракту здібності, це, на жаль, залишилося «за кадром». Тому ми, у свою чергу, задаємо риторичне питання, чому Р. Шухевич дав згоду планувати цю, не побоїмося гучних слів, – авантюру, тому що будь-який збройний напад потребує математичного, якщо не ювелірного, розрахунку. Насамперед, треба врахувати розміщення об'єкта, віддаленість від нього інших споруд, кількість і якість охорони (озброєння, професіоналізм), шляхи відступу й інші формальні обставини. Якщо в сучасному глобалізаційному світі навіть майже уніфіковані будівлі ресторанів швидкого харчування «Макдональдс» мають досить суттєві відмінності у своєму плануванні, залежно, чи вони збудовані окремо, чи вбудовані у надземні приміщення метрополітену, торгівельно-розважальних закладів тощо, то що розмірковувати про різноманітність споруд, в яких розміщувалися польські поштамти у першій половині ХХ ст. Абстрактний план нападу на пошту, який не враховував специфіку конкретного поштамту, у визначеному місті (не завчасно, а за декілька днів, тому що саме до нього

завезли велику суму готівки) – це, на нашу думку, акція ідіотів, яка на 90 % приречена на катастрофу. Р. Шухевич мав рішуче виступити проти цього самогубства, але він цього не зробив. Чому? Ми не знаємо відповіді. Можливо, не хотів конфліктувати з новообраним Крайовим Провідником ОУН, і не хотів втрачати посаду керівника бойового відділу, тому й сподівався на диво, але його не було.

Відбувся гучний провал. П. Мірчук свідчить: «Передбачених у виготовленому пляні 11 бойовиків вибрав Шухевич на принципі повної добровільності з усіх закутин Галичини: всі бойові клітини були повідомлені, що треба охотника до виконання революційно акту з ризиком власної смерті. Оголошених особисто провірів Шухевич і вибрав з них потрібну одинадцятьку майбутніх виконавців «ексу». Об'єктом нападу вибрав Кордюк поштовий уряд в Городку Ягайлонському [містечко біля Львова – Ю. Ф.] як найвигідніший і найбезпечніший, а дату нападу визначено на 29 листопада 1932 р. Вибрані бойовики прибули того дня організаційним зв'язком до Львова, а звідти одинцем поїхали до Городка. Сконтактувавши бойовиків, Лебідь-«Марко» передав провід Юркові Березинському, сам він участі в нападі не взяв. При збірці групи в Городку виявилось, що їм не передано запасних набойів до револьверів, тому треба було відсунути напад на наступний день. Наступного дня, в середу 30 листопада 1932 р., бойовики двома групами ввійшли до поштового уряду. Та несподівано виявилось, що відомості про безпеку були зовсім невірні: згідно з інформаціями той поштовий уряд не мав ніякої збройної охорони і в поблизу будинку ніякої поліційної охорони немає. А в дійсності виявилось, що як тільки бойовики вівзвали касиєрів здати гроші, на них поспішалися постріли, а двері до каси замкнулись. Це викликало очевидне замішання серед бойовиків. Все ж гроші забрано [понад 3 тисячі – Ю. Ф.] і бойовики почали відступ. Та тут знову несподівано поспішалися на них постріли з вілли, що прилягала до поштового уряду. Важко поранений на пошті згинув, дострілювшись, Юрко Березинський, від кулі з вілли згинув Володимир Старик [нападники так швидко втікали, що лише у безпечному місці виявили, що всіх бойовиків немає – Ю. Ф.]. В дальшій погоні були зловлені Василь Білас і Дмитро Данилин [під час втечі вони вбили коменданта поліції й важко поранили ще одного поліціанта, а затримані були за допомогою пересічних українських селян, переконаних, що ними упіймано звичайних кримінальних злочинців – Ю. Ф.], а згодом поліція викрила як учасника нападу Маріяна Жураківського. Відбувся голосний процес, у висліді якого Біласа [21-річного, 1911 р. народження – Ю. Ф.] й Данилишина [25-річного, 1907 р. народження, одноліток Р. Шухевича – Ю. Ф.] засуджено на кару смерті й 23 грудня 1932 р. о год 6.30 вранці повішено, а Жураківського на кару смерті, яку президент Польщі замінив на досмертну тюрму» [2; 47–48].

Польська поліція дуже активно вела пошук організаторів цього нападу. Богдан Кравців у зв'язку з цим свідчить: «Між багатьома ув'язненими у зв'язку із справою Городка опинився у в'язниці і Дзвін – Роман Шухевич. Але не «сипнув» (не зрадив) ніхто, не помогли нічого і поліційне знущання і через недостачу будь-яких доказів Шухевича звільняють» [18; 15].

Проте очевидне фіаско ОУН перетворилося для неї у величезну моральну перемогу над окупаційною польською владою, як полюбляють говорити українці – «не було щастя, так нещастя допомогло». Відкритий політичний процес, за допомогою якого офіційна Варшава не тільки бажала показати поневоленим українцям свою нездолану потугу, а й намагалася залякати останніх, перетворився на безкоштовну і досить таки дійову пропаганду ОУН та української націоналістичної ідеології. З цього приводу П. Мірчук

наголошує: «Геройська постава бойовиків Данилишина й Біласа перед польським судом і в обличчі смерті, як теж і їхня загибель з рук польського ката, мали велетенське морально-політичне значення для піднесення патріотичних почувань українського народу й гартування його в боротьбі проти польського окупанта і для зміцнення актуальності української проблеми на зовнішньому відтинку» [13; 321].

Усі свідомі українці, а особливо молодь були вражені героїзмом і звитяжністю юнаків-націоналістів і тим, як вони мужньо прийняли з ворожих рук смерть. Очевидець тих подій Степан Шухевич, рідний дядько Романа згадував у своїх спогадах: «У цю пору вся українська суспільність плакала. Були відчинені всі церкви Львова, в них горіло світло, люди наповнили церкви вщерть і молилися, а дзвони гули і несли в світ відомість про смерть двох молодих українців, що втратили життя для ліпшого майбутнього рідної країни» [15; 456].

Проте українці не тільки оплакували своїх героїв, їх страта не лякала, як на те сподівалися польські державні мужі, а, навпаки, стала шаленим каталізатором й активізувала повсякденний спротив українського народу направлений супроти загарбницької політики Варшави, мобілізувавши на цю безкомпромісну боротьбу сотні й тисячі нових звитяжців. Про це свідчить й вірш видатної української поетки Олени Теліги «Засудженням», присвячений В. Біласу і Д. Данилишину, останні рядки якого закликали співвітчизників продовжити справу полеглих і, врешті-решт, визволити Україну:

Над могилою вашою тиша і спокій,

Та по рідному краю – зловіщі вогні.

І піти по слідах ваших скошених кроків

Рвучко тягнуться сотні окриплених ніг [16; 22].

Водночас, фактичний провал терористичної акції не міг залишитись непоміченим вищим керівництвом ОУН. Саме тому Є. Коновалець, отримавши інформацію про перебіг нападу на поштамт у Городку Ягайлонському написав листа О. Сенику, тодішньому бойовому референту ПУНу, де, зокрема, зазначив: «Цей випадок з точки зору відповідальності КЕ за підготовку і вибір об'єкту, Ваших розмов і доручень, даних у цій справі «Новому» [Б. Кордюку – Ю. Ф.] тощо – є рішуче кари гідним [неприйнятним – Ю. Ф.]. Нічого спільного з цією заввагою не може мати поведінка тих, які з наказу взяли участь у нападі; справжній героїзм Данилишина й Біласа, виявлений на процесі, тим більше обтяжують тих, хто давав накази виконувати того роду акцію. Супроти цього, прошу викликати з Бази [Західні Українські Землі – Ю. Ф.] даних людей і перевести з ними слідство, або вислати звідси до Бази когось із виразним дорученням зібрати там на місці потрібний матеріал, щоб таким способом устійнити, хто саме, безпосередньо чи посередньо, несе вину і відповідальність за згаданий випадок. Маємо тут справу не лише із злим підготуванням акції, але теж і з виразним невиконанням доручень, переданих Вами для КЕ від імени проводу ОУН». Організаційний суд у складі: Голова – Володимир Мартинець, обвинувач – Омелян Сеник, оборонець – Роман Сушко, секретар суду – Євген Врецьона, розглянув організаційні й технічні помилки, які здійснили при підготовці нападу Крайовий провідник Богдан Кордюк-«Новий», фактичний керівник акції Микола Лебець-«Марк», і вирішив зняти першого з поста Крайового провідника, а другого виправдати й запропонувати доручити йому виконати інший акт для реабілітації себе [13; 321–322]. За свідченням П. Мірчука виготовлений Р. Шухевичем план самого нападу та проведений ним добір бойовиків було визнано беззаастережно правильним [2; 48].

Хоча особисто для Романа бойова акція в Городку Ягайлонському стала не тільки першою невдачею (як керівника бойової референтури КЕ ЗУЗ), а й особистою трагедією, тому що під час цього нападу загинув, наклавши на себе руки, важкопоранений Юрко Березинський, рідний брат (швагро) його жінки Наталії Березинської, з якою Р. Шухевич одружився на початку 1930 р. після звільнення зі служби у польській армії (у 1930 р. у Шухевичів в селі Оглядіві народилися дочка Марта, яка померла ще немовлям; 28 березня 1933 р., – син Юрко, який був так названий на честь загиблого брата Наталоньки, а у Кракові 16 жовтня 1940 р. побачила світ донечка Марія) [17; 79, 91]. Чи приємно було дивитися Роману в очі дружині та її рідні й відчувати в них німий докір за те, що їх улюбленець не повернувся із завдання, яке Шухевич готував?

Проте незважаючи на невдачі, загибель друзів і рідних, треба було жити й продовжувати визвольну боротьбу. У червні 1933 ПУН ОУН де-юре затвердив новим Крайовим Провідником КЕ ОУН Степана Бандеру, який де-факто керував нею вже з січня 1933 р., коли Б. Кордюк змушений був покинути ЗУЗ. Новопризначений очільник провів невеликі зміни і доповнення в особовому складі КЕ. Для нас важливим є те, що формально залишаючись далі на своїй посаді бойового референта, Р. Шухевич отримав статус головного референта, а бойову референтуру було зміцнено ще одним референтом. Ним став Богдан Підгайний-«Бик», колишній член УВО – (саме з ним Р. Шухевич виконав своє перше бойове завдання – убив польського чиновника С. Собінського), який у кінці 1932 р. повернувся з німецького Данцига (сучасний польський Гданськ), закінчивши навчання в політехнічному інституті й отримавши диплом інженера. Що це було? Свідченням недовіри С. Бандери до Р. Шухевича, і намаганням поступово відтіснити його з провідних ролей у КЕ, а на його місце поставити свою людину? Чи навпаки, хотів підсилити бойову референтуру напередодні майбутніх гучних терористичних акцій? Хто його знає.

Як би там не було, П. Мірчук свідчить, що як Крайовий Провідник Степан Бандера присвятив організаційній розбудові та діяльності бойової референтури особливу увагу, особисто цікавившись навіть підготовкою кожної окремої бойової акції. У свою чергу, Р. Шухевич-«Дзвін» був законспірований навіть перед членами ОУН, а зустрічі з членами проводив другий бойовий референт – Б. Підгайний, який, зазвичай, сам репрезентував бойову референтуру і на засіданнях КЕ ОУН. Окрім того, у самому характері терористичної діяльності ОУН також відбулися деякі зрушення. Так, «екси» (збройні напади на поштамти, поштові вози тощо для здобуття потрібних для організаційної діяльності грошей) було вирішено припинити (на нашу думку, для пересічного польського, єврейського і навіть українського обивателя вони дуже відгонили криміналом, незважаючи навіть на героїчну ауру, яка їх оточувала), а натомість всі бойові дії направити насамперед на індивідуальний терор супроти чільних представників польської окупаційної влади, їх прибічників та проти розсадників советофіліства на ЗУЗ. Зокрема в «Бюлетені КЕ ОУН на ЗУЗ» наголошувалося: «Акти терору супроти найвищих представників окупаційної влади – це приклад акцій, у яких їхній безпосередній ефект на політично-пропагандивний капітал, як їх наслідок, ми ставимо нарівні... Консеквентивним тероризуванням ворога і спрямуванням уваги мас на безпосередню боротьбу створюється стан, який зближає хвилину остаточного зриву. А разом із цим, ряд таких акцій постійно послаблює ворога морально й фізично, і підриває його авторитет». А в журналі «Юнак» підкреслювалося, що «ці революційні акти вдаряють по всяких угодовецях затіях, викликають у душах мас ворожість і ненависть до окупанта та копають непрохідну прірву між ними і нами» [13; 322–324].

Ми не будемо зараз коментувати цю «величаву» пропагандистську риторику інтегральних націоналістів, зауважимо лише, що їх опоненти – польські можновладці, хоча й були набожними, але вони не збиралися підставляти ворогові то одну щоку, то другу. А навпаки, діяли швидко і, головне, в межах тогочасного польського законодавства. Якщо напад на радянське консульство оунівцям майже зійшов з рук, то після вбивства Б. Перацького польська поліція майже вщент розгромила КЕ ОУН на ЗУЗ, заарештувавши її очільників, провівши відкритий суд, показавши всім «хто є хто», і хто насправді є володарем ситуації в Галичині. Ось такі то справи, любі друзі. Проте все по порядку.

Ще пізньої осені 1932 р., а потім взимку і навесні 1933 з українських етнічних земель, які перебували у складі сталінського СРСР, почали надходити нелюдські звістки про голодомор і величезні втрати серед українців. Спочатку їм не вірили, але вони, на превеликий жаль, виявилися жакливою правдою. Керівництво КЕ ОУН вирішило продемонструвати українцям, полякам тощо і всьому світу своє ставлення до тотального винищення українського народу у так званій «Радянській Україні» та за її межами на теренах СРСР. Після декількох нарад з цього приводу було прийнято рішення вчинити збройний напад на радянське дипломатичне представництво. Остаточну постанову про виконання терористичного акту у Львові, як рішучий протест інтегральних націоналістів супроти сталінської політики, що призвела до голодування і смерті мільйонів етнічних українців у СРСР, було прийнято на конференції ПУН з членами КЕ ОУН ЗУЗ у Берліні 3 червня 1933 р. Виконанням цієї директиви безпосередньо займався сам Крайовий Провідник ОУН ЗУЗ Степан Бандера. Деяко пізніше на Львівському процесі 1936 р. він, зокрема, заявив: «Я особисто дав наказ Лемикові і подав йому мотиви та інструкції. Ми знали, що большевики будуть у фальшивому світлі представляти те вбивство і тому ми вирішили, що Лемик має віддатися в руки поліції й не стріляти до неї та таким чином дати спроможність зробити судову розправу» [13; 337].

Технічною і організаційною підготовкою атестату займався бойовий референт КЕ Р. Шухевич. Він добросовісно і фахово провів розвідувальну роботу, виготовив схему приміщень радянського консульства за допомогою львівської студентки-націоналістки й маляра Р. Сенькова та підготував план нападу [2; 50]. До боївок ОУН у Львові було вислано організаційний заклик, у якому повідомлялося, що конче потрібен доброволець для виконання атентату, та наголошувалося, що атентатник може загинути, або буде спійманий і засуджений до смертної кари. Свою згоду треба було відправити на поштову адресу: «Ксавери Брудас, Політехніка, Львів». П. Мірчук при цьому наголошує, що «Ксавери Брудас» не було псевдо, а тільки одноразово прибраним Р. Шухевичем прізвиськом для адреси, на яку мали слати свої поштові листівки бойовики ОУН. Врешті-решт, на виконавця нападу Р. Шухевич обрав випускника української гімназії у Львові, майже 19-річного Миколу Лемика, сина селянина з Львівщини [13; 337].

З цього приводу ми хочемо зацитувати витяг з претензійної й контраверсійної статті «Роман Шухевич в українській історії: міфи і реальність» написаній доктором історичних наук, професором Анатолієм Чайковським. Цитуємо: «Згодом за активної участі Шухевича проходить бойова акція ОУН у місті Городок (1930 р.) [помилка, не 1930, а 1932 р. – Ю. Ф.], а 21 жовтня 1933 року у Львові він виступає організатором терористичного акту у радянському консульстві під час якого гинуть його співробітники Олексій Майлов та Іван Джугай. Цікава деталь: напередодні цих подій для проведення «атентату» (теракту) Бандера шукає добровольця [виконавця шукав не С. Бандера, а Р.

Шухевич – Ю. Ф.]. Під іменем «Ксавери Брудаса» ним виявив згоду стати Шухевич [див. вище думку П. Мірчука – Ю. Ф.]. з цього часу в націоналістичних колах Роман вважається «одним з найвизначніших членів Організації» [свій авторитет в УВО, а потім і в ОУН Р. Шухевич здобув фаховою підготовкою збройних нападів на представників і представництва окупаційної польської влади, ще з 1926 р. і протягом 1930–1934 рр., а не лише терактом на радянську дипломатичну місію у 1933 р. – Ю. Ф.]. Зміцнюється й службове становище «Ксавери Брудаса» [знову помилки, підпільним псевдо на той час Р. Шухевича був «Дзвін», а не «Ксаверій Брудас» – Ю.Ф.]. Він стає бойовим референтом крайової екзекутиви [чергова неточність – Р. Шухевич очолив бойову референтуру КЕ ОУН ЗУЗ ще у 1930 р. – Ю. Ф.], нова посада зобов'язувала до посилення терористичної діяльності, насамперед щодо поляків [Р. Шухевич боровся з польськими загарбниками свідомо, а не з примусу – Ю. Ф.] [6; 1].

Якщо будь-який дослідник намагається професійно проаналізувати життя і діяльність певної особи та її місце в історичних процесах, то, насамперед, вчений мусить бути максимально виваженим у поданні фактів і доповідати всіх зусиль, щоби їх не перекручувати. Також там, де виникають якісь неясності і непорозуміння, не замовчувати їх, а прагнути розкрити їхню суть, якщо навіть вона буде не дуже приємною, як для автора-науковця, так і для читачів. А наостанок побажаємо А. Чайковському словами одного з кіногероїв: «Внимательнее надо быть, коллега, внимательнее!».

Про перебіг збройного нападу на радянського дипломата П. Мірчука свідчить ось що: «22 жовтня [за іншими джерелами – 21 жовтня – Ю. Ф.] 1933 р. Микола Лемик, користаючись підробленою виказкою [посвідченням – Ю. Ф.] на ім'я «Дубенко», зайшов до большевицького консульату у Львові при вул. Набеляка, нібито в справі виїзду до УССР. Коли большевицький дипломат прийняв його і казав показати йому листи від родини з УССР, про які говорив Лемик, Лемик вихопив револьвер і заявивши задержівелюму з переляку достойникові СССР, що він прийшов виконати кару за винищування українців під большевицькою окупацією, одним пострілом у чоло поклав його трупом. Згодом виявилось, що Лемик вбив не звичайного консуля УССР, а спеціального уповноваженого Сталіна Майлова, що об'їжджав дипломатичні станиці СССР для перевірки їхньої розвідувальної діяльності, і цим завдав додатковий болючий удар большевицькому апаратові. По виконанні вбивства Лемик добровільно здався польській поліції, щоб на суді подати всім до відома причини цього демонстративного атентату» [2; 50].

Якщо бути максимально об'єктивним, та атентатник (виконавець) мав убити не будь-якого радянського дипломата, а саме консула (він мав його фотографію), і те, що він цього не зробив, свідчить про недостатню психологічну підготовку М. Лемика, а значить і недопрацювання самого Р. Шухевича у цьому напрямку. А те, що цілком випадково жертвою українця став спеціальний уповноважений Москви, це був лише доречний збіг обставин. Разом з тим, треба наголосити, що ОУН планувала здійснити атентат на радянських дипломатів у Львові ще у 1930 р., але З. Книш (тодішній керівник бойової референтури УВО) не довів його до логічного завершення [19; 98]. Узагалі план нападу розроблений Книшем (спочатку підірвати консульство бомбою, а довершити все гранатами) був дещо важко здійсненим, а при втіленні його в життя забрав би багато невинних жертв серед сторонніх людей, як і можливо серед виконавців. На протипагу йому, задум Р. Шухевича хоча і був без зовнішнього блиску і вибухових феєрверків, зате реально здійсненим і з мінімізацією втрат серед мирних обивателів. *Veni, vidi, vici* – як говорили войовничі римляни (прийшов,

побачив, перемиг), а в нашому випадку – прийшов, зустрівся, застрелив і здався. Все геніальне дуже просте!

Після ув'язнення М. Лемика події розвивалися дуже швидко. П. Мірчук свідчить: «Судова розправа проти Миколи Лемика відбулася перед наглим [швидким – Ю. Ф.] судом у Львові 30 жовтня 1933 року. На оборонців підсудного зголосилися демонстративно всі українські адвокати, але польський суд допустив тільки трьох. Головним оборонцем був д-р Степан Шухевич. Наглий суд засудив Миколу Лемика за вбивство урядовця большевицького консуляту та поранення службовка того ж консуляту на кару смерти, але з уваги на вік атентатника, замінив йому цю кару на кару досмертного ув'язнення в тюрмі. Під час процесу Лемик з'ясував мотиви свого вчинку, що був протестом перед усім світом проти московсько-большевицького терору супроти українського народу на окупованій Москвою частині України» [13; 339].

Безумовний успіх збройного нападу на радянську дипломатичну місію у Львові й той розголос у світі, якого він набув – окрили Крайового Провідника С. Бандеру. Саме під його керівництвом націоналісти ще більш посилили боротьбу з польськими загарбниками (політичну, ідеологічну, терористичну тощо) [13; 325–337]. Разом з тим, Р. Шухевич дещо дистанціювався від революційного процесу. Чому так сталося? Офіційну думку навів Б. Кравців: «Вийшовши з в'язниці [у зв'язку з нападом на поштамт у Городку Ягайлонському – Ю. Ф.] – для конспірації передає свій пост своєму заступникові і починає наполегливо вчитися, щоб закінчити технічні студії й одержати диплом інженера. Це Шухевичові потрохи вдається, але ж час-до-часу мусить відриватися від студій і креслень, що простудіювати і накреслити плян такої чи іншої боевої акції» [18; 15]. Урешті-решт, у червні 1934 р. він закінчив університетські студії зі званням інженера [9; 9].

На наш погляд, деякий відхід Р. Шухевича від планування й організації терористичних акцій ОУН, був пов'язаний не тільки з його намаганням здобути диплом про вищу освіту, а насамперед з його дещо напруженими відносинами з новообраним Крайовим Провідником С. Бандерою і прагненням останнього поступово відсунути його на другорядні ролі, а всі керівні посади КЕ ЗУЗ ОУН обсадити відданими собі людьми, зокрема на пост бойового референта було висунуто Б. Підгайного. Але якби там не було, а підготовку вбивства міністра внутрішніх справ Другої Речі Посполитої генерала Броніслава Перацького доручили саме Шухевичу, найкращому фахівцю на той час у цій царині. Цей атентат і став останньою збройною акцією, спланованою Романом на посаді бойового референта КЕ ЗУЗ ОУН. П. Мірчук так описує підготовку і перебіг теракту: «Плян атентату виготовив Роман Шухевич-«Дзвін». До Польщі повернувся з-за кордону Микола Лебедь-«Марко», який своєю участю в атентаті на Перацького повинен був реабілітувати себе за недотягнення в нападі на поштовий уряд в Городку. Йому припало важливе завдання провести потрібне прослідження щоденного життя Перацького в Варшаві і в вирішний мент умовленим знаком показати виконавцеві атентату особу Перацького. На виконавця атентату вибрав, з-поміж представлених йому трьох бойовиків, Гриця Мацейка-«Гонту» сам Степан Бандера. Технічними деталями підготовки керував другий тодішній бойовий референт КЕ ОУН інж. Богдан Підгайний під наглядом самого Бандери. 16 червня [в тексті помилка, 15 червня – Ю. Ф.] 1934 року коротко після третьої години по полудні польський міністер Перацький згинув на вулиці Варшави від двох револьверових куль бойовик ОУН (УВО), коли вийшовши з свого авта йшов до ресторану на обід. Особиста поліційна охорона не змогла захистити його від кари з рук українського бойовика. Виконавець

атентату на очах багатьох свідків, відстрілюючись від погоні, втік. До своїх рук не дістала його польська поліція ніколи» [2; 56–58].

За що було так жорстоко покарано Б. Перацького? В. Кук свідчить, що це була справедлива відплатна акція націоналістів польському чиновнику як організатору варварської пацифікації-масового нищення українських культурних і господарських установ та прилюдних катувань українського патріотичного населення [9; 21].

Хоча в 1930 р. Б. Перацький не був очільником МВС (ним був пан Складковський), а лише головою польської таємної поліції у складі цього міністерства, але він активно долучився до проведення, пацифікації у Східній Галичині, що ж, така у нього була посада. Тут виникає логічне запитання, чому організатори цієї антиукраїнської акції, і Б. Перацький у тому числі не були покарані у 1930–1931 рр.? Чому це трапилося лише через чотири роки? Відповідь на це дають самі інтегральні націоналісти. Той же П. Мірчук наголошує: «Постанова виконати політичний замах у Варшаві була прийнята на спеціальній конференції при кінці квітня 1933 року в Берліні, в якій взяли участь тільки полк. Є Коновалець, Р. Ярий і Я. Барановський від ПУН, а від Крайової Екзекутиви ОУН Степан Бандера, як виконуючий обов'язки Крайового провідника. На тій конференції було вирішено вбити у Варшаві міністра освіти або міністра внутрішніх справ, у Львові шкільного куратора, а на Волині волинського воєводу в половині липня 1933. Крайова Екзекутивна подала до ПУН конкретні плани виконання тих постанов» [13; 382].

Отже, кого вбивати зверхникам ОУН було байдуже, бо всі польські чиновники є окупантами апіорі щодо ЗУЗ, лишень би галасу було багато й польська та українська громада здригнулися би. Дійсно, відгомін від варшавських пострілів вийшов сильний, але ця перемога стала пірровою як для ПУН, так і для керівництва КЕ ОУН-ЗУЗ. Правоохоронці Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.) виявилися гідними супротивниками ОУН, і хоча їм так і не вдалося спіймати вбивця атентату, зате у другій половині червня 1934 р. у зв'язку з убивством Перацького вони провели тотальні арешти серед членів ОУН, і за ґратами опинилося майже все керівництво КЕ ОУН ЗУЗ, у тому числі й Р. Шухевич. Українці такий фінал називають словами «догралися» або «приїхали». Визвольної революції не сталося, а її безпосередні організатори за ґратами. Хоча ми хочемо наголосити, що терористичний маятник, який запустили члени КЕ ОУН ЗУЗ, і насамперед С. Бандера, продовжував набирати обертів і опісля їхнього арешту. Так, 25 липня 1934 р. о 7 год. 15 хв. ранку було вбито у Львові авторитетного українського педагога Івана Бабія, одного з багатьох українців, які не погоджувалися з політикою ОУН. Подальше слідство і судовий процес виявили, що наказ виконати смертний вирок Революційного Трибуналу ОУН директору української гімназії у Львові І. Бабія дав Крайовий Провідник ОУН ЗУЗ С. Бандера, проте присуд було виконано тільки за кілька тижнів після його арешту у зв'язку з терактом у Варшаві. Також було виявлено, що атентат організував Роман Мигаль з наказу організаційного референта КЕ ОУН ЗУЗ Івана Малюци. На львівському процесі С. Бандера так пояснив прокурору своє рішення: «Якщо б директор Іван Бабій був тільки лояльним супроти польської держави і свою діяльність вів згідно з вимогами національної етики, тоді ОУН не видала б наказу убити його. ОУН нікого з українців не карала за саму їхню лояльність до польської держави, а тільки за специфічні вияви цієї лояльності, які приносили шкоду для української національної справи. Директора Бабія ОУН засудила на кару смерті за те, що він активно співпрацював з польською поліцією і свідомо поборював українське революційне підпілля, видаючи польській поліції українських гімназистів та студентів, членів і симпатиків ОУН, і

намовляв учнів своєї гімназії стати поліційними донощиками й зраджувати поліції про всі вияви проти польської діяльності своїх товаришів-українців» [13; 368–371].

Проте зовсім іншу думку щодо вбивства І. Бабія мав Митрополит Андрей Шептицький: «Директор Бабій упав жертвою українських терористів, дрож жаху потрясла цілим народом. Убивають зрадливим способом найліпшого патріота, заслуженого громадянина, знаменитого, педагога, знаного й ціненого всіми приятеля, опікуна й добродія української молоді. Вбивають без ніякої причини, хіба лише тому, бо їм не подобалася виховна діяльність покійного. Вона була перешкодою в злочинній акції втягування середньо-шкільної молоді в підпільну роботу. Якщо так є, то всі заслужені й розумні українці впадуть з рук скритовбивців, бо немає розумного українця, який не противився б такій злочинній акції.. Немає педагога ані вчителя, який не стверджував би, що допускається тяжкого злочину супроти молоді той, хто відводить її від праці, а втягає в підпілля. Немає одного батька ні матері, які не проклинали би провідників, що зводять молодих на бездоріжжя злочину. Якщо хочете зрадливо вбивати тих, що противляться вашій роботі, пройдеться вам убивати всіх учителів і професорів, що працюють для української молоді, всіх батьків і матерей українських дітей, усіх настоятелів і провідників українських виховних інституцій, усіх політиків і громадянських діячів. А передовсім прийдеться вам скритовбивствами угнути перешкоди, які у вашій злочинній і глупій роботі ставить Духовенство разом з Єпископами. Бо ми від літ стверджували й стверджуємо й не перестанемо повторяти, що злочин є завсіди злочином, що святій справі не можна служити закривавленими руками. Не перестанемо твердити, що хто деморалізує молодь, той злочинець і ворог народу. Скритовбийник доконавши зрадливо підлого душегубства вважав себе може за героя, хоч сповнивши свій злочин утік, як чоловік, що стидасться свого поступку. Утік перед дочасною карою, думав, що самогубством втече перед суспільною відповідальністю і вічною карою. Достойний ученик провідників українських терористів, що безпечно сидючи за границями краю. вживають наших дітей до, убивства їх батьків, а самі в безіменній авреолі геройства тішаються вигідним життям, стягаючи жертви заграничних патріотів призначені для народу, котрого добро нищать. Злочинну роботу українських терористів, яку ведуть божевільні, осуджує, осудила не раз і не перестане осуджувати українська преса й усі українські політики без огляду на партійну приналежність. А все ж є ще такі, що не здають собі як слід справи, до якого ступеня злочинна й безглузда ціла та робота. Тому то всіх товаришів і учнів покійного дир. Бабія запрошую до зложення прилюдного свідоцтва про його прикмети й заслуги. Нехай цілий народ ясно видить, якою дорогою він, а якою убийники бажали вести нашу молодь. Поміж незвичайними прикметами покійного була ця рідка прикмета, яку виробляв він і в молоді – відвага. Знаючи на що наражається, той старшина української армії сповняв тяжкий обов'язок для наших дітей і з пожертвуванням власного добра і добра родини, не покидав становища. До жовніра, що не вмів утікати, зза плота стріляв не так нещасний збаламучений заселений убийник, як радше боягуз, що втік перед карою, відповідальністю, опінією, так само як у війні тікали з фронту» [20; 30–31].

До цих слів активно прислухалася і тогочасна українська громада і робила власні висновки. Про настрої, які панували в її середовищі, свідчить О. Субтельний: «Ще більш деморалізуючим фактором була критика ОУН з боку своїх же українців. Батьки обурювалися з того, що організація штовхала малоосвічених підлітків до небезпечної діяльності, яка часто закінчувалася трагічно. Громадські, культурні та молодіжні організації засудили намагання ОУН підпорядкувати їх собі. Легальні політичні партії звинувачували інтегральних

націоналістів у тому, що вони давали урядові привід для обмеження легальної діяльності українців. «Аморальність» ОУН гостро засудив митрополит Шептицький. Взаємні закиди й звинувачення свідчили про тертя між двома поколіннями – батьків у легальному «органічному» секторі та їхніх дітей у революційному підпіллі» [5; 546–547].

Найцікавіше те, що провідні члени ОУН дуже полюбляли наголошувати, що революційний терор для них не є самоціллю, а слугує лише одним із засобів досягнення мети – звільнення українців від колоніальних пут і створення Української Самостійної Соборної Держави. Так, на львівському процесі 1936 р. С. Бандера у своєму «останньому слові» перед польським судом виголосив: «Прокурор сказав, що на лаві підсудних засідає гурт українських терористів і штаб. Хочу сказати, що ми, члени ОУН, не є терористами. ОУН огортає своєю акцією всі ділянки національного життя» [12; 325].

А ось що пише про революційний терор один із ідеологів ОУН(М) Зиновій Книш: «Його доповненням були акти терору на представників польської державно-адміністративної, головно поліційної влади, як тої, що з нею ОУН найбільше безпосередньо стикалася у боротьбі. Тільки з konieczности застосовувала ОУН терор до поліційних чинників. Вбиваючи того чи іншого поліциста на селі чи здібнішого поліційного агента в місті, або навіть високого поліційного достойника – не можна було сподіватися ніякої розв'язки в боротьбі ОУН. Було ясне, що на місце одного прийде десять інших. До того інколи було майже певне, що після такого атентату прийде сильна польська реакція і принесе втрати для ОУН. Не індивідуальним, спрямованим на одиниці з-поміж ворожого народу терором ішла ОУН до своєї мети, а організуванням найширших верстов народу, усвідомлюванням його та переконанням про потребу непримиренности супроти ворога і чинної боротьби за волю у власній українській державі» [19; 95–96].

Але чомусь ні пропаганда націоналістичних ідей, ні культ могил українських героїв, ні шкільні й антимонопольні акції тощо не набули такого розголосу в середовищі етнічних українців Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.) як «відплатні» акти революційного спротиву інтегральних націоналістів. О. Субтельний свідчить із цього приводу: «На початку 30-х років, крім сотень актів саботажу та десятків випадків «експропріації» державних фондів, члени ОУН організували понад 60 замахів та вбивств» [5; 546].

Проте головної своєї мети – дестабілізувати політичну ситуацію в регіоні й підняти західних українців на повстання супроти польських загарбників, націоналістам так і не вдалося. Разом з тим, революційний терор, який за керівництва С. Бандерою КЕ ОУН ЗУЗ (1933–1934 рр.) став, на нашу думку, вирішальним аргументом у боротьбі з поляками та й з українцями (які мали власну думку щодо вирішення наболілих етнонаціональних проблем), врешті-решт, бумерангом вдарив тих, хто його розпочав.

Ми переконані, будь-яке насильство возведено в абсолют, попри демагогічні заяви очільників ОУН, що це лише один з чинників революційної боротьби, з часом перетворюється на вирішальний фактор політичного життя та найвагоміший аргумент у будь-яких дискусіях. Нащо прикладати великих інтелектуальних зусиль, щоби словесно переконати опонента у своїй правоті, якщо багато простіше його фізично ліквідувати. Недаремно, Й. Сталін полюбляв повторювати такий вираз: «Є людина – є проблеми, нема людини – нема проблем», і з цією думкою кремлівського стратега не подискутуєш... Жакливо було й те, що молоде керівництво КЕ ОУН ЗУЗ на чолі зі С. Бандерою, вважало тільки себе справжніми виразниками і представниками української громади, а свої дії й задуми вірними й такими, що не обговорюються, а лишень

виконуються. З часом все це призвело до розколу ОУН, взаємопоборювання і зрештою до її фактичної руйнації та самоліквідації як потужного політичного гравця і перехід на маргінеси (околиці) українського національно-визвольного руху. У цій ситуації дуже важливо сучасним вітчизняним дослідникам провести фаховий аналіз подій 30–40-х рр. XX ст., щоби не тільки зрозуміти помилки інтегральних націоналістів, а й не повторювати їх уже на початку XXI ст., під час творення і розбудови незалежної Української держави. У цьому й полягає, на нашу думку, завдання як українознавців, так і всіх патріотично налаштованих вчених в Україні та за її межами.

Разом з тим, стереотипи догматичних підходів, на жаль, залишаються присутні і в працях молодих науковців, присвячених цій тематичі. Так, 27-річний історик Микола Посівний у своїй книзі «Роман Шухевич» так характеризує діяльність інтегральних націоналістів у 30-х рр. XX ст.: «Революційний терор ОУН був відповіддю на насильство ворога й окупанта. Політичне значення революційного терору полягало в тому, що він створював атмосферу напруженості й нестабільності для ворожої влади, перешкоджаючи їй утвердитися на окупованій території. Дії оунівців підривали авторитет і силу противника й підтримували дух поневоленого народу. Крім того, українські націоналісти використовували революційний терор і як засіб ідеологічного впливу: на власний народ, змушуючи його мислити політично; на окупантів, переконуючи ворога в тому, що український народ веде постійну боротьбу проти Польщі й не припинить її, доки не здобуде самостійності; на світову громадськість, показуючи таким чином, що український народ є окремим об'єктом політичного буття і прагне своєї незалежності» [21; 23].

Ми не будемо аналізувати кожне положення наведеної цитати, лише зазначимо, що революційний терор, який спочатку передбачався як «відплатний», дуже швидко перетворився на превентивний (випереджувальний) і, врешті-решт, став самодостатнім явищем направленим і на поляків (спочатку на урядовців, а потім і на пересічних мешканців Волині), і на українців (спершу на співпрацюючих з польською, а через деякий час і з радянськими владами, а пізніше і на бульбівців, мельниківців тощо). Як дуже полюбляють говорити громадяни США: «Нічого особистого, тільки справи».

Отже, характеризуючи діяльність Р. Шухевича на посаді бойового референта КЕ ОУН ЗУЗ у 1930–1934 рр. ми прийшли до таких висновків: «По-перше, майже всі бойові (терористичні) акції, які він планував (за винятком провального нападу на поштамт у Городку Ягайлонському) були організовані на відмінно; по-друге, при їх виконанні не було жертв серед цивільного населення (страждали лише ті, хто за власною ініціативою намагався зупинити бойовиків); по-третє, на нашу думку, Р. Шухевич почав розчаровуватися у дієвості революційного терору, на відміну від С. Бандери, який намагався його максимізувати і перетворити його на вирішальний аргумент у боротьбі із зовнішніми і внутрішніми ворогами. Про це свідчить те, що після вбивства Б. Перацького у червні 1934 р. Р. Шухевич більше ніколи не займався організацією бойових (терористичних) акцій.

Розділ 3

Новий етап у житті Романа Шухевича розпочався влітку 1934 р. 18 (за іншими даними – 17) червня його заарештувала польська поліція, а вже 6–7 липня він був засланий без достатніх доказів вини до щойно відкритого концентраційного табору в Березі-Кортузькій [21; 24].

Розпорядження про його заснування було видане через два дні після вбивства Б. Перацького президентом Другої Речі Посполитої І Мосціцьким – 17 червня 1934 р. Саме тоді й почалися масові арешти серед українців, яких поліція підозрювала у причетності до ОУН загалом, і атентату міністра зокрема. Табір «урочисто відкрили» 5 липня 1934 р. у порожніх будинках колишнього російського монастиря, а потім російських військових казарм у місцевості поблизу містечка Береза Картузька на Поліссі (нині м. Береза Брестської обл. на Білорусі), у 92 км на північний схід від білоруського Бресту, біля залізниці Брест-Барановичі. У перші дні існування табору туди з в'язниць було відправлено понад 200 в'язнів, в тому числі 120 українських націоналістів, 40 членів польської партії «Обуз Народново-Радикальний» і приблизно 40 комуністів, які належали до КПЗУ. У 1935–1936 кількість українських націоналістів ув'язнених у ньому меншала, а в 1937 р. – головний його контингент складали члени КПЗУ, і лише влітку 1939 р. сюди потрапили понад 2 тисячі свідомих українців. Припинив своє існування концтабір на початку Другої Світової війни після поразки Польщі у вересні 1939 р. від солдат Вермахту і Червоної Армії [13; 429–431].

Чомусь зразу згадується, що один з перших радянських концтаборів був відкритий на Соловках, у приміщеннях колишнього Соловецького монастиря, і де також було ув'язнено багацько українського люду. Ось так шовіністична Польща успішно переймала досвід комуністичного СРСР і нацистської Німеччини. Але, попри все, і ми хочемо на цьому наголосити, Друга Річ Посполита залишалася демократичною європейською країною, і ув'язнених у Березі Карт узькій, на відміну від гітлерівських і сталінських концтаборів, не знищували фізично, а після відбуття терміну ув'язнення випускали на волю, де вони поверталися до цивілізованого життя.

Хоча перебування у Березі Картузькій було не мед. П. Мірчук з цього приводу наголошує: «У таборі було впроваджено ригор жорстокого поліцейського терору. Всі в'язні мусіли працювати десять, згодом вісім годин денно під наглядом поліції, яка навмисно знущалася над ними, при чому офіційно було дозволено бити в'язнів «за найменший вияв непослуху». Комендантом табору іменовано під інспектора поліції Грефнера, а комендантом поліцейної сторожі під комісара Грабовського. Від половини грудня 1934 р. до кінця існування табору комендантом у Березі Картузькій був інспектор Юзеф Кемалє. До табору засилано на безтермінове ув'язнення: там в'язень міг перебувати кілька тижнів або кілька років, залежно від забаганки польської поліції та польської адміністраційної влади» [13; 431].

Також ми хочемо надати слово безпосередньому учаснику тих подій, тогочасному в'язню Берези Карт узької Володимирі Макару: «За той час ми всі позаростали, як дикуни, на голодових пайках похудли, як горти, на праці і муштрі пообдирали як жебраки, а на гарячому сонці осмалилися як цигани» [22, 11].

Півроку (липень 1934 – січень 1935 рр.) провів у концтаборі Р. Шухевич, але ці шість місяців не послабили залізну волю українського націоналіста, а навпаки, загартували його дух і тіло!

Історик Микола Посівнович свідчить: «Праця в'язнів зводилася до осушування польських боліт, будування доріг, корчування дерев, сільськогосподарських робіт, забезпечення функціонування табору тощо. Однак і в тих нелюдських умовах в'язні створили націоналістичну організацію самооборони, яку очолювали Роман Шухевич, Володимирі Янів, Дмитро Грицай, Михайло Кравців. Вони відразу згуртувалися, виявляючи солідарність у взаємній охороні й допомозі в будь-якій ситуації. Навіть у тих страшних обставинах українські в'язні організувалися для підвищення своїх знань. Кожен з них був то вчителем, то учнем, навчаючи себе й інших різних іноземних мов, основ

математики, фізики, філософії тощо. У концтаборі перебували й поляки, з якими було досягнуто певного нейтралітету, а з комуністами відбувалися постійні сутички й бійки. У таборі Шухевича приписали до групи кочегарів, які взимку носили вугілля й розпалювали печі» [21, 25].

Також Р. Шухевичу допомагали вижити і зберегти людське ество, його світла віра в Бога. З цього приводу В. Макар згадував: «Світлим прикладом може служити славної пам'яті Роман Шухевич, який щоденно гаряче молився і ніколи не розлучався з хрестиком, що висів у нього на шиї» [23, 59]. А Б. Кравців писав: «Знущення в Березі Карт узькій, нестерпні в'язничні умови – все те не послабило в нічому духового ставлення Романа Шухевича, не зломало його, навпаки ще більше загартувало його. Силу видержувати всі труднощі і знущання давала йому, захищена колись матір'ю глибока релігійність і побожність: на шиї носив завжди посвячений медалик, в Березі Карт узькій чи в львівських Бригідках кожного ранку й вечору застигав у молитовній задумі і за його почином політичні в'язні в Бригідках завели звичай спільної ранньої і вечірньої молитви» [18, 16].

Ось так описував перебування Р. Шухевича у в'язниці його побратим по нещастю В. Макар: «Того ранку, про який хочу згадати, Роман Шухевич затримався в нашій кімнаті довше, як звичайно. Ми спільно згадали, що того дня у нас в Україні є надвечір'я Богоявлення (Щедрий вечір), Йордан. І тоді Роман почав наспівувати своїм приємним тенором одну за одною наші чудові щедрівки, починаючи від «Щедрик-Щедрий». Ми із запалом підхопили, а при щедрівці «А в Єрусалимі» розгукали – таки добре. Але для поліцаїв це була «мертва година», тому нам ніхто не перешкоджав. Поспівавши, ми почали згадувати старі добрі часи в батьківській хаті та вгадувати, чи скоро повернемося на свята між своїх рідних. Роман Шухевич був оптимістом: «Не журіться! – казав він. – Скоро поїдемо, будемо ще святкувати вдома всі наші свята». І от того ж вечора його викликали з речами до канцелярії, а на другій день, на свято Йордану (19. 01.1935 р.), його під конвоем повезли на слідство до м. Львова» [23, 97].

Хоча перші арешти польська поліція проводила безсистемно, ув'язнюючи всіх тих, хто на її думку мав хоч якесь відношення до ОУН, то вже восени 1934 р. вона заарештувала майже все керівництво КЕ ОУН ЗУЗ.

Що ж сталося, неважко польській поліції вдалося когось із націоналістів заставити свідчити? П. Мірчук так це пояснює «... Осінню 1934 р. до рук польської поліції і судових властей попав якимось дивом т.зв. «Архів Сеника» – 418 оригіналів і 2055 копій організаційних документів УВО й ОУН, звітів, протоколів, фінансових зіставлень ПУН тощо. Про даних членів УВО й ОУН у всіх тих документах подано інформації під їхніми організаційними псевдами. Але поліція довідавшись з тих документів про факти, дати, місце акцій чи інших дій УВО й ОУН, сконструювала «зізнання» Бандери, Під гайного та інших і на слідстві сказала, що дані члени КЕ ОУН вже до всього призналися, тому немає потреби переслухованому далі не признаватися. Поліційний підступ вдався. Зловивши на те Малюца, Підгайний, а далі й Мигаль і Макарушка і не стямившись, як при підтвердженні поданих поліцією фактів розкрили, хто за яким псевдо криється» [12, 57]. Також П. Мірчук наголошує: «Архів Сеника» і заломанні Малюца, Мигалья та Під гайного допомогли польській поліції розшифрувати весь особовий склад Крайової Екзекутиви ОУН на західноукраїнських землях, за винятком єдиного військового референта Дмитра Грицяка, а вслід за тим поставити тих членів КЕ перед суд і засудити їх на довгі роки ув'язнення і спаралізувати їхню діяльність в ОУН. Однак, ні документи з «Архіву Сеника» ні виявлені Малюцом, Мигалем і Підгайним організаційні таємниці ОУН не дали змоги польській поліції глибше виявити особову обсаду керівних постів, а тим менше увесь склад мережі ОУН. Поза самою КЕ удари польської поліції падали

наосліп. А тому, хоч ті удари і внесли певне замішання і подекуди порвали організаційну мережу ОУН, проте Організація таки відстояла та могла приступити до відбудови апарату». [13, 435].

Якби там не було, але польській поліції вдалося зібрати величезний компромат на ОУН. Підсумком її діяльності став політичний процес, який набув розголосу на весь світ, супроти 12 членів ОУН, що відбувся у Варшаві з 18 листопада 1935 р. по 13 січня 1936 року. На лаві підсудних сиділи: 1. Степан Бандера, 26 років, син українського священника, студент агрономії у львівській політехніці; 2. Микола Лебідь, 25 років, абсолювент (випускник) гімназії; 3. Дарія Гнатівська, 23 роки, абсолювентка гімназії; 4. Ярослав Карпинець, 30 років, студент краківського університету; 5. Микола Климишин, 26 років, студент краківського університету; 6. інженер Богдан Підгайний, 31 рік, абсолювент данцігської політехніки; 7. Іван Малюца, 25 років, студент львівської політехніки; 8. Яків Чорний, 28 років, студент люблінського університету; 9. Євген Качмарський, 25 років, закінчив 5 клас гімназії; 10. Роман Мигаль, 24 роки, студент львівського університету; 11. Катерина Зарицка, 21 рік, студентка львівської політехніки; 12. Магістр Ярослав Рак, 27 років, адвокатський конціпієнт. Усіх підсудних звинувачували у приналежності до ОУН, вбивства Б. Перацького, у веденні підривної анти польської діяльності тощо. Судовий процес виявив, що серед українських націоналістів є як герої, так, на жаль, і зрадники. Так, І. Малюца, Р. Мигаль, Б. Підгайний та Є. Корчмарський не тільки визнали свою вину, але й «сипали» (здали) інших.

У той час як С. Бандера і більшість звинувачених трималися досить мужньо, якщо не сказати героїчно. Особливо ми хочемо наголосити на головній ролі у цьому судовому процесі. Крайового провідника КЕ ОУН ЗУЗ Степана Бандери. Треба віддати належне цьому юнакові, який свій особистий провал перетворив у велику перемогу, як особисту, так і загальноукраїнську. Варшавський судовий процес широко висвітлювався польською, європейською і світовою пресою. Це вдало використав Степан, провівши, як зараз модно говорити, вдалу піар-компанію щодо його ідей та ідеології українського інтегрального націоналізму й свою персональну роль у національно-визвольному процесі. Зокрема він вимагав від суду право для обвинувачених розмовляти і свідчити українською мовою, виголошував патріотичні промови, вітався і відповідав на привітання свідків «Слава Україні!» тощо. Усе це посприяло перетворенню С. Бандери на харизматичного лідера спочатку лише галицької націоналістичної молоді, а з часом і трансформування його на символи українського спротиву 40–50-х рр. ХХ ст. Щодо героя «нашого роману», то Р. Шухевич на Варшавському процесі проходив лише як свідок і поводить себе гідно, зайвого не говорив. Ні інформація з «Архіву Сеніка», ні свідчення деяких підсудних не виявили одного з провідних організаторів атентату, яким безсумнівно був Роман. Але в нього все ще було попереду. Польський суд виніс такий вирок: С. Бандера, М. Лебедь і Я. Карпинець – кара на смерть із заміною на підставі амністії на довічне тюремне ув'язнення; М. Климишин і Б. Підгайний – довічне тюремне ув'язнення; Д. Гнатівська – 15 років в'язниці, І. Малюца, Р. Мигаль і Є. Качмарський – по 12 років в в'язниці кожному; К. Зарицка – 8 років ув'язнення; Я. Рак і Я. Чорний – по 7 років в'язниці. П. Мірчук дав таку оцінку Варшавського процесу: «Зізнання Мигалья й Малюцю перед судом та зізнання їх обидвох і Підгайного під час слідства, в яких вони не лише призналися самі, а «сипали» інших, були від'ємного сторінкою Варшавського процесу. Одначе, вона губилася в світлі незвичайно гідної постави головних обвинувачених – Бандери, Лебеда, Гнатівської, Карпинця, Климишина, як теж Зарицької та Рака і свідків українців, підозрілих у приналежності до ОУН. Тому преса писала, що на лаві

підсудних сиділи дві цілком різні групи: група провідних членів ОУН, очолена Бандерою, Крайовим провідником ОУН, які знають, чого хочуть, і яких не в силі зламати ні тортури кільканадцяти місячного слідства, ні марииво шибениці, — і група кількох осіб, які, мабуть, через якесь непорозуміння попали до ОУН і пробилися навіть на керівні становища. Геройська постава першої групи приголомшувала польську публіку й викликала переворот у їхній оцінці українського революціонера, українського народу й української справи... Варшавський процес справді навчив деяких польських журналістів і політиків бачити на «кресах східних» українців замість «русі нуф», та дивитися за свої права, а не як на «ворожу інтригу», видуману Австрією чи німцями на злість полякам, а деяких з-поміж поляків навчила навіть пристойного трактування тієї української проблеми...» [13; 389–398].

На нашу думку, той європейський і світовий розголос, який набув Варшавський процес, посприяв досить м'якому, як за вбивство високого державного урядовця, судовому вироку обвинуваченим, тому що в більшості випадків польська Феміда діяла за принципом талону («око за око, зуб за зуб»), коли за вбивство поляків карали на смерть звинувачених українців.

Разом з тим, польські правоохоронці, отримавши у своє розпорядження величезний масив корисної для себе інформації (т.зв. «Архів Сеника», свідчення І. Малюци, Р. Мигалья, Б. Підгайного та Є Качманмарського тощо) щодо бойової (терористичної) діяльності ОУН, вирішили не зупинятися на досягнутому, а з максимальною користю для себе використати її, щоби вщент розгромити підпільну структуру ОУН і ліквідувати її як впливову й український осередок антимонопольської боротьби. Слідчі з особливим завзяттям продовжили «працювати» з тими, хто «заговорив». Передусім, вони звернули увагу на Богдана Підгайного і не прогадали, врешті-решт, він «здав» усіх, кого можна було здати, у тому числі й Романа Шухевича. Близький приятель останнього, Богдан Чайківський, у своїх спогадах так про це розповів: «Богдан Підгайний, його найбільший приятель, з яким вони разом ще за студентських часів робили замах на прокурора Сочінського, також сидів під слідством, але окремо. Він був дуже пристійний хлопець, користувався великим успіхом у дівчат. Вони його любили, приносили до тюрми квіти, цукерки. Йому дозволяли в тюрмі зустрічатися з його нареченою, чудовою блондинкою Марусею Рогожею. Слідчий суддя залишав їх у кімнаті, їм приносили їсти, й пару годин вони могли перебувати в кімнаті самі. Богдан розманіжувався, а поляки після того як Маруся відходила, брали його на переслуховування. На переслуховуваннях Богдан Підгайний підтвердив, що Роман Шухевич був членом ОУН і бойовим референтом. Як про це сказали у в'язниці Романові, він заперечував, казав, що він лишень є в ОУН, але не бойовий референт» [17; 25–26].

Хоча як вже зазначалося вище, П. Мірчук вважав, що Б. Підгайний зрадив не свідомо, а його разом з вищеназваними підсудними заплутала й підступно обманула «віроломна» польська поліція, використавши з цією метою т. зв. «Архів Сеника» [12; 57]. Якби там не було, але для Шухевича це була особиста трагедія. Якщо у 1932 р. він був особисто причетний до загибелі друга дитинства і жіничного брата Юрка Березинського, то в 1936 р. він втратив друга — Богдана Підгайного, якому довіряв як собі.

Знову надамо слово безпосередньому свідку тих подій Б. Чайківському: «Роман ніяк не міг повірити й пережити того, що найкращий товариш його «всипав» (зрадив). За те, що Роман усе заперечував, його кинули до казеби [карцер — Ю. Ф.] — пивниці. Була зима, пивниця була мокра, всі стіни й підлога були в льоді. Роман роздягнувся й ліг на підлогу, бо хотів дістати запалення легенів і вмерти — так переживав, що його зрадив найкращий друг. Але, на

щастя, нічого не сталося. Він не дістав не те що запалення, а й навіть каторгу» [17; 26].

В українців побуває така думка, якщо відходити в інший світ близька тобі людина, то це страшно і важко, але це життя, проте коли тебе зраджує твій найближчий друг чи подруга, то це подвійний удар. Так відбувається тому, що, по-перше, не чекаєш цього і не сподіваєшся на те, а по-друге, кожен раз зіштовхуючись віч-на-віч зі зрадником переживаєш ті ж самі неприємні відчуття як в перший раз, коли ти дізнався про відступництво свого приятеля чи приятельки. Ось такі сумні та жорстокі реалії неблаганного життя, й немає значення, чи це було у XX ст., чи у XX ст., чи будь-коли. Селяві – як полюбляють говорити французи (до речі, дуже мудрий народ) – таке життя, так це звучить українською рідною мовою.

Попри важкі умови в'язничного життя і постійні душевні тяжкі фізичні стреси, випробування, Шухевич не тільки не зламався, а й став неформальним лідером, взірцем і прикладом для наслідування, надійним побратимом для багатьох ув'язнених українських націоналістів. Так, історик Микола Посівнич наводить свідчення одного з арештантів пор те, як поведив себе в тих нелюдських умовах Р. Шухевич: «Знав я Романа як абсолювента відділу будови мостів, гребель і доріг, тому здивували мене тонкості його правничого думання. Винахідливість зустріти когось і передати вказівки, як далі поступати, була в Романа подиву гідна. Ми подивлялися його бистроумність, а над усе холодну кров. Він приймав з усміхом і гумором обмеженість простору перебування, безвиглядність, непевність, важкі матеріальні умовини та брак найменшого культурного життя. Він брав усе найтяжчі речі до ношення та відступав свої голодні порції харчу тим, що потребували більше, або були карані за якусь провину зменшеними харчами та побутом у карцері, звідки виходили «голодніші голодного вовка». Він умів кожному сказати якесь приємне слово та облегшити часто нестерпний тягар праці чи знущань польських поліцаїв... Шухевич, до якого всі зразу стали відноситися, як до «старшого» [21; 26–27].

Його колега по нещастю, тогочасний арештант львівської в'язниці Бригідки, Володимир Янів згадує: «А коли шукатимем за виясненням, що давало Шухові силу перемагати страх перед смертю, то звичайно, вияснення знайдемо в його любові до України, але вияснення знайдемо теж у факті, що Шух на своїй шії завжди носив медалік, це править за світогляд. Коли друзі в Березі бачили його кожного вечора й кожного ранку застиглого на мить у молитовній задумі, то це заставляло їх до наслідування. І коли в львівських Бригідках на політ келії за почином Шука зродився звичай, що націоналісти-в'язні ставали вранці й увечері до молитви, то в цьому можна добачувати джерела нинішньої релігійної постави в УПА» [24; 11].

Успішна робота польських правоохоронних органів призвела до того, що з 25 травня по 26 червня 1936 року у Львові відбувся новий судовий процес над українськими інтегральними націоналістами, який по суті став органічним продовженням Варшавського (18. 11. 1935 – 13. 01. 1936 рр.). Дослідник українського визвольного руху 1920–1950 рр. М. Посівнич вважає, що Львівський процес на відміну від попереднього не викликав такого масового зацікавлення суспільства ні в Польщі, ні в Європі, ні в Північній Америці [21; 27–28].

Під час Львівського процесу на лаві підсудних перебували: 1. Степан Бандера (27 років); 2. Роман Шухевич (29 років); 3. Володимир Янів (28 років); 4. Ярослав Стецько (24 роки); 5. Ярослав Макарушка (28 років); 6. Олександр Пашкевич (28 років); 7. Ярослав Сполоський (24 роки); 8. Богдан Підгайний (32 роки); 9. Іван Малюца (27 років); 10. Богдан Гнатевич (42 роки); 11. Володимир Коцюмбас (35 років); 12. Осип Машак (28 років); 13. Роман Мигаль (25 років); 14.

Євген Качмарський (26 років); 15. Іван Ярош (29 років); 16. Роман Сеньків (27 років); 17. Катерина Зарицька (22 роки); 18. Віра Свенціцька (22 роки); 19. Анна-Дарія Федак (24 роки); 20. Осип Феник (24 роки); 21. Володимир Івасик (26 років); 22. Іван Равлик (27 років); 23. Семен Рачун (27 років). Усім арештантам прокурор інкримінував державну зраду. Окрім того, перших дев'яток підсудних було звинувачено у приналежності до КЕ ОУН на ЗУЗ. П. Мірчук так охарактеризував цей процес: «Львівський процес був ще гіднішою прилюдною презентацією українського революційного руху перед своїм і чужим громадянством, ніж Варшавський, бо під час Львівського процесу Мигаль, Малюца й Підгайний не «сипали» нікого, а навпаки, відкликали свої попередні зізнання й засудили їх як такі, що негідні поступування українського націоналіста. Інакшого вигляду, в порівнянні з Варшавським процесом, надала Львівському процесові насамперед та обставина, що на форумі львівського суду польська влада беззастережно визнала право для українських підсудних говорити українською мовою. Тому всі підсудні вже не були лише мовчазними демонстрантами, як на Варшавському процесі, а зізнавали й складали відповідні заяви, використовуючи навіть право останнього слова підсудного. Замість оборони української мови, тут приводом для демонстративних виступів підсудних проти польського окупанта стало питання державної приналежності. Коли на початку процесу кожному з підсудних, під час записування особистих даних, ставлено запитання про його державну приналежність, підсудні демонстративно заявляли: «Українська». Коли ж голова суду та прокурор намагалися висміяти таку відповідь поясненням, що, мовляв, її треба розуміти так, що підсудні вважають себе за громадян УРСР, то підсудні уточнювали свою відповідь так: «Моя державна приналежність у принципі українська, а тимчасово польська» [13; 399–400].

Щодо Романа Шухевича, то він був одним з головних звинувачених (№ 2, зразу ж після Степана Бандери) під час Львівського процесу. Польські правоохоронці мали підозру, що Р. Шухевич був заступником Крайового Провідника ОУН ЗУЗ С. Бандери. Проте інформація зібрана ними в ході слідства, яка б напяму свідчила про організаційну й терористичну діяльність Р. Шухевича, на його щастя виявилася досить суперечливою і непевною. У свою чергу, сам Роман і під час досудового слідства і на судовому процесі тримався твердо, на співпрацю з поляками не йшов, нічого не визначав і всі обвинувачення в терористичній діяльності відкидав. Він неодноразово заявляв на судових слуханнях, що хоча за своїми політичними переконаннями і є українським націоналістом, але до ОУН не належав і не належить. Так само діяв і адвокат доктор Степан Шухевич, який аргументовано свідчив про недостовірність і неперевіреність доказів прокуратури й упевнено стверджував, що підсудні, яких він боронив – Р. Шухевич, Б. Гнатевич, О. Феник, членами ОУН не є і ніякої участі в революційних діях ОУН не брали [2; 59].

У свою чергу, Степан Бандера продовжив свою лінію поведінки, яку він розпочав ще під час Варшавського процесу (брав на себе все, що можна було брати, й тим самим в очах як прихильників так і ворогів ставав найголовнішим і найнебезпечнішим оунівцем у ЗУЗ). А так як поліція виявила майже весь керівний склад КЕ ОУН ЗУЗ, то С. Бандера виступив на Львівському процесі вже як Крайовий Провідник ОУН ЗУЗ і розповів на судових засіданнях те, що на його думку повинні були знати про діяльність інтегральних націоналістів і українці, і поляки. П. Мірчук з цього приводу свідчить: «Вже першого дня, коли Бандеру впроваджено на залю розправ останнім, всі підсудні встали, за ними й усі оборонці, спантелічені суді і прокурор та члени лави присяглих теж усі встали, а підсудні привітали Бандеру голосним «Слава Україні!». Це зробило потрясаюче

враження на всіх присутніх, враження, що тривало не тільки весь час процесу» [12; 61].

Також ми хочемо надати слово безпосередньому свідку тих подій Богдану Чайківському: «Спочатку виводили всіх підсудних, а потім, у кінці, Степана Бандеру. Коли він входив, усі підсудні демонстративно вставали й вітали його. Ми завжди чекали в коридорі в суді, коли в'язнів перепроводжували на перерву на обід. З Романом Шухевичем йшов той агент Хім'як, що до нас все приходив. Спинилися коло мене і Юрка Шухевича й розмовляємо. Хім'як каже до Романа: «Маленький, а важненький». А Роман до нього: «В нас інакше кажуть». – «А як?» – «Малий дідок, а великий ціпок». Усі засміялися. Роман навіть у криміналі мав прихильність» [17; 27].

Про загальний перебіг Львівського процесу молодий вчений М. Посівнич надає таку інформацію: «Обвинувачених захищали одинадцять адвокатів, зокрема Шухевича – його дядько Степан Шухевич. З першого дня процесу Бандера та інші підсудні у виступах викривали злочини польської влади щодо України й українців. Обвинувачені розробили тактику поведінки на процесі: одна їх частина мала зізнатися в належності до ОУН і розкрити всі її ідеологічно-пропагандистські постулати, інша – повинна буда повністю заперечувати свою причетність до ОУН. Через «грипси» (таємні листи) Бандера зв'язався з тими, хто дав свідчення поліції, щоб вони відкликали всі свої зізнання та пояснили свою поведінку українському суспільству» [21; 28].

Так, під час Львівського процесу Б. Підгайний виголосив таку заяву: «Хотів би я, щоб моє заломання в слідстві не кинуло тіні на ідею. Те, що я заломився, було впливом інших, часто егоїстичних мотивів. До панів присяглих суддів я маю лише одне прохання: Романа Шухевича обвинувачують за вчинки, що я їх поповнив» [13; 409].

Знову надаємо слово М. Посівнику: «Саму судову залу на вулиці С. Баторія (нині – вул. Князя Романа), охороняло 20 поліцейських. Навколо будинку судових засідань було багато агентів у цивільному – поліція побоювалася, що бойовики ОУН вчинять напад з метою звільнення товаришів [не було кому організувати, КЕ ОУН ЗУЗ була повністю обезголовлена – Ю. Ф.]. Члени ОУН, проти яких поліція не мала достатньо доказів (Д. Федак, В. Свенціцька, К. Зарицька, В. Івасик, І. Ярош, Р. Сеньків, В. Коцюмбас, І. Равлик, О. Феник і Р. Шухевич), повинні були послідовно заперечувати свою належність до організації. При цьому вони заявляли, що за своїми переконаннями є українськими націоналістами. На запитання: «Що спонукало підсудного до того, що вступив до ОУН?», Роман Шухевич якусь мить подумавши, голосно і виразно сказав: «Це був наказ мого серця!» [21; 29].

Отже, розуміючи, що його, врешті-решт, таки засудять, Р. Шухевич добровільно зізнався у своїй приналежності до ОУН. Разом з тим, він не зробив із цього зізнання успішної рекламної акції. На думку автора, Р. Шухевичу не треба було зайвого галасу навколо своєї персони. Він міг спокійно піти шляхом С. Бандери (недаремно Роман йшов № 2 у списку обвинувачених) і «зробити» собі образ героя і борця з польським окупаційним режимом, але для нього, на нашу думку, була важливіша реальна, повсякденна і буденна підпільна праця за відновлення Української Самостійної Соборної Держави (яку мало хто бачить і майже нічого не знає) на відміну від показового і парадного блискучого демагогічних, політичних промов і заяв. Він був людиною справи і розумів, що сидючи за ґратами Українську державу не створиш, а тільки втратиш реальні можливості, якщо вони будуть. Саме тому, трохи забігаючи наперед, наголосимо, що символом національно-визвольної боротьби українського народу став не Роман Шухевич, який у 1941–1950 рр. перебував на передньому краї боротьби супроти

тоталітарних режимів (сталінського і гітлерівського), а Степан Бандера, який не тільки був одним із ініціаторів розколу в ОУН, а й у 30–40-х рр. XX ст. багато років (з деякою перервою у 1939–1941 рр.) був ув'язнений, спочатку поляками (понад 5 років), а потім німцями (біля 3 років) і на цьому заробив досить таки непоганий політичний капітал. Деякі дослідники стверджували, що за ґратами С. Бандера успішно керував визвольною боротьбою українського народу. Ми з цим твердженням категорично не погоджуємося. Кермували повстанським і підпільним рухом на українських етнічних землях лише ті, хто мали у своїх руках реальну владу, зокрема це – спочатку М. Лебедь, а пізніше Р. Шухевич. Щодо С. Бандери, то ми переконані, що в 1941–1950 рр. він був лише символом вітчизняного національно-визвольного руху (як говорять українці – «весільним генералом») і не більше того. Разом з тим, активне лідерське поведіння С. Бандери на судових засіданнях, дало змогу деяким вченим, зокрема, П. Мірчуку назвати ці антиукраїнські процеси: «Варшавський процес Степана Бандери і товаришів» та «Львівський процес Степана Бандери і товаришів» [13; 399]. Що ж, кожному своє... С. Бандера обрав свій шлях, а Р. Шухевич свій, і лише реальні справи їх розсудили, чи ще розсудять. Ми переконані, що тільки по конкретним вчинкам, а не за декларованими намірами нас тверезо оцінять наші нащадки!

Пізно вночі 26 червня 1936 р. польський суд виголосив свій вирок: С. Бандера і Р. Мигаль – довічне тюрмне ув'язнення; Б. Підгайний, І. Малюца, Є. Качмарський, Р. Сеньків і О. Машак – 15 років в'язниці; Я. Спольський – 7 років ув'язнення; Я. Макарушка – 6 років в'язниці; К. Зарицька, В. Янів, Я. Стецько, І. Равлик, О. Феник, В. Івасик, О. Пашкевич та І. Ярош – 5 років ув'язнення; Р. Шухевич, Б. Гнатевич і В. Коцюмбас – 4 роки в'язниці (інші дослідники, зокрема В. Кук і М. Посівнич свідчать про три роки ув'язнення, із зарахуванням слідчого арешту [9; 25], [21; 29]); С. Рачун – 6 місяців в'язниці, В. Свенціцьку й А.-Д. Федак було звільнено з-під варті. Проте на підставі амністії 1935 р., яка була проголошена польською владою щойно напередодні Варшавського процесу, всім засудженим до 5 років ув'язнення зменшено покарання на половину, а покараним терміном ув'язнення понад 5 і аж до 15 років – на одну третину [13; 411].

Також ми хочемо надати слово свідку тих подій Б. Чайківському: «Наприкінці суду прокурор зажадав гострої кари для всіх підсудних. А для Романа, з огляду на його правий характер, сказав, що не жадає загострення кари. Це був одинокий випадок у суді. Романа засудили на три роки, а в січні 1937 р. він уже вийшов на волю [17; 28].

А його майже однофамілець, сучасний вчений А. Чайковський іншої думки: «Від перебування у тюрмі Романа рятує дядько, адвокат Степан Шухевич, що мав зв'язки з польською уряді» [6; 1]. Зауважимо лише, що ніхто нікого від в'язниці не врятував, а Р. Шухевич провів за ґратами загалом два з половиною роки, з них півроку у концтаборі й два у в'язниці. А щодо малого терміну покарання, то тримався Роман гідно, нікого не зрадив, і себе не піарив де треба і не треба. Ось такі то факти, шановний професоре.

На підтвердження цієї думки ми знову зачитуємо спогади Богдана Чайківського: «У в'язниці Роман повадився дуже гідно. Його всі там поважали. Було таке, що до хати приходили час від часу злодії, що сиділи з ним в одній келії, й казали: "Пан отаман просив переказати те-то й те-то...". Пізніше, коли він уже був на волі, я часом ходив з Романом на Кракедани (базар), де можна було купити різні речі, переважно крадені, й там він зустрічав знайомих з в'язниці (часом то були злодії). І всі вони з великою пошаною до нього ставилися, називали "пан отаман". Говорили здебільшого по-польськи, але українською —

шанобливо "пан отаман". Потім не раз ми ходили на Кракедани (базар у м. Львові на вул. Краківській). Було таке: Шухевичу-адвокату вкрали дві машинки до писання. Машинка до писання тоді, стара чи не стара, — то був великий масток, а для українського адвоката тим більше. Роман пішов на Кракедани шукати її, стрінув кілька знайомих з тюрми (злочинців) і сказав, що хоче поговорити із шефом злодіїв. Незабаром підійшов до нього якийсь тип. Роман сказав йому, що в його дядька-адвоката вкрали такі-то машинки, він не є багатий і хотів би мати їх назад. Той пішов поміж злодіїв, через півгодини вернувся й сказав, що ті машинки вже у Кракові, але через кілька днів адвокат їх дістане. І так сталося: за пару днів їх привезли до хати Степана Шухевича. Іншого разу до Романа підійшов якийсь злодій і каже: "Зайдіть тут недалеко, коло церкви Юра, в кнайпу на чарку. Пригадаємо старі часи, як ми сиділи разом в Бригідках". Роман погодився. Зайшли до тої кнайпи, а там сидить комісар поліції. Роман каже: "Я не буду сидіти з ним в одній кімнаті". А злодій на то: "Певно, що ні. Ми підемо в іншу: маємо тут свою особну кімнату". Роман пояснив мені, що злодії мають контакти з тим комісаром поліції, опікуються ним, аби при потребі скористати з його послуг. Якось ішли ми з Романом з церкви св. Юра. Приступає до нас якийсь цивіль. Роман каже: "То є шеф розвідки польської". Той вітається з нами й починає говорити до Романа: "Пане інженере..." А Роман до нього: "Я би не хотів, аби ми так зустрічалися й бачилися. Люди виходять з церкви, побачать нас і скажуть, що я ваш агент". А той відповів: "Ні, вони, напевно, скажуть, що шеф розвідки розмовляє з шефом контррозвідки". Таке було їхнє ставлення до Романа» [17;24–25].

Також ми хочемо навести опис Р. Шухевича, який зберігся у тогочасних слідчих документах польської поліції: зріст 168 см, блондин, очі голубі (небесні), чоло високе, похилене назад, виголений, обличчя продовгувате, риси обличчя гострі, щупла будова тіла, голова похилена праворуч, вбраний у попелясте вбрання сивого кольору. Крім того, там же містилося свідчення поліцейського агента: «Я певний, що Роман Шухевич був про кожного злочин ОУН на терені Львова докладно заінтересований, бо завжди перед черговими виступами ОУН на пару днів перед тим приїздив до Оглядова. У вище згаданий день 30 листопада ц.р. (1932 р., день нападу на пошту в Городку Ягайлонському) виїхав раннім поїздом, що прибуває до Радехова об 11.30 тому немає чого дивуватися, що Роман Шухевич в день убивства комісара Чеховського прибув до Оглядова й був тут цілий тиждень» [9; 25].

З цими поліційними свідченнями напряму перекликаються спомини Б. Чайківського: «Пізніше, коли Романа арештували, мене викликав на переслуховування слідчий суддя Валігурський і прокурор Прахтель-Моравенські. Питали, де був Шухевич під час нападу на советське консульство, на Перацького, коли проводилися інші оунівські акції. То я все казав: «Його не було, поїхав до Оглядова». Валігурський сказав до прокурора: «То ест ясне. Як має щось статися, пан інженер їде до Оглядова» [17; 21].

Отже, польська поліція вже давно підозрювала Р. Шухевича у підпільно-терористичній діяльності, але надійних доказів їй бракувало. А без залізних аргументів будь-яка справа могла розвалитися в суді (хоча й бували винятки). Як-не-як, польська судова система була демократичною і базувалася на змагальності обвинувачення (прокурора) і захисту (адвоката) на відміну від «самої рівноправної» комуністично-радянської, де адвокати були лишень шовковими гардинами репресивно-тоталітарної системи. Щоб не бути голослівними наведемо лише один приклад: справа «Спілки визволення України» (СВУ), коли у березні-квітні 1930 р. у тодішній столиці УРСР місті Харкові відбувся політичний процес, повністю сфальсифікований органами НКВС

щодо т.зв. «контрреволюційної організації», за яким на лаві підсудних опинилося 45 осіб, в основному представників української інтелігенції (серед засуджених – 2 академіки, 11 професорів, 2 письменники, науковці, викладачі, учителі, юристи та ін.). Їх керівником оголосили колишнього діяча Центральної Ради Сергія Єфремова. СБУ звинувачували в підготовці терористичних актів, у шкідництві, намаганні повалити радянську владу й відокремити Україну від СРСР. Абсолютно всі звинувачення ґрунтувалися на зізнаннях підставних свідків, які перебували на лаві підсудних. Ніяких документальних, речових доказів, які б підтверджували існування СБУ, суд не одержав. Проте це не стало на заваді комуністичній Феміді. За вироком радянського суду – «найгуманнішого суду у всьому світі» – як говорив популярний кіногерой, т.зв. «члени СБУ» отримали різні терміни ув'язнення, але й після цього «філіали СБУ» продовжувала оперативно «розкривати» більшовицька таємна поліція в інших містах України, що спричинило нові хвилі репресій. Дещо згодом багатьох звинувачених по справі СБУ було розстріляно або засуджено на нові, ще більші терміни ув'язнення [25; 512].

Загалом, судові процеси над українськими інтегральними націоналістами справили глибоке враження як на український, так і на польський загал громадянства Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.). Зокрема, в друкованому органі польських радикальних народовців «Просто з Мосту» у статті «Справа найважливіша з важливіших» було наголошено: «Ми, польські народовці, маємо обов'язок найголосніше казати про те, що існує український народ, що він живе і бореться за своє право на життя. Саме ми мусимо розуміти й цінити героїчне зусилля українського народу, який протягом сотень років не має своєї державності, що його русифікують, полонізують, роздирають, а він завжди триває... Проте напруження жертвності, посвяти й героїзму тієї жменьки [членів ОУН – Ю. Ф.] таке наявно велике, що його вистачає, не лише на те, щоб воскресити, а навіть створити націю» [13; 398].

Усе це дало право П. Мірчуку стверджувати: «Вдалий атентат на польського міністра Перацького і гідна постава на Варшавським і на Львівським процесам Крайового Провідника і членів КЕ й інших членів Організації Українських Націоналістів були величезним успіхом боротьби й небувало міцним моральним і політичним досягненням. Вони піднесли високо авторитет ОУН серед своїх і серед чужих» [12; 62].

Наостанок хотілося навести думку відомого українознавця, літературознавця, поета і громадянина Олександра Хоменка, який суттєво допоміг нам у написанні цього дослідження. Він справедливо наголошує, що тоді як Польська держава намагалася відновити свою колишню міць й значення східноєвропейського лідера – «від можа до можа» (від Балтійського до Чорного морів), то у свою чергу не всі поневолені поляками найбільші етнічні меншини (українці, білоруси, литовці) погодилися стати звичайним будівельним матеріалом у розбудові великопольської могутності. Зокрема, найбільш свідомі українці у весь голос задекларували своє «Ні!» варшавському окупаційному режимові й розпочали революційну боротьбу за визволення України з польських кайданів. Саме тому багато хто з державних урядовців, які зневажали українство і проводили щодо них політику полонізації та пацифікації, не могли спокійно жити й виконували свої обов'язки, так як в будь-який момент (в ліжку, вдома, у дорозі на роботу та і з роботи, у ресторані, кав'ярні тощо) могли очікувати нападу з боку українських інтегральних націоналістів.

Чи воно того було варте? Це досить риторичне запитання і відповідь на нього можна лише переадресувати відомим польським політикам, батькам-засновникам Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.). Час розставив все на своїй

місця. Після завершення Другої світової війни Польща стала моноетнічною державою. Сучасна майже 39-мільйонна Польща одна з небагатьох, як у Європі, так і у світі країн, де національна ідентичність співпадає з державністю: завдяки «пересуванню території» країни зі сходу на захід та повоєнним депортація 98 % населення становлять поляки, 1 % – німці, а українська громада – третя за чисельністю (за останнім переписом населення 2002 року 31 тис. громадян Польщі називалися українцями, ще 5 тис. – лемками) [25; 51]. Розташована майже на своїх етнічних землях (на превеликий жаль, українські етнічні терени у Польщі: Підляшшя, Холмщина, Надсяння та Лемківщина – т.зв. Закерзоння є для нас втраченими). Польська держава вже не переймається проблемами сепаратизму, як це було у 20–30-х рр. XX ст. і вона у XXI ст. успішно розвивається, поступово перетворюючись у потужну модерну економічно розвинену європейську країну та ще й у міру своїх сил і можливостей допомагає на цьому тернистому шляху молодій незалежній Україні. Колись популярний клич польських революціонерів XVIII–XIX ст. “За вашу і нашу свободу!» на початку Третього тисячоліття знову стає актуальним для польських й українських політиків, разом вони захищають і відстоюють свої національні інтереси у протистоянні з неоімперськими амбіціями зверхників Російської Федерації. Ми можемо упевнено констатувати той доконаний факт, що сучасні варшавські урядовці не бояться і не переймаються українськими терористами, а у міждержавних польсько-українських взаєминах як на найвищому, так і рівні пересічних громадян панують принципи співробітництва, взаємоповаги і толерантності та відсутні прояви шовінізму, нетерпимості й насильства з обох сторін. Щоби це стало реальністю, українцям і полякам знадобилося здолати чимало упередженостей і внутрішніх бар’єрів, але коли є бажання зрозуміти одне одного, то і позитивний результат не забариться. А те, що Польщі та Україні довірили проведення футбольного чемпіонату Євро-2012 – є вірним свідченням польсько-українського порозуміння і співпраці.

Отже, аналізуючи перебування Р. Шухевича у в’язницях, концтаборі, та його участь у судових процесах (середина червня 1934 р. – початок січня 1937 р.) ми прийшли до таких висновків. По-перше, знаходячись в ув’язненні й перебуваючи під слідством, Роман мужньо витримав усі випробування, не зламався ні морально, ні фізично, нікого з друзів-націоналістів не здав, таємниць ОУН не видав – одним словом – не розколовся; по-друге, під час Варшавського (18.11.1935 – 13.01.1936 рр.), де був лише у статусі свідка і особливо Львівського (25.05. – 26.01.1936 р.) судових процесів, де перебував у списку обвинувачених під № 2, зразу ж після С. Бандери, Р. Шухевич тримався гідно, всі звинувачення у діяльності в ОУН відкидав, а особливо планування, підготовку й здійснення терористичних (бойових) актів, лише наостанок визнав, що є симпатиком ОУН; по-третє, навіть знаходячись два з половиною роки у незвичних для себе умовах, Роман не тільки зберіг повагу своїх побратимів-націоналістів, а й здобув шанування й респект як у середовищі кримінальних злочинців (які поважають, насамперед, сильних і харизматичних особистостей), так і серед своїх потенційних супротивників – польських правоохоронців.

Розділ 4

Черговий період у житті Романа Шухевича розпочався в січні 1937 р., (за іншими джерелами – наприкінці грудня 1936 р.), коли він нарешті вийшов на волю [17; 28]. Два з половиною роки ув’язнення, це багато чи мало? Як на кого, але достатньо, щоби усвідомити, що за ґратами багато не зробиш й активно не поборешся, тому треба якнайшвидше повертатися до нормального життя, для

продовження за визволення українських етнічних земель з польського окупаційного ярма. Проте, воля зустріла колишнього в'язня досить прохолодно. Після «кавалерійської навали» КЕ ОУН ЗУЗ під керівництвом С. Бандери у 1933–1934 рр. на польські владні структури інтегральні націоналісти зазнали дошкульних втрат і перебували, на нашу думку, у незавидному становищі (правоохоронці Польщі заарештували сотні провідних і пересічних членів ОУН, тим самим порушивши організаційні зв'язки революційної ОУН і суттєво поруйнувавши її підпільну мережу). Наступник Степана Бандери на посаді Крайового Провідника КЕ ОУН ЗУЗ – Осип Макак дуже швидко був схоплений поліцією і засуджений на Варшавському процесі, й лише Леву Ребету вдалося тривалий час попрацювати на цьому посту (кінець 1934 – березень 1939 рр.). до речі, праця Л. Ребета як Крайового Провідника КЕ ОУН ЗУЗ оцінюється не однозначно. Так, дослідник життя і діяльності Л. Ребета вчений-юрист Олександр Панченко вважає: «За п'ять років керівництва Крайовою Екзекутивною вдалося багато. ОУН на Рідних Землях було поставлено на ноги і відновлено її нормальну працю. На цьому посту Ребет намагався усіма засобами сконсолідувати майже вщент розгромлену арештами поляків Організацію й зміцнити її кадри політично та ідейно. Дійсно, внаслідок польських репресій організаційний апарат ОУН був значно ослаблений, а це в свою чергу вимагало також залучення нових кадрів до організації та зміни форм і методів діяльності. Прийшлося на деякий час відкинути пафосні настрої та надії на автоматичне революціонування мас і перманентну національну революцію. Цього вимагали об'єктивні умови боротьби в підпіллі. Треба було готувати Організацію і населення західних земель до важкої і затьняжкої протиокупантської боротьби. Масові виступи стали фактично неможливими і могли потягти за собою посилення репресій поляків, а також могли призвести до винищення існуючої організаційної мережі» [26; 15–16].

У свою чергу, П. Мірчук дотримується іншої думки щодо підпільно-революційних діянь Л. Ребета. По-перше, учений вважає його опортуністом-штрейбхером: «Ребет, перебравши за дорученням Я. Барановського пост крайового Провідника ОУН, відразу припинив зовсім бойову роботу, що була так широко розгорнена до того часу, зокрема під керівництвом С. Бандери і Романа Шухевича. Припинено за доручення Ребета теж усіяк військові вишколи членів ОУН в Краю» [12; 64]. По-друге, дослідник саме Л. Ребета звинувачує у таємничій сфері «ОУН-Зов» і жорсткій розправі з її членами: «Коли Л. Ребета призначив Барановський Крайовим Провідником, трьох повітових провідників ОУН: львівський – Михайло Копач, миколаївський Андрій Данчевський і стрийський Петро Мірчук [автор цих рядків – Ю. Ф.] і референт жіночої сітки Марійка Ковалюк – відмовилися підпорядковуватися Ребетові, поки не дістануть повідомлення, що їхню скаргу проти Ребета ПУН одержав і розглянув Копач не спинився на тому, продовжуючи працю ОУН у Львівщині подавньому, він при співпраці Повітової Екзекутиви ОУН Львівщини Володимира Мельника і Юліяна Дмитерка видав цілкомстилеві журнальчик «Зов» з обвинуваченням, що нова Крайова Екзекутивна ОУН це «панички, що ведуть ОУН до самоліквідації. Ребет і його заступник, бойовий референт КЕ Микола Бігун постановили зліквідувати цей «бунт» «залізною рукою». Вони обвинуватили трьох згаданих повітових провідників і Марійку Ковалюк у створенні конкуренційної до ОУН підпільної організації «ОУН-Зов» і видали на всіх них присуд смерті. Згідно з таким наказом Ребета – Бігуна, бойовик В. Берета застрілив М. Копача і М. Ковалюківну [22.04.1935 – Ю. Ф.]. Вбивство А. Данчевського тоді не вдалося, бо Данчевський роззброїв бойовика, що мав його застрілити, а Осип Грицак остеріг П. Мірчук заздальгідь і зажадав доказів вини, яка б виправдовувала найвищий вимір

кари... Володимир Мельник і Юліан Дмитерко далі відмовлялися включитися в сітку, очолену Л. Ребетом і домагалися, щоб ПУН прослідив цю справу і реабілітував Ковалюківну і Копача, а притягнув до організаційної відповідальності Ребета і Бігуна. Тому згідно з наказом Ребета Н. Мельник загинув 28 червня 1935 р. від кулі бойовика ОУН. Атаентат на Дмитерка не вдався тому що Дмитерко роззброїв атаентатчика» [12; 64–65]; По-третє, П. Мірчук закидає Л. Ребету ймовірну співпрацю з польською поліцією: «Перед 1935 р. Ребет був два рази суджений як член ОУН, а однак його ані до Берези ніколи не вислано, ані в рр. 1935–1939, коли він був Крайовим Провідником ОУН ніколи не був арештований, хоч в тому часі проходили на ЗУЗ найбільш масові арешти... Цікаво, що зараз по резигнації [відставці – Ю. Ф.] Ребета з того посту він і його дружина були арештовані» [12; 66–67].

Ми не будемо коментувати обвинувачення П. Мірчука стосовно Л. Ребета, лише зауважимо: по-перше, заходи за допомогою яких керівництво КЕ ОУН ЗУЗ наводило дисципліну у своїх лавах є, на нашу думку, неприйнятними, і ще раз підтверджує авторську думку, що жорстокість возведена в абсолют є фатальною, і, врешті-решт, б'є бумерангом по тих, хто її ініціював; по-друге, так як П. Мірчук був активно задіяний у тих непростих процесах, важко чекати від нього об'єктивності, а головне те, що він як у політичному, так і у науковому середовищі має імідж не виваженого політика й незаангажованого вченого, а ідеолога й апологета лише одного з багатьох націоналістичних рухів-розламів, а саме бандерівського, до того ж Л. Ребет у 50-х рр. XX ст. розварився з «Вождем і Провідником нації Степаном Бандерою», тому його можна звинувачувати у всіх смертних гріхах і вішати на нього «всіх собак», тим паче, що Ребет вже на тому світі й не зможе дати адекватну відповідь на найнеймовірніші звинувачення; по-третє, ми не маємо інформації про співпрацю Л. Ребета з польською поліцією, але переконані, що зрадивши раз, будеш зраджувати кожен наступний раз, проте те, що його вбив агент КДБ за Б. Старшинським на два роки раніше, чим С. Бандеру вже про щось й свідчить, а смерть від руки ворога – це почесна смерть й вірна ознака того, що Л. Ребета був небезпечний для комуністичного режиму, й не був зрадником, хоча іноді так звані «свої» знищують «своїх» же, селяви...

Якби там не було, а те, що стан і функціонування ОУН на ЗУЗ було важким і кризовим – це був доконаний факт. А те, що Л. Ребет шукав дійові засоби змінити формат діяльності і намагався не тільки зберегти націоналістичну мережу, а і продовжити революційно-підпільну боротьбу за визволення українських етнічних земель з-під польського панування, на нашу думку, було позитивом і відповідало нагальним вимогам тогочасної політичної ситуації в краю. Найбільш реальною міслючі інтегральні націоналісти з розумінням поставилися до пере форматування діяльності ОУН і активно включилися в цей нелегкий процес. Серед них був і Роман Шухевич.

Проте існують й інші думки, щодо тих подій. Так, П. Мірчук писав: «Коли в наслідок частинної амнесії почали виходити з тюрем і з концлагеря ув'язнені визначні члени – Шухевич, Грицай, Коссак і інші, вони відмовились включитися в сітку, очолену Ребетом, якого на пост Крайового Провідника призначив Ярослав Барановський» [12; 64].

Отже, вийшовши з в'язниці на волю на початку 1937 р. Р. Шухевич постав перед дилемою: чи припинити свою підпільну боротьбу, чи продовжити її з урахуванням тогочасних нових реалій. Він обрав останнє. Так як він постійно перебував під наглядом польської поліції, то був змушений контролювати кожен свій крок, щоб не підставити побратимів по боротьбі. [2007-2009 рр.]

Висновки

Дитячі й підліткові Р. Шухевича (1907–1924) минали в той час, коли Україна і українці, як на Заході, так і у Центрі, Сході, Півночі й Півдні вставали з колін і намагалися позбутися колоніальних пут Австро-Угорської та Російської імперії. На превеликий жаль, доба соціальної революції та національно-визвольної боротьби українського народу у 1917–1921 рр. завершилася невдало для української етнічної спільноти, але той досвід їй невдовзі знадобився. А спілкування Романа з визначним очільником українського визвольного руху Євгеном Коновальцем, на нашу думку, сприяло формуванню патріотичного світогляду підлітка в 20-х роках ХХ ст. і визначило його майбуття.

Характеризуючи діяльність Р. Шухевича на посаді бойового референта КЕ ОУН ЗУЗ у 1930–1934 рр. ми прийшли до таких висновків: По-перше, майже всі бойові (терористичні) акції, які він планував (за винятком провального нападу на поштамт у Городку Ягайлонському) були організовані на відмінно; по-друге, при їх виконанні не було жертв серед цивільного населення (страждали лише ті, хто за власною ініціативою намагався зупинити бойовиків); по-третє, на нашу думку, Р. Шухевич почав розчаровуватися у дієвості революційного терору, на відміну від С. Бандери, який намагався його максимізувати і перетворити його на вирішальний аргумент у боротьбі із зовнішніми і внутрішніми ворогами. Про це свідчить те, що після вбивства Б. Перацького у червні 1934 р. Р. Шухевич більше ніколи не займався організацією бойових (терористичних) акцій.

Аналізуючи перебування Р. Шухевича у в'язницях, концтаборі, та його участь у судових процесах (середина червня 1934 р. – початок січня 1937 р.) ми прийшли до таких висновків. По-перше, знаходячись в ув'язненні й перебуваючи під слідством, Роман мужньо витримував усі випробування, не зламався ні морально, ні фізично, нікого з друзів-націоналістів не здав, таємницю ОУН не видав – одним словом – не розколовся; по-друге, під час Варшавського (18.11.1935 – 13.01.1936 рр.), де був лише у статусі свідка і особливо Львівського (25.05. – 26.01.1936 р.) судових процесів, де перебував у списку обвинувачених під № 2, зразу ж після С. Бандери, Р. Шухевич тримався гідно, всі звинувачення у діяльності в ОУН відкидав, а особливо планування, підготовку й здійснення терористичних (бойових) актів, лише наостанок визнав, що є симпатиком ОУН; по-третє, навіть знаходячись два з половиною роки у незвичних для себе умовах, Роман не тільки зберіг повагу своїх побратимів-націоналістів, а й здобув шанування й респект як у середовищі кримінальних злочинців (які поважають, насамперед, сильних і харизматичних особистостей), так і серед своїх потенційних супротивників – польських правоохоронців.

Вийшовши з в'язниці на волю на початку 1937 р. Р. Шухевич постав перед дилемою: чи припинити свою підпільну боротьбу, чи продовжити її з урахуванням тогочасних нових реалій. Він обрав останнє. Так як він постійно перебував під наглядом польської поліції, то був змушений контролювати кожен свій крок, щоб не підставити побратимів по боротьбі.

Післямова

Пропоноване читачам українознавче наукове дослідження, спочатку планувалося у форматі однієї-двох статей до знакового ювілею – сторіччя з дня народження Романа Шухевича. До того ж треба зауважити, що автор був мало знайомий з повстанським генералом і не мав до нього особливих симпатій. А художній фільм Олеса Янчука «Нескорений» не справив на нього великого враження (на противагу стрічки Люка Бессона про Жанну д'Арк). Але з кожним новим «зануренням» в тогочасну історичну епоху, перепиті життєдіяльності українського звиятця, я все більше і більше зацікавлювався ним та його

звершеннями, що відбувалися не у вакуумі, а у буремному ХХ ст. Зрештою, моє наукове дослідження вийшло з-за меж декількох статей і перетворилося в цілий цикл публікацій, які були оприлюднені на шпальтах журналу «Українознавство» впродовж 2007–2009 рр. На превеликий жаль, на початку 2010 р. я тимчасово припинив дослідження цієї проблематики. Проте, це трапилося не тому, що Фігурний Ю.С. є кон'юктуришником і поки так звана кон'юнктура була сприятливою (присудження Президентом В. Ющенком Р. Шухевичу звання Героя України у 2007 р., посилена увага до тематики Української Повстанської Армії тощо), то писати про це було престижно і вигідно. А як тільки відбулася на Банковій чергова ротація і до влади прийшов новий Президент України В. Янукович, ситуація кардинально змінюється і вчений-українознавець припиняє вивчати цю проблематику. Ні! І ще раз ні! Я просто був вимушений сконцентрувати свою наукову діяльність на написання дисертаційного дослідження, а розпилення сил та уваги надзвичайно перешкоджає науковій роботі. Тому, автор був змушений тимчасово призупинити дослідження державотворчої і націєтворчої діяльності Романа Шухевича і зосередитися виключно на темі дисертації, а саме: українські етнічні, державотворчі, націєтворчі процеси середини XVI – кінця XVIII ст.

Але, я переконаний, що після успішного завершення цього наукового проекту повернуся до попереднього дослідження. Це пов'язано також із тим, що особистість та державотворча і націєтворча діяльність Романа Шухевича є надзвичайно цікавою і повчальною для українців ХХІ ст. Якщо симпатії Звитязця зображують мало не святим, хіба що без німбу, то антипатії змальовують Героя дияволом, але без Мефістофельської посмішки. У зв'язку з цим, я хочу побачити в Р. Шухевичі, насамперед, Людину, українця-патріота, який все своє життя і насагу присвятив Україні та її українцям та їх визволенню від колоніального рабства і відновленню Української Самостійної Соборної Держави!

P.S. На завершення я хотів би подякувати своїм колегам-українознавцям, що допомагали консультаціями, сприяли мені у підготовці і підборі матеріалів, комп'ютерному набору тексту монографії тощо: Азаренко О., Барана В., Губському С., Єщенко М., Кухар В., Мельниченко О., Науменко Л., Ренке Т., Федоренку О., Хоменку О. [23.12.2011]

ДОДАТКИ (СТАТТІ, РЕЦЕНЗІЇ ТА БІБЛІОГРАФІЯ Ю. ФІГУРНОГО)

Відділ української етнології (1992-2011 рр.)

Символічно, що сама історія створення та функціонування як відділу української етнології зокрема, так і Інституту українознавства взагалі, безпосередньо пов'язана з вітчизняним етнодержавонацієтворенням, а саме – зі здобуттям Україною власної незалежності ще на початку 90-х років ХХ ст.

Створення такого інституту було зумовлене насамперед нагальними потребами розбудови України як незалежної, демократичної, соборної держави, а відтак розвитку українознавства як цілісної інтегративної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство; про саме українознавство у просторі та в часі, як політики й філософії держави у підготовці кадрів українознавців найвищої кваліфікації, а також як потужної національної ідеології, міцного і надійного стрижня Української Самостійної Соборної Держави, української політичної нації та кожного свідомого українця!

Нам приємно усвідомлювати, що відділ етнології цілеспрямовано долучився до цього важливого процесу. З перших днів свого існування відділ почав активно працювати над проблемами національної етнічної історії. Ми хочемо зацитувати витяги з положення про відділ етнології Інституту

українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка, яке було обговорено співробітниками на засіданні відділу 24 листопада 1992 р. і завізоване директором Інституту українознавства професором Петром Петровичем Кононенком 22 січня 1993 р. А саме: «Відділ етнології входить до складу відділення фольклору, етнології та народної культури Інституту. Проводить дослідження в галузі етногенезу та етнічної історії, антропології, етнографії, етнопсихології українського народу. Головні напрямки наукових досліджень: пошук теоретичних підходів до вирішення проблеми походження українського народу з урахуванням даних широкого комплексу етногенетичних дисциплін; висвітлення вузлових проблем стародавньої історії України за даними археології; вивчення антропологічного складу давньої та сучасної людності України з метою пошуків генетичних витоків українського народу; розробки в галузі історичної етнографії українців; етнопсихологічні дослідження, зокрема, вивчення структурних компонентів етнічної самосвідомості українців, висвітлення ролі природних та історичних умов у формуванні рис національної вдачі українського народу; дослідження в галузі палеодемографії в контексті етнічної історії України... Відділ проводить експедиції на терені України, країнах ближнього та далекого зарубіжжя для збирання матеріалів з етнологічних дисциплін; організовує наукові конференції, готує фахівців з етнології вищої кваліфікації. Координує свою діяльність з іншими відділами Інституту; провідними науковими закладами України у галузі історії, етнографії, археології, антропології, етнопсихології, зарубіжними українознавчими центрами. Розробляє засади викладання етнологічних дисциплін на Факультеті підвищення кваліфікації Інституту та інших вищих і середніх навчальних закладах; готує навчальні посібники та підручники. Співробітники відділу ведуть окремі курси в Інституті підвищення кваліфікації Київського університету»⁴.

Двадцятирічну діяльність відділу української етнології ми можемо умовно, а іноді й досить конкретно розмежувати на три етапи: перший – зародження та формування (1992-1993 рр.), другий – становлення і перетворення його згідно з Конституцією на один з провідних в інституті (1994 – серпень 2000 рр.), третій – реформування та відновлення наукового потенціалу (вересень 2000 р. – і до сьогодні).

Початковий етап наукової діяльності відділу етнології безпосередньо пов'язаний з його першим керівником, тоді кандидатом історичних наук (сьогодні вже доктором історичних наук, професором) – Сергієм Петровичем Сегедою (він був завідувачем в 1992-1993 рр.) Саме завдяки його організаторським здібностям з часом сформувався дієздатний і науково спроможний колектив дослідників у складі доктора історичних наук, провідного наукового співробітника Леоніда Львовича Залізняка, кандидата психологічних наук, старшого наукового співробітника Тетяни Сергіївни Воропаєвої, молодшого наукового співробітника Олександра Миколайовича Гудим-Левковича, молодшого наукового співробітника Станіслава Ігоровича Шанайди.

Підсумовуючи роботу відділу в 1992–1993 рр., ми прийшли до таких висновків: 1) в Україні був створений перший науковий підрозділ, який почав професійно займатися і досліджувати етнологічну проблематику в українознавстві, і в цьому, безумовно, є велика заслуга як директора Інституту – Кононенка П.П., так і наукових співробітників відділу. 2) під керівництвом завідувача відділу Сегеди С.П. вчені-українознавці почали виконувати науково-

⁴ Положення про відділ етнології Інституту українознавства. – Машинопис. – С. 1-13. // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

дослідну роботу (НДР) «Етногенез і етнічна історія українського народу». 3) співробітники відділу написали та надрукували цілу низку наукових досліджень, з яких маємо виділити монографію Залізняка Л.Л. «Нариси стародавньої історії України». – К., 1994, яка на нашу думку стала подією в житті тогочасної вітчизняної етнології.

Другий етап науково-дослідної діяльності відділу етнології був уже безпосередньо пов'язаний з його новим керівником – доктором історичних наук, професором, членом-кореспондентом НАН України Володимиром Даниловичем Бараном, який близько десяти років, а саме з початку 1994 по 31 грудня 2003 р., очолював, один з провідних підрозділів Інституту українознавства при Київському університеті імені Тараса Григоровича Шевченка.

Цей період функціонування відділу розпочався на початку 1994 р. зміною керівництва і завершився влітку 2000 р., коли Інститут українознавства відправився в самостійне плавання, отримавши статус науково-дослідного інституту в системі Міністерства освіти і науки України. В цей час у відділі працювали такі фахівці: доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Леонід Львович Залізняк, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Тетяна Сергіївна Воропаєва, кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник Сергій Вікторович Конча, молодші наукові співробітники Станіслав Ігорович Шанайда та Олександр Анатолійович Хоменко, лаборанти – Л.А. Антонова та Христина Олександрівна Костенко.

В 1994-2000 рр. відділ працював над такими НДР: «Етногенез та етнічна історія українського народу» (1994); «Етнічна історія українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її у середній школі» (1995-1996); «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі» (1997-2000).

За підсумками виконання цих НДР у 1997-2000 рр. по вищезазначених темах вченими-українознавцями було висвітлено важливі аспекти етногенезу, етнічної історії та етнопсихології українського народу. Ними було з'ясовано: По-перше: Український народ є спадкоємцем прадавнього слов'янського населення півдня Східної Європи. По-друге: Праукраїнське «етнічне дерево» протягом останніх 1,5 тис. років розвивалося між Прип'яттю, Східними Карпатами та Київським Подніпров'ям, саме ці землі стали вихідною територією великого розселення слов'ян. Так, з цих лісостепових областей України анти розпочали розселення у Нижнє і Середнє Подніпров'я та на Балканський півострів, а склавини – у Середнє і Верхнє Подунав'я і межириччя Ельби та Заале. Велике розселення слов'ян у V-VIII ст. н.е. зумовило її поділ на три основні групи: південну, західну і східну. В свою чергу, інтеграція слов'янських переселенців з місцевим населенням на нових землях, поступове поглинання ним чужих субстратів приводить, врешті-решт, до кардинальних культурно-етнічних змін і зародження нових слов'янських етносів як на Балканах і Подунав'ї, так і на Дніні і на Волзі; По-третє: Етногенез українців розпочався на землях Волині, Поділля, Прикарпаття наприкінці V ст. з формуванням тут праяскої археологічної культури, яка у VIII-IX ст. трансформувалася в культуру лука-райковецьку, пам'ятки якої, безсумнівно, належать прашурам українців, т.з. літописним східнослов'янським племенам – полянам, сіверянам, древлянам, волинянам, тиверцям, уличам, білим хорватам тощо. Також проаналізовано фактичні дані, відповідно з якими більшість населення – носіїв праяско-корчацької та пенківської культури, залишилися на старих місцях, поступово перетворюючись на окремі етномовні одиниці – відповідно – праукраїнців та праполяків. По-четверте: витоки етнографічних та діалектологічних рис українського етносу слід шукати в Наддніпрянщині, Поліссі та Прикарпатті, де напередодні утворення Київської Русі

мешкали вищеназвані літописні східнослов'янські племена. Разом з тим, ними доведено, що ні писемні, ні лінгвістичні, ні антропологічні матеріали не підтверджують положення про існування на території Середнього Подніпров'я до другої половини IX ст. племінного утворення слов'янських русів, які нібито поглинули всі східнослов'янські племена, згадані літописом, і створили єдину східнослов'янську етнічну спільність. По-п'яте: Перераховані літописні східнослов'янські племена утворили міцне підґрунтя для утворення першої української держави на терені нашої Батьківщини – Київської Русі. Саме «Руська земля» (тобто ті регіони Середньої Надніпрянщини, які згодом увійшли до складу Київського, Чернігівського та Переяславського князівств) на рубежі IX-X ст. стала під територіальним і політичним ядром, навколо якого зростала давньоруська держава. По-шосте, семантика етноніма «Україна» пов'язана зі значенням – відрізок, шматок землі, «територія племені», «князівства» (для порівняння Сербська Країна); цей етнонім вперше зустрічається в Київському літописі під 1187 роком у зв'язку з Переяславським князівством, а під 1189 роком літописець називає «Україною» також і частину Галицького князівств, розташовану між Південним Бугом і Дністром; протягом наступних століть етнонім «Україна», що тривалий час вживався паралельно з терміном «Русь», поступово поширився в усіх інших історичних українських землях. По-сьоме: Спростування декретованого ЦК КПРС у 1954 році міфу про давньоруську народність, що є типовим витвором кремлівських ідеологів та радянською модифікацією імперського міфу про «Москву як третій Рим». Неоімперська концепція про давньоруську народність є науковою, вона сформувалася лише в середині XX ст., тобто про існування окремого давньоруського етносу навіть не підозрювали класики історичної науки, саме тому міф про давньоруську народність є останньою трансформацією імперських претензій на киево-руську спадщину шляхом заперечення прямого генетичного зв'язку українців з південними русичами X-XIII ст. По-восьме: Процес формування українського етносу, що мав місце у X-XIII ст., протікав у дуже складних історичних умовах, хронологічно він співпав з періодом феодальної подрібненості Київської Русі, чим скористалися іноземні загарбники, які посилили тиск на українські землі (захоплення угорських феодалів, постійні напади кочових тюркських племен, татаро-монгольська навала, перебування у складі Великого князівства Литовського, польської держави, Російської імперії, залежність від Московського князівства, Османської імперії, грабіжницькі утиски з боку Кримського ханства тощо). По-дев'яте: Після падіння Київської Русі під ударами монголо-татарських орд український етнос продовжував свій неперервний розвиток на своїх споконвічних землях у вельми несприятливих політичних умовах і хоча роздрібненість ареалу проживання українців і гальмувала, проте аж ніяк не могла зупинити процес його невідвратної консолідації, який врешті-решт склався на основі двох середньовічних груп – полісько-київської та галицько-волинської. По-десяте: Вже починаючи з XIII-XIV ст. про український етнос можна говорити як про окрему сформовану історичну спільноту з власною мовою, що включала кілька діалектів, з власною етнічною територією, із самобутньою культурою, коріння якої сягало віддалених історичних періодів (середини I тис. н.е.), із специфічним психічним складом. По-одинадцять: Подальша консолідація українського етносу відбувалася в умовах бездержавності і безперервної національно-визвольної боротьби проти поневолювачів. На консолідаційні процеси вплинуло створення Запорозької Січі – своєрідного лицарського ордену українських козаків з демократичним соціальним устроєм, але жорсткою військовою дисципліною. Саме завдяки запорожцям, після заснування Січі, етнічні межі України просунулися на південь. По-дванадцять: Національно-визвольна війна, яку

очолив видатний полководець Богдан Хмельницький зумовила переростання етнічної самосвідомості українців у національну. В свою чергу, головними носіями національних традицій, звичаїв та мови були козаки та селяни, а також деякі представники національної еліти. Отже, козацьке самоврядування, права і вольності, боротьба за побудову самостійної Української держави сприяли виникненню і поширенню як ідеї національної єдності, так і ідеї державної самостійності України, які пізніше зумовили процеси націєтворення в нашій Батьківщині. По-тринадцяте: Багатовікова кровопролитна боротьба з войовничими кочовиками, з агресивними сусідами (Угорщиною, Польщею, Литвою, Московією, Османською Портою, Російською імперією), а також інші історичні, природні, соціально-економічні та культурні фактори вплинули на формування українського ментального типу та ґенезу української самосвідомості. По-чотирнадцяте: Простежено розвиток української етнопсихології з XVII ст., коли з'являються перші наукові розвідки, в яких порушувались етнопсихологічні проблеми до кінця XX ст. Також розпочато соціально-психологічне дослідження основних чинників формування загальнонаціональної самосвідомості та регіональних відмінностей цього процесу, комплексне вивчення ідей, соціальних ідеалів і духовних пріоритетів, які є найбільш прийнятними для українського суспільства, й які можуть згуртувати та об'єднати громадян України, дослідження потенціалу українського ментального типу у сфері формування демократичних цінностей, національного відродження та самоствердження української нації, виявлення соціально-психологічного підґрунтя для становлення сучасної загальнонаціональної ідеї. По-п'ятнадцяте: Доведено рейнсько-дніпровську гіпотезу походження індоєвропейців: носії культури кола маглемозе-постмаглемозе (VII-V тис. до н.е.) повинні розглядатися не як генетичні попередники («підоснова») індоєвропейців, а як власне індоєвропейці, носії ж скотарсько-землеробських культур кінця V – початку III тис. до н. е., що були генетично пов'язані з першими, повинні визначатися не стільки як власне індоєвропейці, скільки як найближчі їхні нащадки. Таким чином, підсумовуючи все вище написане ось тут, ми вважаємо, що найважливішими науковими результатами співробітників відділу етнології в 1997-2000 рр. є: – фундаментально обґрунтована археологічними, лінгвістичними, історичними джерелами теза про цілість і суверенність українського народу, української нації, його героїчне минуле і достойне місце серед широкого загалу європейських народів; – науково аргументована критика найбільш реакційних спроб подавлення українського народу, його історії, культури, свідомості та самобутності, колоніальних й імперських рецидивів; – окреслена чітка схема етнокультурного розвитку праукраїнців та українців, а також народів суміжних територій, виходячи з нових археологічних матеріалів і переоцінки деяких писемних джерел, якими оперують прихильники майже споконвічної східно-слов'янської етнічної єдності і давньоруської народності, і починаючи розгляд витоків українського народу середини I тис. н. е., з тієї миті, коли слов'янська належність археологічних культур, пам'ятки яких покривають велику частину Східної і Центральної Європи, доведена писемними джерелами⁵.

⁵ Звіт про науково-дослідну роботу відділу етнології за 1997 р. – Машинопис. – С. 1-16 // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України; Звіт...за 1998 р. – С. 1-15...; Звіт...за 1999 р. – С. 1-17; План роботи [відділу української етнології] на 2000 р. – Машинопис. – С. 1-16 // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

Отже, неупереджено проаналізувавши дослідження відділом етнології в 1992-2000 рр. етногенезу українців та українських етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів ми прийшли до таких висновків: 1) за цей короткий час він пройшов шлях від структурної одиниці в рамках великого підрозділу (відділення фольклору, етнології та національної культури) до самостійного відділу, який став одним із провідних в Інституті; 2) у відділі етнології сформувався колектив однодумців-професіоналів, які своєю наснаженою інтелектуальною працею сприяли формуванню і становленню українознавства як інтегративної науки, навчальної дисципліни і державницької ідеології, так і розбудови Інституту українознавства при КНУ імені Тараса Шевченка; 3) під керівництвом, спочатку С.П. Сегеди, а потім В.Д. Барана співробітники відділу розпочали відроджувати, репресовану за доби комуно-тоталітарної доби, українську етнологію, особливо ми хочемо відзначити низку наукових і навчально-методичних праць Л.Л. Залізняка, який не тільки став одним з перших піонерів-першопроходців на цій неозорій і неораній ниві, але й доклав чимало зусиль і для розвитку вітчизняної етнологічної науки; 4) під час реорганізації Інституту в НДІУ МОН України відділ хоча й втратив більшу половину своїх співробітників (майже всіх, за винятком В.Д. Барана,), проте, зберіг свого керівника – Володимира Даниловича, який через деякий час «з нуля» зумів створити новий колектив однодумців, щоби продовжити справу попередників.

З 1 вересня 2000 року розпочався і триває по цей день третій етап наукової діяльності відділу української етнології. Спочатку, майже всю осінь і початок зими йшов процес реформування, кадрового оновлення й відновлення наукового потенціалу відділу. Врешті-решт відділ почав функціонувати під керівництвом доктора історичних наук, професора, член-кореспондента НАН України Барана Володимира Даниловича у такому складі: Терпиловський Ростислав Всеволодович – провідний науковий співробітник, доктор історичних наук; Баран Ярослав Володимирович – старший науковий співробітник, кандидат історичних наук; Фігурний Юрій Степанович – науковий співробітник, кандидат історичних наук; Чирков Олег Адольфович – науковий співробітник⁶.

В 2001–2003 рр. відділ етнології працював над плановою інститутською НДР «Дослідження етнічної історії українського народу та науково – методичне забезпечення вивчення її в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах України». Визначальним об'єктом дослідження відділу етнології був український народ. Предметно наукові дослідження відділу були зосереджені на таких центральних питаннях: 1) походження українського народу; 2) етнічної історії українського народу; 3) сучасного та можливого майбутнього етнічного розвитку українського народу⁷.

За підсумками виконання цієї НДР ми прийшли до таких наукових висновків: 1) за ці три роки відбулася стабілізація як наукового складу співробітників підрозділу, так і розширення проблематики дослідницької роботи; 2) важка реорганізація і нелегке становлення НДІУ МОН України не стали на заваді поступовому відновленню наукового потенціалу відділу та його представників; 3) публікація в 2002 р. важливої монографії В.Д. Барана і Я.В. Барана «Походження українського народу» вкотре засвідчила, що вчені-

⁶ Довідник до 10-річчя діяльності Київського інституту українознавства. – К., 2001. – С. 89.

⁷ Звіт про науково – дослідну роботу відділу етнології за 2001 р. – Комп'ютерний набір. – С. 3// Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

українознавці, співробітники відділу етнології у своїй праці не тільки сприяють поглибленню наукових знань про походження і зародження та етнічний розвиток українського народу, а й активно сприяють поліпшенню науково-методичного забезпечення вивчення етногенезу українців у середній та вищій школі; 4) співробітники відділу свої теоретичні напрацювання успішно поєднували з практичними методами (пошукові археологічні експедиції).

З 1 січня 2004 р. по 31 грудня 2006 р. відділ української етнології разом з відділом порівняльних досліджень виконував НДР «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її середній та вищій школі». Її керівником був призначений Фігурний Ю. С. Головним об'єктом дослідження – український етнос. Визначальним предметом дослідження – походження українського народу та його етнічна історія. Найважливішим результатом НДР стала українознавча концепція етнічної історії та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі.⁸

Практична цінність успішно завершеної держбюджетної теми полягає в тому, що у віддалі здійснення даної НДР дало можливість вченим-українознавцям отримати нові корисні знання, які були оприлюднені в таких основних фахових публікаціях співробітників відділу української етнології як: Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К.: Генеза, 2005. – 208 с.; Україна – Етнос. Науковий бібліографічний довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Укладачі: Фігурний Ю.С., Чирков О.А. – К., 2005. – 202 с.; Україна – Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / НДІУ. Авт.: Фігурний Ю.С. (керівник авт. кол.), Чирков О.А. (координатор), Баран В.Д., Баран Я.В., Данилюк-Кульчицька О.П., Лебедева О.В., Мартинова В.А., Терпиловський Р.В., Шостак М.В., Ятченко В.Ф. – К., 2006. – 224 с.; Україна – Етнос. Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. / НДІУ. Авт.: Фігурний Ю.С. (керівник авт. кол.), Баран В.Д., Данилюк-Кульчицька О.П., Лебедева О.В., Чирков О.А., Шостак М.В., Ятченко В.Ф. – К., 2006. – 240 с. тощо.

У 2007-2009 рр. працівники відділу української етнології разом зі співробітниками інших наукових підрозділів НДІУ МОН України, а саме з відділами філософських та психологічних проблем українознавства, координації вітчизняних та зарубіжних центрів українознавства, науково-технічної інформації, інноваційних досліджень, сектором порівняльних досліджень відділу історичних пам'яток українознавства та з філією «Гуцульщина» виконували НДР «Український етнос у світовому часопросторі». Керівник теми – доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П. Її метою було проведення фахового дослідження феномену українського етносу у світовому часопросторі. Головні завдання: здійснити комплексне аналітичне дослідження світоглядних, психологічних, етнічних та інноваційних чинників для вивчення та осмислення важливої ролі українського етносу у світовому часопросторі; розробити сучасну методику проведення даного дослідження; професійно опрацювати джерельну базу з цього питання.

Результати виконання даної НДР були відображенні у таких українознавчих дослідженнях: «Українці у світовій цивілізації і культурі»: Колективна українознавча монографія. – К.: НДІУ, 2008. – 400 с.// В. Д. Баран – IV розділ «Археологія як складова частина українознавства» – С. 106-126; Ю.С. Фігурний V розділ «Україна – етнос» – С. 127-155; Українознавство XXI ст.:

⁸ Звіт відділу української етнології НДІУ про роботу в 2004 р. – комп'ютерний набір. – С.1 – 11// Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

виміри розвитку. Українознавство 2007-2009. / Головний редактор П.П. Кононенко; редактори-упорядники: Т.П. Кононенко, Н.М. Істоміна, Т.Л. Ренке. – К., ННДІУ.– 2009.– 432 с. // Фігурний Ю. Розділ 1. «Український етнос у світовому часопросторі». – С. 61-86; Унівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців і учасників ІІ МКУ / Автор-упорядник і відповідальний ред. Ю.С. Фігурний; за заг. ред. П.П. Кононенка; Орг. секретарі: О.В. Лебедева, Л.О. Нестеренко, О.І. Фесік. – К., НДІУ. – 2009. – 336 с; Баран В.Д. Етногенез українського народу. – К., 2007. – 148 с; Баран В.Д. Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К., 2007. – 64 с; Баран В. Д. Слов'янське поселення середини І тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. – К., НДІУ, 2008. – 138 с; Фігурний Ю. С., Ярошинський О. Б. Світочі українознавства. – К., 2008. – 146 с.; Фігурний Ю. С. Український гетьман Пилип Орлик. – К., НДІУ, 2008. – 124 с.; Фігурний Ю. С. Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. – К.: НДІУ, 2008. – 130с.; Ятченко В. Ф. Боги і люди в українській казці. – К., 2008. – 156 с.; Ятченко В. Ф. Боги і люди в українській казці (видання друге, доповнене й перероблене). – К.: Міленіум, 2009. – 152 с.; Фігурний Ю.С. Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу. – К., 2007. – 56 с.; Пасемко І.П. Моя Франкіана. – Харків, 2007. – 136 с.; Фігурний Ю.С. Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938–1939 рр.) – К., 2008. – 56 с.; Фігурний Ю. С. Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні.– К., ННДІУ. – 2009. – 520 с. Український етнос у просторі й часі. Науковий бібліографічний довідник (2005–2008) / Укладачі: Чирков О. А., Фігурний Ю. С. – К., 2008. – 406 с.; Козлов А.В., Козлов Р.А., Ковпик С.І. Писемність давньої України: навчально-методичний посібник. – К., 2008. – 170 с.; Фігурний Ю.С. Державотворча діяльність Олени Теліги (до 65-річчя її героїчної смерті). – К.: НДІУ, 2007. – 40 с.; Чирков О.А. Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної унівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства. – К., 2009. – 26 с.

У 2010-2011 рр. відділ української етнології разом з іншими інститутськими підрозділами (координації співпраці міжнародних центрів українознавства; історичних та теоретико-методологічних досліджень проблем українознавства; природи, психоідеології та культури етносу; філія «Гуцульщина»; сектор геополітичних досліджень) під керівництвом Кононенка П.П. працювали над виконанням держбюджетної теми «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі».

Головні мета та ідея цієї НДР: розкрити глибинну сутність України, українців і світового українства і в питомо неповторному (українську етнічну, національну, ментальну та цивілізаційно-культуротворчу харизму), і в загальнолюдському значенні. Тим самим вчені-українознавці мають відродити взаєморозуміння та єдність України, українців і світового українства з людністю планети через органічний процес пізнання й самопізнання, самотворення, самоідентифікації. І не тільки в межах України, а й планетарного простору, бо світ єдиний і цілісний багатоманітністю та єдністю Мети і Доли, і тому загальносвітовими є як український етнос, так і його мова, культура, людина, суспільство і державотворчий досвід. Розпад України і світового українства означав би початок внутрішнього розпаду Вселюдства, дисгармонію Всесвіту.

За темою виконання вищеназваної НДР співробітниками відділу української етнології були оприлюднені такі фахові дослідження: Фігурний Ю.С. Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі. – К., ННДІУ, 2010.– 158 с.; Походження, становлення та розвиток українського народу. – К., 2010.– 566 с. / Баран В.Д. Розділ 4. Етнокультурні процеси на території України в ранньослов'янську добу. – С. 103-148; Розділ 5. Процеси етнічного розвитку в умовах Києво-Руської державності. – С. 149-188; Український геополітичний словник / Автор концепції, упоряд. і ред. В.С. Крисаченко: за заг. ред. О.С. Власика, П.П. Кононенка. – К.: «МП Леся», 2010. – 531. с. / У складі авторського колективу присутні працівники відділу: Крисаченко В.С., Баран В.Д., Данилюк-Кульчицька О.П., Лебедева (Шакурова) О.В., Фігурний Ю.С., Чирков О.А., Шостак М.В.; Наливайко С.І. Індійський міф. Український коментар. – К.: Видавець Сергій Наливайко, 2010.– 568 с.; Чирков О.А. Методологічний семінар – важлива ділянка роботи українознавця: Загальноінститутський методологічний семінар Національного науково-дослідного інституту українознавства у 2009-2010 рр.– К.: ННДІУ.– 2010.– 40 с.; Козлов А.В., Ковпик С.І. Методика викладання українознавства в школі: навчально-методичний комплекс для студентів філологів. – К., 2010.– 115 с.; Баран В.Д., Баран Я.В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці / Упор. Ю. Фігурний. Передмова і вступна стаття Ю. Фігурного. – К., ННДІУ.– 2011.– 800 с.; Шостак М.В. Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX – XXI століття / Відповідальний редактор, автор передмови і заключної аналітичної статті Фігурний Ю.С. – К.: ННДІУ.– 2011.– 142 с.; Фігурний Ю.С. Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть. – К.: ННДІУ, 2011.– 142 с.; Фундатор сучасного українознавства. Збірник матеріалів і наукових праць. На пошану 80-річчя Петра Кононенка / Автор-упорядник, відповідальний редактор, автор передмови Фігурний Ю.С. – К.: ННДІУ. – 2011.– 200 с.; Чирков О.А. Методичні рекомендації щодо виконання і захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства. Друге видання, перероблене і доповнене. – К., 2011. – 52 с. тощо.

Підсумовуючи виконання НДР (1992-2011 рр.), ми прийшли до таких основних результатів. 1) комплексний і системний розвиток сучасного інтегративного українознавства неможливий без професійного, поступального й інтенсивного дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі. Оскільки, українознавство – це цілісна інтегративна система наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі та в часі, то фахове вивчення етнологічної проблематики допоможе вченим-українознавцям збагатити і суттєво поглибити цінні знання про нашу Батьківщину та її народ. 2) зацікавленість етнічною історією у вітчизняному соціумі зростає упродовж останніх двадцяти років вже з самих початків творення сучасної української незалежної держави особливого значення набувають загальноцивілізаційні фактори, а саме значення і розуміння своєї етнічної історії та перспективи українців у майбутньому. Проте, щоби добре жити зараз і впевнено дивитися у прийдешнє, нам, українцям, треба знати – хто ми є, звідки ми, чийх дідів-прадідів нащадки, та що нас чекає завтра. 3) осмислення цих і багатьох інших проблем, які вагомо впливають на формування національної свідомості, державного патріотизму, політичного націоналізму, національної гідності й самоповаги надасть можливість нам,

вченим-українознавцям, зрозуміти об'єктивні закономірності глобалізаційних процесів на початку Третього тисячоліття та визначити в них провідну роль і вагоме місце України та українців. 4) актуальність і важливість етнологічних досліджень полягає у відновленні історичної справедливості та наукової об'єктивності щодо упослідженої за часів тоталітарно-комуністичної радянської влади етнічної історії українського народу та її сучасне значення в системі українознавства з урахуванням нових тенденцій і його розвитку як в Україні, так і поза її межами.

Отже, за двадцятирічне існування відділу української етнології його співробітниками була створена науково обґрунтована фахова концепція дослідження походження українців та їхньої етнічної історії, обґрунтування і забезпечення вивчення цього наукового напрямку в середній та вищій школі.

Важливе науково-практичне значення одержаних результатів проведеної багатолітньої науково-дослідної роботи полягає у тому, що отримано в процесі фахового аналітичного дослідження наукові знання і вироблені теоретико-методологічні підходи можуть бути використані та застосовані у різних сферах буття українського суспільства, зокрема у науці, в освіті й вихованні, в культурі, в державному будівництві тощо. За цей час відділ налагодив взаємовигідні зв'язки з наступними установами: 1. Інститут археології НАН України; 2. Інститут мистецтвознавства, етнології і фольклористики ім. М. Т. Рильського НАН України; 3. Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України; 4. Національний університет «Києво-Могилянська Академія» – магістерська програма «Археологія та давня історія України»; 5. Київський Національний Університет ім. Тараса Шевченка, зокрема, з Центром українознавства філософського факультету, кафедрою археології і музеєзнавства історичного факультету, кафедрою краєзнавства і туризму географічного факультету; 6. Інститут досліджень діаспори; 7. Державний комітет статистики України; 8. Національна академія державного управління при Президентові України; 9. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди; 10. Кримський Республіканський інститут післядипломної педагогічної освіти; 11. Посольство Японії в Україні; 12. Українознавчі центри США та Канади (редакція журналу «Рідна школа») та інші.

Найважливішим теоретико-методологічним питанням, яке стояло перед науковцями відділу, це було з'ясування об'єктивних закономірностей походження українців та їх етнічної історії. З цим важким і відповідальним завданням вчені-українознавці успішно впоралися. Вони провели фаховий аналіз методології та методів дослідження етногенезу й етнічної історії українського народу, науково обґрунтували і дослідили основні етапи етнічної історії українців, ліквідували так звані білі плями в етногенезі українського народу, встановили об'єктивну картину у раніше сфальсифікованих ділянках вітчизняної етнічної історії, підготували низку навчально-методичних матеріалів для вивчення етнічної історії українського народу та опублікували ряд важливих наукових видань з цієї проблематики. Проте співробітники відділу української етнології не збираються зупинятися на досягнутому, перед ними величезний обшир запитань, на які треба дати відповідь, і проблем, які кінче треба з'ясувати та вирішити. Автор сподівається, що усвідомлення й осмислення цих та багатьох інших питань, які визначально впливають на формування національної гідності та самоповаги, надасть реальну можливість вченим-українознавцям зрозуміти й обґрунтувати об'єктивні закономірності глобалізаційних процесів, які відворотно охопили всю, таку багатоманітну, але разом з тим таку єдину і неповторну людську цивілізацію на земній кулі на початку Третього тисячоліття, та визначити й детермінувати в

перебігу цих подій і явищ гідне місце та авторитетну роль України, українців, світового українства і Самостійної Соборної Української Держави!

Найважливіші праці співробітників відділу з етнологічної проблематики:

- Залізняк Л.Л. Нариси стародавньої історії України. – К., 1994. – 254 с.
Залізняк Л. Україна в Російській імперії». – К., 1994. – 128 с.
Залізняк Л.Л. Походження українського народу. – К., 1996. – 80 с.
Залізняк Л.Л. Від склавинів до української нації. – К., 1997. – 256 с.
Залізняк Л.Л. Первісна історія України: Навчальний посібник. – К., 1999. – 264 с.
- с. Баран В.Д., Баран Я.В. Походження українського народу. – К., 2002 – 405 с.
Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К., 2005 – 208 с.
- с. Баран В. Етногенез українського народу (Короткий нарис). – К., 2007. – 148 с.
Баран В. Д. Київ, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К., 2007. – 64 с.
Наливайко С. Етнічна історія давньої України. – К., 2007. – 624 с.
Баран В. Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. – К., 2008. – 138 с.
Фігурний Ю.С. Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні. – К., 2009. – 522 с.
Фігурний Ю.С. Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі. – К., 2010. – 158 с.
Баран В.Д., Баран Я.В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці / Упор. Ю. Фігурний. Передмова і вступна стаття Ю. Фігурного. – К., 2011. – 800 с.
Шостак М.В. Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX – XXI століття / Відповідальний редактор, автор передмови і заключної аналітичної статті Фігурний Ю.С. – К., 2011. – 142 с.
Фігурний Ю.С. Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть. – К., 2011. – 142 с.;
Баран В.Д. Слов'яни у первісності і ранньому середньовіччі. – К., 2011. – 108 с.
- Україна – Етнос. Науковий бібліографічний довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Укл. Ю.С.Фігурний, О.А.Чирков. – К., 2005. – 202 с.
- Україна – Етнос. Науковий термінологічно-понятійний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.), Чирков О. А. (координатор), Баран В. Д.; Баран Я. В., Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Мартинова В. А., Терпиловський Р. В., Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 224 с.
- Україна – Етнос: Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.), Баран В. Д.; Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Чирков О. А., Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 240 с.
- Український етнос у просторі й часі. Науковий бібліографічний довідник (2005–2008) / Укладачі: Чирков О. А., Фігурний Ю. С. – К., 2008. – 406 с.

Співробітниками відділу впродовж 1992-2012 рр. були такі дослідники: Сегеда С.П., Залізняка Л.Л., Чмихов М.О., Гудим-Левкович О.М., Воропаєва Т.С., Шанайда С.І., Хоменко О.А., Конча С.В., Терпиловський Р.В., Баран Я.В., Завгородній Ю.Ю., Нечепя В.Г., Пасемко І.П., Ковлік С.І., Ятченко В.Ф., Калакура О.Я., Крисаченко В.С., Наливайко С.І., Костенко Х.О., Мосійчук Я.Г., Мартинова В.А. та ін. Зараз у відділі української етнології працюють:

Фігурний Юрій Степанович – керівник відділу, кандидат історичних наук. Закінчив КДУ ім. Т. Г. Шевченка, історичний факультет, де отримав спеціальність: історик-археолог, викладач історії. Навчався в аспірантурі ІУ у 1993-1996 рр. (денна форма), де підготував і захистив у жовтні 1999 р. дисертаційне дослідження. В інституті працює з 1997 р. Відділ очолює з 2004 р. Коло наукових інтересів – архаїчні елементи традиційної козацької культури, військове мистецтво в Україні, українські етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси. Брав участь у багатьох наукових експедиціях (археологічних і етнографічних).

Баран Володимир Данилович – провідний науковий співробітник. Закінчив Львівський державний педагогічний інститут, історичний факультет, де отримав спеціальність історик-археолог. Доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України. З 1994 по 2003 рр. очолював відділ етнології. Баран В. Д. є відомим фахівцем у галузі слов'янської археології, він активно розробляє концепцію етногенезу слов'ян-українців і висвітлює важливі питання давньої історії України.

Шостак Маргарита Василівна – старший науковий співробітник, кандидат історичних наук. Закінчила Вінницький Державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського, історичний факультет. Навчалася в аспірантурі НДІУ у 2005-2008 рр. (денна форма), де підготувала дисертаційне дослідження «Утворення Києво-руської держави в українознавчих дослідженнях (XX– початок XXI століття)». Шостак М.В. спеціалізується на проблемах історіографії Києво-Руської держави.

Чирков Олег Адольфович – науковий співробітник. Закінчив КДУ ім. Т.Г.Шевченка, географічний факультет. Об'єкт досліджень – український етнос. З вересня 1993 працює в ІУ. Спеціалізується в галузі етнічної географії, етнічної демографії, етнічної соціології та етнічної історії України. Більшість публікацій присвячена розвитку етнічної структури населення України від кінця XIX ст. до сьогодення та її прогнозуванню.

Наливайко Сергій Степанович – науковий співробітник. Закінчив історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка (1999), де отримав спеціальність: історик, викладач історії. У травні 2011 р. відбувся публічний захист кандидатської дисертації на тему «Проблема русько-хозарських взаємин в контексті українознавства». Основні наукові зацікавлення – українознавство, сходознавство, етнічна історія, методологія історичних досліджень, методика викладання українознавства в середній і вищій школах.

Данилюк-Кульчицька Оксана Павлівна – молодший науковий співробітник. Освіта вища. Закінчила з відзнакою Вінницький державний педагогічний університет ім. Коцюбинського (Педагогіка й методика середньої освіти. Історія). Навчалася в аспірантурі НДІУ у 2004-2008 рр. (заочна форма). Спеціалізується на проблемах етнічних українців у Словаччині. Володіє 5 мовами (українською, російською, англійською, словацькою, чеською).

Шакурова (Лебедєва) Ольга Владиславівна – молодший науковий співробітник. Закінчила Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, історичний факультет. Навчалася в аспірантурі НДІУ у 2005-

2009 рр. (заочна форма). Спеціалізується на проблемах етногенезу українців в українознавчих дослідженнях початку XIX – початку XXI століття.

Кухар Вікторія Віталіївна – аспірантка ННДІУВІ, лаборант відділу української етнології. Закінчила Інститут української філології НПУ імені М.П. Драгоманова, де отримала спеціальність вчителя української мови та літератури, історії, зарубіжної літератури. Працює у відділі з листопада 2008 року.

Ещенко Марина Юріївна – лаборант відділу української етнології. Закінчила Інститут української філології НПУ імені М.П. Драгоманова, де отримала спеціальність вчителя української мови та літератури, зарубіжної літератури, літературний редактор. Здобувач кафедри Теорії літератури та компаративістики Інституту філології Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.

КІНОФІЛЬМ В. БОРТКА “ТАРАС БУЛЬБА” (ВЕРСІЯ 3.0) – ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ.

ПОВІСТЬ М. ГОГОЛЯ “ТАРАС БУЛЬБА” (ПЕРША І ДРУГА РЕДАКЦІЇ – ВЕРСІЯ 1.0, ВЕРСІЯ 2.0)

«Україна завжди прагнула до волі» – ці пророчі слова геніального французького мислителя Вольтера стали дороговказом для сотень тисяч українських патріотів у їх боротьбі за свободу і незалежність рідної Батьківщини. Врешті-решт, 24 серпня 1991 р. Україна повернула собі статус самостійної європейської країни де-факто, а в грудні того ж року вийшовши разом з Росією і Білоруссю зі складу СРСР і де-юре. Багато хто тоді сподівався і мріяв, що братні східнослов'янські народи (білоруси, росіяни й українці) будуть послідовно розбудовувати власні національні демократичні держави і поважати суверенітет і територіальну цілісність кожної з них. Але сталося не так як гадалося, зі зміною вищого керівництва у Білокам'яній , і приходом до влади В. Путіна у 2000 р., російський політичний істеблішмент взяв курс на відновлення могутньої неоліберальної імперії та повернення до її складу колишніх радянських республік, у тому числі й України. З того часу лише посилилась потужна інформаційна війна Російської Федерації (РФ) супроти України. Ми хочемо наголосити, що саме посилилася, тому що вона розпочалася де-юре і де-факто вже з часу відновлення Української державності у кінці ХХ ст. (багато чисельні заяви Державної Думи (парламенту) РФ про нелегітимність передачі Кримської області РРФСР Українській РСР, про “російський федеральний статус міста Севастополя”, про статус російської мови і так звані «проблеми русскоговорящих» в Україні тощо).

Тузла, Помаранчева революція, газові конфлікти, й особливо останній, січневий-2009 р. – всі ці події отримали неадекватне висвітлення в засобах масової інформації РФ як для внутрішнього споживача, так і за її межами. А як наслідок цієї ганебної інформаційної війни у пересічного росіянина склалося стійке враження, що Українська держава – це «временное недоразумение», а українці «сплошь и рядом зарвавшиеся и зазравшие хохлы-ворюги». Щоби не бути голослівним наведемо аналітичну інформацію під назвою «Від любові до ненависті», оприлюднену часописом «Український тиждень» стосовно соціологічних опитувань проведених на початку 2009 р. в Україні (їх проводив Київський міжнародний інститут соціології, ним було опитано 2038 респондентів, які мешкають в усіх областях України, у Криму та Києві, статистична похибка вибірки не перевищує 3,3%) і в РФ (цим займався Левада-Центр, ним було опитано 1600 росіян у 127 населених пунктах, статистична похибка не перевищує

3,4%): «Ставлення до Росії в Україні краще, ніж ставлення до України в Росії. Понад 90% українців позитивно ставляться до Росії. Причому за рік ставлення навіть трохи поліпшилося – з 88% до 91%. Кількість тих, хто негативно ставився до Росії у 2008 році (7%), зменшилася до 5%. Ситуація в Росії цілком протилежна: там позитивне ставлення до України зменшилося з 55% (у 2008 році) до 29%, а негативне зросло майже вдвічі – з 33% до 62%. Таким чином. Зараз в Україні до Росії погано ставляться 5% опитаних, а в Росії до України – 62%» [1,8-9].

Як говорять і пишуть у цих випадках – коментарі зайві. А вже 2 квітня 2009 р. у кінотеатрах «всей страны» (РФ) й України розпочинається демонстрація історичного блокбастера «Тарас Бульба» від режисера Володимира Бортка («Собаче серце», «Майстер і Маргарита», «Ідіот») за повість легендарного українського письменника Миколи Гоголя. Рекламний слоган фільму: «Від кохання до ненависті», є дуже вдалим, і на нашу думку, стовідсотково передає як його зовнішню сюжетну фабулу, так і його внутрішній концептуальний підтекст, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних бажань і задумів авторів і виконавців цього кіно проекту.

Після перегляду фільму «Тарас Бульба», автор дослідження наочно переконався, що цей «кіношедевр» створений при підтримці, а точніше на гроші (понад 22 мільйонів доларів США) Міністерства Культури РФ (такі величезні кошти наші північно-східні «братушки» так просто на вітер не викидають) є черговим ударом в інформаційній війні Москви супроти Києва, який цинічно і безжально знищує українську етнічну ідентичність й до того ж сприяє розпаленню міжнаціональної ворожнечі у тому числі й антисемітизму.

Саме тому не тільки теоретичні дослідження української етнічної та національної ідентичності, але і практичне збереження та їх захист є важливими науковими проблемами, які вітчизняним вченим, а особливо українознавцям конче необхідно професійно вирішувати. З відновленням Української держави, українці не тільки розбудовують її політичні, економічні, соціально-громадянські, військово-оборонні підвалини, а й змушені активно відстоювати свою етнічну й національну ідентичність, самобутність, культуру, рідну мову та власну історію. Через те, актуальність дослідження зазначеної нами проблематики полягає у намаганні надати науково-вважену оцінку кінофільму В. Бортка «Тарас Бульба» та однойменній повісті М. Гоголя (перша і друга редакції) в українознавчому вимірі. Щодо новизни нашої наукової розвідки, то вона проявляється у недостатньому об'єктивному і неупередженому аналізі вищезазначених мистецьких творів і ту безпосередню потенційну загрозу, яку вони несуть Україні, українцям і світовому українству. Автор сподівається, що отримана ним в процесі українознавчого дослідження нова аналітична інформація допоможе українському народу осягнути значення і вагу збереження ним своєї належності до певної унікальної етнічної й національної спільноти, докорінно відмінної від інших етносів і націй, які утворилися у процесі тривалого цивілізаційного розвитку Homo Sapiens.

Вважаємо за необхідне наголосити, що у своїй українознавчій статті ми послуговувалися, насамперед, одним із головних наукових методів – принципом історизму, тобто об'єктивним вивченням вітчизняної минувшини української етнічної та національної ідентичності та як вона була спотворена і спалювана у кінотворі В. Бортка «Тарас Бульба» та однойменній повісті М. Гоголя (перша і друга редакції). Також ми використовували у своїй науковій розвідці порівняльно-історичний метод, а саме, коли аналізували реальні тогочасні етнічні й національні процеси й те, як вони були відображені М. Гоголем і В. Бортком. Отже, шляхом порівняння ми знаходимо загальне й особливе в розвитку й

становленні української етнічної і національної ідентичності, визначаємо закономірні причини цих подібностей і розбіжностей, базуючись при цьому на твердженні, що послідовний історичний розвиток етнонацієтворчих явищ має загальносвітові тенденції та фахово спростовуємо деякі антиукраїнські твердження й закиди вищеназваних митців.

Проведений нами послідовний і неупереджений аналіз джерел, досліджень і публікацій, у яких було започатковано розв'язання цієї проблеми і на які мав змогу опиратися автор, засвідчив, що заявлена нами тема потребує подальшого професійного вивчення. Ми назвемо лише найважливіші, на наш погляд, праці, які дотичні до цієї важливої теми. Зокрема це: Єфремов С. Між двома душами. М. Гоголь. – К., 1909; Грушевський М. Гоголь М. // Літературно-науковий вісник, 1909, кн. 3; Гоголь і сучасна українська суспільність // Записки Українського Наукового Товариства в Києві. 1909, кн. 5; Гоголь Н.В. Полное собрание сочинений, т. 1-14. – М., 1937-1952; Гоголь Н.В. О литературе. Избранные статьи и письма. – М., 1952; Гоголь М.В. Твори. В 3 т. – К., 1952; Гоголь М. Твори. Том I-II. – Нью-Йорк, 1955; Гоголь М.В. Тарас Бульба. – К., 1958; Гоголь Н.В. Собрание сочинений в шести томах. Том второй. Миргород. – М., 1959; Гоголь М.В. Всі повісті. – К., 2008; Белінський про Гоголя. – К., 1952; Филипович П. Українська стихія в творчості Гоголя. – Вінніпег, 1952; Н.В. Гоголь в русской критике. – М., 1953; Дорошенко В. Гоголь і Україна // Гоголь М. Твори. Том I-II. – Нью-Йорк, 1955; Рильський М. Наш Гоголь // Рильський М. Твори. – Т. 3. – К., 1956; Крутікова Н.Є. Гоголь та українська література. – К., 1957; Ермилов В.В. Гений Гоголя. – М., 1959; Машинський С.И. Примечания // Гоголь Н.В. Собрание сочинений в шести томах. Том второй. Миргород. – М., 1959; Маланюк Є. Гоголь-Гоголь: Нариси з історії нашої культури // Маланюк Є. Книга спостережень: У 2 т. – Торонто, 1962-1966; Коваленко Л.А. Микола Васильович Гоголь – історик України. – Кам'янець-Подільський, 1965; Стронецкий О. Як творив Гоголь. – Гантсвіл, 1975; Крутікова Н.Є. Н.В. Гоголь. Исследования и материалы. – К., 1992; Оглоблин О. Предки Миколи Гоголя // Оглоблин О. Студії з історії України. – Нью-Йорк; Київ; Торонто, 1995; Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком. – К., 1998; Дзира Я. Заповіт великого українця // Українознавство: Календар-щорічник. 2002. – К., 2001; Васильчук М.С. Гоголь М.В. // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К., Запоріжжя, 2002; Константинова К. Гоголь: не всі таємниці розкрито // Дзеркало тижня. – № 10 (738) 21-27 березня 2009 р. – С. 14; Петринська Н., Киричук О. Операція «Гоголь-200» // Український тиждень. – № 13 (74), 3-9 квітня 2009 р. – С. 56-58; Вергеліс О. Гоголь поплутав: «Тарас Бульба» – «ідеальний фільм для президента» // Дзеркало тижня. – № 2 (740), 4-10 квітня 2009 р. – С. 1; 14; Нерсесов Ю. Бульба-фрм. Политкорректный боевик // http://www.apn.ru/publication/article_21503, htm; Петринська Н. Тарас Картошка // Український тиждень. – № 14(75), 10-16 квітня 2009 р. – С. 62-63; Пятецька Ю.В. В джазе только де души // Бульвар Гордона. – № 14(206), апрель 2009. – С. 6; Якунов Е. Тарас Бульба и янычары // Киевские Ведомости. – № 66 (4556), 15 апреля 2009. – С.8; Кралюк П. Бортківський "Тарас Бульба": народність, православ'є, самодержав'є // День. – № 71 (2991), 24 квітня 2009 р. – С. 19; Бриних М. Якого Гоголя? // Публичные люди. – Май 5 (69). – 2009. – С. 48-50 тощо.

Попри всі перераховані вище публікації (джерела і дослідження) зазначена нами проблематика, на превеликий жаль, поки що залишається малодослідженою і потребує свого подальшого опрацювання.

Розпочинаючи критичний аналіз кінофільму В. Бортка «Тарас Бульба» й одноименної повісті М. Гоголя (її першої і другої редакцій), ми одразу хочемо визначити основні поняття стосовно теми нашого наукового пошуку. Під терміном

“українська етнічна ідентичність” ми розуміємо процес усвідомлення українцями своєї приналежності до українського етносу через ототожнення базових характерних чинників свого духовного світогляду і матеріального добробуту з численними ознаками й складниками української етнічної спільноти. На наше тверде переконання головним ознаками українського етносу є: мовна спільність, а саме функціонування в його середовищі рідної української мови; наявність власної споконвічної етнічної території; самобутня традиційна культура, у тому числі й її мілітарна складова; існування етнічної самосвідомості, самоназви, менталітету, стереотипів поведінки тощо.

Стосовно дефініції «українська національна ідентичність», то це, на нашу думку, є довготривалий і болючий процес розуміння українським народом своєї належності до європейської і світової української політичної нації шляхом усамостійнення і позбавлення колоніального комплексу меншовартості (малоросійства). Автор є прихильником наукової концепції, що поняття «етнос» характеризує, насамперед, етнічну спільність людей, яка проживає на певній місцевості, має спільну історію, культуру, мову, побут тощо, але не має власної держави (на отримала політичного само визнання). Тоді як термін «нація» означає найвищий етап розвитку людської спільноти (народу, етносу), коли вона здобуває державність, послідовно розбудовує власну державу, реалізуючи на практиці національну ідею (сутність якої полягає не ефемерних вигадках, а у здатності будь-якого етносу стати нацією та мати власну національну державу). Так з відновленням Української державності у 1991 р., українці поступально, але не завжди послідовно, створюють конкурентноздатну економіку, національне військо (Збройні Сили України), національну культуру, національний інформаційний простір, національну освіту, національну науку, національну еліту, національну свідомість тощо.

На початку XX ст. геніальний революційний стратег і тактик В. Ленін вважав, що для нас (більшовиків) найважливішим мистецтвом поряд з цирком є кіно. В часи, коли радіо, друковані ЗМІ (газети, журнали), книговидання не мали ще такого впливу на пересічного громадянина СРСР, саме кіномистецтво, а точніше кінопропаганда сприяла бомбуванню радянської людини і перетворення її у маленький гвинтик безжалісної тоталітарної системи-машини. Щоби не бути голослівним, наведемо лише один приклад – феєричний успіх фільму «Чапаєв» та його величезний вплив та тогочасний соціум.

Спливли роки, у Лету забуття канув СРСР, людство штурмує космос, опановує нові технології, а кіномистецтво (тепер вже кінобізнес) залишається важливим чинником людської цивілізації Третього тисячоліття. Поєднання кіномистецтва з величезними грошима створило не тільки потужну кіноіндустрію (як, наприклад, Голівуд у США, чи Болівуд в Індії), а ще біліше посилив його вплив як активного і дієвого пропагандистського механізму та його безпосередній вплив на пересічного жителя планети Земля. І якщо українське керівництво цього чомусь не розуміє, то російські можновладці, які мріють відновити світову велич Росії, не жаліючи для власного кіно ні грошей, ні зусиль, ні засобів. Як результат, сотні кіно- і телефільмів, що є не тільки успішними бізнес проектами, а й вдалими пропагандистсько-ідеологічними акціями в ім'я Великої Росії

Саме цікаве те, що незалежна Україна й українці зображуються у них, м'яко кажучи, неадекватно. Прикладів багато, але ми зупинимось лише на одному, проте дуже показовому. Так у кінці XX ст. у кінопрокаті з'явилися фільми режисера Олексія Балабанова «Брат» і «Брат-2». Через деякий час, один з них, а саме «Брат-2» був продемонстрований на українському телебаченні каналом «Студія 1+1». Перед його прем'єрою, відомий український журналіст і телеведучий Юрій Макаров виголосив невелику промову, в якій назвав цю

кінострічку не просто скандальною, а відверто образливою для українців і України. Також він зазначив, що російський режисер свідомо, цілком майстерно і навіть талановито відповів на запит масової публіки, так би мовити виконав соціальний заказ, врешті-решт, завдяки цьому цей фільм став культовим на теренах Росії. Загалом погоджуючись з паном Макаровим, ми все ж вважаємо, що шановний журналіст дещо перебільшив з несприйняттям стрічки О. Балабанові. Тому що, все це просто безкоштовна пропаганда на теренах СНД України, українців і світового українства. Ну то й що, у стрічці показана неіснуюча, фантастична американська мафія українського походження, зате всі ці мафіозі спілкуються поміж собою українською мовою. Також ми бачимо, що не тільки в Нью-Йорку є російськомовний Брайтон-Біч, але у Чикаго є район, де розміщені бізнесові й культурно-просвітницькі установи української діаспори. Мені було приємно спостерігати за обличчям російського кіно героя, коли він з відразою і ненавистю переконався, що українці в США не міф, а реальність, і що вони там зберігають свою українську етнічну ідентичність попри всі негаразди. Хоча, якщо бути чесним, а не дивитися на світове українство через рожеві окуляри, українська діаспора у всьому світі поступово втрачає свою етнічну ідентичність і асимілюється титульними націями. Цей безжалісний процес відбувається і у США, де успішно діє т. зв. «плавильний казан» американського соціуму. До речі, у стрічці О. Балабанові ми бачимо обшукнені фасади цих будівель, але, це нажаль, жорстокі реалії сьогодення, а не режисерська підступність. Разом з тим у фільмі звучать якісні і мелодійні українські пісні у виконанні вітчизняних гуртів «Океан Ельзи» і «Ла-Манш».

Також хотілося б подякувати О. Балабанові за дуже красномовний епізод, коли герой-росіянин добиваючи «українського мафіозі» вигукує, що він мстить за Севастополь, який виявляється відібрали у беззахисної Росії українці. Ось так російське кіно бомбує своїх громадян і перетворюється з мистецтва на потужний засіб у безжалісній інформаційній війні РФ з Україною. Але попри все, у стрічці етнічного росіянина О. Балабанова «Брат-2» є Україна, українці та світове українство і нехай вони там різні – і співучі, і недалекоі, і агресивні, але вони є! Тоді як у фільмі етнічного українця В. Бортка «Тарас Бульба» нема ні України, ні українців (світового українства ще тоді не було), хоча події у стрічці розгортаються на споконвічних українських етнічних землях (про це свідчать назви міст – Київ, Умань, Дубно, острова – Хортиця й річки Дніпра) та її головними героями є етнічні українці (Тарас Бульба, його сини Остап і Андрій та запорожці Шило, Гуска, Товкач, Невеличкий, Задорожній, Черевіченко, Кукубейко, Метелиця, Закрутигуба, Писаренко та інші). Найперше, що кидається у вічі при перегляді фільму, то це те, що етнічні поляки розмовляють переважно польською і трохи зіпсованою російською, євреї – гарною російською і трохи на їдиш (між собою), тоді як запорожці, реєстровані козаки і звичайні українці спілкуються як між собою так і з поляками і євреями виключно на «общепонятном языке». Цікаво, що хоча етнічні росіяни у стрічці відсутні повністю (у той час вони називалися московітами), тоді як російський дух, як той нічний морок, заповнив собою весь життєвий, ідеологічний, військовий і композиційний простір фільму. Зразу ж у пам'яті зринають слова російського класика О. Пушкіна: «Здесь русский дух. Здесь Руссо пахнет!» У нашому ж випадку у «шедевр» Бортка він не просто пахне, він тхне, і тхне дуже сильно! Автору дослідження можуть закинути, що кіно митець неупереджено підійшов до першоджерела (друга редакція гоголівського «Тараса Бульби» 1842 р.) й екранізував його майже за оригіналом. Зразу ж наголосимо, що режисер і автор сценарію В. Бортко, реалізуючи свій кінопроект, не дуже почтиво поставився до творіння М. Гоголя, а діяв виключно методом «ножиць і клею». А саме, те що йому і його замовникам

(російським неоімерським шовіністам) подобалося залишав, а неприйнятне – вирізував і перепишував. Навіть великий коньоктурщик Гоголь з того світу міг широко позаздрити Бортку, модерному Чічікову ХХІ ст. Але про це згодом, але зараз знову повернемося до наших баранів, точніше до «російської бульби». Так, М. Гоголь написав свого «Тараса Бульбу» російською мовою, але у нього ж нею спілкуються майже всі персонажі, за винятком євреїв, які між собою гомонять «на своєм тарабарском наречии» [2, 135]; у другій редакції («Миргород» 1842 р.) і «по-немецки» [2, 304]; на ідиш, у 1-й редакції («Миргород» 1835 р.). Проте, режисер, дозволивши етнічним полякам розмовляти своєю рідною мовою, позбавив цієї можливості етнічних українців, як «правильно» розставленні акценти... Тай взагалі, вони у Бортка як окремих, самодостатній народ: не існують, а є незначним відгалуженням, «субетносом великой и могучей российской нации», які до того ж розмовляють виключно російською мовою, є вірними Російського православ'я та щиро сподіваються на допомогу могутнього російського царя. Без коментарів!

Отже, слідуючи за логікою режисера, у кінці ХVI – на початку ХVII ст. українців к окремого етносу зі своєю мовою, культурою, традиціями і звичаями не існувало, а на теренах сучасної України тоді мешкали поляки, євреї та й самобутні російськомовні запорозькі і реєстрові козаки, які понад усе цінували «наше, русское товарищество», були фанатиками «православной русской веры» та готові у будь-яку хвилину віддати своє життя за «Русскую землю». Навіть інші мешканці тих земель (не поляки, і не євреї, і не бусурмани, а українцями їх назвати теж дуже важко) як-то жінка Тараса, його челядь, що вряди-годи з'являються у кадрі відрізняються від козаків, лише тим, що всі вони вбрані у традиційний український одяг і все. Герої фільму – запорожці п'ють, танцюють, гуляють, жартують, організовують єврейські погроми, воюють з поляками, але чомусь не співають. У стрічці за весь час лунає тільки одна пісня, яку гарно співає польською чарівна панянка, приваблюючи цим самим Андрія (цього епізоду і близько нема у Гоголя, але що Борткові першоджерело, він сам собі режисер). Пісня, як відомо душа народу, є пісня – є народ, нема пісні – нема народу. Отже, поляки є у фільмі, а українців – зась!

Зараз в українському суспільстві та у вітчизняному науковому та освітянському середовищі активно дискутується питання, щодо походження, становлення і розвитку українського народу. Хто такі трипільці? Чи були вони нашими прапрапращурами? Чи може ними були праслов'яни? Чи була Київська Русь – першою українською державою? Чи існувала, так звана “давньоруська народність”? Всі ці проблеми гостро дискутуються в Україні та за її межами, але питання, хто жив, працював, творив і обороняв землі Наддніпрянщини у ХIV - ХVIII ст. вже давно знято з порядку денного. Це був український народ і козацтво (запорозьке, реєстрове, нересетрове) було потужною військовою силою, яке не тільки захищало його від знищення й асиміляції, а й згодом стало провідною політичною верствою Гетьманщини, автономного квазідержавного утворення у межах Російської імперії. Навіть наскрізь заідеологізована радянська історична наука визнала, що у ХIV-ХV ст. на території земель, які входили до складу Київської Русі, склалися три народності: російська, українська і білоруська, яких споріднювали спільність походження, давні тісні економічні і культурні зв'язки [3, 53].

Проте, В. Бортку, етнічному українцеві за походженням і типовому малоросіянину за вчинками і душею, до того ж члену Комуністичної партії РФ висновки й аргументи фахових істориків не указ, тому що він сам собі голова. Метр “ничтоже сумящется” і буквально “одним махом сімох побивахом” цинічно нищить українську етнічну ідентичність у кінці ХVI – на початку ХVII ст., і йому на

всіх і на все начхати. Навіть М. Гоголь до такого не додумався. А В. Бортко “відкрив Америку”, що у ті не такі вже й далекі часи на споконвічних етнічних українських землях (а у стрічці, як вже згадувалося вище фігурують міста Київ, Умань, Дубно, острів Хортиця, річка Дніпро) мешкали поляки, євреї та якась дивна російськомовна етнічна спільнота (запорожці, реєстрові козаки та ін.). Отже, за “Євангелієм від Бортка” (фільмом “Тарас Бульба”) у той історичний період українців як окремого самодостатнього етносу не існувало в природі, а на цих теренах мешкав місцевий слов’янський субетнос, надзвичайно близький за мовою, традиціями, культурою, вірою, ментальністю, самосвідомістю тощо до етнічних росіян. Подивившись фільм В. Бортка “Тарас Бульба”, відчуєш себе овечкою, що відбилася від отари і зрозумієш, що настав час українцям облишити свою пиху і гордість та повертатися в лон рідної “Матушки – Рассеи” в обійми “люблячого старшого брата”.

Серед сучасних відвідувачів Всесвітньої Мережі, й насамперед, серед юзерів (найбільш фахових “просунених” користувачів) побутує такий жарт, що якщо твоє прізвище не представлене в Інтернеті, то ти не існуєш у цьому світі, ти лише фантом, ефемерний привид. А як відомо у жарті лише 10% жарту, все ж інше чиста правда. Все це певною мірою стосується і кіномистецтва та його всеохоплюючого впливу на сучасну людську цивілізацію. Фільм Д. Лукаса “Зоряні війни”, “Матриця” братів Вачовських та ін., не тільки мали шалений успіх у глядачів, але і створили мільйонні клуби шанувальників та власну субкультуру, тим самим перетворивши фантастичну віртуальність у сьогоденну реальність. Отже, якщо притримуватись цієї логіки, а вона, на нашу думку, має сенс і раціональне зерно, то відсутність української етнічної ідентичності у кіно мистецькому віртуальному просторі, автоматично наносить досить таки дошкульний удар по сучасній Українській державі, Україні, українцям і світовому українству. Якщо ми, українці, не існували, тоді у XV - XVII ст., то чи маємо право на існування зараз як окрема самобутня європейська нація з власною незалежною державою? А це вже не Інтернеті жарти, це жорстока, цинічна і підступна щоденна праця величезного пропагандистського апарату РФ, який безвідмовно допомагає В. Путіну, сучасному “собиранелю земель русских” реалізувати заповіт О. Солженіцина “Как нам обустроить Россию” та створити, точніше відновити, Велику Росію в межах колишнього СРСР. Ні для кого не секрет, що у РФ на початку XXI ст. багато хто (не тільки комуністи, шовіністи, а і демократи, ліберали, інтелектуали) щиро переконані, що росіяни і українці – це єдиний східнослов’янський народ, Росія й Україна – одна країна і 17-ти літнє існування Самостійної Соборної Української Держави – це прикре непорозуміння, яке виникло внаслідок підступних дій “американосів та лише ненадовго роз’єднало російських й українських братів”. Це у Росії, а в Україні? А у нас, завдячуючи тотальному пресингу російських і проросійських ЗМІ (друкованих, теле-, радіо-, кіно-, інтернет ресурсів) поступово у суспільстві формується живильне підґрунтя для “неоімперського ренесансу”. Ось і після перегляду фільму В. Бортка “Тарас Бульба” в Україні (у Росії, за деякими винятками, від нього просто в захваті) спочатку у кінотеатрах, а через деякий час біля телевізора (канал “Інтер”, не тільки рекомендує, але й успішно здійснить контрольний постріл у свідомість телеглядача) мільйони громадян України відчують і зрозуміють, що тільки сильна і рідна Росія порятує нещасних українців. Вкотре...

Вчені-історики переконані, якщо ти стріляєш у минуле з рушниці, то у відповідь отримаєш гарматний постріл. Наш північно-західний сусід в українську мінівшину не просто стріляє, він її цілеспрямовану фальсифікує і знищує: “Какие-такие украинцы? Мы все русские, росяне!” Хтось ще з цим не

погоджується? То хай ще раз передивиться фільм – українців там нема..., як і нема у ньому українських козаків (запорожців, реєстровців і неєреєстровців). Козаки у стрічці В. Бортка "Тарас Бульба" є таким собі російськомовним, оперетковим, набожним, безжалісним, анархічним і до того ж не дуже боездатним військом. Разом з тим, це не донські, яїцькі (уральські), терецькі та інші російські козаки, це – бортківські православні запорожці, яскравий і потворний витвір великоросійського імперського шовіністичного агітпропу!

З цього приводу ми хочемо надати слово Петру Кралюку: "Особливо цікаво показані в фільмі українські козаки. Це таке собі дике "русское товарищество". Вони, наприклад, розважаються тим, що кладуть комусь на голову яблуко й намагаються поцілити в нього з пістолета (не пам'ятаю, щоби Гоголь таке писав). Цих козаків постійно б'ють ляхи. Правда, запорожці помирають не просто так. Перед смертю мусять обов'язково сказати щось типу "Хай святиться руская земля!" В епізоді, де показана їхня поразка під Дубно, вони так часто це говорять, що зрештою стає смішно. Ну й, звісно, спілкуються козаки російською мовою. Хоча поляки у фільмі говорять польською. Словом, дає нам зрозуміти Бортко: ніякої української мови немає, а українські козаки – це росіяни, які люблять православ'я, руську землю і царя-батюшку, бо чекають від нього порятунку. Думка про спасительну місію російського монарха чітко звучить у завершальному епізоді фільму. Не здивуюсь, коли деякі недолітки чи то з російської чи навіть з малоросійської "глибинки", надивившись такого кіна, подумают: а чого ці хахли випендрюються зі своєю незалежністю вониж руськіє?!" [4, 19].

Вилучаючи козацтво з української історії, В. Бортко не тільки фальсифікує її, але й свідомо ліквідує один із головних базисних елементів на яких ґрунтується українська національна ідентичність і сучасна Українська держава. Ми твердо переконані, що українське козацтво – це складне і багатогранне явище, яке відіграло важливу роль у долі України та її народу. Саме завдяки козацтву в середині XVII ст. була створена українська держава – Гетьманщина, яка продовжила державотворчу традицію українського народу у пізньому середньовіччі. Завдячуючи вітчизняному козацтву і його активному впливові на українську культуру протягом бездержавного і колоніального XIX ст., в ментальності українців жило прагнення до волі і свободи, а козак був уособленням українського ідеалу чоловіка-воїна. Безсмертний козацький дух сприяв відновленню і становленню української державності у буремному XX ст. [5,3].

Позбавивши у власному "шедеврї" козацтво його української етнічної та національної ідентичності, В. Бортко до того ж зобразив це "правословне воїнство" дещо карикатурно і недолуго, а свідомо він це зробив, чи підсвідомо – то це вже зовсім інше питання.

Фільм розпочинається з того моменту, коли Тарас Бульба виступає перед козаками напередодні вирішального бою з поляками. Головний лейтмотив цієї пафосної промови звучить архіпатріотично: "Бывали и в других землях товарищи,.. Но таких, как в Русской земле, не было таких товарищей... Пусть же знают они все [враги – Ю.Ф.], что такое значит в Русской земле товарищество! Уж если на то пошло, чтобы умирать, – так никому ж из них не доведется так умирать!.. Никому, никому!.. Не хватит у них на то мышинной натуре их!" [2, 117].

А завершується стрічка епізодом, коли козаки під керівництвом Бульби намагаються втекти від переслідувачів. Проте раптом Тарас зупиняється, щоби підібрати свою люльку, яка чи то випала, чи то була спеціально ним загублена, і потрапляє у ворожі руки. В цей час його козаки так утікають (драпають), що навіть не звернули увагу на відсутність отамана. Якби це був звичайний козак, то

“отряд не заметил потери бойца”, але у полон потрапляє ватажок і його підлеглі повинні були б порятувати життя зверхника навіть ціною свого власного. Взагалі, у будь-яких військових формаціях, вояки, які вчинили б таке по відношенню до безпосереднього керівника навіки вкрили би своє ім'я ганьбою. А чи можлива взагалі така ситуація? Ми ж знаємо, що найкращі товариші є тільки у Російській землі, та й взагалі, як полюбляв говорити один з героїв згадуваної стрічки “Брат-2”: “Русские своих не бросают!” Кидають, та і ще як кидають! Фільм “Тарас Бульба”, це яскраво підтверджує.

Більшість екранного часу у фільмі присвячено зображенню батальних сцен. Проте, якщо прискіпливо проаналізувати військове мистецтво бортківських козаків (не гоголівських і не запорізьких, а саме бортківських), то стає трохи не пособі, які ж вони недалекокі дебілі-п'яниці. По-перше, які близько двадцяти хвилин спостерігаємо як козаки штурмують із великими втратами мури фортеці, забувши, що у неї є ворота, а у них є гармати, якими можна зруйнувати і те і інше, чи хоча би намагатися це зробити.

По-друге, взявши в облогу Дубно, козаки так розслабляються, що забувши про військову дисципліну починають зловживати алкоголем. Врешті-решт, польська підмога пробивається до фортеці, знищивши по дорозі половину п'яних у доску козаків Переяславського куреня, а іншу половину п'яниць беруть у полон. Для нас є дуже цікавим т. зв. “розбір польотів”, який був наслідком цієї ганебної поразки. Спочатку, на загальній козацькій раді, коли кошовий покритикував козаків (а п'яними, виявляються були усі) вояки відчували себе винними, але молодий та ранній Остап, син Тараса, так виступив (відчувається, хлопчина недаремно протирив штанці у Могилянці, й досить таки добре оволодів риторикою), перевернувши все догори дригом, і довів козакам, що це не вони винні, а так склалися обставини. До речі, у М. Гоголя цю промову виголошує “незаймаковський куренной атаман Кукубенко отзвался. — Постой, батько! — сказал он. — Хотя оно и не в законе, чтобы сказать какое возражение, когда говорит кошей перед лицом всего войска, да дело не так было, так нужно сказать. Ты не совсем справедливо попрекнул все христианское войско. Казаки были б повинны и достойны смерти, если б напились в походе, на войне, на трудной, тяжкой работе. Но мы сидели без дела, маячались попусту перед городом. Ни поста, ни другого христианского воздержания не было: как же может статься, чтобы на безделье не напился человек? Греха тут нет. А мы вот лучше покажем им, что такое нападать на безвинных людей. Прежде били добре, а уж теперь побьем так, что и пят не унесут домой”[2, 94]. Ось так козакам можна пити, без міри, гуляти, а потім кров'ю спокутувати свою дурість і безголов'я. Безславний фінал такого війська передбачити не важко.

По-третє, дуже сильно вражає у фільмі т. зв. “мудрість” козацької старшини. Після того як до козаків дійшла звістка про татарський напад на Січ, її знищення та полонення ворогами багатьох запорожців, кошовий приймає рішення завершити облогу і чим швидше поспішати на порятунок полонених. Проте, це цілком логічне вирішення нагальної проблеми, аж ніяк не узгоджувалося з особистими планами Тараса Бульби, який попри власний здоровий глузд намагався за будь-яку ціну вирішити питання з сином Андрієм (чи порятувати його з полону, чи жорстоко покарати за зраду). Але ці особисті, вузькогоспичні мотиви, він цинічно і пафосно прикриває словами про порятунок полонених козаків Переяславського куреня. Козацьке військо стало перед дилемою, кого рятувати і куди йти, хоча, насправді, допомоги заслуговували, насамперед, ті козаки, які захищали Січ від татарської навали, а не горе-п'яниці, які потрапили в полон через свою дурну голову. Наймудріший, найстаріший і найдосвідченіший козак Касьян Бовдюг (він колись двічі був кошовим) порадив

козакам розділитися на дві частини: “Так вот какая моя речь: те, которым милы захваченные татарами, пусть отправляются за татарами, а которым милы полоненные ляхами и не хочется оставлять правого дела, пусть остаются. Кошевой по долгу пойдет с одной половиной за татарами, а другая половина выберет себе наказного атамана. А наказным атаманом, коли хотите послушать белой головы, не пригоже быть никому, как только одному Тарасу Бульбе. Нет из нас никого, равного ему в доблести” [2, 110].

Якби ці слова лунали з вуст молодого, недосвідченого й амбітного козака, який до того ж ні з ким не хоче псувати взаємини, це було б зрозуміло. Але це рекомендує не просто воїн, а фаховий воєначальник (якими тоді були, безсумнівно, запорозькі кошові), що пройшов Крим, Рим і мідні труби. Невже полководець його рівня не розуміє, що розподіл війська надвоє при надзвичайних, форсмажорних обставинах не тільки не вирішить поставлені перед ними завдання, але й, врешті-решт, призведе їх до нищівної поразки. Нажаль, так і сталося. У зв'язку з цим постає риторичне запитання – невже у тогочасної козацької старшини був такий низький рівень військової майстерності, як про це написав М. Гоголь і зобразив на екрані В. Бортко?

По-четверте, особливо фантастично, неправдоподібно, якщо не сказати брехливо, зображена у фільмі В. Бортка козацька кавалерія, особливо у тих моментах, коли вона не тільки б'ється на рівних, але і завдає нищівної поразки славетним т. зв. “крилатим” польським гусарам. У зв'язку з цим згадуються радянські фільми про т. зв. “Велику Вітчизняну війну”, у яких льотчики ВПС Червоної Армії сотнями і тисячами збивали асів Люфтваффе, насправді ж, все було навпаки. Це ж саме стосується і “успішної” боротьби козацької кінноти з польською. Невелика історична довідка. Український козак здебільшого постає в очах нащадків воїном-вершником. Однак, хоча козаки і були майстерними наїзниками, вправно володіючи шаблею, проте як кавалерія, вони становили не найкраще військо (а різниця між вершником і кавалеристом така як і поміж звичайним користувачем персонального комп'ютера і фаховим програмістом). Подібна риса козацького війська склалася історично. Ведення бойових дій у голому степу з татарами, їхня чисельність, а також неможливість передбачити час їхнього нападу примушували козаків шукати надійних тактичних засобів боротьби, якими і стали, врешті-решт, використання піхоти під захистом табору з возів, шансів, вогню з мушкетів та артилерії. Тож до середини XVII ст. фундамент козацького війська формувала піхота, тому й сила козацтва в цей час була зосереджена у вогнепальній зброї. Прославалося воно водночас і своїми морськими походами та оборонними боями в таборі; кіннотою ж козаки тоді значно поступалися полякам і особливо татарам [5, 59].

У ті часи, а саме у другій половині XVI ст. – першій половині XVII ст. козацтво нагадувало собою перші драгунські підрозділи, які були запроваджені у французькому війську в XVI ст. як посаджена верхи на коней піхота, що спішувалася при зустрічі з супротивником і вже у пішому порядку вступала з ними у двобій, до речі так чинили і стародавні германці. Щодо польських гусарів то це – важка шляхетська кіннота, що була ударною силою Збройних Сил Першої Речі Посполитої і призначалася, насамперед, для завдання потужних таранних ударів по бойових порядках противника з метою їх прориву. На відкритій місцевості, поза укріпленням, а це яскраво і захоплююче висвітлено у фільмі, козаки, що верхи, що у пішому порядку, мали мінімальні шанси їм протистояти. До речі, уславлені гусарські крила (залізні стрижні із закріпленням у них пір'я, що вивищувались над головою кавалериста і загиналися наперед), це була не екзотична прикраса, а важливий елемент захисного обладунку. Так, крила перешкождали накиданню на вершника козацького чи татарського аркана, а

тріпотіння пір'я під час стрімкої гусарської атаки лякало ворожих коней [6, 121]. Щоби остаточно переконати читачів, ми зачитуємо свідчення безпосереднього очевидця тих подій і тієї епохи, яка знайшла своє відображення, і у М. Гоголя, і у В. Бортка, французького військового інженера Гійома Левасера де Боплана, який у 30-40-х рр. XVII ст. перебував на польській військовій службі й досить часто контактував з козаками. Зокрема, про них француз свідчить, що "вони в сідлі тримаються не найкращим чином. Пригадується мені (сам бачив це), як двісті польських вершників змусили втікати дві тисячі їхніх найкращих воїнів. Однак правда й те, що сотня цих козаків, добре отаборившись, не боїться тисячі поляків, чи навіть тисячі татар. Якби верхи вони були такі ж доблесні, як на землі, то, гадаю, були б непереможні" [7, 27]. Саме цікаве те, що М. Гоголь, який ознайомився з книгою Боплана, відобразив його постать у першій редакції "Тараса Бульби" (1835) в образі французького артилериста й інженера, який служив у польському війську, був великим знавцем військової справи й до того ж вельми прихильно ставився до козаків [2, 293].

Що ж, як полюбляють говорити етнічні росіяни: "Он для красного словца, не пожалеет и родного отца". У нашому випадку, що для М. Гоголя, що для В. Бортка, реальне відображення історичної ситуації є не на часі. Актуальним як для письменника, так і для кіномитця є першочергове виконання державного замовлення (для першого – царя-батюшки Російської імперії, для другого – прем'єр-президента Російської Федерації). А що робити у цій ситуації свідомим українцям? У цьому випадку чомусь на думку спадає культова фраза одного з радянських кіногероїв: "Нам чужого не надо, но и своего не отдадим!" Ось і нам українцям не треба чийось земель, багатств, слави, звершень тощо. Але і своїх багатовікових надбань ми не віддамо нікому, у тому числі етнічну і національну ідентичності, військові, культурні та етнонацієтворчі надбання українського козацтва!

Також, у своєму критичному аналізі ми хочемо детально зупинитися на тих новаторських і ексклюзивних концепціях, які реалізував у своєму фільмі В. Бортко, знехтувавши і начхавши на гоголівський оригінал (друга редакція "Тараса Бульби" (1842)). Що ж, шановний кінорежисер має на це повне право, нові часи, нове бачення, нове мислення... Так що ж кардинально відрізняє стрічку В. Бортка від повісті М. Гоголя (друга редакція)? Це, на нашу думку, так звана "політкоректність", але якщо євреям і запорожцям у цьому сенсі пощастило, то татарам, туркам і особливо полякам у фільмі дісталось на горіхи. У зв'язку з цим ми хочемо повністю зачитувати мовою оригіналу статтю Ю. Нерсесова "Бульба-фрри. Политкорректный боевик", яка з'явилася на світ у російському сегменті Всесвітньої Мережі. Це дослідження переконливо свідчить, що у РФ є багато розумних і врівноважених людей, які неупереджено і адекватно оцінюють сучасну російську дійсність. Цитуємо мовою оригіналу: «Героический эпос о Тарасе Бульбе Владимир Бортко превратил в политкорректный боевичок, похожий на оригинал не более, чем картошка-фри из «Макдональдса» на украинские вареники с бульбой. Если сравнивать с российскими историко-патриотическими картинами типа «Александр. Невская битва» и «1612», то «Тарас-Бульба» – шедевр. Да и трудно было бы представить, что Владимир Бортко, экранизируя повесть Гоголя с Богданом Ступкой в главной роли, снимет полный отстой! Но, идя на экранизацию столь редкого для русской литературы жанра, как героический эпос, да ещё и в исполнении создателя «Собачьего сердца», ждешь всё же чего-то большего, чем идеологически выдержанный боевичок. Между тем за исключением нескольких эпизодов именно он и получился. Стараясь не обидеть никакие влиятельные силы, режиссёр и соавтор сценария Бортко прошёлся по первоисточнику такими портновскими ножницами, что сам не смог

заделать образовавшиеся дыры. Меньше всего от этой цензуры пострадали поляки, с которыми разрешено не церемониться. Тут им даже прибавили зверств, типа уничтожения бульбовского хутора и убийства тарасовой жены, но фильму это скорее помогло. Сцена казни Остапа сотоварищи в Варшаве очень хороша. Подробный показ, что именно делают палачи, перемежающийся с картинками восторженно ревущих варшавян и крупным планом лица Тараса, повторяющего после каждого действия «Добре, сынку...» действительно пробирает. Так бы и с прочими национальностями, но тут сработала проклятая политкорректность. Поначалу казаки ведут себя, как положено: пьют, пляшут, пишут письмо султану и очень занимательным способом казнят поштрафившегося земляка. Более того, видно, что они вроде и соседей пограбить не прочь, но уже сцена еврейского погрома изрядно смягчена относительно первоисточника. У Гоголя «Жидов расхватили по рукам и начали швырять в волны. Жалобный крик раздался со всех сторон, но суровые запорожцы только смеялись, видя, как жидовские ноги в башмаках и чулках болтались на воздухе». В живых остаётся лишь спасённый Тарасом торговец Янкель, которого Бульба берёт под защиту и на экране, однако в фильме остаются целы и все остальные! Мало того, и польское население в ходе похода запорожцев на Дубно от их сабель не страдает. Конечно, казачки и грабят, и дома жгут, но убивать – ни-ни! Расправами с мирными жителями занимаются исключительно ляхи, да всплывающие в воспоминаниях Тараса крымские татары. Между тем, Николай Васильевич, хоть и любил своих земляков, писал совсем иное: «Дыбом стал бы ныне волос от тех страшных знаков свирепства полудикого века, которые пронесли везде запорожцы. Избитые младенцы, обрезанные груди у женщин, содранная кожа с ног по колену у выпущенных на свободу, - словом, крупною монетою отплачивали козаки прежние долги». Может хлопцы Тараса возьмут своё, когда озверевший после казни сына атаман отправился мстить за Остапа? У Гоголя месть Бульбы страшна: «Не уважали козаки чернобровых панянок, белогрудых, светлоликих девиц; у самых алтарей не могли спастись они: зажигал их Тарас вместе с алтарями. Не одни белоснежные руки подымались из огнистого пламени к небесам, сопровождаемые жалкими криками, от которых подвинулась бы самая сырая земля и степовая трава поникла бы от жалости долу. Но не внимали ничему жестокие козаки и, поднимая копыями с улиц младенцев их, кидали к ним же в пламя. "Это вам, вражьи ляхи, поминки по Остапе!" - приговаривал только Тарас». У Бортко герой Ступки тоже говорит про поминки, но в кадре только горящая усадьба, судя по отсутствию каких-либо криков или шевелений изнутри, давно опустевшая... Я совершенно согласен, что в агитпропе наши, за исключением отдельных отщепенцев, должны соблюдать Женевскую конвенцию, а супостаты всячески измываться над мирными гражданами. Но Гоголя зачем для этого кастрировать?! Его-то у нас всё же многие читали, и враньё видят сразу! Или российские власти только под политкорректное казачество деньги давали? До безобразия благостен и спасённый Бульбой Янкель. В фильме это подобие шолом-алейхемовского Тевье-молочника, произносящее жалостные речи о горькой судьбе избранного народа в антисемитском окружении. Кроме того, Янкель ещё и на редкость бескорыстен. По словам Бортко, он даже отказывается от золота, предложенного Тарасом за доставку к пленному сыну! Однако Николай Васильевич и тут категорически не согласен со своим экранизатором: «Этот жид был известный Янкель. Он уже очутился тут арендатором и корчмарем; прибрал понемногу всех окружающих панов и шляхтичей в свои руки, высосал понемногу почти все деньги и сильно означил свое жидовское присутствие в той стране. На расстоянии трех миль во

все стороны не оставалось ни одной избы в порядке: все валилось и дряхлело, все пораспавалось, и осталась бедность да лохмотья; как после пожара или чумы, выветрился весь край. И если бы десять лет еще пожил там Янкель, то он, вероятно, выветрил бы и все воеводство. Тарас вошел в светлицу. Жид молился, накрывшись своим довольно запачканным саваном, и оборотился, чтобы в последний раз плюнуть, по обычаю своей веры, как вдруг глаза его встретили стоявшего напади Бульбу. Так и бросились жиду прежде всего в глаза две тысячи червонных, которые были обещаны за его голову; но он постыдился своей корысти и силился подавить в себе вечную мысль о золоте, которая, как червь, обвивает душу жида... – Знаю, знаю все: за мою голову дают две тысячи червонных. Знают же, они, дурни, цену ей! Я тебе пять тысяч дам. Вот тебе две тысячи сейчас, – Бульба высыпал из кожаного гамана две тысячи червонных, – а остальные – как ворочусь. Жид тотчас схватил полотенце и накрыл им червонцы». Конечно «Тарас Бульба» – это не «Дер Штурмер», и Янкель персонаж далеко не однозначный. Но дать его согласно первоисточнику – значит заранее распрощаться с призами на международных кинофестивалях на всю оставшуюся жизнь, да и дома возможны проблемы. Вот и приходится изворачиваться ещё пуще, чем с казаками! И, наконец, третье урезание происходит в финале. Только что мы слышим, как запорожцы разгромили польское войско гетмана Потоцкого, и вдруг выясняется, что кроме небольшого отряда Бульбы против ляхов никого нет. Куда остальные делись-то? Режиссёр молчит и понятно почему: «Когда вышли навстречу все попы в светлых золотых ризах, неся иконы и кресты, и впереди сам архиерей с крестом в руке и в пастырской митре, преклонили козаки все свои головы и сняли шапки. Никого не уважили бы они на ту пору, ниже самого короля, но против своей церкви христианской не посмели и уважили свое духовенство. Согласился гетьман вместе с полковниками отпустить Потоцкого, взявши с него клятвенную присягу оставить на свободе все христианские церкви, забыть старую вражду и не наносить никакой обиды козацкому воинству. Один только полковник не согласился на такой мир. Тот один был Тарас. Вырвал он клоч волос из головы своей и вскрикнул: – Эй, гетьман и полковники! не сделайте такого бабьего дела! не верьте ляхам: продадут псяхуи! ... Смутны стояли гетьман и полковники, задумались все и молчали долго, как будто теснимые каким-то тяжелым предвещием. Недаром провещал Тарас: так все и сбылось, как он провещал. Немного времени спустя, после вероломного поступка под Каневом, вздернута была голова гетьмана на кол вместе со многими из первейших сановников». Как видите, у Гоголя православное духовенство помешало запорожцам добить врагов, и тем самым обрекло немало казаков на мучительную смерть! Что скажет Московская патриархия, если такое непотребство покажется на экране?! Киношники решили не рисковать, а освободившееся место заполнить голый польской панночкой, её сексом с предателем Андрием Бульбой и последующей смертью от родов! Совсем польские аристократки стыд потеряли: невенчанные в койку лезут. Да и Андруха хорош. Только признался в любви и подкормил краюшкой ситного изголодавшуюся в осажденном городе барышню – и тут же платице с неё ключьями рвёт! Одно слово: развратила славян американская культура! Кроме того, Бортко, желая заштопать собственноручно проделанные дыры, подробнейшим образом описывает гибель полудюжины самых заметных казаков. Каждый произносит перед смертью все положенные слова, а за кадром задушевную характеристику покойным даёт вездесущий Сергей Безруков. Казалось бы, всё по гоголевскому тексту, а получается дурной и натужный пафос. Потому что эпическая речь очень тяжело переносится на экран и тут лучше красивыми словами не злоупотреблять. Когда в «Трое» Вольфганга

Петерсена играющий Приама Питер О'Тул просит Ахиллеса отдать ему тело убитого сына, он не декламирует строки поэмы Гомера, и выходит куда прозительнее, чем в «Тарасе Бульбе». В то же время дерутся в фильме вполне пристойно. Конечно, опять же с «Троей», где каждый из главных героев рубился в своём тщательно отработанном стиле, не сравнить. Хотя как раз у Гоголя разница между Остапом и Андрием очень заметна. Первый «ни разу не растерявшись и не смутившись ни от какого случая, с хладнокровием, почти неестественным для двадцатидвухлетнего, он в один миг мог вымерять всю опасность и всё положение дела». Второй «весь погрузился в очаровательную музыку пульт и мечей. Он не знал, что такое значит обдумывать, или рассчитывать, или измерять заранее свои и чужие силы». В идеале показать разницу между боевой работой братьев и других бойцов было бы замечательно, но до таких тонкостей нашему кино расти ещё долго. Потому не будем придираться и к прочим нелепостям типа внезапного увеличения дальности польских крепостных пушек, которые в финале битвы под Дубно вдруг начинают доставать до казачьего лагеря, и в считанные минуты разносят его. Если не докапываться и пропускать мимо ушей пафосные речи запорожцев, война вышла очень недурная, а бьющиеся с переменным успехом противники вполне достойны друг друга. Если бы сыновей Бульбы да польскую возлюбленную Андрия не играли столь деревянно, так фильм, пожалуй, и удался бы, но у режиссёра с продюсерами хватало и более серьёзных дел, чем подбор артистов. Надо было и Кремль не обидеть, и евреев не задеть, и на скандал с патриархией не нарваться! Очень в стиле товарища Бортко, ухитряющегося одновременно состоять в КПРФ, ненавидеть Ленина и поддерживать Путина! Так и хочется ему как персонажу из еврейского анекдота предложить или снять крестик, или надеть трусики! Глядишь в следующий раз от кинопродукта Владимира Владимировича перестанет пахнуть пережаренной картошкой-фри» [8, 1-4].

Молодець Ю. Нерсесов! Виважено, аналітично, переконливо й до того ж з гумором. До речі, автор цього дослідження не дуже товаришує з Інтернетом і те, що стаття пана Нерсесова попала йому в руки, він завдячує, насамперед, більш «просуненому» у цьому питанні відомому вітчизняному вченому, публіцисту, письменнику, поету керівнику відділу української літератури НДІУ МОН України Олександр Хоменку. Також ми хочемо наголосити, що саме завдяки йому отримали цілий ряд важливих досліджень, порад і літературознавчих пояснень, які нам суттєво допомогли фахово дослідити заявлену проблематику. У зв'язку з цим, ми теж хочемо подякувати за інформаційну допомогу надану нам при написанні цієї аналітичної праці співробітникам НДІУ – С. Губському, І. Пасемку, Т. Ренке, О. Чиркову, В. Ятченку та іншим.

Щодо «вивіреної політкоректності» стрічки В. Бортка, то ми хочемо надати слово Ю. П'ятецькій, журналістці тижневика «Бульвар Гордона», який є, на нашу думку, яскравим виразником дум і прагнень єврейської етнічної спільноти у сучасній Українській державі. Цитуємо мовою оригіналу: «И все-таки фильм получился на удивление политкорректным, во всяком случае, с повестью не сравнить: турок практически не видно, татарвы тоже, ляхи выглядят вполне человекоподобно, а вокруг еврейской темы режиссер сделал такой круг почёта, что препротивный гоголевский “жид Янкель” вообще оказался единственным симпатичным и живым персонажем, как и единственной удачной актерской работой. Кроважность и буйство Тарасового войска Владимир Бортко не столько интерпретировал в соответствии с новыми веяниями в российской многовековой истории, сколько облегчил для восприятия. Жестокость, заменил

мужеством и бесстрашием, многочисленные казацкие зверства – доблестью и удастью, а романтическую линию, связанную с прекрасной польской панянкой и чувствительным Андрием, щедро приправил советской эротикой, внося существенные поправки в сюжет: панянка забеременела от младшего сына Бульбы, умерла при родах, а ее мерзкий отец-лях так и не смог убить байстрюка, хотя и занес уже над нежным детским тельцем острую саблю... Во время еврейского погрома, показанного как бы вскользь и неохотно, всю смысловую нагрузку взял на себя украинский перевод. “Бий жидів!” – загорелась на экране знаменитая народная поговорка и поговорка, у которой, видимо, в результате технических накладок куда-то подевалась вторая часть, пришедшая бы весьма кстати в столь патристическом кино” [9, 16].

Саме цікаве те, у цей момент бортківські козаки викрикували зовсім інші слова, а саме “Бей шинкарей!” Отже, творці українських субтитрів свідомо чи несвідомо намагаються переконати нас, що українці завжди були, є і будуть печерними антисемітами, а єврейські погроми – це візитівка та ганебний і яскравий прояв вітчизняного етнонацієдержавотворення “від Богдана до Степана”. Ось за таку, чи то самодіяльність, чи то підступну провокацію, треба було би її творців покарати і покарати жорстоко і показово, щоби іншим не кортіло. Питання, куди дивляться члени Національної експертної комісії України з питань захисту моралі на чолі з паном Костицьким та чиновники Міністерства культури і туризму України очолюваного паном Вовкуном, залишається, на превеликий жаль, лише риторичним. 22 квітня 2009 року під час проведення IV Всеукраїнського круглого столу “Моральні засади української нації: історія і сучасність”, автор цього дослідження поцікавився у Василя Костицького, чому такий антисемітський клич з’явився на екранах українських кінотеатрів і чи не є це провокаційним заклик до розпалення міжетнічної та міжнаціональної ворожнечі в Україні. В.В. Костицький відповів, що його комісія не є компетентна у цьому питанні, бо це є парафія міністерства пана В. Вовкуна, яке видає прокатне посвідчення і вирішує може чи не може український глядач споглядати той чи інший витвір кіно- і телемистецтва. Ось так, якщо заборонити фільми “Хостел”, “Техаска різанина бензопилою”, “Земля мертвих” за пропаганду насилля та стрічку, а “Бруно” за популяризацію порнографії та сексуальних злочинів Національній експертній комісії України з питань захисту суспільної моралі виявилось під силу, то розібратися з черговим “кіношедевром” В. Бортка – зась! Хоча у ньому жорстокості, крові, вбивств, насилля і відрубаних голів та інших частин тіла, на нашу думку, аж занадто. От тільки з порнографією у В. Бортка не склалося, є тільки легка еротика, що поробиш – таке виховання... Проте ми не закликаємо тупо заборонити цей фільм, якщо ж самі українці не спромоглися вчасно до 200-річного ювілею М. Гоголя створити власну екранізацію “Тараса Бульби”, то хай хоч подивляться як майстерно це зробили росіяни. Але за однієї, дуже важливої умови – цей кінофільм мав бути не просто субтитрований чи перекладений за кадром українською, а повністю дубльований та озвучений державною. У ньому має лунає тільки українська, польська та ідиш, і ніякої російської – це принципово! За чиї гроші це буде зроблено, чи кіновиробників, чи кінодистриб’юторів, українців не повинно хвилювати, головне, щоб у фільмі, навіть такому недосконалому й проімерсько налаштованому, яким є на нашу думку бортківський “Тарас Бульба”, були присутні не лише українські етнічні терени та етнічні українські кіноактори, а і милозвучна й пісенна українська мова. До речі й саундтрек стрічки було бажано доповнити ліричними, історичними українськими піснями та думами. Тільки після такого “легкого тюнінгу” кінопроект В. Бортка отримав би право демонструватися на екранах Неньки-України. І все це не вимоги запеклого “українського буржуазного націоналіста”, а нагальна

потреба часу. Тому, що у запеклій ідеологічній боротьбі як за власний інформаційний простір, так і за свою незалежність Україна вкотре поступається РФ, тим самим ставлячи свій євроатлантичний вибір під великий сумнів.

А якби Україна не тупцювала на місці, і не тільки захищала національний інформаційний простір від агресивного втручання з боку північно-східного сусіда, а й розпочала активну ідеологічну експансію на терени Російської Федерації, аргументуючи це захистом прав етнічних українців, які там мешкають, так як це постійно робить Москва, обстоюючи права т. зв. “русскоязычного населения”, то це вже була би зовсім інша політична обстановка. Щоби не бути голослівним, ми хочемо змодельовати таку ситуацію: уявімо собі, що один із вітчизняних патріотично налаштованих бізнесменів (наприклад, О. Івченко), виділяє величезну кількість грошей (200 мільйонів доларів) відомому, фаховому російському кінорежисеру (як от, О. Балабанову) на фільм “Олександр Невський”. За сценарієм, все своє свідоме життя Олександр Ярославович (1220-1263) прагне відновити єдність і могутність першої української ранньосередньовічної імперії Київської Русі. Заради цього він перемагає шведів, німців, веде тривалу дипломатичну боротьбу з монголами тощо. У стрічці він повсякчас виступає перед своїми дружинниками і місцевим населенням з патетичними промовами на тему української православної віри, звитяжного українського духу, непереможного українського лицарства, чарівної української природи, багатющої та родючої української землі, романтичної української душі та глибокоемоційних українських почуттів. Кульмінацією фільму стає 1249 рік, коли він оволодіває Києвом і Київською землею та на майдані перед Софіївським собором клянеться не випускати з рук меча, допоки не відновить Українську імперію – Київську Русь. А завершується фільм епізодом, коли у 1263 р., отруєний підступами політичними конкурентами з Володимиро-Суздальського князівства, Олександр Невський перед смертю пророкує у майбутньому розквіт православної української віри й те, що на радість друзям і на горе ворогам підійметься з української землі володар духу і знань, і не буде у всьому світі сили, яка би йому не скорилася!.. У стрічці буде лунає виключно українська мова і лише деколи – шведська, німецька і монгольська. Субтитрований російською, він буде продемонстрований у кінотеатрах РФ від Калінінграда до Владивостока, матиме шалений успіх і збере велику касу. До речі, головну роль зіграє К. Хабенський, у стрічці будуть задіяні також провідні російські кіноактори, а розпочинатиметься фільм панорамою золотоговерхого Києва, на фоні якого буде майоріти український синьо-жовтий прапор, одночасно зі звучанням і виконанням державного гімну України. Невже Вам, шановні читачі здається неможливою реалізація такого кінопроєкту, в якому російська минувшина буде зображена, м'яко кажучи дещо не академічно, точніше брехливо і фантазмагорно, а самим предкам сучасних росіян буде взабі відмовлено в існуванні, лише тому, що вони не є самодостатнім етносом, а лише здичавілим угро-фінським відгалуженням великої світової української нації. Так, у путінській Росії це не можливо ні де-юре, ні де-факто, зате в ющенківській Україні стовідсотково антиукраїнський кінопроєкт В. Бортка “Тарас Бульба” “пройшов на ура” і безумовно став знаковою подією 2009 року! У цій його переможній ході не завадила ні ієзуїтська антиукраїнськість, ні патетична проросійськість, ні цинічне нищення етнічної та національної ідентичності, ні слабка, а іноді й провокативне субтитрування українською мовою.

Найбільш дратує автора цього дослідження, що цей фільм відбувся завдяки, саме завдяки непересічним постаттям трьох, не побоюся цього слова, геніальних, талановитих митців – етнічних українців – кінорежисера Володимира Бортка (до речі громадянина РФ, актора Богдана Ступки і художника Сергія

Якутовича (останні – громадяни України). Якраз на цих трьох китах і тримається “Тарас Бульба”, а без них він би перетворився на дорогу і блискучу, але пустопорожню одноденку одноразового використання, що один раз подивившись і більше ніколи не захочеш, ніколи! У цьому випадку все навпаки – йди, дивися, аналізуй і роби висновки. Якщо ми їх не зробимо сьогодні, то завтра, завтра у нас – в Україні й українців не буде, нас остаточно поглине неоліберальна Російська імперія, яку у свою чергу проковтне могутній Китай. Абсурд? Ні, прогнозована реальність!

Отже, перший стовп на якому тримається фільм, це його хедлайнер і фронтмен – В. Бортко. Але якраз із ним, більш-менш, все зрозуміло. Виріс і сформувався як особистість у родині свого вітчима, відомого радянського драматурга Олександра Корнійчука, за якого вийшла заміж його мати, Марина Захаренко-Корнійчук. Спочатку вступив до геолого-розвідувального технікуму, потім відслужив у Збройних Силах СРСР, а опісля навчався у Київському театральному інституті імені Карпенка-Карого. У Києві він відбувся як кінорежисер, коли зняв свій перший фільм під назвою “Канал” на Київській кіностудії імені О. Довженка. Проте далі все пішло шкереберть. Ось так описав ті події в інтерв’ю тижневика “Бульвар Гордона” сам маестро. Цитуємо мовою оригіналу: “Мне было тогда 27 лет, я оказался чуть ли не самым молодым кинорежиссером в Союзе. К этому сценарию в буквальном смысле слова приговорили, и хотя в фильме снимались очень хорошие актеры – Ваня Гаврилюк, Иван Миколайчук, – работать мне было очень сложно! Я не понимал людей, а люди не понимали меня. То самое украинское чувство юмора изменяло людям с такой силой, что даже страшно становилось. И я понял, что надо брать ноги в руки и бежать, что в результате и сделал. Сейчас об этом жалею...” [10,5]. Зовсім по-іншому прокоментував ті події в інтерв’ю тому ж таки “Бульвару Гордона” народний артист України І. Гаврилюк. Цитуємо мовою оригіналу: “С режиссером Володей Бортко я знаком очень давно: снимался в его дипломной работе и первом художественном фильме “Канал”. Кстати, эта картина могла бы быть успешной, но ее почему-то назвали антисоветской, хотя она как раз прославляла рабочий класс. Хорошо знаю Бортко еще и по той причине, что видел все, что он снял. Не хочу произносить слово “гениальный” (при живых классиках нельзя), но он действительно большой режиссер” [11,4].

Ймовірно, талановитий юнак, який до того ж перебував у родинних стосунках з О. Корнійчуком, став комусь у Києві як кістка поперек горла і його почали цілеспрямовано пресувати й паплюжити та обстрілювати “Канал”. Все це, врешті-решт, на нашу думку, посприяло тому, що Володимир змушений був покинути печерські пагорби і податися до метрополії, де він і став відомим кінорежисером. Ось такий тернистий шлях, ми вважаємо, пройшов В. Бортко, у своїй любові до батьківської землі та материнської мови, до ненависті щодо зарозумілого місцевого чиновництва і заздрісних колег, які “вичавили” його поза її межі. Але причому тут Україна й українці загалом? Питання досить таки риторичне. Хоча, по великому, гамбургському рахунку, міг же етнічний українець В. Бортко всі свої манії, упередження і старі й нові образи забути та створити не проросійський, а насамперед, український фільм “Тарас Бульба” орієнтуючись на першу редакцію 1835 р. одноіменної повісті М. Гоголя (вона теж не “вогонь”, але принаймні краща за відверто-шовіністично-імперську другу редакцію 1842 р.). Прецедент вже є. Вдалося ж поляку Єжи Гоффману успішно екранізувати антиукраїнський за своєю сутністю історичний роман лауреата Нобелівської премії Генрика Сенкевича “Вогнем і мечем” і створити за його мотивами кіномистецький шедевр у якому криваві події середини XVII ст., а саме Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б.

Хмельницького 1648-1657 рр., відобразилися не з позиції багатовікового кровопролитного польсько-українського протистояння, а були віддзеркалені через призму сучасного порозуміння між поляками і українцями на початку Третього тисячоліття. Загалом, відгуки на стрічку Є. Гоффмана були різні – від захоплено позитивних до відразливо негативних, але на думку автора цього дослідження геніальний режисер зміг абстрагуватися від міжетнічної і міжнаціональної ворожнечі у минулому до усвідомлення того, що у XXI ст. між незалежними європейськими державами Польщею й Україною та їх народами, врешті-решт, повинні встановитися добросусідські і братерські відносини, а все те, що їх роз'єднувало і зіштовхувало на полі бою повинно канути в Лету (ріку забуття). Якщо Г. Сенкевич зобразив у романі козацьке повстання, яке згодом переросло у Національно-визвольну війну українського народу під проводом Б. Хмельницького лише як стихійний бунт темної, зрадливої, підступної й кровожерної черні-бидла, очолюваної гетьманом Богданом – втіленням диявольсько-сатанинської сили, що призвів, врешті-решт, до запустіння України і Речі Посполитої: “Вовки вили на руїнах стародавніх міст, квітучі колись краї стали великою гробницею. Ненависть уросла в серця й отруїла побратимську кров, і вуста ні поляка, ні українця довго не могли промовити слів: “Слава в вишніх Богу, і на землі мир, у людях благовоління” [12, 473], то головна думка культової стрічки Є. Гоффмана, полягає в тому, що завдяки недалекоглядній релігійній, соціально-економічній, культурній та етнічній політиці польських магнатів і шляхти стосовно українського народу спалахнула безжалісна братовбивча й кровопролитна війна поміж поляками і українцями, яка не тільки призвела до величезних людських і матеріальних втрат з обох сторін, а і, врешті-решт, суттєво ослабило супротивників, цим уміло скористалося тоді ще Московська держава, а згодом Російська імперія, яка спочатку роз'єднала їх, а потім остаточно знищила у кінці XVIII ст., і Українську Козацько-Гетьманську державу, і Першу Річ Посполиту. Ось так, хитромудра російська імператриця Катерина II поставила жирну крапку у цьому протистоянні.

Промайнуло два століття, але поляк, завжди залишається поляком, а українець може бути і малоросіянином, і хохлом, і дуже рідко свідомим українцем. Саме тому, якщо поляк Є. Гоффман зміг підвестися над антиукраїнською риторикою Г. Сенкевича, то етнічний українець за походженням і малорос за духом В. Бортко, ще більше посилив шовіністично-великодержавну проросійсько-імперську спрямованість кон'юктурної повісті – “заказухи” М. Гоголя. Се ля ві!

Щоби читачам не здалося, що ми порівнюємо в принципі не порівняльні мистецькі твори, то у зв'язку з цим, надаємо слово філософу Петру Кралюку: “Прем'єра фільму відбулася під 200-літній гоголівський ювілей – і не лише в Росії-матушці, а й у матері городів руських Києві, та й у інших городах малоросійських, де до сьогоднішніх рекламні щити закликають переглянути цей кіно шедевр. У цій ситуації мовчати, ніби в рот води понабирали, наші свідомі націоналісти. Ніхто з них показ “Бульби” не пікетує, як колись “Вогнем і мечем” пікетували. Хоча, коли розібратися, то згаданий лядський фільм більш проукраїнський, аніж “бортківський” “Тарас”. У “Вогнем і мечем” під бравурну музику типу “Наливаймо, браття” і “Гей, соколи” українці б'ють поляків та ще й розмовляють своєю мовою. У “Тарасі”, навпаки, кляті ляхи під музику руського композитора Ігоря Корнелюка мочать українців, себто “руських товарищей”, які спілкуються на “общепонятном”. Звісно “Бульбу” наші націоналісти не пікетуватимуть. Хоч би який він був, але ж то наш чоловік. Цьому літературному персонажу ми навіть пам'ятники ставимо. Чого ж – Паніковському поставили... А Бульба чим гірший?” [4,19].

І наостанок ми хочемо наголосити, що на наше тверде переконання, фільм Є. Гоффмана “Вогнем і мечем” входить до числа тих не багатьох кіномистецьких шедеврів, які по-справжньому розкривають героїчні й звияжні сторінки минулого українського народу та козацтва – мужніх оборонців його культури, традицій, звичаїв і віри. У той час як у стрічці В. Бортка “Тарас Бульба” послідовно і цілеспрямовано здійснюється нищення української етнічної та національної ідентичності.

Все ж таки найбільше автора цього дослідження вразив громадянин України, геніальний майстер лицедійства і перевтілення – Богдан Сильвестрович Ступка. Загалом, я розумію, що слави як і грошей ніколи мало не буває, але є слава героя-звияжця, працівника-хлібороба, талановитого митця, а є безчестя Каїна, лаври Герострата, ганьба Іуди... Невже, колишній міністр культури і туризму України, художній керівник Національного Драматичного Театру імені Івана Франка, геніально-талановитий актор Б. Ступка, запросити якого у свій проект – рожева мрія будь-якого кіно- і театрального режисера як на пострадянських так і європейських теренах, нікому не потрібен, голодує, гостро потребує хоч якогось заробітку і грошей перебиваючись з хліба на воду, й тому не гребує будь-якими підробітками, навіть у сумнівних фільмах (з погляду українських державницьких позицій). Ми твердо переконані, що стрічка В. Бортка “Тарас Бульба”, справжній антиукраїнський “шедевр”. У ньому представлені етнічні українські географічні терени, але зовсім відсутні етнічні українці та Україна, як світовий національно-культурний феномен. Тому так і хочеться запитати шановного метра: “Де Ваша громадянська позиція і національна гордість пане Богдане? Скажіть, будь ласка, за скільки срібляників (себто доларів) Ви продалися, щоби взяти участь у створенні цього стовідсоткового імперського, шовіністичного, проросійського та антиукраїнського фільму?” Всі ці риторичні запитання ми ставимо не для того, щоби принизити актора Б. Ступку. Навпаки, ми прагнемо донести до нього наш месидж, що він не є пересічний ремісник-лицедій, а являється “обличчям” українського національного мистецтва й тому повинен високо тримати своє реноме.

Історичний досвід нас вчить, що працьовиті українці, а більш точніше – хохли і малоросіяни завжди були потрібні Великій Росії, для реалізація своїх потужних геополітичних імперських амбіцій. Так було у XVIII – XX ст. Це ж саме відбувається і на початку XXI ст. Ось так і Б. Ступка своєю талановитою, а місцями навіть геніальною грою, витягує цей досить таки посередній проект до нормального мистецького рівня. За це йому від російської влади і російських патріотів “респект и поважуха”. Недаремно ж на початку стрічки спочатку близько півхвилини на екрані тріпотить державний прапор РФ – російський трикоколор, а вже потім, стільки ж часу на всю ширину полотнища майорить прізвище та ініціали Б.С. Ступки... Якби ж-то пан Богдан своєю участю і виваженою державницькою позицією перетворив цей кінопроект з антиукраїнського в український, чи хоча би взагалі відмовився від нього... Та ні, навпаки, своєю майстерністю і харизмою він зробив з нього досить таки визначну кіноподію 2009 року. От ми, свідомі українці все дивуємося, чому нам так не щастило з державністю, чому ми її постійно втрачали, чому серед етнічних українців було (і, на превеликий жаль, є!) так багато відступників, зрадників, пройдисвітів, перевертнів, манкуртів і яничар? Хоча, по великому гамбурзькому рахунку в українців їх не набагато більше, чим у тих же етнічних росіян, поляків, німців, французів, англійців, італійців та інших народів. Але наші Іуди не розмінюються по дрібницях, вони завжди б'ють у саме серце і зраджують у самий відповідальний момент... У сучасному українсько-малоросійському розумінні зрада – це не віроломство й запроданство, а “нормальна” можливість модерної

вітчизняної політичної, економічної, творчої еліти просто заробити “деяку кількість” грошових одиниць. І якщо українські гастарбайтери важкою щоденною працею заробляють на прожиття своїх родин в Україні, то інші заробітчани, наприклад, митці, не гребують підзаробити будь-де, навіть і в антиукраїнських кінопрокатах, й таке “заробітчанство”, на жаль стало нормою у сучасній Україні.

Третій кит, на якому тримається яскраво-феєричний світ стрічки В. Бортка “Тарас Бульба” – це художник Сергій Георгійович Якутович – лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, народний артист України, член-кореспондент Академії Мистецтв України тощо. Один тільки перелік всіх його посад, нагород і досягнень зайняв би сторінку тексту. Ми переконані, що С. Якутович – український геній і багато з його творів поправу зайняли почесне місце у золотій скарбниці досягнень вітчизняної культури. Саме завдяки його художній майстерності події сивого минулого у фільмі немовби оживають і набувають блискучо-соковитого осяяння. Коли у книзі С. Якутовича “Незавершений проект” ми споглядаємо його ескізи костюмів, одягу, декорацій, зброї, зображення героїв і особливо розкадровку фільму “Тарас Бульба”, то всі вони вражають своєю майстерністю й особливо українськістю [13]. Проте, уже у самій стрічці, цей геніальний український візуальний ряд, завдячуючи, передусім, режисеру В. Бортку, оскверняється імперсько-шовіністичним проросійським вербальним суголоссям, і, врешті-решт, перетворюється на другорядний антураж – мішуру. Можна скільки завгодно насолоджуватися автентичними напрацюваннями художника фільму С. Якутовича, але жорстке редагування і керівництво режисера кінопроекту В. Бортка швидко приводить нас до тями, а показна українськість дуже швидко випаровується, залишаючи недоторканим “кондовий Великоорусский патриотизм”. Чомусь само-собою у нас до С. Якутовича виникає логічне запитання: “Чому він погодився бути звичайною маріонеткою в умілих руках цинічного і безжалісного ляльководи? Чому розпочинаючи роботу над цим фільмом, він не поцікавився його концепцією, ідеологічною спрямованістю, чи, врешті-решт, на чії гроші ця стрічка знімається?” Чи можливо шановному митцю була байдужа вся ця ідеологія, головне, щоби мати можливість реалізувати власні творчі задуми і напрацювання. Чи головну роль зіграло банальне матеріальне стимулювання, хто його зна..., але чомусь на пам’ять виривають слова, які вклав до вуст Юлія Цезаря Уільям Шекспір: “І ти Брут...” Невже ж українцям, буде і надалі байдуже, чиїх батьків вони сини...

Щодо інших акторів, задіяних у фільмі, переважно з українськими прізвищами, але громадян як РФ, так і України (безсумнівно і ті, і інші мають хоча би якесь відношення до українського етносу) як то: Володимир Вдовиченков, Ігор Петренко, Олександр Дедюшко, Михайло Боярський, Борис Хмельницький, Олесь Сердюк, Остап Ступка та інші, то до них у мене нема великих зауважень. Кожен з них у міру своїх сил і можливостей виконував і виконав, врешті-решт, всі чи майже всі настанови і вимоги режисера і сценариста В. Бортка. Й те, що вони зіграли було не їх самодіяльністю, а концепційним задумом товариша Володимира. У зв’язку з цим, може скластися враження, що гоголівське першоджерело як перша, так і друга редакції (про них ми поговоримо більш докладно далі) дуже неоднозначні, багатовимірні, але проукраїнськими їх називати однозначно важко, тому В. Бортко не зміг перевершити М. Гоголя. У зв’язку з цим знову надамо слово російському режисеру: “Но я понимаю, почему картина вызывает такой интерес, прочем не всегда доброжелательный. Слишком уж повесть Гоголя созвучна нынешнему времени. Николая Васильевича, как и нас, очень интересовал вопрос: русские и украинцы – два разных народа или все-таки один? Гоголь считал, что один, и не будем его за это осуждать. Но в связи с этим у картины есть некая политическая подоплека, из-за

которой ей будут приписывать и то, чего в ней нет. Поэтому призываю всех посмотреть картину своими глазами, а уж потом либо ругать ее, либо хвалить” [10,4].

Автор цього дослідження фільм подивився, першоджерело (першу і другу редакцію) дуже уважно прочитав, то тепер має повне право на власне судження. Але Гоголь Гоголем, проте Бортко з двох редакцій “Тараса Бульби”, вибрав саме той варіант, який так потрібен сьогодні політичному істеблішменту Білокам’яної, для відновлення Великої Росії у ХХІ ст. З цього приводу ми хочемо навести думку вченого П. Кралука: “Головне – цей блокбастер був знятий за гроші (пардон – “при підтримці”) міністерства культури Росії, що в титрах і зазначено. А хто платить, той і музику й замовляє. Головною скрипкою в цій музиці був режисер, він же й автор сценарію Владімір Бортко – судячи з прізвища, чоловік істинно рускій, ще й член Російської компартії. А російські комуністи, як відомо, на відміну від малоруських, є щирими патріотами своєї Родіни. Тому нескладно було передбачити, які ми почуємо мелодії... Екранізуючи “Бульбу”, Бортко ніби тримається сюжету, не дозволяє собі суттєво відходити від нього. Щоправда, передає не стільки дух твору, скільки його ідеологеми. Але це його вибір. Додаючи деякі епізоди та сюжетні лінії, яких у творі немає, Бортко хоче зміцнити ідейне звучання “Бульби”. Частково він посилює анти татарські й антитурецькі (загалом – антимусульманські) моменти повісті. Протягом фільму декілька разів демонструється кадр, де в Бахчисараї татари женуть полонених. Вмонтовано також епізод, у якому запорожці пишуть глузливого листа турецькому султану. В принципі такі антимусульманські моменти можна зрозуміти. Адже сучасна Росія має чимало проблем з мусульманським світом. Одна Чечне-Ічкерія чого варт! Проте антимусульманські – це дрібниці порівняно з моментами антипольськими й антикатолицькими. Їх і так у повісті вистачало. А тут ще й самодіяльність від Бортка. На початку фільму він додає епізод, де поляки-католики виганяють з костелу Остапа й Андрія та б’ють їх. Кров холоне, коли слуги Тараса, прийшовши на Січ, розповідають про звірства поляків і приносять замотану в килим його вбиту дружину. Такого у Гоголя й близько не було! Дещо домислено епізод страти козаків на варшавському ринку, в якому спеціально акцентується увага на не гуманності поляків” [4,19].

Отже, як полюбують говорити ті ж самі етнічні росіяни: “Нечего на зеркало пенять, если рожа крива!” Ось так і у нашому випадку, що захотів В. Бортко зняти, то він і зняв, начхавши при цьому на Гоголя з великої берези (держзамовлення – є держзамовлення!). Хоча при великому бажанні й з творів Гоголя можна зробити такі українсько-патріотичні шедеври, що Миколі Васильовичу й не наснилося, і головне, що є прецедент! Так, на початку 70-х років ХХ ст., а точніше у 1972 р. у кінопрокаті з’явився художній фільм “Пропала грамота” за однойменною повістю М. Гоголя. Де-юре його режисером-постановником був Борис Івченко, а де-факто – Іван Миколайчук. Хоча він був створений за мотивами гоголівської новели, але реально оригінальний авторський твір і кінофільм, як говорять в Одесі: “Это две большие разницы!” І від самого першоджерела там залишилася лише фабула, а саме, подорож гетьманського посланця з Батурина до Санкт-Петербургу, точніше фантастичні пригоди, які відбулися з посланцем ще на теренах Гетьманщини. Чесно кажучи, як на мене, ця повість-новела М. Гоголя, яка завершує першу частину “Вечорів на хуторі поблизу Диканьки” є досить таки посередньою, якщо не написати відверто, слабкою. Тоді як фільм Івана Миколайчука є надзвичайно талановитим, а на мою думку, геніальним і найкращим з усіх, які я бачив, себто присвячених зображенню українського, так-так, саме українського козацтва в кіномистецтві. Головне, що у цій стрічці майже у кожному кадрі є українське слово, українська

пісня, український дух, українська етнічна і національна ідентичність, українська свідомість, український менталітет, український патріотизм, і, врешті-решт, українська лицарсько-козацька звитяга і мужність, тоді як у першоджерелі Гоголя, цього всього й близько немає. Все це стосується і “Тараса Бульби”, як першої, так і другої редакції. Отже, якщо є бажання, то й при цьому ще присутнє відповідальне і високооплачуване державне замовлення, то і вийде, врешті-решт, черговий політкоректний, ідеологічно вивіреним і наснажений, “правильний” бойовик.

Також, автор хоче навести невелику підбірку незаангажованих суджень вітчизняних, небайдужих до кіномистецтва, громадян, стосовно фільму В. Бортка “Тарас Бульба”. Так, журналіст Олег Вергеліс на шпальтах аналітичного тижневика “Дзеркало тижня”, наголошує: “У чому головні проблеми кіно? І для цієї картини, і для інших таких екранізацій звичний є одвічний конфлікт – суперечність Духу і Букви. У даному разі – обманутого духу Гоголя і прописної кінобукви Бортка. Завжди обоюдою своїх авторів-натхненників і дотримуючись майже кожної їхньої коми, цей талановитий режисер цього разу, чи то злукавив, чи то потрапив у гоголівську пастку? Так багато всього хотілося йому з сюжету вичавити, що в результаті на поверхню вплив жорсткий батальний натуралізм, відтінюючи поліфонічну стародавню притчу. Те, що в Миколи Васильовича, згідно з В. Белінським “поезія, енергетична, могутня, як ця Запорізька Січ”, – те в режисерському аранжуванні – батальна натуралістична проза. Жорстока проза очима режисера ХХІ століття. Помітна і відверта спроба переосмислення стародавнього сюжету як суто “історичного” полотна. Оскільки вимагати від міфологемного гоголівського тексту “історичної” достовірності – даруйте, тут або режисерський наїв, або ж програмний маркетинговий політхід – на замовлення телеканалу “Россия”. Безперечно, це друге... Бортко ж усією потугою своєї постановочної армії свідомо відходить від “оповіді”, а отже – гоголівської “майстерності”, делегуючи у свій фільм російську билинну нав’язливість відкритого рефрену – “все так і було...” З іншого ж боку – підходить він до матеріалу з певною винуваю професорською міною: хоч би нікого не скривдити, хоч би всі сподобалось в Держдумі, хоч би всім “залік” виставити... У фільмі буцімто згадана політ коректність. Антисемітизми Гоголя трохи мішковані: “Бий шинкарів!” замість “Бий жидів!” Правда, українські субтитри одразу відновлюють справедливості: “Свобода” буде задоволена. Спочатку Бортко й намагається ніби пропорційно врівноважувати кількість згадувань про “руську землю” і про “Вкраїну” – у тій-таки “доріжці”. Тільки ближче до фіналу, коли в закадровий бій “за батьківщину, за Сталіна” виступає голос символу російської вульгарщини Сергія Безрукова, ці бої місцевого значення втрачуть усіляку значимість. Чому? Тому що власною майстерною рукою режисер прошиває вже такий триколонний ідеологічний “шов” (на замовлення телеканалу), що відверто сумно стає... Власною рукою – під ніж такий матеріал... І не до тексту Гоголя тут прив’язка, не варто. До того тексту, в якому “національне” – як ірреальне, напівказкове. Тут же – як партійний слоган, чітко, ясно, патетично, за методом 25 кадрів. Якщо згадувати пушкінську формулу (тобто оцінювати митця за завданням, ним же самим перед собою поставленими), то “завдання”, яке вибудував для себе Бортко... вирішене, загалом, правильно. З його точки зору. З погляду людини, яка думає саме так. Постановника, який вірує саме в це. Члена КПРФ, який сповідує саме те. “Дрібного не хочеться! Велике не вгадується!” – мучився Гоголь за рік до “Бульби”. А Йосип Сталін значно пізніше констатував: “Тільки велика мета народжує велику енергію...” І до чого це? Знову-таки, лише з приводу гіркої досади. Оскільки потужна енергія цієї картини (далекоб нерівня нашому місцевому кінопейзажу, де вже як знімуть про чергового гетьмана, так

одразу й цяцьку їм за дурнувату бутафорію вручай) іде в такий розріз із дрібною вузькопартійною метою... Власне, з вірнопідданицькою, що відверто руки опускаються... Навіть "совок" ідеологічну лінію проводив вишуканіше. Чи знову це Його витівки?" [14,14].

У свою чергу, народний артист України Іван Гаврилук в інтерв'ю журналістці тижневика світської хроніки "Бульвар Гордона", панянці Шестак так оцінює "шедевр" В. Бортка. Цитуємо мовою оригіналу: "... "Тарас Бульба" сделан как-то схематично, будто подборка клипов. Персонажи не выписаны, непонятно, почему они поступают именно так, а не иначе. Артисты вроде неплохо работают, но их роли какие-то заданные, причем абсолютно чужими для Украины людьми. Когда смотрел, вспоминал киевские ресторанчики украинской кухни, где повара готовят национальные блюда, официанты в национальной одежде, но при этом все почему-то говорят по-русски. Как когда-то в Театре имени Франко: на сцене актеры играли по-украински, а за кулисами сразу на русский переходили, – Так ведь россияне картину снимали [А. Шестак], – И этого я не могу понять! Украина имела возможность сделать "Тараса Бульбу" без помощи России. Был сценарий Виктора Гресья. Если сравнить с тем, по которому снимал Володя, это небо и земля! У Бортко полностью переписанный Гоголь. Опять же не пойму зачем. Фильм начинается с доклада – абсолютно партийного, так могли бы Ленин, Троцкий и Сталин выступать. К чему оно лепится? В середине картины – еще один доклад о "русских товарищах". Бортко очень хитро оправдывается – отсылает всех к Гоголю: мол, у него написано, ничего не поделаешь. Но ведь у Николая Васильевича была и первая редакция "Тараса Бульбы", где этих "русских" слов в помине нет. Ни про царя, ни про русскую православную веру. А здесь это идеология всего фильма. Причем беспардонная, навязчивая, назойливая. Люди ждали, что "Тарас Бульба" встряхнет мир искусства – не только украинский и российский, но и западный. Но, увы, зритель, который не читал Гоголя, никогда не поймет, за что эти казаки воюют, почему отец убил сына, во что они все так неистово верят... И зачем было лепить Тарасу Бульбу, то что относится к биографии Богдана Хмельницкого, вот это "нет у тебя полковник, больше полка, и хутора твоего нет?" Тот, кто живет в Западной Европе, скажет: "А про шо кіно?" Эту фразу после просмотра подобных фильмов любил повторять великий украинский режиссер Леся Осыка. А мы его друзья, хором отвечали: "О месте человека на земле!", – То есть вам "Тарас Бульба" совсем не понравился. А многие известные артисты, побывав на премьере, признавались, что плакали [А. Шестак], – Отчего там плакать? Это что "Храброе сердце" с Гибсоном? Я очень эмоциональный человек, даже сентиментальный. И иногда включаю телевизор, вижу эти ужасные фильмы, сериалы без начала и конца – и сразу плачу. А тут сидел сухой, как лист! Меня фильм не то что не расстроил – даже не удивил. И когда увижу Бортко, обязательно скажу ему это" [11,4].

Відомий український письменник і громадський діяч Михайло Бриних на сторінках журналу "Публичные люди" так охарактеризував цей фільм: "Про що цей кіно?" – ось найпоширеніше запитання, яке лунало після прем'єри. Зауважте, що йдеться не про артхаусне марення і не про елітне горе від розуму, а про блокбастер у жанрі історичного бойовика. З бюджетом 25 мільйонів доларів. Режисер з таким бюджетом і не має права на якесь інше кіно, навіть, якщо візьметься екранізувати казку про Вовчика Братика – 25 мільйонів працюють за своєю програмою. У таких випадках запитання – про що кіно? – може звучати хіба що, як відлуння розхристаного хору вражень. Якщо ж воно набуває вірусної природи і зринає занадто часто – це вже нищівний вердикт. А надто з огляду на те, що Бортко доклав максимум зусиль заради посилення "ідейного смислу" і

пропагандистського шарму. Пострадянському глядачеві – що російському, що українському – не треба нагадувати постулат Штірліца про те, як добре запам'ятовується остання фраза. Пострадянський режисер Бортко вирішив, що остання фраза запам'ятається ще краще, якщо її повторити не менше п'яти разів. Не врахував лише, бідака що у такому разі ця остання фраза пожирає весь останній текст. І все напучування відтак перетворюється на абсурдний трюк. На ритуальний танок довкола вогнища, що в ньому разом із Тарасом Бульбою горять усі двадцять п'ять мільйонів до останнього centa. Режисер не впорався з елементарною проблемою: Микола Гоголь написав епічний твір, але він не писав історичного бойовика. Виокремивши героїчно батальний пласт повісті, а весь інший матеріал відтворивши за принципом “Біблії в коміксах”, він звів складне і емоційно насичене плетиво долі до зображення шаблонних характерів. Це навіть не буквальный підхід, який закидали Бортку в екранізації “Майстра і Маргарити” Булгакова, – радше йдеться про свідоме вихолощення внутрішніх конфліктів гоголівського тексту. Заради чого? Заради однаково відзнятих планів рубанини? Заради безкінечно дубльованого зображення страшної смерті українського козака [не українського, а бортківського – Ю.Ф.], який не забуває прославити російську землю, навіть коли його підіймають на трьох списках? І як може навіть аполітична й не надто глибоко занурена у гоголівський світ людина збагнути, про що це кіно, не відчувши себе ідіотом? Чого варта лише історія Андрія, в якій ніби й відтворена вся послідовність “зрада заради кохання”, але ж немає у Бортка ні зради, ні кохання, – є лише носій шкільного тлумачення цього образу (а тім, навіть у школах такий Андрій з'являється лише через брак у викладачів педагогічного хисту і літературного смаку). Лицар, у якого від пристрасті потьмарився розум, бо він надто довго дивився у вікно, в якому надто довго і напружено сміялася не менш потьмарена пристрастю панночка. Така ж одновимірність властива і узагальненому образу козацтва. У Гоголя в повісті зображена жорстока, моторошна доба – й усі його герої позначені цією печаттю оскаженіння та ненависті. Бортко ж – чи то з поваги до 25 мільйонів, чи то ще з якихось “православних” міркувань – творить доволі стерильне козацьке середовище. Єдина жорстока розправа, яку вчиняють козаки Бортка – це покарання свого ж побратима за переступ. Навіть страшна помста Тараса Бульби – це лише полум'я за спиною Богдана Ступки. Натомість на здичавілості поляків режисер не заощадив. Натуралізм страсти Остапа – один із тих епізодів, які запам'ятовуються. Звісно, це не той випадок, коли варто закликати до політкоректності, але підсолоджена фальш – занадто висока ціна. Таких витрат художня достовірність не витримує. Зрештою, у зображенні козацтва криється значно більша вада. Запросивши на знакові, характерні ролі акторів, знаних з радянського кіно про бездоганних героїв-лицарів, Володимир Бортко перетворив Запорозьку Січ на якийсь пенсійний фонд. Не можливо заперечити хист Михайла Боярського, Бориса Хмельницького чи Лесю Сердюка, як і поставити під сумнів той факт, що Богдан Ступка – природжений Тарас Бульба, але ж це не історія Бенджаміна Баттона! [З цього приводу дуже влучно і гумористично висловилася Юлія П'ятецька назвавши свою статтю про стрічку В. Бортко – “В джазе тільки дедушки” Ю.Ф.]. Про що це кіно? – вкотре намагаюся збагнути, пригадавши сучасну історію ненависті довкола “Тараса Бульби”, яка почалася з політичної радянсько-польської домовленості не екранізувати цей твір. Не тому, що сама повість здатна засівати мізки кривавими чортами. Просто Гоголь у цій повісті – як вир птахів. Породивши множину сенсів, він не наважився її убити [15,50].

А тепер ми хочемо надати слово, вже вище згадуваний, журналістці Юлії П'ятецькій, щодо її концепційного бачення проекту В. Бортка. Цитуємо мовою оригіналу: “В принципе, уже рекламные ролики “Тараса Бульби” и

многочисленные интервью участников съемочной группы, предвещающие грандиозную премьеру “на экранах великой страны”, несколько настораживали, но, пока не начался джаз, я старалась держать свои нехорошие предчувствия при себе. Все-таки Бортко снял когда-то “Собачье сердце” и вполне достойно адаптировал для семейного просмотра “Идиота”... Видимо, дабы окончательно взорвать спящую летаргическим сном праведника великую русскую литературу, Владимир Владимирович стащил с постели неподвижного Гоголя, преподнес ему в подарок ко дню рождения игрушечного Тараса Бульбу. Не уверена, что Николай Васильевич сказал бы за это спасибо, но Бортко за спасибо и не работает. 22 миллиона долларов ушло на очередную помпезную экранизацию, после которой известному кинорежиссеру и члену Коммунистической партии с 2007 года, отметившемуся в разных жанрах, смело можно браться за мюзикл об Илье Муромце и Соловье-разбойнике с участием Змея Горыныча и Бабы-яги. Ей-богу, странно слышать неутраченные разговоры о том, что подобный фильм способен ухудшить отношения Украины с Россией и обидеть поляков. Во-первых, отношения Украины с Россией сегодня ухудшить не так-то просто, во-вторых, кроме поляков, на Бортко и компанию должны обидеться турки, татары и прочие малоразвитые басурманы, а в-третьих, даже не представляю, как на всех вышеперечисленных должны обидеться евреи... На самом деле, фильм получился настолько смешным, что представители разных наций и народностей, скорее начнут брататься на сеансах “Тараса Бульби”, устраивая оргии прямо под широким экраном, нежели расстраиваться. Смех, как известно, сближает, и, мне кажется, Гоголь тоже бы посмеялся... Смех, конечно, смехом, с другой стороны веселиться, когда на экранах льются реки крови и болтаются отрезанные головы, приличному человеку вроде бы неприлично. А подчас так и довольно утомительно. Давится полчаса от хохота, когда запорожские казаки один за другим падают замертво, успевая перед мучительной смертью выразительно сказать в камеру: “Пусть живет в века, колосится и цветет великая Русская земля!”, – не самое большое удовольствие. Я уже не говорю о дословных гоголевских монологах Тараса Бульби перед воинством, по сравнению с которыми дословные монологи Леонида Ильича Брежнева перед партией – дохлые шутки Евгения Вагановича Петросяна: “Бывали и в других землях товарищи, но таких, как в Русской земле, не было таких товарищей!” А ведь есть еще закадровый голос, читающий текст автора так, как дикторы российского телевидения зачитывают успехи и достижения российского президента. Есть титры – во весь широкий экран с левого борта до правого... Есть саундтреки выдающегося композитора Игоря Корнелюка, вошедшего в историю мировой музыки шлягером: “Подожди, дожди, дожди, я оставил любовь позади...” И наконец есть украинские субтитры, вносящие внятность в недостаточно внятные фрагменты киноповествования... Я все-таки совершенно не понимаю, как Владимиру Владимировичу, опытному человеку с высшим образованием и не последнему режиссеру, пришли в голову на полном серьезе перенести весь этот специфический эпос на экран, соорудив идеологический блокбастер и вылепив из гротескного мифологического персонажа национального положительного героя. Нельзя так безответственно расправляться по собственному усмотрению с литературными первоисточниками, нахально пользуясь тем, что автор уже 157 лет как лежит пластом. А вдруг он встанет, да пойдет, да разоидется и кричать начнет? Гоголь был мистиком, а связываться с мистиком, если ты законченный реалист и прагматик с тяжелым советским прошлым, себе дороже. Может смешно получиться. Сомневаюсь, что Владимир Бортко и его товарищи ставили своей целью нас повеселить, поэтому ужасно любопытно, к чему они вообще стремились, на что рассчитывали и не смеялись ли сами, отсматривая рабочий

материал, включая душераздирающее соло дедушки Тараса на саксофоне: “Постойте же, придет время, узнаете вы, что такое православная Вера!” Надо сказать, непрестанное упоминания в картины Веры Православной, особенно в речах Тараса Бульби перед членами запорожского политбюро, и регулярное мелькание симпатичной белокурой панночки в какой-то момент стали вызывать у меня навязчивые ассоциации с солисткой группы “ВИА Гра” Верой Брежневой. Ну а когда Богдан Сильвестрович в финале принял торжественно грозить из бушующего пламени всему миру “Русским царем”, и ленинским прищуром вглядываясь в светлое будущее бесконечно простирающейся Отчизны и тотального православия, я вспомнила еще один патристический фильм о товарищах “Верещагин, уходи с баркаса. Взорвешься” [9,6].

Тажо, ми хочемо оприлюднити думку журналіста Євгенія Якунова, який на шпальтах газети “Киевские Ведомости” став горою в захисті стрічки В. Бортко і повісті М. Гоголя (друга редакція). Цитуємо мовою оригіналу: “Смотрю в кинотеатре “Тарас Бульба” Владимира Бортко и ловлю себя на странном занятии: невольно ищу в каждой сцене, каждом кадре какие-то “промосковские штучки”. То Тарас Бульба сильно зачистил со словами “русская земля”, то Фил из бригады Саши Белого, представляющий Остапа, заговорил с какими-то рязанскими интонациями... Да еще и ксендзов польских показали такими жуткими. И даже какое-то раздражение накапливалось. А потом хлопнул себя по лбу: господи, неужели я тоже попался в силки нашей официальной пропаганды. Это я-то, свято веривший, что обладаю приобретенным иммунитетом от ксенофобии. То, что Владимир Бортко – это пятая колонна, сегодня читаешь и слышишь сплошь и рядом, то, что Ступка, сыгравший “неправильного” Бульбу, – упал в глазах патриотов – тоже. Что уж говорить об “меншовартизмом” Гоголе, который, дескать, из кожи лез, чтобы выслужиться перед самодержцем. И ладно, ели бы все это – на интернет-форумах. Так нет же, солидный человек, кандидат философских наук Сергей Грабовский открыто клеймит режиссера, поставившего до того “Идиота” и “Мастера и Маргариту” нашего, кстати, земляка “российским хамом, невеждой, шовинистом, образцовым коммунистом-номенклатурщиком”. Напомню в дни гоголевского юбилея украинский коллега Бортко по киноцеху Юрий Ильенко обозвал Николая Васильевича “янычаром”. Та кто там у нас “хам?” Откуда столько злобы? Оттого, говорят “патриоты”, что не мог Тарас Бульба в начале 17-го века хорошо относиться ни русским, ни тем более к русской земле, пишет еще один кандидат, правда политических наук Александр Палий. Потому что в те далекие времена украинские казаки постоянно воевали с Москвией и составляли основную часть войск польского королевича Владислава, пытавшегося воцариться в Кремле” [16,8]. Нажаль, далі Є. Якунов захопився не аналізом фільму, а проблемами походження українського козацтва, православної віри, особистістю Тараса Бульби, й лише наостанок, ніби згадавши тему свого дослідження робить такі висновки: “Вот почему для современных россиян так важен образ Тараса Бульбы! И вот почему так истоно пытались в фильме Бортко немолодые российские актеры соответствовать характерам, на которых воспитывались в школьные годы! И по той же причине испугались наши идеологи. Дело в том, что за годы Независимости мы приблизились к Европе. И одновременно, не замечая этого, к Ватикану или к Мартину Лютеру – что кому приятнее. Бессмертный Тарас Бульба с окровавленной саблей в руке, пытающийся вернуть нас в православие, ужаснул ту часть нации, что вышла из католической и униатской Галичины. И ее адепты (Грабовский, Палий и другие) с большим воодушевлением готовы повесить на шею горящему в огне Тарасу табличку “Разбойник”, лишь бы мы не восприняли его как нашу разбуженную душу. Янычары будут рады!” [16,8]. Важко не

погодитися з паном Якуновим, щодо важливості образу як літературного так і кіномистецького Тараса Бульби для сучасних росіян, РФ та її імперсько-шовіністичної ідеології. Але до чого цей гоголівський, стовідсотково заідеологізований образ Україні, українцям і світовому українству? Зовсім не до чого! У нас є інший Тарас – Шевченко, який для етнічних українців став віковичним ідеалом самоствердження і збереження власної етнічної і національної ідентичності, на противагу тому ж Ніколаю Гоголю, який заради кар'єри й амбіцій знехтував своїм польсько-українським корінням, став справжнім захисником і пропагандистом російського імперіалізму та самодержавного православ'я. Так, хто ж тут яничар?

А на останок ми хочемо знову надати слово П. Кралюку: “Треба віддати належне Бортку – він вибрав благодатний матеріал для проекту, який просякнутий квасним патріотизмом. Адже твір “Тарас Бульба” – наскрізь ідеологічний. Правда, цього не хочуть помічати ні росіяни, ні щирі українці. Повість писалася невдовзі після польського Листопадового повстання 1830 р. як контрпропаганда на агітацію повстанців серед українців... Окрім антипольських, у фільмі посилені моменти православні. Тарас Бульба не лише проголошує тост за “русскую православную веру” і мріє, щоб у світі не було інших вір, крім неї (так, до речі, в Гоголя!). Козаки Тараса справно хрестяться, навіть перед смертю не забувають перехреститися й пом'янути “святу Русь”. А в сцені, де показано обрання кошового отамана, наче “Бог з машини”, з'являються православні батюшки і “помазують” новообраного (чого-чого, а цього в повісті Гоголя немає)... Скажу щиро: я дуже вдячний Бортку за фільм. Він цілком адекватно передав ідею “Тараса Бульби”, довівши її до абсурду. За це йому земний уклін. Можливо кінофільм змусить наших земляків задуматися над козацьким міфом, представленим у “Бульбі”, задуматися, чого він насправді вартий і чи не заводив нас той міф на манівці?” [4,19].

Приєднуючись до слів П. Кралюка, щодо вдячності В. Бортку за фільм, який “відкрив” для мене гоголівське першоджерело і дозволив по-новому подивитися на дуже важливі проблеми (зокрема на збереження української та національної ідентичностей), разом з тим, ми не можемо погодитися з його твердженням стосовно дискусійності для України, українців і світового українства т. зв. “козацького міфу”. Взагалі-то “козацький міф” та його роль в українському етнонацієдержавотворчому процесі – є темою окремого самодостатнього наукового дослідження, тому ми будемо дуже лаконічними: по-перше, т. зв. “козацький міф” поряд з реальною історією українського козацтва став, на наше тверде переконання, одним з наріжних каменів становлення і розвитку українського народу та його національної держави; по-друге, те, що М. Гоголь у своїй повісті “Тарас Бульба” (особливо у другій редакції), зобразив українське козацтво, м'яко кажучи досить неадекватно, не дає нам право викинути т. зв. “козацький міф” на смітник історії, тому що, тим самим, ми відмовимося на користь іншим народам, нашим цивілізаційно-культурним надбанням; по-третє, якщо будемо завжди сприймати на віру, все те, що колись було написано, знято і ще буде створено заідеологізованими митцями про українське козацтво, то, врешті-решт, українці перетворяться на манкуртів (людей без власної національної пам'яті й минулого); по-четверте, у добу Української Самостійної Соборної Держави на початку Третього тисячоліття, українцям (освітянам, вченим, митцям тощо) конче необхідно створювати, опираюся на науково-обґрунтовані (концепції, сучасні підручники, посібники, дослідження, монографії, прозу, поезію, драму, теле- і кінофільми та інші мистецькі твори, в яких буде правдиво відображене наше минуле, з позиції української національної ідеї, а

саме у спроможності українців бути європейською нацією та мати власну національну державу.

До речі, зовсім нещодавно фільм В. Бортка “Тарас Бульба” отримав на Липецькому міжнародному кінофестивалі (виявляється в Росії, окрім всесвітньо відомого Московського Міжнародного кінофестивалю, є ще й Липовий, тьху, Липецький!) “Золотий витязь” Гран-прі, а сам режисер у свою чергу одержав від Комуністичної партії України вітчизняну “Ленінську премію” (цікаво, а який її грошовий еквівалент?). Для повного щастя колишньому киянину не вистачає державних відзнак з боку керівництва РФ і України, як то орденів “Дружби народів” та “Ярослава Мудрого”, ось тоді він буде у “повному шоколаді”. На превеликий жаль, тільки від поляків і турків В. Бортку нічого не світить, а даремно, могли б і вони йому щось підкинути...

А що ж нам, українцям, робити? Працювати, творити і втілювати свої задуми в життя! Все це повною мірою стосується дослідження української минувшини загалом й історії вітчизняного козацтва зокрема. Українським кіно виробникам конче необхідно створювати про козацтво якісні, видовищні, розумні й патріотичні (у найкращому розумінні цього слова) фільми, доступні як для пересічного українця, так і високоцолого інтелектуала. І не обов'язково це має бути чергова екранізація “Тараса Бульби” чи ще якоїсь гоголівської повісті на історико-козацьку проблематику. Головне, щоби у кінопроектах такого типу були відсутні артхаузність, самозакоханість і самообплывування, а були присутні реалізм (але не на кшталт пострадянських ура-патріотичних творинь О. Янчука), відвертість, критичний аналіз та любов і повага до України, українців і світового українства. Мало показали на екрані як козаки вправно рубають своїх ворогів, а треба вміти відобразити як з часом це степове воїнство трансформувалося в один із потужних чинників українського етнопатріотичного державотворчого процесу і не тільки у XVI – XVIII ст., але і у XIX – на початку XXI століть.

Вже під час написання цього дослідження автору випадково до рук потрапив примірник газети “Сегодня” від 10 липня 2009 р. зі статтю Алекса Панченка “Бульба VS Бульба”, прочитавши яку він з подивом дізнався, що українці, врешті-решт, спромоглися зняти свій варіант однойменної гоголівської повісті. Рецензія журналіста була критичною. Але враховуючи те, що газета “Сегодня” як тижневик “2000” та багато інших їм подібних періодичних видань, вирізняються з-поміж інших друкованих засобів масової інформації своєю, м'яко кажучи, українофобією, спочатку ми сприйняли цю інформацію як чергову газетну “качку”. Проте, скориставшись, за допомоги наукового співробітника відділу української етнології Олега Чиркова, Інтернетом, переконався, що такий фільм – “Дума про Тараса” є реальність, його навіть можна придбати в інтернет-крамниці www.petrovka.ua за 41 гривню. Але найбільш мене здивувало те, що інформацію про це видатне досягнення українського кіномистецтва оприлюднила лише газета “Сегодня”. Чомусь ні “Перший національний”, ні українське радіо, ні проукраїнські часописи на цю подію аж ніяк не відреагували. Чому? Все ж такі святкування в Україні 200-річчя письменника спонукає інформувати спраглу громад кисть про всі знакові події присвячені культовому ювілею М. Гоголя, у тому числі й таку довгоочікувану українську екранізацію “Тараса Бульби”. І якщо російська версія набула такого величезного розголосу і резонансу як в Україні, так і в Росії, то українська чомусь пройшла майже зовсім непоміченою. На теренах нашої Батьківщини... Чому? У зв'язку з цим ми хочемо надати слово А. Панченку. Цитуємо мовою оригіналу: “Шумиха вокруг украинского фильма “Дума про Тараса Бульбу” поднялась еще задолго до того, как была завершена сама картина. Ни для кого не было секретом, что снималась она исключительно “в пику” российскому “Тарасу Бульбе” режиссера Владимира Бортко. Сверху

“спустили” негласный указ: “Во чтобы то ни стало догнать и перегнать русских”. И пошло-поехало: сверхбыстрые съемки за 64 дня с бюджетом в \$700 000 против \$25 млн. бортовских. В итоге “Думу про Тараса” (картину снимали сразу два режиссера – Петр Пинчук и Евгений Березняк. Последний выступил и в роли генерального продюсера и сценариста картины) на широких экранах так и не показали, раз-другой тихую прокрутили по телевизору, а потом сразу выпустили на DVD и слили в интернет. “Сегодня” решила посмотреть фильм и выяснить, что же все-таки наснимали наши кинотворцы. Скажем сразу: Гоголя в “Думе” осталось немного. В основном главные герои – Тарас Бульба (Михаил Голубович), его сыновья Остап и Андрий, несколько фраз (“А поворотись-ка ты, сынку”, “Я тебя породил, я тебя и убью”), польская панночка да ляхи проклятушие. Все. Остальное – чистой воды отсебятина. Недаром снимали “по мотивам”, а не по книге. От фильма, снятого за время, которого приличным режиссерам хватает только на то, чтобы довести до ума пару сцен, многого не ждешь. Но то, что нам предлагают Пинчук и Березняк, кроме как “тихий ужас”, иначе и не назовешь. Помнится, Владимира Бортко и польского режиссера Ежи Гофмана с его “Огнем и мечом” часто обвиняли в том, что казаки у них ненастоящие: и одеты не так, и говорят не то, и воюют не эдак... Видели бы эти кинокритики, во что превратили казаков свои же, украинские режиссеры! В их трактовке казаки – это пьяное быдло, которое литрами жрет горилку (причем повальная пьянка начинается с первых же кадров фильма и продолжается без передышки), бегают за свиньями (“Оце, як я помру, то усі свині на гетьманщині за мною верещатимуть”), ржет, словно стадо кобыл, и неумело гоцает гопак. Всю эту казацкую романтику постоянно перемежают задушевными песнями кобзарей, манера исполнения которых больше смахивает на шансон – так и ждешь, что бандурист сейчас врежет “Владимирский централ”. Об украинских “дівчатах” с поддельными косами, казаках с лицами усатых имбецилов и отсутствие хотя бы одной грамотно выстроенной батальной битвы (нелепое и картинное “тыканье” баялами в разные стороны перед камерами не в счет) даже и вспоминать не хочется! Кстати, в поход на ляхов brave казачки пойдут только на 45-й минуте фильма – и это притом, что сама “Дума” длится несчастных 63. Гоголь не раз бы перевернулся в гробу, узрев, во что превратили его детище. Да о чем говорить, если в конце фильма, когда поляки сжигают плененного Бульбу, вместо сочувствия хочется лишь деловито подкинуть дровишек в костер...”[17,15].

Нажаль, ми не бачили цей фільм і тому у нас немає власного судження. Проте, якщо, навіть врахувати деяку упередженість журналістів цього видання стосовно України, українців і світового українства, все ж таки вся ота інформація (чи якась її частина), що була оприлюднена на шпальтах “Сегодня”, буде відповідати дійсності – стає чомусь дуже сумно. В черговий раз наближені до державних коштів митці, досить таки швидко використовують їх за і поза призначенням, але від цього чомусь не виграє ні Україна, ні вітчизняне кіномистецтво, ні пересічний громадянин. Ймовірно, виграють лише ті, хто зумів вчасно очолити цей кіно процес і “зрубати капусту”. Ось такі вони “сірі будні” української кіноіндустрії та які вони далекі до реального життя та розбудови Української Самостійної Соборної Держави. Не мистецтво в ім'я української національної ідеї, і навіть не мистецтво заради мистецтва, а банальне мистецтво заробляння грошей. А точніше їх “оприходування”.

Але, все ж таки, *contra spem spero* (без надії сподіваємося), що, врешті-решт, як в Україні загалом, так і в українському кіномистецтві, відбудуться позитивні зрушення і зміни, які знайдуть своє відображення як у політичному, соціально-економічному, громадському і культурному житті Української держави, українців і світового українства, так і фільмах вітчизняних кінорежисерів, у тому

числі й на історичну тематику. Художні фільми, телесеріали присвячені українському козацтву, повинні не тільки знайомити усіх громадян України з її минулими, але й мають допомогти нам стати згуртованою українською політичною нацією європейської Української держави!

P.S. Через деякий час після написання цього дослідження, автору вдалося передивитися український варіант «Тараса Бульби» – журналісти «Сегодня», на превеликий жаль, виявилися праві – це халтура... та ще й за державні кошти! [2009 р.]

ЛІТЕРАТУРА

1. Від любові до ненависті // Український тиждень. – № 9 (70) 6-12 березня 2009 року. – С. 8-9.
2. Гоголь Н.В. Собрание сочинений в 6 томах. Т.2. – Миргород; М., 1959.
3. Кондуфор Ю.Ю., Котов В.Н. История СССР. – К., 1988.
4. Кралюк П. Бортківський «Тарас Бульба»: народність, православ'є, самодержав'є // День. – № 71 (2991), 24 квітня 2009 р. – С. 19.
5. Фієурний Ю.С. Історичні витоки українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі. – К., 2004.
6. Плещький С.Ф. Гусари // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К., Запоріжжя, 2002. – С. 121.
7. Боллан Г. Опис України. – К., 1990.
8. Некрасов Ю. Бульба-фри. Политкорректный боевик // <http://www.apn-spb.ru/publications/article21503.htm>.
9. Пятецкая Ю. В джазе только дедушки. К 200-летию со дня рождения Николая Гоголя российский режиссер-патриот и член Коммунистической партии Владимир Бортко воскресил «Тараса Бульбу» // Бульвар Гордона, апрель, 2009, № 14(206).
10. Грабенко Л. Кинорежиссер Владимир Бортко: «Жизнь дается человеку лишь раз, и прожить ее надо в Киеве» // Бульвар Гордона, июнь, 2009, № 23(215). – 4-5.
11. Шестак А. Народный артист Украины Иван Гаврилюк: «Я вообще не прощаю – никого и никогда...» // Бульвар Гордона, июль, 2009, № 28(220). – С. 4-6.
12. Сенкевич Г. Вогнем і мечем: У 2 т.: Т. 2 / Пер. з польс. – Тернопіль, 2006.
13. Якутович С.Г. Незавершений проект. – К., 2008.
14. Вергеліс О. Гоголь поплутав. «Тарас Бульба» – «ідеальний» фільм для президента // Дзеркало тижня. – №. 12(740), субота, 4-10 квітня, 2009. – С. 1-14.
15. Бриних М. Якого Гоголя? // Публичные люди, май №. 5(69), 2009. – С. 48-51.
16. Якунов Е. Тарас Бульба і яничари // Киевские Ведомости. Среда, 15 апреля, 2009 года, №. 66(4556). – С. 8.
17. Панченко А. Бульба VS Бульба // Сегодня. Пятница, 10.07.2009, № 144 к(3277). – С. 15.

Етнографічні дослідження поліського села Бовища на Чорнобильщині

З 14 по 23 грудня 2001 р. Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій при Міністерстві України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи проводив наукову етнографічну експедицію в Зону Відчуження.

Протягом десяти днів вчені з Києва та Львова провели велику пошукову роботу по знаходженню, картографуванню (опису) і збереженню речей традиційного поліського побуту, а також віднайденню архівних матеріалів в покинутих оселях.

22 грудня 2001 року в суботу українські вчені виїхали для збирання етнографічних матеріалів в село Бовища на Чорнобильщині. Бовища являє собою типове поліське поселення. Воно розташоване серед боліт і до нього прямує тільки одна дорога, яка перпендикулярно дотикається до єдиної сільської вулиці. Вздовж цієї вулиці розміщуються садиби поліщуків. За роки виселення, невбланий час і матінка-природа беруть своє: деякі хати знищені вогнем і на їх місці бованіють димарі, а навкруги буйно розрослися кущі і дерева. Вцілілі оселі теж знаходяться в оточенні різноманітної рослинності. Ось тому етнографічні експедиції в Чорнобильську зону проводяться чи зимою, чи ранньою весною, коли відсутнє листя на деревах і кущах. Відсутність зеленого покриву дає змогу вченим-народознавцям більш детально і уважно обстежити територію присадибної ділянки, саму хату, допоміжні приміщення українців-поліщуків та виявити речі їх матеріальної та духовної традиційної культури.

В уцілених хатах, а саме на горищах вчені знаходили цікаві речі традиційної поліської культури: діжки, бодні, веретена, прялки, дрібний столарський інвентар, а також їм пощастило віднайти розібраний ткацький верстат. Всі ці речі вже вийшли з ужитку і зберігалися про всяк випадок. Разом з тим в сараях, клунях вчені виявили такі ж самі речі, які активно використовувалися, але були залишені через їхню громіздкість, чи через брак вільного місця. Хоча, як свідчать результати експедицій в місяці компактного проживання переселенців вони привозили з собою багато різноманітного інвентарю.

Отже, результати проведених пошуків і досліджень свідчать про надзвичайну консервативність традиційної поліської культури. Дерев'яні, залізни предмети, вироби з лози, плетива, які виготовлені порівняно недавно в 40-70 роках ХХ ст., але вони зберігають в собі не тільки багатовікову, а іноді і багатотисячолітню традицію українського народу, а саме жителів Полісся. Саме тут, у Зоні Відчуження як де-інде відчувається, не тільки швидкоплинність людського життя і цивілізації *Homo Sapiens*, а і те, що український народ є надзвичайною потужною і самодостатньою етнічною спільнотою. Незважаючи на величезні випробування, які дісталися на його долю у буремному і кривавому ХХ ст. (Перша і Друга світові війни, Національні визвольні змагання, техногенна глобальна аварія на ЧАЕС, розпад і крах тоталітарно-комуністичної радянської імперії) українці знайшли в собі життєву силу і можливість зберегти свою сутність і продовжити поступально розвиватися у відновленій Українській Самостійній Соборній Державі!

[2002-2003, 2011]

Образ вовка в українських прислів'ях та приказках

Усна народна творчість є міцним і надійним підмурівком будь-якого етносу, що проживає на планеті Земля. Разом з тим, фольклор окрім етнічної неповторності, самобутності та унікальності надає можливість тому чи іншому народу стати нацією, одівши на свої плечі за крилатим висловом Євгена Маланюка «державну бронзу». Тим самим, він – одержавлений народ, має змогу розвивати свою матеріальну і духовну культуру, економіку, плекати власну рідну мову, врешті-решт, піклуватися про могили предків і виховувати підрастаюче покоління. Декому ця думка буде здаватися наївним перебільшенням. Чи мають велике значення в державотворчих змаганнях, де головну роль відіграють політичні особистості, партії та ідеї, людські маси і, нарешті, просто великі гроші, якісь там народні пісні, думи, колядки, щедрівки, легенди, перекази, казки, прислів'я і приказки тощо. Так мають! Усна народна творчість є яскравим зразком збереження і передачі через величезний часопростір етнічної пам'яті. І нехай в ній не змогли зберегтися конкретні дати, події і особи, але головне і

найважливіше вона передає з покоління в покоління національний дух. Саме той Дух, який допомагає етносу стати нацією! Дух свободи, звитяги, героїзму, мужності, вдваги хоробрості, честі і самопожертви. Згадаймо, славетне українське козацтво формувалося на засадах киево-руського дружинного лицарства, в тому числі і на героїчних традиціях лицарського епосу (билин, легенд). Пізніше, козацький культурний пласт допоміг українцям зберегти свою етнічну ідентичність і не розчинитися у великому російському морі протягом похмурого бездержавного XIX ст., а на початку XX ст. розпочати Великі Визвольні змагання. Українських січових стрільців наснажував на героїчні подвиги звитяжний Дух їхніх попередників – запорізьких січовиків. Хай їм не пощастило, ворог розбив їх на полі бою, але не злавав їх фізично і морально. Стрілецькі пісні залишилися жити в душах поневоленого, але нескореного українського народу, щоб на початку 40-х років XX ст. у самий розпал найкривавішої в історії людства Другої світової війни, залунати з вуст мужніх українських повстанців доблесної УПА. З часом наші партизани створили і свої власні повстанські пісні, які допомагали їм боротися за Українську Самостійну Соборну Державу. Але знову програв, знову поразка... Кривавий більшовицький тоталітаризм мобілізуючи всі свої потуги намагався перетворити всі «братні народи» великої СРСР в один єдиний радянський. Проте, це йому не вдалося, хоча щиро кажучи він сильно і негативно вплинув на етнічну самосвідомість всіх (за винятком, можливо, литовців, естонців і латвійців) народів колишньої країни Рад. В цій його невдачі є багато різних факторів, але одним і дуже важливим є, на наш погляд, фольклор. Саме він надавав підневільним сплюндрувати етносам віру, надію і силу для виживання.

А час летить, розпався «Союз нерушимый», Україна стала незалежною державою, ми вже живемо в Третью тисячолітті в епоху глобалізації, Інтернету і здавалося фольклор вже нікому не потрібен окрім лише кабінетних вчених. Проте, це не так. Щоб жити, і не існувати в українській, а не космополітичній державі, нам як повітря, як вода, як земля, як вогонь потрібен Національний Дух. Тому що він є підґрунтям і стрижнем Національної Ідеї, яка в свою чергу живиться його життєдайними соками, в тому числі залучаючи потужні надбання усної народної творчості. Саме головне, що вона живе і розвивається і не є лише надбанням дідусів, бабусь і фольклористів, а є важливою складовою духовного світу сучасної української молоді, але на превеликий жаль не всієї. Так, в червні 2001 р., коли в Києві відзначалася 60-та річниця проголошення, відновлення української державності у Львові (30.06.1941), опісля урочистих зборів відбувся концерт присвячений цій події. На ньому під час виконання повстанських пісень Тарасом Чубаєм, відомим композитором, співаком і лідером гурту «Плач Єремій» весь зал колишнього Жовтневого палацу, а особливо юнаки і дівчата, співали разом з музикантом: «Лента за лентою набой подавай. Український повстанче в бою не відступай!» Це треба було бачити і чути. Бачити натхненні обличчя і чути здвінгоголося народної, яка знаходила відгук і відгомін у кожному серці. Опісля ведучий заявив, що в 30-40-их роках XX ст. тут розміщувалася катівня НКВС, саме в ній було замордовано чекістами тисячі і тисячі українських патріотів, але сьогодні їхні звитяжні та героїчні Душі через надпотужно пісенну емоційну хвилю від своїх нащадків отримують величезний енергетичний і моральний заряд Віри! Віри в те, що їх боротьба і смерть не були даремними, а через десятиліття вона втілилася у відновлення незалежної держави Україна (1991 р.).

Українські прислів'я та приказки (паремії) поряд з народною пісенною творчістю стали тим неочікуваним надбанням і скарбом, без яких неможливий поступальний розвиток будь-якого етносу і нації. Недаремно видатний український вчений-фольклорист Михайло Михайлович Пазяк (1930-1999)

наголошував, що у процесі розвитку людства встановлювалися певні норми суспільної поведінки людини, етичні правила, своєрідні закони, сформовані в афористичні вислови. Тому іноді для зручності запам'ятовування такі правила мали віршовану форму, їх виголошували співаючи. В епоху родового суспільства окремі люди, що мали добру пам'ять, повинні були пам'ятати основні норми етики в межах роду, закони роду. Для кращого засвоєння ці норми й закони формували в афористичні вислови. Ці ж люди були своєрідними «літописцями» роду, бо зберігали в пам'яті і передавали поколінням його історію.

За свою багатотисячолітню історію співжиття з тваринним світом людина не тільки боролася з ним, використовувала його для своїх потреб, але взаємодіяла і вчилася в нього. Об'єктом дослідження нашої невеликої розвідки є образ вовка в українських прислів'ях і приказках. У своїх працях М. Пазяк зазначав, що з лісових звірів у пареміях лишили помітний слід передусім найпоширеніші – вовки, ведмеді, лисиці, зайці. Ще з давніх часів людина стикалася з вовком вбачаючи в ньому ворога, прагнула його задобрити. Науці відомі племена, у яких вовк був тотемом. Згідно з первісними міфологічними уявленнями, відгуки яких дійшли до XX ст., чарами людину можна перетворити у вовка (повір'я про вовкулаків). Певною мірою як далекий відгомін цих вірувань, образ вовка ввійшов і в народну творчість та літературу, як наприклад, у «Слові о полку Ігоревім».

Значну частину корпусу українського фольклору становлять численні казки, легенди, перекази про песиголовців, вовкулаків, перевертнів, козаків-характерників тощо. На наш погляд, всі вони є не чим іншим як рештками виразного індоєвропейського культу воїна-звіра та пов'язаних з ним уявлень та міфів. Воїни-звірі відіграли важливу роль у формуванні мілітарно-сакрального індоєвропейського культурного комплексу. З воїнів-звірів у прадавні часи складалися таємні військові чоловічі об'єднання первісних племен. Ці військові спілки сформували власний ритуальний комплекс та вірування, в яких чільне місце відводилося звіру-хижаку. Ці вірування простежуються у багатьох індоєвропейських народів, в тому числі індо іранців, греків, латинян, кельтів, германців, балтів, слов'ян. Витоки цих вірувань ймовірно, сягають ще епохи тотемізму. Тотемом нерідко виступав могутній звір як-то ведмідь, вовк тощо. Тотем не тільки сприяв полюванню, піклувався про добробут племені, але й захищав його від ворожих племен, допомагаючи перемогти ворогів під час збройних сутичок. Тому важливу роль у релігійному світогляді чоловічих таємних військових громад відігравав образ-тотем воїна-хижака, зокрема, воїна-ведмедя, а особливо воїна-вовка. Тотем воїна-вовка став провідним, очевидно, тому що вовк відповідав ідеалові первісного індоєвропейського воїна. Саме в його образі найрельєфніше відбивалися такі типові риси справжнього воїна, як хоробрість, мужність, стійкість, уміння боротися до останнього подиху.

Як наголошував М. Пазяк в українських пареміях зустрічається близько 150 висловів, в яких згадується вовк. Тематика їх різноманітна. Насамперед, в образі вовка уособлюється жорстокість і ненаситність: «Вовк старіє, але не добріє», так у цій паремії звучить осторогою злочинцям, що їх чекає розплата. У деяких висловах відчувачося відгомони давніх вірувань, коли вважалося, що невчасно вимовлене слово-табу «вовк» може накликати нещастя-біді – «За вовка промова, а вовк іде».

В багатьох пареміях наголошуються характерні риси вовчої натури: сила, жорстокість, хижість: «Вовка ноги годують»; «Був вовк у сітці і перед сіттю»; «Він десь у вовчій школі був»; «Прийшов вовк у вовчій шкурі»; «Вовк, то й вовче думає»; «З вовками жити – по-вовчому вити»; «Пішов вовчими стежками»; «Пізнати вовка по голосі».

Слід наголосити, що народна мудрість, яка так яскраво відобразилася і прислів'ях та приказках іноді розмежовує такі близькі і разом з тим такі далекі один від одного образи вовка і собаки. Якщо вовк є насамперед уособленням ворога жорстокого, але чесного, то собака – слуги і дуже рідко, коли вірного, а у більшості випадків підступного і зрадливого: «Собаці собача смерть»; «Собаці собача честь»; «Ти ходиш в песій шкурі»; «Як Рябка годують, так Рябко і бреше»; «Як Рябка годують, так він і служить»; «Собака теж на вовка гавкне, а сама хвіст піджимає».

Тоді як до вовка в українських пареміях відчувається повага: «Вовк вовка в яму не втрутить»; «Скільки вовка не годуй, а він в ліс дивиться»; «Сердитий вовк лапу сам собі відгризе, а в руки де дасться»; «То вже велика біда в лісі, що вовк вовка їсть»; «Вовк старіє, але не добріє»; «Вовка запряжи в плуг, а він до чорта в луг»; «Якби все вовк лежав, то й досі і здох».

Таким чином, образ вовка, як дуже далекий і древній відгомін стародавнього індоевропейського культу воїна-звіра знайшов вагоме відображення в українських прислів'ях і приказках.

[2003]

Професійна підготовка спеціалістів вищої кваліфікації з українознавства в ННДІУ МОН України (Рецензія на методичний довідник «Аспірантура Національного науково-дослідного інституту українознавства. Упорядник Машкова Г.М. – К., 2010.– 36 с.»)

Навесні 2010 р. побачив світ дуже важливий, цінний, інформативно-аналітичний методичний довідник «Аспірантура Національного науково-дослідного інституту українознавства» (для внутрішнього користування). Він був підготовлений до друку і упорядкований завідувачем відділу аспірантури ННДІУ МОН України Галиною Михайлівною Машковою. Вона працює в інституті з квітня 2004 р., і завдяки своєму природженому організаторському хисту, зуміла за короткий час створити новий підрозділ – відділ аспірантури, і восени того ж року провести набір на денне й заочне навчання 12 аспірантів.

Перед тим як розпочати розгляд структури і наповнення рецензованої нами праці, ми хочемо наголосити, що вона вже є п'ятим удосконаленим і допрацьованим виданням. Всі попередні випуски: «Аспірантура НДІУ. Довідник. Упорядник Г.М. Машкова. – К., 2006.– 20 с.»; «Аспірантура НДІУ. Довідник. – К., 2007.– 20 с.»; «Аспірантура НДІУ. Довідник. – К., 2008.– 20 с.»; «Аспірантура науково-дослідного інституту українознавства. Методичний довідник (для внутрішнього користування). – Упорядник Машкова Г.М. – К., 2009.– 30 с.» сприяли становленню і поліпшенню фахової підготовки спеціалістів вищої кваліфікації з українознавства в ННДІУ МОН України в 2004-2009 рр.

Безпосередньо, методичний довідник складається з одинадцяти частин. А саме: 1. Звіт відділу аспірантури за 2009 рік; 2. Підсумки роботи аспірантури за 5 років (2004-2009 рр.); 3. Список аспірантів та здобувачів ННДІУ станом на 1.01.2010 р.; 4. Телефони аспірантів та здобувачів ННДІУ; 5. Форми навчання: денна, заочна, здобувачі; 6. Напрямки дисертаційних робіт аспірантів та здобувачів: історичні науки, філософські науки; 7. Закріплення аспірантів і здобувачів за відділами ННДІУ станом на 1.01. 2010 р.; 8. Набір аспірантів та здобувачів ННДІУ по роках (2004-2009 рр.); 9. Список співробітників ННДІУ, які є науковими керівниками аспірантів та здобувачів станом на 1.01.2010 р.; 10. Наукові керівники ННДІУ, їх аспіранти та здобувачі на 1.01.2010 р.; 11. Теми дисертаційних робіт аспірантів і здобувачів станом на 1.01.2010 р.

Так, у першій частині довідника оприлюднюється звіт відділу аспірантури за 2009 р. Г. Машкова наголошує, що цей рік був успішним для аспірантів і здобувачів інституту. Зокрема, 5 лютого 2009 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.126.01 достроково й успішно захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.12. – українознавство (філософські науки) по темі «Концепція особи в освітньому вченні С. Русової» здобувач Ольга Фролова (науковий керівник – Анатолій Мельник, кандидат історичних наук, доцент Чернігівського державного інституту економіки і управління, перший проректор, с. н. с. відділу філософії освіти і освітніх технологій НДІУ). 5 березня 2009 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради при НДІУ МОН України відбувся успішний публічний захист двох випускниць аспірантури: Олени Балагури (тема дисертаційного дослідження – «Витоки української духовної культури у творчій спадщині М.Ю. Брайчевського») і Світлани Петькун («Феномен української мови у творчій спадщині Агатангела Юхимовича Кримського»). Їхнім науковим керівником був Тарас Кононенко, кандидат філософських наук, доцент, заступник директора інституту з наукової роботи, завідувач відділу філософсько-психологічних проблем українознавства, і цей подвійний захист є безсумніву реальним показником його наукового й організаторського професіоналізму та високим рівнем дисертаційних досліджень О. Балагури і С. Петькун, яким було присвоєно науковий ступінь кандидатів філософських наук зі спеціальності 09.00.12 – українознавство. 19 травня 2009 р. у НДІУ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.126.01. відбувся успішний захист дисертації здобувача відділу теорії, історії та методології українознавства, начальника відділу інформації та діаспори культурного центру України в Москві Людмили Мельник за темою «Українознавчий контекст науково-педагогічної та видавничої діяльності Осипа Бодяньського» (науковий керівник – Петро Кононенко, доктор філологічних наук, професор, академік, лауреат Міжнародної премії імені Й.Г. Гердера, директор НДІУ). Всі члени Ради одностайно проголосували за присвоєння М. Мельник наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 09.00.12 – українознавство (історичні науки). Окрім того, зазначає Г. Машкова «в Інституті українознавства захищаються не тільки випускники нашої аспірантури, а й науковці з інших навчальних закладів і отримують ступінь доктора філософських та історичних наук зі спеціальності 09.00.12. – українознавство. Про це свідчить, що успішно захистили свої докторські роботи Гомотюк О.Є. н/к Калакура Я.С. та Петрук Н.К. н/к Недюха М.П., Житарюк В.І.» (С. 6). Також Г. Машкова наголошує, що станом на 1.01.2010 р. за державним замовленням в аспірантурі ННДІУ МОН України навчається 34 аспіранти, це з урахуванням нового набору (осінь 2009 р.). З них 12 осіб – на денній формі навчання, 18 осіб – на заочній формі, крім того, до аспірантури прикріплено 4 здобувачі, які є співробітниками нашого інституту. 16 осіб із числа аспірантів і 3 здобувача навчаються за історичним напрямом зі спеціальності 09.00.12 – українознавство та 14 осіб 1 здобувач – за філософським напрямом цієї ж спеціальності. Цими аспірантами і здобувачами опікуються 21 науковий керівник, які всі є співробітниками ННДІУ, серед них 9 докторів та 12 кандидатів наук.

У другій частині методичного довідника, автор підводить підсумки роботи відділу аспірантури за п'ять років (2004-2009 рр.). Зокрема, Г. Машкова зазначає: «Аспірантура в ННДІУ зі спеціальності 09.00.12 – українознавство (історичні та філософські науки) почала працювати з 1 листопада 2004 року згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 376 від 01.07.2002 р. Мета відкриття аспірантури: підготовка спеціалістів вищої кваліфікації з українознавства. Перших 12 аспірантів за державним замовленням було

зараховано 1 листопада 2004 року. Тоді ж і розпочався процес навчання аспірантів. Ідея створення такого підрозділу в Інституті українознавства належить академіку КОНОНЕНКУ ПЕТРУ ПЕТРОВИЧУ. 1 листопада 2009 року виповнилося 5 років як розпочався навчальний процес в аспірантурі Інституту. За п'ять років дії аспірантури зараховано майже 70 аспірантів, у т.ч. – 24 особи на денну форму навчання, 32 особи на заочну форму навчання, а також прикріплено більше 12 здобувачів. З усіх аспірантів успішно закінчили навчання та відповідно до наказів Інституту відраховані з аспірантури 26 осіб, з них 12 денників, 8 заочників, 6 здобувачів. Захистилися 8 аспірантів та 2 доктори наук, що становить 12 відсотків від усієї кількості аспірантів» (С. 9).

Які ж висновки можна зробити з оприлюдненої інформації: 1) близько півтора роки, маючи правове підґрунття (відповідний наказ МОН України) у НДІУ не могли організувати підготовку спеціалістів вищої кваліфікації з українознавства, і лише, коли за цю важку справу взявся Г. Машкова, він зрушив з місця, й восени 2004 р. був проведений перший набір аспірантів і здобувачів; 2) дуже низький відсоток захищених аспірантів і здобувачів, свідчить не про незадовільну роботу відділу аспірантури (навпаки, його керівник створює для своїх підопічних всі умови для успішного завершення дисертаційних досліджень), а про дещо неякісне виконання своїх обов'язків аспірантами, здобувачами та їх науковими керівниками. Один з авторів цієї рецензії, а саме Ю. Фігурний, теж, на превеликий жаль, не здобув гучних перемог на цій ниві. Так, протягом 2004-2009 рр. Він опікувався 4 аспірантами (О. Данилюк-Кульчицькою, О. Лебедевою, М. Шостак, А. Бондаренком). З них – О. Данилюк-Кульчицька (аспірантка заочної форми навчання 2004-2008 рр.) – зараз перебуває в декретній відпустці по догляду за дитиною (квітень 2008 – квітень 2011 рр.) та А. Бондаренко (аспірант заочної форми навчання 2009-2013 рр.) – лише розпочав роботу над своїм дисертаційним дослідженням, тоді як М. Шостак (аспірантка денної форми навчання 2005-2008 рр.) і О. Лебедева (Шакурова) (аспірантка заочної форми навчання 2005-2009 рр.) вже давно повинні були захиститися. Проте в тому, що їх кандидатські дисертації ще не захищені, левова частка вини, передусім, лежить на науковому керівникові – Ю. Фігурному, який не зміг вчасно та якісно посприяти своєчасному їх доопрацюванню і доведенню до логічного завершення – публічного захисту та отримання диплома кандидата історичних наук. Саме тому, він бере на себе зобов'язання пришвидшити цей процес, і якісно, і результативно, сподіваючись при цьому на підтримку і розуміння своїх аспірантів.

У частинах 3-7 Г. Машкова наводить лаконічну інформацію щодо аспірантів і здобувачів ННДІУ МОН України, які навчаються за спеціальністю 09.00.12. – українознавство. А саме: оприлюднює їх прізвища, імена та по-батькові й мобільні телефони; окремо розділяє денників, заочників і здобувачів; наводить кількісний склад аспірантів і здобувачів з історичного й філософського напрямків та інформує щодо закріплення аспірантів і здобувачів за певними науковими відділами ННДІУ станом на 1.01.2010 р.

У восьмій частині довідника автор публікує інформацію про набір аспірантів і здобувачів Інституту в 2004-2009 рр. На нашу думку, вона стане у пригоді всім тим, хто цікавиться чи у майбутньому буде вивчати процес зародження, становлення і розвитку відділу аспірантури ННДІУ.

У частинах 9 і 10 методичного довідника Г. Машкова оприлюднює список співробітників ННДІУ, які є науковими керівниками аспірантів і здобувачів (їх перелік теж додається) станом на 1 січня 2010 р. Загалом, це 19 працівників інституту, з них 8 докторів і 11 кандидатів наук.

В останньому, одинадцятому розділі автор наводить теми дисертаційних досліджень аспірантів і здобувачів, над якими вони зараз активно працюють.

Треба зазначити, що у підготовці праці Г. Машкової до друку, їй активно допомагав провідний науковий співробітник відділу геополітики та геостратегії, старший науковий співробітник, кандидат історичних наук О. Ярошинський, який посприяв її комп'ютерному опрацюванню.

Щодо зауважень до рецензованого нами методичного довідника, то їх декілька. По-перше, за своїм важливим змістовим наповненням, яке дозволяє неупередженому читачу зрозуміти як відбувалося створення, становлення і розвиток відділу аспірантури ННДІУ (2004-2010 рр.), це видання вже давно виросло зі своїх «коротеньких штанців» і має позбутися аматорського грифу «для внутрішнього користування» та з речі в собі, має стати річчю для всіх, себто, мати наклад не 25 примірників, а як мінімум 50, а то навіть і 100, бути розповсюдженим по всім найбільшим бібліотекам України, та за її межами, для кращого ознайомлення як з діяльністю ННДІУ, так і з роботою його відділу аспірантури. По-друге, у зв'язку з цими кардинальними змінами, треба дещо реструктуризувати зміст довідника, і замість 11 дрібних розділів зробити лише 4 великих. А саме: 1. (Аналітичний) – у якому буде оприлюднений звіт відділу аспірантури за попередній рік, і по можливості 3,5-річні звіти тощо; 2. (Інформативний) – у якому буде наведена лаконічна інформація про аспірантів, здобувачів, теми дисертаційних досліджень та їх наукових керівників тощо; 3. (Культурно-навчально-освітній) – у якому буде висвітлена підготовка аспірантів і здобувачів до складання кандидатських мінімумів, лекції, іспити, обговорення дисертацій та насичене культурне життя, яке буває у відділі під чуйним керівництвом Г. Машкової (наприклад, театральна імпреза-перформенс «Українознавці мають таланти», підготовленої у грудні 2009 р. та інші дійства); 4. (Історичний) – у якому будуть зібрані матеріали, що розкривають головні етапи становлення відділу аспірантури й набір аспірантів і здобувачів по роках. По-третє, довідник потребує фахового літературного редагування, яке успішно може виконати справжній професіонал у цій галузі – О. Твердохліб, тому що, нажаль, зараз у ньому багато орфографічних, пунктуаційних і стилістичних помилок. По-четверте, методичний довідник треба друкувати на більш вищому поліграфічному рівні, яке може забезпечити завідувач відділу науково-технічної інформації, топ-фахівець у видавничій справі – О. Мельниченко, для цього треба виходити на адміністрацію ННДІУ з проханням про сприяння, але це вже справа техніки і не потребує великих зусиль, а результат буде того вартий. Проте всі висловлені нами зауваження аж ніяк не свідчать про слабкість і недоопрацьованість методичного довідника, навпаки, створений за власною ініціативою Г. Машкової, він є досить цікавим і важливим аналітично-інформативним виданням, яке стане у нагоді всім тим, хто цікавиться історією зародження, становлення і розвитку відділу аспірантури ННДІУ, невід'ємної частини розвою українознавчих знань в Україні та поза її межами. Ми сподіваємося, що праця, упорядником якої є завідувач відділу аспірантури ННДІУ МОН України Г. Машкова, посприє аспірантам, здобувачам, їх науковим керівникам й усім тим, хто цікавиться розвитком і становленням українознавства як цілісної і комплексної інтегративної науки про Україну, українців і світове українство в цивілізаційному часопросторовому розвитку та допоможе свідомим українським громадянам розбудувати демократичну, правову, заможну, потужну, економічно розвинену і високоосвічену Українську Самостійну Соборну Державу!

[2010 р.]

**Світова велич і могутність скіфської доби прадавньої історії України
(Рецензія на монографію Грицюка В.М. «Військо скіфів (озброєння,
організація, війни та воєнне мистецтво)». – Чернівці: «Місто», 2009.– 296 с.)**

4 грудня 2009 р. на ім'я директора ННДІУ МОН України П.П. Кононенка надійшов лист від начальника Центрального музею Збройних Сил України полковника В.В. Карпова із запрошенням взяти участь у презентації книги кандидата історичних наук, полковника В.М. Грицюка «Військо скіфів (озброєння, організація війська та воєнне мистецтво)», яка мала відбутися 9 грудня 2009 р. у м. Києві о 16.00 в приміщенні музею за адресою віл. М. Грушевського, 30/1. У зв'язку з великою завантаженістю Петра Петровича, почесна місія представляти вчених-українознавців на цьому урочистому заході була надана кандидату історичних наук, завідувачу відділом української етнології Ю.С. Фігурному. Загалом, презентація монографії «Військо скіфів» кандидата історичних наук, начальника кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ Національної академії оборони України полковника Валерія Миколайовича Грицюка, яка присвячувалася 18-й річниці Збройних Сил України, була проведена на високому професійному рівні. У виступі В.М. Грицюк наголосив, що свою працю він присвятив світлій пам'яті наукового наставника та старшого товариша, видатного археолога-скіфознавця, провідного фахівця у вивченні військової справи скіфів, доктора історичних наук, професора Євгена Васильовича Черненка (1934-2007), який не тільки прочитав, але й схвалив її оприлюднення, та, на превеликий жаль, так і не дочекався її появи у книжковому форматі. Також, В. Грицюк щиро подякував усім науковцям, які допомагали йому в роботі над книгою. Зокрема, відповідальному редактору доктору історичних наук, професору С.А. Скорому, рецензентам – докторам історичних наук О.В. Симоненку і В.І. Ключку та іншим вченим. Зокрема, автор висловив вдячність і Ю.С. Фігурному за те, що першим підштовхнув його до думки видати дисертаційне дослідження, як наукову монографію. Так, ще у 2005-2006 рр. вперше ознайомившись з рукописом В. Грицюка, рецензент намагався посприяти, щоби він був надрукований в одному з київських книжкових видавництв, яке незадовго перед цим опублікувало його власне суттєво доопрацьоване дисертаційне дослідження, але через низку об'єктивних і суб'єктивних причин тоді цей проект не відбувся. Проте, врешті-решт, здолавши всі багаточисельні перешкоди, наполегливий і цілеспрямований, «справжній полковник» В. Грицюк опублікував свою працю у Чернівцях, у видавничо-інформаційному центрі «Місто», тиражем – 500 примірників. Загалом у монографії фахово узагальнені погляди науковців на цілісний комплекс озброєння та спорядження скіфського війська, запроваджений оригінальний авторський підхід щодо його класифікації. Основну увагу В. Грицюк приділив аналізу організації скіфського війська, встановлення його складу функціональної структури, дослідженню зародження і розвитку родів військ у кочовиків, наявності у них спеціальних частин і підрозділів і виділенню, що є дуже важливо, у скіфському війську професійного компонента. Також, автором запропонована періодизація виникнення і розвитку скіфської військової організації, здійснена комплексна систематизація наукових знань про війни, в яких брали участь скіфи, і на основі їх неупередженого аналізу виявлені особливості скіфського воєнного мистецтва та зроблена спроба дослідити систему забезпечення ведення воєнних дій збройними силами номадів.

Монографія складається з некролога, присвяченого Є.В. Черненку, передмови, шести розділів, післямови, переліку умовних скорочень, додатків і списку літератури.

У передмові В. Грицюк здійснює постановку проблеми у загальному

вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями, формулюючи мету книги та територіальні й хронологічні рамки дослідження. Зокрема, він наголошує: «Скіфи були типовими європеоїдами, а по мові належали до іраномовних народів. Прийшовши в південно-європейські степи, вони підкорили своїх попередників – кіммерійців, які були близькими до них за мовою та способом життя. З часом переможці та переможені злились в єдиний численний народ, який отримав загальну назву скіфів. Хоча самі скіфи являлись кочовиками, проте створене ними на теренах Давньої України державне утворення було багатоетнічним і включало значну частку землеробського населення, яке більшість науковців впевнено ідентифікує з протослов'янами. Для нас, українців, які сформувалися як землеробський народ на рубежі Степу та Лісостепу і багато століть змушені були протистояти кочовим навамам з південного сходу, слово «кочовик» звучить майже як «ворог». Проте військово-політичні реалії в давньому світі були інші. Зауважу, що саме в скіфській час на землях сучасної центральної, східної та південної України кількість населення зростає майже в двадцять разів. Виникають городища, яким не було рівних за площею у всій Євразії. З'являється така кількість пам'яток осілости та розвивається культура, якої потім не буде на цих землях майже тисячоліття, аж до часу Київської Русі. Саме в надрах Скіфії зародилась слов'янська державність і пов'язані з нею інститути, недарма слово «цар» має іранські корені. Так само як і назва ріки Дніпро, яка є священною для кожного українця, а два з половиною тисячоліття назад була священною для кожного скіфа, бо ж за легендою змієного богиня цієї ріки дала життя першому скілоту. Іншими словами, хоча сучасне населення України, безумовно, не є прямими нащадками скіфів в біологічному та мовному відношеннях, проте скіфська доба – це частина нашої спільної долі, а скіфська слава та культура є нашою спадщиною... У стародавньому світі скіфське військо здобуло славу непереможного. Ця слава, пройшовши століття, закріпилась за нашими предками – давніми слов'янами. Ще в роки Нестора-літописця Київську державу іноді називали Велика Скуфь. Бойові традиції українського війська мають тисячолітні коріння. Ми повинні шанувати і вивчати свою давню історію так, як, наприклад, сьгоднішні італійці шанують історію Римської імперії, а греки – історію Еллади. Саме з цих позицій важливо осмислити значення та реставрувати роль і місце скіфської доби в українській та загальносвітовій військовій історії» (С. 8).

У першому розділі «Характеристика джерельної бази та історіографічний огляд літератури», автор аналізує античні писемні пам'ятки й археологічні артефакти, які допомагають вченому комплексно досягнути мілітарну скіфську культуру, досліджує історіографію військової проблематики скіфів та за допомогою поєднання наукових методів археології та військової історії намагається розкрити деякі таємниці, пов'язані з війсьним мистецтвом індоарійських кочовиків. З цього приводу він зазначає: «Джерельно-історіографічна база дослідження військової справи скіфів має важливу особливість, яка зумовлює специфічність книги в цілому. Історичні події, явища і процеси, що розглядаються, віддалені від нас п'ятьма тисячоліттями. Тому я максимально ретельно віднісся до вивчення і комплексного аналізу всіх наявних писемних, речових, етнографічних і лінгвістичних джерел. Хоча в інтересах дослідження скіфської історії майже не можливо залучити нові писемні джерела, прихований характер інформації, що криється в них, створює сприятливе підґрунтя для наукового творчого пошуку. В свою чергу, залучення до обґрунтування наукових положень реліктів історичної дійсності сприяло забезпеченню достовірності отриманих результатів» (С. 13).

У другому розділі «Военно-географічний аналіз Північного Причорномор'я за скіфської доби» В. Грицюк неупереджено характеризує

воєнно-політичну ситуацію в Північному Причорномор'ї VII-III ст. до н. е., аналізує стратегічно важливі об'єкти Скіфії й економічні умови розвитку воєнної справи скіфських племен та здійснює фаховий аналіз природних умов та їх вплив на ведення війн і розвиток воєнного мистецтва на теренах Південно-Східної Європи в VII-III ст. до н. е. Підсумовуючи розглянуті питання, автор відмічає, що природні умови здійснили безпосередній і потужний вплив на становлення і розвиток воєнної справи скіфських племен. Бурхливе зростання чисельності населення, масове освоєння заліза, розвиток ремісничих центрів й інші воєнно-географічні фактори стали важливими чинниками функціонування скіфської військової організації та розвитку воєнного мистецтва.

У третьому розділі «Озброєння та спорядження скіфських воїнів» автор професійно класифікує скіфське озброєння та спорядження, детально характеризуючи при цьому наступальну зброю скіфського війська, його захисне озброєння, використання скіфами бойових коней і собак, та аналізує спорядження й екіпіровку скіфів-воїнів і процес виготовлення озброєння скіфського війська. Підсумовуючи питання, які розглядалися у розділі, вчений переконливо наголошує, що скіфська воєнна могутність, їхня слава в античному світі як непереможних воїнів, виникла і закріпилася не безпідставно, а була забезпечена високими бойовими якостями скіфської зброї та їх могутньою військовою організацією. Ще в архаїчний період скіфи були носіями найбільш досконалих технологій залізобного виробництва в Східній Європі. Майстерність скіфських ремісників: металургів, ливарників, ковалів, зброярів забезпечила високі бойові якості зброї, а міцність скіфських клинків вражає й зараз.

У четвертому розділі «Військова організація Скіфії» дослідник підіймає питання про скіфську державність, фахово аналізує воєнно-адміністративну структуру Скіфії, організаційні компоненти скіфського війська, поховальний інвентар могил військових ватажків і військову організацію, органи військового управління, комплектування та кількісний склад війська скіфів, якісні характеристики скіфського воїнства, структуру війська кочовиків, легку й важку кінноту та піхоту, частини і підрозділи забезпечення й обслуговування, скіфські військові контингенти в якості найманців і союзників інших держав і «несанкціоновані» збройні формування та уточнює періодизацію становлення й розвитку скіфської військової організації, місце й роль її в тогочасному суспільстві. У своїх висновках автор наголошує: «Підсумовуючи питання, розглянуті в цьому розділі, слід відзначити, що аналіз скіфської військової організації тісно пов'язаний з питаннями етногенезу племен Північного Причорномор'я за скіфської доби та існування держави скіфів. Не дотримуючи жодного з існуючих крайніх поглядів на ці питання, я розрізняю два початки у виникненні і розвитку Скіфії: місцеве північнопричорноморське і стороннє з глибин Азії. Історичні обставини і природні умови являлися важливим фактором, що сприяв формуванню нового укладу, способу життя і воєнної справи скіфів. Скіфська військова організація співпадала із соціальною, і, як в усіх євразійських номадів, демонструвала велику схожість, родоплемінна організація Скіфії була одночасно і військовою організацією. Враховуючи ту обставину, що на протязі всієї скіфської історії в основу їх ідеології був покладений загальноарійський принцип тричленного поділу світу й суспільства, як його частини, можна допустити, що тричленність лежала і в основі скіфської воєнної організації. У скіфів кіннота вперше в історії війн і воєнного мистецтва стає основним родом війська. Зародився новий рід війська – стратегічна кіннота, який проіснував аж до середини XX ст. На відміну від кінноти інших армій Давнього Світу, яка призначалась для бойового забезпечення ведення війн,

проведення битв піхотними контингентами (що відповідає завданням військової кінноти), кіннота скіфів виконувала самостійні завдання, що визначали хід і результати війн і збройних конфліктів» (С. 123).

У п'ятому розділі «Війни скіфів» В.Грицюк досліджує цілу низку військових акцій (війн, походів, збройних конфліктів і міжусобиць), в яких були активно задіяні кочовики: скіфо-кіммерійську війну, передньоазіатські походи скіфів у VII – на початку VI ст. до н. е., воєнно-політичну діяльність скіфів по утвердженню панівного становища у Північному Причорномор'ї, дії скіфського війська у Центральній Європі, скіфо-персидську війну 512 р. до н. е., набіги скіфів на Тамань, скіфо-фракійські конфлікти, скіфо-македонські війни другої половини VI ст. до н. е., воєнно-політичні стосунки скіфів з грецькими містами-державами Північного та Західного Причорномор'я і Криму, участь скіфського війська у династичній боротьбі за Боспорське царство 310/309 р. до н. е. та міжусобну збройну боротьбу в Скіфії. Підсумовуючи питання, які розглядалися у п'ятому розділі вчений зазначає: «Отже, скіфи брали участь у війнах як на власній території, так і за її межами. Їх військо (військові контингенти) ефективно здійснювало воєнні (бойові) дії проти різного противника. Хронологічний аналіз відомих війн за участю скіфів показує, що найбільш насиченими воєнними подіями були VII, кінець VI – перша чверть V ст. до н. е. та друга половина IV ст. до н. е. Відомі війни скіфського війська є основою для аналізу форм і способів ведення воєнних дій скіфами, встановленні того внеску, який вони зробили в розвиток воєнного мистецтва» (С. 161).

У шостому розділі «Внесок скіфів у розвиток воєнного мистецтва» автор досліджує основні принципи та стратегії скіфського війська та вивчає концептуальні питання здійснення забезпечення підготовки та ведення бойових дій. А саме: особливості скіфської стратегії та тактики, бойові порядки скіфського війська, місце битви у скіфському воєнному мистецтві, бойові дії кочовиків по захопленню ними укріплених пунктів, здійснення номадами маршів переправ, бойове забезпечення військових акцій, фортифікація племен скіфського часу, духовне й психологічне загартування скіфських воїнів, а також матеріальне і медичне забезпечення війська скіфів. Підсумовуючи свої дослідження науковець пише: «Систематизовані та проаналізовані дані про внесок скіфів у розвиток воєнного мистецтва дозволили дійти висновку щодо високої воєнної могутності скіфської держави, виявити особливості та тенденції характерні для скіфського війська прийомів та способів збройної боротьби, дослідити систему забезпечення бойових дій» (С. 182).

А у післямові В.Грицюк наголосив: «Сьогодні, як і в минулому, література присвячена скіфам користується попитом. Інтерес громадськості до цього войовничого і гордого народу не згасає протягом століть. І це не випадково, він підтримується не лише магічним сяйвом золота скіфських могил. Дуже значний слід залишили скіфи світовій історії. Надто хвилюючою була для нас історія самого цього народу. Дуже багато питань виникає і дуже мало ми все ще знаємо про цей великий народ давнини. Скіфи близько тисячі років проживали на теренах Давньої України, створили перше державне утворення в Північному Причорномор'ї – Скіфське царство, організували могутнє військо і досягли в античному і світі слави непереможних. Без сумніву, вони залишили свій відпечаток у формуванні давньослов'янської спільноти і нікуди не поділилися з нашої землі. Їх доблесні воїни і красуні жінки залишились у цій землі, їх кров залишилась у нашій крові. Бойові традиції українського війська народжувались не на пустирі. Наш патріотизм народився не вчора, а тисячі років тому, і несе він у собі крім багатьох інших рис печать бойового духу скіфів. Осмислення місця геополітичного розташування України на осьовій лінії перетину Заходу і Сходу,

від чого залежала надзвичайна важливість воєнно-політичних союзів давніх державних утворень на території України, зокрема Скіфії, актуально сьогодні в контексті проблеми входження України в світові колективні системи безпеки. Об'єктивна оцінка нашої прадавньої історії, в певній мірі, може дати відповіді на виклики сьогодення» (С. 183).

Характеризуючи внесок скіфів у світове військове мистецтво, вчений переконливо зазначив, що у кочовиків проявилися всі ті кардинальні зміни, які сучасні воєнні теоретики відносять до революції у воєнній справі: принципові технологічні зміни в озброєнні (створення ефективного комплексу зброї та захисного озброєння на основі переходу до масового використання заліза); створення нових військових організаційних і функціональних компонентів (формування професійного компонента війська, використання загонів важкоозброєної кінноти); принципово нові підходи до форм і методів ведення збройної боротьби (застосування асиметричних відповідей на воєнні загрози, використання можливості досягнення перемоги у війні без зіткнення з противником у вирішальній битві, надання переваги дистанційному безконтактному бою, використання стратегічних базових районів для свого війська у безпосередній близькості до театру воєнних дій та ін.) (С. 188).

Також, ми хочемо відзначити додатки до книги, де автором представлені багаточисельні зображення археологічних знахідок скіфського озброєння та спорядження; образи скіфських воїнів та бойових сцен на предметах торевтики, монетах та вазовому розпису; схеми з військової організації, війн та воєнного мистецтва скіфів; графічні реконструкції бойових сцен, комплексу озброєння та спорядження скіфських воїнів; зображення скіфських воїнів на кам'яних саркофагах та статуях; фортифікація скіфських племен та хронологія скіфської воєнно-політичної історії. При цьому дослідник наголошує, що значна частина ілюстративного матеріалу публікується вперше. Окремо треба виділити блок вклеюк з кольоровими світлинами скіфських артефактів, реконструкційними зображеннями воїнів-номадів і фото з археологічних розкопок, але дуже нечисленних.

У списку літератури науковцем наведено 651 позиція надзвичайно важливих і актуальних скіфознавчих і українознавчих праць, які повинні допомогти зацікавленим читачам поглибити і розширити власні знання з цієї проблематики. На нашу думку цей список літератури, який займає у книзі 30 сторінок, має повне право називатися бібліографічним покажчиком зі скіфології й може бути виданий окремою брошурою.

Щодо зауважень до рецензованої нами монографії, то їх майже немає, за винятком декількох. А саме, по-перше, якщо до розділів 1-4 автор написав фахово-інформативні висновки, то до заключних 5 і 6 у автора, ймовірно не «дійшли руки» і вони виявилися дещо дуже лаконічними й такими, що не повністю підсумовують опрацьований матеріал. По-друге, відчувається, що книга не була вчитана літературним редактором, і в ній трапляються деякі недоречності, на кшталт «... оточений відбірними воїнами» (С. 166), «Хронологія скіфської воєнно-політичної історії скіфів» (С. 256), додатки позначені буквами А, Б, В, Д, Е, Ж і знову Е, відсутні букви Г, Г', Є (С. 190-260) тощо. По-третє, в додатках відсутні зображення наконечників скіфських стріл, є лише форми для їх лоття – малюнок А. 12 (С. 200). На той час вони були найкращими у світі за своїми пробивними якість (особливо їх пізня т. зв. тригранна модифікація). Пам'ятаю, як при першій зустрічі в квартирі В. Грицюка, він показав рецензенту власну колекцію наконечників скіфських стріл, і під час розмови ми прийшли з ним до спільної думки, що саме тригранні наконечники, які мали відмінні балістичні характеристики, за своєю формою, майже ідентичні автоматній кулі

калібру 5,45 АК-74. Промайнули тисячоліття, і людство знову віднайшло оптимальний формат для знищення собі подібних, але тоді шматок металу штовхала сила тятиви лука, тепер – порохові гази. До речі, під час перших відвідін оселі Л. Залізняка (науковий керівник рецензента під час його навчання в аспірантурі у 1993-1996 рр.), шановний археолог вирішив проєкзменувати Ю. Фігурного, попросивши вказати етнічну приналежність скіфських стріл, і якщо з пізніми тригранними і виникли деякі сумніви, то ранні (т. зв. архаїчні) з боковими шипами (які призначалися для того, щоби унеможливити витягнути стрілу з рани) були мною легко ідентифіковані. По-четверте, якість багатьох малюнків і схем у додатках бажає бути кращою і дуже дисонує з добротною кольорових вклеюк і класною твердою палітуркою монографії.

Проте, всі ці зауваження аж ніяк не применшують цінність і вагомість фахового дослідження В. Грицюка. Навпаки, йому вдалося успішно поєднати у книзі професіоналізм українського воєнного історика й археолога, і цей комплексний підхід дав вченому змогу вийти на зовсім інший, вищий рівень аналітичного осмислення досліджуваної ним проблематики. Саме тому, ми повністю солідаризуємося з автором, який аргументовано стверджує: «Воєнно-історичне дослідження військової організації і воєнного мистецтва скіфів фактично знаходиться на перетині двох наук: воєнної історії та археології. Чи ставились перед дослідниками такі завдання раніше? Так, Але вперше за вирішення проблеми в комплексі поставлених завдань взявся професійний військовий, що має за своїми плечами три ступені вищої військової освіти та двадцятип'ятирічний практичний досвід військової служби. Ця обставина певною мірою дозволила мені помітити те, чого не помічали інші дослідники скіфської доби. Відсутність аналогічних робіт вітчизняних і зарубіжних воєнних істориків робить результати дослідження пріоритетними у вивченні скіфського періоду української воєнної історії, визначенні внеску скіфів в розвиток воєнного мистецтва» (С. 11).

Таким чином, сподіваємося, що рецензоване нами важливе українознавче дослідження, яке розраховане на науковців, військовиків та студентську молодь й усіх, хто зацікавлений у пізнанні військово-історичної проблематики Давньої України знайде свого читача і посприє українцям в осягненні власної національної історії та допоможе їм у розбудові демократичної, правової, потужної і заможної Української Самостійної Соборної Держави!

[2010 р.]

**Фахове і фундаментальне дослідження праісторії України й українців
(Рецензія на книгу В. Барана і Я. Барана «У пошуках джерел українського
народу. Вибрані наукові праці». – К., ННДІУ, 2011.– 800 с.)**

8.02.2011 р. була підписана до друку, а вже, незабаром, на початку весни побачило світ вагоме і важливе дослідження прадавнього минулого України й українців «У пошуках джерел українського народу». З того часу як Йоганн Гутенберг в середині XV ст. поклав початок книгодрукуванню в Європі, на світ Божий з'явилася величезна кількість книг. Проте, на жаль, переважна більшість з них, миттєво промайнула на небосхилі цивілізації Homo Sapiens як падаючі метеорити й лише меншість – інтелектуальний скарб людства, немовби вічні зорі освітлюють його поступальний розвиток у часі й просторі. Саме такі дослідження й увійшли до книги, яка пропонується прискіпливому читачеві. Її автори, відомі не тільки в Україні, а й поза її межами вчені Володимир Данилович Баран і Ярослав Володимирович Баран, доклали чимало зусиль, щоби віднайти, осягнути, осмислити ті безцінні розсіпи артефактів минулого, які допомагають нам жити в сьогоденні й творити майбуття. Творцями цієї важливої книги стали

батько і син. Та це не просто констатація родинних зв'язків. Це – естафета поколінь, це – міст між буттям і небуттям, це – зв'язок у часопросторі, це, врешті-решт, надія, що українська наука, попри всі негаразди і перешкоди й надалі буде розвиватися й збагачуватися новими знаннями. Майже кожен чоловік на планеті Земля, мріє про сина-спадкоємця, який продовжить сімейний родовід і по можливості батьківську справу. Нагадуємо читачам, що доктор історичних наук, археолог, етнолог, історик, професор, член-кореспондент НАН України, двічі лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1991, 2001 рр.), фундатор української наукової школи археологів-славістів (саме під його безпосереднім керівництвом було підготовлено і захищено 16 кандидатських і 6 докторських дисертацій), автор понад 350 друкованих наукових праць, в тому числі 11 індивідуальних та близько десятка колективних монографій Володимир Данилович досяг визначних звершень на ниві української академічної науки, але і його рідна кровинка Ярослав теж не пас задніх. Син археолога теж став археологом, а згодом і кандидатом історичних наук. Ярослав Володимирович брав участь у польових дослідженнях давньослов'янських, скіфських, античних пам'яток, і хоча з 1994 р. він перейшов на дипломатичну роботу (з деякою перервою), проте й надалі цікавиться й займається науковими студіями. Так, у 2000-2001 рр. Я. Баран працював у відділі етнології НДІУ на посаді наукового співробітника. Він є автором багатьох наукових статей з археології та давньої історії слов'ян і монографії «Слов'янська община» надрукована українською мовою в Україні (Київ-Чернівці) у 2004 р. та німецькою в Австрії у 2008 р. Також, Я. Баран є співавтором колективної монографії «Давня історія України» (К., 2000) та книг «Походження українського народу» (К., 2002) й «Історичні витоки українського народу» (К., 2005). Треба відзначити, що працюючи в Посольстві України в Австрії, Ярослав Володимирович брав участь у здійсненні цілої низки культурних проектів, зокрема у встановленні монумента в'язням-українцям на території колишнього концтабору Маутгаузен та пам'ятника українським козакам у Відні. Отже, і на далекій чужині він, як і його батько, продовжує подвижницю невтомну працю в ім'я розбудови Української Самостійної Соборної Держави.

До цієї вагомій українознавчій праці увійшли такі дослідження як: «Давні слов'яни і походження українського народу» (В. Баран, Я. Баран) (С. 7-148); «Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу» (В. Баран) (С. 149-303); «Слов'янське поселення середини першого тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі» (В. Баран) (С. 305-361); «Празька культура Подністров'я. За матеріалами поселень біля с. Рашків» (В. Баран) (С. 363-460); «Слов'янська община» (Я. Баран) (С. 461-563). Також у книзі вміщені додатки (карти, таблиці, схеми, рисунки), які візуально (наглядно) демонструють матеріальну складову багаточисельних археологічних розкопок, віднайдених на них артефактів (речових знахідок прадавніх культур етнічних спільнот) та узагальнюють науково-методичне і теоретико-пізнавальне їх осмислення й осягання (С. 565-799).

Тепер лаконічно проаналізуємо всі п'ять монографій, які наповнили цю важливу українознавчу працю. Так, у дослідженні В. Барана і Я. Барана «Давні слов'яни і походження українського народу» (перша публікація – Баран В.Д., Баран Я.В. «Походження українського народу». – К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2002. – 406 с.) вивчаються складні проблеми походження українського та інших східнослов'янських народів. На основі ґрунтового і професійного аналізу археологічних матеріалів та широкого використання історичних (писемних), лінгвістичних та інших джерел вчені розкривають поступальні процеси становлення і розвитку слов'ян, їх великого розселення, зародження і формування слов'янських народів. Особливу увагу дослідники приділили

розвитку етнокультурних і соціальних процесів у період Києво-Руської держави, де розкритикували догматичну концепцію «давньоруської народності» та проаналізували походження назви «Україна». З цього приводу автори наголошують: «Виникнення етноніма «Україна», на нашу думку, також сягає ранньосередньовічного періоду, коли на інтегрованій склавіно-антській основі утворюється єдина дніпро-дністровська етномовна група східнослов'янських племен. Залишаючись назавжди слов'янами в розумінні свого походження від слов'янської сім'ї народів, а з кінця IX ст. – слов'янами-русами за приналежністю до Києво-Руської держави, вони з метою самоідентифікації поступово відновлюють назву дніпровських племен антів («окраїнних»), яка згодом набирає територіального значення і трансформується в назву «Україна», «український народ». Пройшовши ряд стадій свого становлення та територіального поширення у XIX–XX ст., назва «Україна» утверджується остаточно як етнонім окремого слов'янського народу, замінюючи старі назви «Русь», «Мала Русь», «Червона Русь», що в пізньому середньовіччі вирізняли його серед інших слов'янських народів, зокрема східнослов'янських з кореневими назвами Русь («Білорусь», «Велика Русь»). Сьогодні ця назва визначає суверенну європейську державу – Україну» (С. 138).

Монографія В. Барана «Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу» (перша публікація – Баран В.Д. «Черняхівська культура (за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу)». – К.: «Наукова думка», 1981. – 263 с.) присвячена дослідженню черняхівської археологічної культури – одного з найбільших і яскраво виражених соціально-економічних і поліетнічних утворень на території Південно-Східної Європи другої чверті I тисячоліття н. е. У праці розглядається матеріальна культура черняхівських племен Верхнього Подністров'я і Західного Побужжя та дається характеристика поселень житлового і господарського будівництва, могильників і окремих поховань на всій території поширення черняхівської культури. Автор проводить аналіз та класифікацію ліпного і гончарного посуду, виробів з металу, кістки й каменя. Зокрема, ним досліджується питання економіки і соціальної організації черняхівського суспільства, походження цієї археологічної культури, її локальні відмінності й особливості, етнічна приналежність черняхівців, взаємозв'язки з населенням римських провінцій та іншими сусідніми народами. Значна увага вченим приділяється виділенню слов'янських пам'яток у складі черняхівської археологічної культури та визначенню їх місця у формуванні слов'янських культур раннього середньовіччя. Досліджуючи питання щодо етнічної належності пам'яток черняхівської культури автор зазначає: «Одні вважають їх готською, інші – слов'янською, а треті – багатоетнічною культурою. Нагромадження і вивчення величезного матеріалу черняхівської культури показало повну неможливість простих вирішень її етнічної атрибуції. Нові археологічні матеріали спростовують концепцію її готської належності, проте вони не підтверджують концепції про виключно слов'янське походження черняхівської культури. Багато складних і невіршених питань включає концепція про її багатоетнічність. Зокрема, дискусійним залишається питання про те, які етнічні групи входили до черняхівської культури і в яких регіонах вони найкраще виражені в археологічному матеріалі, чи можна виділити в ній окремі локальні групи, питання формування черняхівської культури та яке місце в цих процесах займали сармати, фракійці, слов'яни і готи; з якими елементами культури їх можна пов'язати. Ще не вирішене питання історичної долі черняхівських племен та їх роль у формуванні слов'янських культур раннього середньовіччя» (С. 150-151).

У монографії В. Барана «Слов'янське поселення середини першого тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі» (перша публікація – Баран В.Д. «Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі». – К.: НДІУ, 2008. – 138 с.) досліджуються поселення біля с. Теремці – одна із визначальних пам'яток на Дністрі, матеріали яких відображають важливі процеси суспільного розвитку давнього населення України у середині I тис. н. е. Розкриваючи непересічність і важливість для української науки цієї археологічної пам'ятки, автор наголошує, що Теремцівське поселення належить до групи тих рідкісних слов'янських пам'яток, які виникли в останні століття першої половини I тис. н.е., і через період переселення народів, на який припадає і гунська навала, дожили (інколи з невеликими перервами) до раннього середньовіччя. Крім керамічних комплексів, це засвідчує і знайдена у напівземлянці № 14 трьохпальчаста бронзова фібула, що датується V ст. н.е. Як відомо, в історії Європи п'яте століття – це період, коли відбувся перехід від римської доби до раннього середньовіччя. Він позначається подіями, що призвели до великого переселення народів і суттєвих культурно-етнічних змін. Тому ті нечисленні слов'янські археологічні пам'ятки, матеріали яких дозволяють визначити реальні складних процесів суспільно-політичного розвитку того часу, заслуговують монографічного вивчення і публікації. Саме до таких відноситься поселення біля с. Теремці (С. 306).

У монографії В. Барана «Празька культура Подністров'я. За матеріалами поселень біля с. Рашків» (перша публікація німецькою – Baran W. Die Frühslawische Siedlung von Raškov, Ukraine // Beiträge zur Allgemeinen und vergleichenden Archäologie. – Mainz am Rhein, 1986. – Band 8. – 175 s., друга публікація російською – Баран В.Д. Пражская культура Поднестровья (по материалам поселений у с. Рашков. – К.: Наукова думка, 1988. – 160 с.) здійснюється аналіз та публікація археологічних матеріалів із розкопок двох великих ранньосередньовічних слов'янських поселень Рашків II і III, розкопаних ним у 1975–1978 рр., які складають джерельну основу для реконструкції давньої історії українського народу. Автор зазначає: «Празька культура – одна з найбільш яскравих слов'янських культур раннього середньовіччя. Вона займає велику територію в межах Південно-Східної й Середньої Європи: від Середнього Дніпра, Прип'яті й Попруття на сході до верхівів Дунаю й Ельби на південному заході. Після виділення празьким археологом українського походження І. Борковським наприкінці 30-х років пам'яток цієї культури проведена значна робота з їхнього дослідження як на території України, так і в ряді країн Центральної Європи: Чехословаччині, Германській Демократичній Республіці, Польщі, Румунії, Болгарії. Матеріали вивчених пам'яток опубліковані й узагальнені в статтях і монографіях. В останні роки зроблені спроби виділити локальні варіанти пам'яток празької культури. Однак це завдання ще далеко від свого вирішення. За характером домобудівництва безсумнівно своєрідність поселень VI–VII ст. між Верхньою та Середньою Віслою й Одрою. На відміну від пам'яток усіх інших регіонів, де характерні підквадратні житла – напівземлянки з печами-кам'янками, на цих поселеннях виявлені дещо заглиблені довгасті житла з вогнищем. Поселення Верхнього й Середнього Подністров'я невіддільні від празьких старожитностей Південного Прикарпаття, Середнього й Верхнього Дунаю й верхівів Ельби, з якими вони становлять велику територіальну групу. Сказане підтверджують і опубліковані матеріали поселень Рашків II і III, які вписуються в коло згаданих старожитностей. Ще багато чого має бути зроблене для уточнення хронології й періодизації празької культури, визначення її території. Для рішення цих питань два поселення в с. Рашків, що нараховують більше 110 житлових і 50 господарських будівель, дають значний матеріал. Крім

стратиграфічних спостережень, наявності сіроглиняної гончарної кераміки, фібул й браслетів важливе значення для хронологічного членування комплексів поселень у с. Рашків має археомагнітне датування 20 житлових будівель селища Рашків III . Ці дані можуть бути відправним моментом для хронологічної класифікації празьких старожитностей як Подністров'я, так і в цілому. Особливістю поселення Рашків III є його повна дослідженість, що робить його важливим історичним джерелом. На його основі можливе визначення розмірів і планування поселень, кількісне співвідношення житлових і господарських будівель, їх характер і конструктивні особливості, встановлення кількісних показників кераміки й інших знахідок у відкритих об'єктах, тобто всебічне вивчення розвитку слов'янського середньовічного селища. Розгляд, а по можливості й рішення цих питань, поряд з повною публікацією матеріалів, є головними завданнями роботи. Крім того, матеріали Рашківських поселень поповнюють джерелознавчу базу для розробки проблеми формування празьких пам'яток на Дністрі й культури в цілому й, що особливо важливо, вивчення соціальної структури слов'янських селищ VI–VII ст.» (С. 364).

У монографії Я. Барана «Слов'янська община» (перша публікація – Баран Я.В. Слов'янська община. – К.; Чернівці: Зелена Буковина, 2004. – 192 с.) оприлюднюються матеріали першого, повністю розкопаного поселення Рашків I, що належить до Луки-Райковецької археологічної культури, які значно розширюють джерельну базу для вивчення й осягнення суспільно-політичної проблематики розвитку слов'ян в епоху середньовіччя. Аналізуючи тогочасне суспільство слов'ян, автор пише: «З цієї точки зору, слов'янську “верв”, відому за писемними пам'ятками давнього слов'янського права, можна розглядати з одного боку, як общину, а з іншого – як систему правил, що лежить в основі функціонування вождівства й конічного клану, слов'янською назвою якого і є термін “верв”. Виходячи з такого розуміння процесів суспільного розвитку, доходимо висновку, що вождівство було тією формою соціальної організації, на основі якої виникла державність у багатьох народів Європи і серед них у слов'ян. Отже, на території України з найдавніших часів безліч разів з'являлися і гинули протодержавні об'єднання, аж поки не утворилась перша держава – Київська Русь» (С. 558).

Також, ми хочемо зазначити, що ця книга була підготовлена до друку і тиражована в ННДІУ. У підготовці до її видання були активно задіяні – аспірантка відділу української етнології Т. Ласкаревська (комп'ютерна верстка і дизайн, технічне редагування, макет обкладинки та переклад з російської на українську книги «Празька культура...»), завідувач відділу науково-технічної інформації О. Мельниченко (технічне забезпечення) і співробітники відділу української етнології – В. Кухар, О. Чирков, О. Шакурова, М. Шостак. Окрема щира подяка адміністрації ННДІУ – його творцеві, доктору філологічних наук, професору, академіку П. Кононенку та заступнику директора ННДІУ з наукової роботи, кандидату філософських наук, доценту, завідувачу відділу філософсько-психологічних проблем українознавства Т. Кононенку за сприяння й посильну допомогу в реалізації цього проекту. Особлива вдячність за інтелектуальну допомогу (поради і підказки в роботі над книгою) генеральному директору Українського агентства інформації та друку «Рада» – І. Похиталюк та його виконавчому директору – С. Фоминій.

Маємо надію, що ця вагома праця буде корисною як для фахових археологів, етнологів, істориків й українознавців, так і стане в нагоді усім тим, хто цікавиться і переймається праісторією України. Врешті-решт, ми сподіваємося, що В. Баран і Я. Баран і надалі будуть досліджувати минуле нашої Батьківщини, а їх наступні праці (монографії, книги, брошури, статті тощо), допоможуть усім

свідомим українцям у розбудові високоосвіченої, правової, демократичної і
зможної Української Самостійної Соборної Держави! [2011 р.]

«...Звідки пішла Руська земля, і хто в ній почав спершу княжити, і як Руська земля (державна) постала?» (Рецензія на монографію Шостак М.В. «Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX-XXI століття». – К., ННДІУ.– 2011.– 142 с.)

У понеділок 24 січня 2011 р. була підписана до друку, а вже в четвер, 27.01 – побачило світ монографічне дослідження наукового співробітника відділу української етнології М.Шостак «Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX-XXI століття». Ми хочемо наголосити, що проблема утворення Києво-Руської держави в українознавчих дослідженнях XX – поч. XXI ст. завжди була актуальною для вітчизняної наукової думки. Загалом, в українській історіографії попри значну кількість напрацювань, присвячених загальному розгляду різних аспектів вивчення Київської Русі, відчувається брак досліджень, які ґрунтовно аналізували проблему походження держави Київська Русь з позицій незалежної України. Проте, не всі, але переважна більшість таких праць тією чи іншою мірою віддавали і віддають данину російсько-центричному погляду на проблему. Тому не може бути сумніву у гострій актуальності монографії, а молодій дослідниці не відмовиш у сміливості в обранні темою дослідження такої складної і контроверсійної проблематики. Недаремно, на початку Третього тисячоліття до цієї важливої теми звернулася перспективний вчений-українознавець Маргарита Шостак. Результатом її послідовної і наполегливої праці стала монографія «Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX – XXI століття», яка вноситься в оглядення складних проблем витоків української державності. На основі аналізу переважної більшості досліджень із зазначеної проблематики нею розроблена їх періодизація, розглянуті і переосмислені основні концепції походження Київської Русі, зроблена спроба дати неупереджену оцінку науковим і поза науковим чинникам, які в різні часи впливали на формування поглядів дослідників та розроблених ними концепцій, теорій і гіпотез.

Ця важлива українознавча праця М. Шостак складається з вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел і літератури. У своєму вступі, дослідниця так визначає завдання монографії: «Особливість даного дослідження полягає в тому, що історія формування Київської держави розглядається в ньому системно і комплексно через призму різних, в тому числі і галузевих, наук про Україну. Саме такий підхід дозволив простежити ряд аспектів утворення Київської держави в українській історіографії XX – початку XXI ст., а саме: історіографічні, етнічні та державотворчі процеси. Поза межами нашого дослідження залишаються питання соціально-економічні, історико-географічні, суспільно-політичні, військові тощо» (С. 6).

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження» авторкою фахово проаналізовано ступінь історіографічної розробки проблеми, професійно охарактеризовано джерельну базу та висвітлено теоретичні основи й методологію українознавчого дослідження. На думку М. Шостак, наукові праці істориків, присвячені проблемі утворення Київської Русі, можна поділити на такі групи: 1) дослідження дорадянських істориків; 2) праці радянських вчених про походження Київської

держави; 3) дослідження вітчизняних дослідників періоду української незалежності; 4) напрацювання представників української діаспори. З урахуванням історіографічного розвитку відповідно до внутрішніх дисциплінарних тенденцій і динаміки політичних та ідеологічних процесів автором запропоновано власну періодизацію накопичених знань із досліджуваної проблематики: перший етап – початок XX ст. – початок 1930-х рр.; другий етап охоплює середину 30-х – 80-ті рр. XX ст., що розділений у свою чергу на два історіографічні періоди: середина 30-х – перша половина 50-х рр. XX ст. і середина 50-х – друга половина 80-х XX ст.; третій етап – з 1991 р. – по сьогоднішній день. Також, М. Шостак зазначає: «Важливо наголосити, що на початку XXI ст. за короткий час в Україні виросла нова генерація молодих, незаангажованих вчених, які по-новому осмислюють українське минуле. Зусиллями науковців старої і нової генерації, інколи у співпраці з дослідниками української діаспори, підготовлений ряд праць, курсів лекцій і підручників з історії виникнення Київської держави. Таким чином, історіографічний аналіз стану вивченості проблеми утворення Київської Русі дає підстави для визначення трьох етапів у вивченні цієї проблеми. Вихідним принципом такого підходу є історичні події на теренах України та вихід у світ фундаментальних праць українських істориків, що справляли революційно нове бачення історії формування Київської держави. Дорадянська та радянська історіографія висвітлювали даний аспект української історії з проросійських позицій. Лише сучасні історики почали вивчати цю проблему ґрунтовно. Однак спеціальні дослідження обмежуються публікаціями в наукових журналах і збірниках, історіографічними вступами до монографій і дисертацій, рецензіями, спеціальними історіографічними працями. Певні прогалини в українській історіографії частково заповнили наукові праці української діаспори. Узагальнюючих досліджень, які б комплексно висвітлювали проблему утворення Київської Русі в українській історіографії, поки що не має. Підсумовуючи історіографію проблеми, нами зроблений висновок про те, що в наявній літературі й досі відсутнє спеціальне узагальнююче дослідження з історії утворення Київської Русі в українській історіографії XX – поч. XXI ст. Тому потребує глибокого комплексного аналізу змістове наповнення праць вітчизняних вчених з цієї теми, узагальнення їхнього внеску у вітчизняну історичну науку» (С. 18-19).

У другому розділі «Основні концепції утворення Київської Русі в працях науковців, які проживали на українських етнічних землях (початок XX ст. – кінець 80-х рр. XX ст.) науковцем досліджено найвагоміші теорії походження Київської Русі та виділено основні періоди нагромадження наукових знань з тематики зазначеного етапу. Підсумовуючи проведений неупереджений науковий аналіз М. Шостак наголошує: «Отже, проаналізувавши основні концепції утворення Київської Русі в працях науковців, які проживали на українських етнічних землях, можемо виділити основні історіографічні періоди нагромадження знань із зазначеної теми з поч. XX ст. до кін. 80-х рр. XX ст.: I-й період – початок XX ст. – початок 1930-х рр., коли М. Грушевський створив наукову схему і періодизацію української історії, дав їй науковий синтез, концентровано віддзеркалений у багатотомній «Історії України-Руси». Сформована навколо М. Грушевського історична школа у Львові стала ядром першого національного осередку української історичної науки академічного характеру, що розвивалася на спільному векторі європейської історіографії. Згодом на традиціях цієї школи М. Грушевський створив у Києві Українське наукове товариство, яке заклало фундамент майбутньої національної академії наук. М. Грушевський рішуче відкидає норманську теорію походження Київської Русі. Він фактично першим

виступає з твердженням, що творцем Київської держави була південна група східних слов'ян – предків українського народу, на землях яких вона була створена. II-й період – середина 30-х – перша половина 50-х рр. XX ст. характеризується початком жорсткої ідеологізації радянської науки, коли процес дослідження з історії утворення Київської Русі зіштовхнувся з марксистською історіографією, яка розгорнула наступ на так звану буржуазну науку. Період радянського тоталітаризму згубно вплинув на об'єктивне і всебічне висвітлення проблеми утворення Київської Русі. З насадженням радянського режиму в УСРР була висунута гіпотеза про вирішальний вплив східних слов'ян на державотворчі процеси на території Східної Європи. Інші гіпотези утворення Київської Русі були оголошені політично шкідливими, а їх носії опинилися в еміграції або в Західній Україні. III-й період – середина 50-х – 80-ті рр. XX ст. – спостерігалось створення наукових праць, у яких було використано ґрунтовний фактологічний матеріал. Однак при цьому висновки дослідників мали заангажований і деформований вигляд. На рубежі 1980–1990-х рр., в умовах потужного руху за суверенізацію і державну незалежність України почала складатися нова ситуація, одним з проявів якої стало поступове долучення радянських вчених до надбань національної та світової науки. Це започаткувало перевтілення української радянської науки на національну та її інтеграцію в світову» (С. 58).

У третьому розділі «Походження Київської держави в інтерпретаціях українських учених-емігрантів (поч. XX ст. – кін. 80-х рр. XX ст.)» дослідницею розкрито внесок українських учених в еміграції у справу дослідження історії утворення Київської Русі. З цього приводу вона зазначає: «Отже, зі встановленням радянського режиму, значна частина українських вчених опинилася в еміграції, а їх діяльність і внесок у розвиток знань з досліджуваної теми замовчувалися або спотворено висвітлювалися в радянській науці. Натомість діяльність осередків і центрів наукових шкіл у Західній Україні та за її межами забезпечила висвітлення широкого спектру питань щодо історії утворення та розвитку Київської Русі, як держави українського народу. Передусім історики та правознавці в еміграції намагалися вирішити питання утворення Київської Русі. У вирішенні питання утворення Київської Русі вони опинилися в полі давно відомої полеміки між «норманістами» й «антинорманістами». Нагадаємо, що до табору вчених-норманістів належать ті, хто вважає, що державність, як і саму назву «Русь», на київські землі принесли варяги, тобто скандинавські народи, які в добу появи Київської держави вели активну військову, торговельну й політичну діяльність. До них пристала значна більшість істориків та правознавців української еміграції. Серед них – С. Томашівський, Р. Лашенко, С. Шелухін, Д. Дорошенко, В. Щербаківський, М. Андрусак та ін. Двотомна «Історія України» (1976), відомого українського вченого в еміграції Н. Полонської-Василенко, є найвизначнішою працею, де періоду утворення Київської Русі присвячена значна частина монографії. Авторка вивчає перші спроби державного об'єднання українців, походження терміну «Русь», причини утворення Київської держави й розглядає цю державу, як початок української держави. Дослідження таких українських вчених в діаспорі, як М. Чубатого, М. Сосновського, І. Лисяка-Рудницького, О. Прицака, О. Субтельного та ін. забезпечила збереження і примноження надбань української науки у протистоянні офіційній радянській історичній думці, з якої вихолощувалося все, що засвідчувало історичне право українців на власну державу. Так, у праці «Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй» (1964) та інших тематично близьких роботах М. Чубатий проаналізував питання виникнення Київської Русі як етнічного, географічного, державно-політичного утворення, спробував прослідкувати походження етноніма «Русь», розглянув

концепції інших науковців щодо історії східних слов'ян. Важливе значення мала праця «Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг)» (Т. І, 1997), в якій О. Прицак визнає і обґрунтовує ідею хозарських витоків східнослов'янської державності. Він вважає, що руси і поляни не мають прямого відношення до східних слов'ян, бо етнічно пов'язані з хозарами. Історіографічні дослідження вчених української діаспори та вчених-емігрантів, всупереч фальсифікаціям і спотворенням, зробленим радянською наукою, відіграли велику роль у вивченні питання утворення Київської Русі» (С. 78-79).

У четвертому, заключному розділі «Українознавчі дослідження доби незалежності з історії заснування Київської Русі (90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.)» вченою проаналізовано праці вітчизняних учених доби незалежності щодо питання утворення Київської держави. Зокрема, вона стверджує: «Нова генерація вчених робить висновок, що Київська Русь створена автохтонним населенням Подніпров'я, в якому провідна роль належала слов'янам-полянам, що жили в тісному контакті з численними неслов'янськими племенами. Ця держава була створена задовго до появи будь-яких інших племен з півночі і була цілком самобутньою в своєму існуванні, зі своїми законами, традиціями і навіть своєю назвою. Проте, саме в цей же період існували у складі Київської держави й інші досить цілісні державні утворення, що підпорядковувались Києву. У них – вона самобутня політична традиція, спільність матеріальної культури, духовна спільність. Вважаючи Київську Русь багатоетнічною державою імперського типу, дослідники стверджують, що в ній проходили консолідаційні процеси (в тому числі етнічні) навколо пануючого етносу, що був у політичному, економічному, культурному, духовному центрі держави. Заручившись вітчизняними та іноземними джерелами, даними археології, мовознавства, етнології, етнографії, антропології та інших наук, мають підстави вважати, що Київську Русь як державу консолідував не міфічний давньоруський етнос, а праукраїнці на давньоруському етапі свого розвитку. Ці науковці повністю заперечують теорію «спільної колоски» та існування давньоруської народності, називаючи це вчення фальшивим та неспроможним. Зазначають, що виникнення окремих східнослов'янських народностей, зокрема й української, відбувалося не внаслідок поділу так званої давньоруської народності на три частини, а шляхом консолідації кількох суміжних і близькоспоріднених груп східнослов'янських територіально-племінних об'єднань у компактні культурно-етнографічні масиви. Таким чином, поряд з висвітленням історії України в генезі її етносу, нації, держави та культури, приділяється особлива увага вивченню проблеми утворення та історичного значення Київської держави. Важливість цих питань зумовлена особливістю історичної долі України. Однак, на сьогоднішній день науковцям не вдалося дійти згоди і конкретного висновку щодо розв'язання проблеми походження Київської Русі, а тривала й затягта суперечка дала мало нового фактологічного матеріалу. Сучасними вітчизняними вченими зроблено вагомий внесок у справу вивчення походження Київської Русі. Ними було вивчено, підготовлено та опубліковано велика кількість монографій, наукових статей з досліджуваної теми. Проте наявність узагальнюючих праць, в яких ряд питань з утворення Київської держави були б достатньо проаналізовані й виважено оцінені, й досі відсутні» (С. 113-114).

У висновках М. Шостак узагальнює основні результати монографічного дослідження і наводить рекомендації щодо подальших наукових розробок цієї важливої українознавчої проблематики: «1. До пріоритетних тем дослідження історії утворення Київської Русі можна віднести етнічні та державотворчі процеси. Однак потребують уваги також й інші аспекти утворення Київської Русі, представлені в працях з цієї теми, зокрема: демографічний, соціально-економічний,

військово-політичний, суспільно-політичний, політично-географічний, соціально-культурний тощо. Зрозуміло, що висвітлення цих сторін формування утворення Київської Русі вимагає постановки і обґрунтування інших завдань. 2. Оскільки про утворення Київської Русі крім праць українських науковців у світі існує велика кількість публікацій доцільно порівняти перебіг історичного осмислення цього етапу історії Центрально-Східної Європи в різних країнах. Зрозуміло, що порівняння має бути зроблене за комплексом критеріїв і потребує попереднього вивчення неукраїнської історіографії утворення Київської Русі. 3. Приділення більшої уваги зародженню Київської Русі неможливе без пересування нижньої хронологічної межі від кінця IX ст. на VII-VIII ст. чи, навіть, на середину I тисячоліття н.е., коли відбувався процес розселення слов'ян з прабатьківщини в інші регіони Європи. Саме після розселення слов'ян на периферії Римсько-Візантійського світу активно відбувалися процеси державотворення, у тому числі слов'янського. Таким чином утворення Київської Русі буде розглянуте в єдиному ланцюжку процесу державотворення слов'янських народів. 4. Групування праць доцільно робити не лише за хронологією чи за періодами, але й за іншими критеріями, зокрема за належністю автора до певної історичної концепції, а також за проблемно-тематичним спрямуванням праці. В ідеалі узагальнене історіографічне дослідження має охопити результати всіх більш-менш науково вагомих досліджень процесу утворення Київської Русі» (С. 117).

Список використаних джерел та літератури нараховує 301 позицію надзвичайно важливих праць, що на нашу думку, повинні посприяти досягненню заявленої актуальної українознавчої тематики.

Треба обов'язково відзначити, що монографія М. Шостак була написана в рамках науково-дослідної роботи «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі», що фінансується за рахунок державного бюджету. Її керівником є доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П. Вона виконується в ННДІУ відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології. А у підготовці праці Маргарити Василівни до друку їй активно допомагали як співробітники відділу української етнології (наукове консультування – В. Баран і О. Чирков, літературне редагування – В. Кухар, комп'ютерна верстка – О. Шакурова), та працівники інших підрозділів ННДІУ (технічне забезпечення – О. Мельниченко). Також, ми хочемо наголосити, що монографія не позбавлена деяких недоліків, однак М. Шостак і не ставила перед собою нездійсненого завдання остаточно вирішити надзвичайно складну і гостро дискусійну проблему утворення Київської Русі. Разом з тим, праця молодшої і талановитої дослідниці, безсумніву робить вагомий внесок в осягнення питання щодо походження Києво-Руської держави, яке підіймалося українськими вченими в XX – поч. XXI ст. Ми сподіваємося, що ця книга зацікавить не тільки фахівців, але й широке коло читачів, а саме: учнів, вчителів, студентів, викладачів, аспірантів, науковців і всіх тих, хто цікавиться минулим і сьогоденням України та українського народу і, врешті-решт, активно посприяє становленню української політичної нації та розбудові цивілізованої, правової, демократичної, високоосвіченої та заможної Української Самостійної Соборної Держави!

[2011 р.]

**Осягнення феномену світового українства (Рецензія на важливу
українознавчу книгу Івана Пасемка „Українство: світові обшири: Статті,
есеї, розвідки. Х.: Майдан, 2006.– 604 с.» та відзначення 75-ліття знаного в
Європі й у світі українознавця, україніста, славіста, публіциста та
перекладача)**

До написання цього дослідження рецензента спонукали дві речі – вищеназвана книга і солідний ювілей. Хоча, ці дві події дещо розмежовуються в часі (вагома, і в прямому, 604 сторінки, 37,75 умовних друкарських аркушів, і в переносному значенні праця загальним накладом 300 примірників, побачила світ у другій половині 2006 р., тоді як знаковий день свого народження ювіляр святкував літом 2010 р.), але при пильному і неупередженому аналізі виявляється, що вони поєднуються і нерозривні як світло і тінь, день і ніч. Поєднання книги і календарної дати не є механічним і вольовим, а є органічним і цілісним, тому що Іван Петрович фахово досліджуючи у своїх численних матеріалах Україну, українців і світове українство у часопросторовому розвитку не тільки отримує нове, якісне і важливе знання щодо загальновизнаного українського цивілізаційного феномену, а і вповні розкриває свою сутність як свідомого патріота і фахового науковця, який активно задіяний у всіх цих життєстверджуючих і нагальних процесах в ім'я розбудови Української державності!

Народився Іван Петрович Пасемко 5 липня 1935 р. у с. Доброгостові Дрогобицького району Львівської області. Після отримання середньої освіти, навчався на філологічному факультеті у Львівському державному університеті ім. І. Франка (1952-1957), де у червні 1957 р. успішно закінчив відділення слов'янської філології за спеціальністю чеська мова і література (йому було присвоєно кваліфікацію філолог-славіст та звання вчителя української мови в середній школі) та був направлений за розподіленням у Міжгірську СШРМ Закарпатської області. Невдовзі, молодий спеціаліст розпочав осягати засади журналістики в редакції районної газети «Нове життя». У 1963 р. у житті І. Пасемка відбулася знакова подія, він переїжджає на постійне місце проживання до Києва, де професійно працював вчителем та директором у середніх загальноосвітніх школах № 160, 148, 158, викладаючи літературу. Досягнувши пенсійного віку Іван Петрович полишив на деякий час педагогічну діяльність і почав наукову. Так, з 1996 по 2002 рр. він обіймав посаду наукового співробітника Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка. З 2002 по 2007 рр. І. Пасемко викладав у Київському славістичному університеті, де спочатку на посаді старшого викладача, а пізніше і доцента готував майбутніх богемістів (чехознавців) і полоністів (полякознавців). Восени 2007 р. він знову повертається до НДІУ українознавства МОН України. Спочатку, з 1 жовтня 2007 р. працює за сумісництвом у відділі української етнології, а вже з 3 березня 2008 р. обіймав посаду завідувача відділу координації вітчизняних та зарубіжних центрів українознавства, а з першого лютого 2010 р. – Іван Петрович науковий співробітник цього ж відділу. Свою фахову педагогічну і наукову діяльність він успішно поєднує з журналістикою і перекладацькою роботою. Так, І. Пасемко – вже довгий час працює позаштатним кореспондентом трускавецької газети «Франкова Криниця», є керівником корпункту в Києві журналу «Рідна школа» (Нью-Йорк), центрального органу Управи Шкільної Ради при УККА, а також активно перекладає з чеської, польської, словацької та німецької мов, якими добре володіє. Разом з тим, ця вельми напружена освітянська, наукова, публіцистична, перекладацька і громадська (працював в Українському фонді миру тощо) діяльність, не завадила Івану Петровичу закохатися в чарівну панянку Нелі, створити сім'ю і в мирі та злагоді виростити трьох діточок, двох

донечок – Наталію та Юлію, і сина – Віталія, поєднавши, таким чином, і у словах і у вчинках любов до України, її народу, історії і культури, з практичним піклуванням про її достойне майбуття, яке втілюється, насамперед, у наших дітях, які є продовжувачами наших справ.

Розпочинаючи неупереджений аналіз книги І. Пасемка «Українство: світові обшири», ми зразу ж хочемо наголосити, що її можна характеризувати у двох аспектах: 1) професійне українознавче дослідження (в якому нерозривно поєднується автор-журналіст і автор-науковець); 2) життєво-творчий шлях Івана Петровича, через призму якого яскраво висвітлюються багатогранні аспекти розвитку України, українців і світового українства в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Загалом праця складається з шести частин, які містять у собі 44 есеї, статті, розвідки, інтерв'ю, розповіді про відрядження і презентації, рецензії тощо. Відкриває книгу розділ «Мовно-літературний аспект», який складається з 7 матеріалів. Центральним у ньому є стаття «Про престижність української мови». У ній автор професійно аналізує т. зв. «труднощі» вивчення української мови і т. зв. «переваги» «великого и могучего русского языка». Дуже доречно Іван Пасемко наводить частину розмови українських кореспондентів Олександра Зайця та Олега Свища з популярним російським письменником Юліаном Семеновим, яка була оприлюднена на шпальтах часопису «Україна» від 13 квітня 1990 року: «Юліан Семенов: До речі, дуже люблю українську мову. Чарівні мова. Невипадково ж вона посіла третє місце в Парижі... Кор.: Даруйте, що Ви маєте на увазі? Юліан Семенов: Як що? Конкурс мов, який відбувся 1934 року в Парижі. Хіба ви не чули? Наш «великій кормчий», звичайно, не міг дозволити, щоб народи Советського Союзу брали участь у цьому досить своєрідному фестивалі. Російську мову представляла російська еміграція, а українську – поети і професори, які теж волею примхливої долі опинилися за кордоном. І як, гадаєте, розподілили місця? Перше дісталось французькій. Не тому, що конкурс відбувався в Парижі. Я знаю цю мову – милозвучна й гарна. Друге присудили перській. До речі, я вивчав фарсі в університеті. Мова багата на образи, метафори, епітети... Третьою була українська. Чомусь в Україні про те мало кому відомо. Це велика біда, коли народ, особливо молодь, погано знає свою культуру, свою історію» (С. 7). А завершуючи фаховий аналіз важкого, приймачького стану рідної мови в незалежній Українській державі Іван Петрович наголошує: «Пишучи ці рядки, думаю, що за півстоліття після завершення Другої світової війни українці втратили не лише на полях битв своїх носіїв все-таки прекрасної української мови, але втрачали і втрачаємо їх внаслідок асиміляції, як тут, на матірних землях, так і поза межами Батьківщини» (С. 24). В інших матеріалах І частини були розглянуті такі питання: у замітці «Відлуння ХХІ міжнародного конгресу славістів (Краків – 1998)» наведена лаконічна інформація про це важливе наукове зібрання однодумців; у повідомленні «Повернути йому життя» розповідається про долю одного українського анонімого вірша, з яким автора ознайомив його університетський друг Владислав Герцунь, який зараз мешкає у м. Свідніца (Польща); у статті «До питання перекладу повісті Івана Франка «Лель і Полель» (з польської мови українською мовою)» фахово аналізуються т. зв. «труднощі перекладу», а точніше помилки і перекручення здійснені перекладачами цього цікавого твору Великого Каменяря; у рецензії «Чи «борщ» українська національна страва?» аналізуються лінгвістичні недоречності у «Словнику іншомовних слів» Луміра Клімеша; у наступній рецензії «Павличкова муза в новій іпостасі» здійснюється огляд збірник поезій Дмитра Павличка «Наперсток», що була надрукована 2000 р. у Польщі українською і польською мовами; у есеї «Никифор Лещишак у Якубовій Волі (До 150-річчя від дня

народження)» розповідається про життєдіяльність цього свідомого українця-лемка.

Друга частина «Українознавчі підвалини» складається з трьох матеріалів. Так, у статті «Нехай не гасне світ науки» охарактеризовано подвижницьку наукову і громадську діяльність професора, доктора фізико-математичних наук Василя Шендеровського, який відкрив для пересічного українця геніальну постать Івана Пулюя; у розвідці «Феномен «Української школи» в окремих європейських літературах: польській, російській, французькій та чеській» проаналізовано позитивний вплив української історії та культури на зарубіжних митців і на створення ними світових шедеврів. Щодо матеріалу «Українознавчий аспект топонімії Галичини, Буковини, Волині та Закарпаття і суміжних з ними районів у закордонні – свідчення автохтонності українського етносу», то це справжня книга книзі, як у кількісному вимірі (більше 50 сторінок), так і якісному (наукова аналітика високого рівня) і в структурному (вступ, основна частина: I. ойконіми, II. гідроніми, III. ороніміка, IV. топонімія, висновки). I. Пасемко у вступі дуже влучно наголошує: «Пропоноване дослідження – підсумок багаторічних спостережень і узагальнень щодо вивчення гідронімів, ойконімів та оронімів окремих районів Західної України. Таке дослідження з ділянки топоніміки, зокрема, Галичини, Буковини, Волині й Закарпаття, навіть суміжних з ними районів у закордонні (Берестейщини; Закерзоння – Лемківщина, Надсяння, Підляшшя, Холмщина; Пряшівщини, Південної Буковини, Марморощини, Задубнав'я, Банату, Придністрів'я), як це не дивно, стало особливо актуальним у роки української незалежності, коли антиукраїнські сили, недруги української державності як в Україні, так і поза її межами всіляко прагнуть віднайти відповідні шляхи та аргументи щодо зруйнування всіх підвалин самостійності України як незалежного державного організму в Центрально-Східній Європі» (С. 97-98). Саме тому, у зв'язку зі зміною владних еліт в Україні на початку 2010 р., це дослідження потребує окремого книжкового видання, яке повинно стати дивним ідеологічним чинником у боротьбі за єдність і європейський вибір Української Держави!

Третя частина «Історичні джерела» нараховує чотири дослідження. Так, у есеї «Україна і Чехія: віхи історичних взаємин» висвітлена багатотомова україно-чеська культурна співпраця; у рецензії «Літопис Франкового краю» проаналізоване якісне і кількісне наповнення четвертого тому багатотомного видання «Дрогобиччина – земля Івана Франка»; у розвідці «Тисячолітніми шляхами Нижнього Шльонська» автор ділиться з читачами враженнями від відвідин польського міста Свідніца; у статті «Юрій-Франц Кульчицький: на сторінках української і польської літератури» розповідається про непересічну і звияжну постать Юрія Кульчицького, знаного героя оборони Відня 1683 р. від османських нападників.

Четверта частина «Публіцистичні роздуми» містить дев'ять матеріалів. Зокрема, у рецензії «Чи збагнули ми ідею єднання?» розповідається про історичний роман Олеса Лупія «Падіння давньої столиці», й наголошується, що, ймовірно, його головною думкою є ідея єднання Заходу і Сходу України в добу монгольської навали (сер. XIII ст.); у статті «Камо грядеши «карпаторусинство»?» розглядається праця Олексі Мишанича «Карпаторусинство» та порушується питання т. зв. «політичного русинства», деструктивного і сепаратистського руху як для Закарпаття зокрема, так і для України в цілому; в есеї «З невеселими думками понад Ворсклою» оповідається про підсумки відвідин Полтавщини у червні 1993 р. делегацією всеукраїнської миротворчої благодійної громадської організації «Український фонд миру» та проблеми збереження української етнічної та національної ідентичності; у рецензії «Горіли села і містечка...»

аналізується історична повість Марії Остромири «Лемківщина в огні» (Київ – Нью-Йорк, 1992), де розглядається збройна боротьба УПА за Українську державність; в есеї «Помаранчева на Майдані Незалежності в Києві» з поетичною красномовністю патріота-очевидця розповідається про перебіг подій Помаранчевої революції в Києві у листопаді-грудні 2004 – січні 2005 рр.; у розвідці «Плач за «Неделимой» висвітлюється засідання «круглого столу», присвяченого природі й характеру міжнаціональних та міжетнічних конфліктів на території колишнього СРСР, який проводився в Салтиковці під Москвою та у самій Москві впродовж 10-11 лютого 1993 року Міжнародною Асоціацією Фондів Миру, до складу якої входили національні фонди миру колишнього Союзу та окремі миротворчі європейські організації Австрії, Іспанії, Нідерландів; в есеї «Севастопольські враження» характеризується незавидний стан української мови і культури в АР Крим у 2004 р., зокрема, та за весь час відновлення Української суверенної держави загалом; у матеріалі «Печерне мовоблуддя» оприлюднена гостра відповідь редактору «Крымской правды» М. Бахарева, на його україноненавистницький виступ у Верховній Раді АРК на початку 1999 р.; в есеї «Священні прадідів могили, хати і храми сохрани, або моя дорога Alma-mater» автор не тільки згадує свої молоді літа, однокурсників, викладачів-наставників, український дух храму науки, а і ділиться з читачами своїми вистражданими і наболілими думками щодо збереження української України, українськості українців і перспектив розбудови реальної, а не віртуальної і бутафорної Української Самостійної Соборної Держави. Саме тому, свої невеселі розмисли І. Пасемко підсумовує такими словами: «Ось такі на завершення невеселі думи, ремінісценції про наше минуле сорокатиріччя після завершення студій у незабутньому Львівському університеті імені Івана Франка [1957-2002 рр. – Ю.Ф.] І схопивши голову у руки, вслід за Великим Кобзарем запитуєш, а коли ж бо справді надійде той Об'єктивний Апостол Правди і Науки, звідкіля і як довго чекати лишилося на цього Велета, що мав би принести людям Щастя і позбутися того, чого кожен не чекав і не прагнув, а нав'язали його хіба що недруги наші, що оточили і оточують нас з усіх усюд» (С. 353). Завершилась епоха Л. Кучми, промайнула доба В. Ющенка і розпочалася ера В. Януковича, а того Апостола й близько нема, і не буде, допоки українці будуть пов'язувати своє майбутнє і перспективи розвитку України як європейської правової, демократичної, замочної і високоосвіченої держави лише з месіями, вождями, лідерами і лідерками, а не зі згуртованою українською політичною нацією та зі сформованим солідарним громадянським суспільством. Ми впевнені, що тільки їм до снаги перетворити корупційну і бідну східноєвропейську недокраїну в перспективного регіонального «тигра» з високим рівнем життя для пересічних громадян.

П'ята частина «Міжнародні меридіани» нараховує аж тринадцять матеріалів. Так, у фундаментальному дослідженні «Закордонні центри українства» розповідається про феномен українознавчих центрів закордоння, що після Першої і особливо після Другої світових воєн бурхливо розгорнули свою діяльність по всьому світу, зокрема у Пряшеві й Свиднику (Словаччина); Празі й Подєбрадах (Чехословаччина – Чехія); Варшаві, Кракові й Вроцлаві (Польща); Римі (Італія); Мюнхені й Регенсбурзі (Німеччина); Парижі й Сарселі (Франція); Лондоні (Велика Британія); Нью-Йорку, Нью-Джерсі, Чикаго й Філадельфії (США); Вінніпезі, Едмонтоні й Торонто (Канада) та в окремих містах і регіонах Бразилії, Аргентини й Австралії; у статті «Отець Олекса Пристай у світі хмародерів» аналізується життєвий шлях трускавецького (за походженням) греко-католицького священника отця Олекси Пристая та його книга «З Трускавця у світ хмародерів», де розповідається про переїзд українця, як зараз прийнято

говорити, на постійне місце проживання до США; у статті «Українське дійство у німецькому світі» розглядається життя і діяльність української еміграції на теренах Німеччини після Другої світової війни (у перші повоєнні роки); у повідомленні «Премії українським діячам культури за 2003 рік, вручені фундацією УВУ у США» оприлюднено прізвища лауретів відзнаки Фундації Українського Вільного Університету в США; у полемічному есеї «Заокеанському недругові України...» автор дискутує з В. Коротичем стосовно минулого, сьогодення і майбуття України; у повідомленні «Світовий Конгрес України» анонсується проведення у Києві 18-21 серпня 2003 р. VIII Форуму СКУ; в есеї «Книгозбірня Онуферків працює на українознавство у престольному місті Києві» оповідається про перепетії дарування приватної бібліотеки родини Онуферків (Теодосія, Анастасії та Лідії – громадян США українського походження) НДІУ МОН України, згідно заповіту Т.В. Онуферка від 4.08.1998 р.; у повідомленні «Діяльність комітету допомоги Україні» здійснено огляд поетичної збірки колишнього політ'язня М. Козака «Мое шаленство» (Харків, 2002) і розповідається про благодійну діяльність американської організації «Приятелі РУХу», бо саме ця книга була видана коштом Допомогового комітету Україні «приятелі РУХу»; в інтерв'ю з директором МШУ професором Ростиславом Радишевським «Міжнародна школа україністики» висвітлюється позитивна діяльність цієї просвітницької організації; у статті «Варшавській україністиці – півстоліття» аналізується п'ятидесятирічна науково-педагогічна праця кафедри української філології Варшавського університету (відкрилася 18.10. 1953 р.); у дослідженні «Славістика та українознавство: історичні перехрестя» розглядаються проблеми вивчення українознавчої спадщини у науковому доробку чеського славіста Йозефа Добровського (1753-1829) і характеризується науковий внесок українознавців у розвиток славістики на Першому всесвітньому форумі слов'янських філологів (1929) та XII Міжнародному Конгресі Славістів (1998); у повідомленні «Українські миротворці у США» йде мова про візит делегації Українського фонду миру до США у 1995 р.; в есеї «Доктор Євген Федоренко знову в Україні» розповідається про презентації книжки есеїв, спогадів, статей та рецензій «Відданий будівничий України», що вийшла в Харкові (видавництво «Майдан») з нагоди 75-річчя Федоренка та видання «Українська література: Хрестоматія: Для учнів 10-11 кл. ЗНЗ за редакцією П.П. Кононенка й Є.В. Федоренка, що побачила світ у Києві (видавництво «Міленіум»), які відбулися наприкінці серпня – на початку вересня 2005 р. у Борзні, Люботині, Харкові, Києві та Переяславі-Хмельницькому.

Остання, шоста частина «Постаті – особистості» складається з восьми матеріалів. Зокрема, в есеї «З думами і болями про Україну» (До 70-річчя Юрія Бачі), мова йде про відомого вченого, письменника, педагога, журналіста, громадського і політичного діяча Пряшівщини, етнічного українця, що мешкає у Словаччині – Ю. Бачу; у розвідці «Хранителька українського народного мелосу» оповідається про знану українську співачку Ніну Матвієнко; в есеї «Син дрогобицької землі (До 70-річчя Дмитра Андрухова)» аналізується життєвий шлях і творчий доробок українського перекладача Д. Андрухова; у матеріалі «Повернення сина на рідну землю (До 75-річчя доктора Євгена Федоренка)» розповідається про видатного сина – Є. Федоренка та його внесок у розбудову Української державності й збереження феномену світового українства; у повідомленні «Миколі Француженкові (Вірному) – 80» йде мова про тернисті життєві дороги цього мужнього українця; у рецензії «Чи спалахнуть сторожові вогні» характеризується однойменна книга Ореста Сливинського; у розвідці «Раби – це нація, котра не має слова» аналізується діяльність Клубу шанувальників української мови при Спілці письменників України в 1987-1991 рр.

та у заключній статті «... Та долю іншу він обрав – душі неспокій» про подвижницьку наукову, освітянську, громадську й організаційну діяльність фундатора сучасного українознавства – професора, академіка Петра Кононенка.

Стосовно побажань І. Пасемку, то ми вважаємо, що три матеріали цієї книги, а саме: «Українознавчий аспект топонімії Галичини, Буковини, Волині та Закарпаття і суміжних з ними районів у закордонні – свідчення автохтонності українського етносу»; «Священні прадідів могили, хати і храми сохрани, або моя дорога Alma-mater» і «Закордонні центри українознавства» заслуговують, після деякого доопрацювання, на публікацію окремими виданнями.

Щодо зауважень до рецензованої нами книги, то їх декілька: 1) загалом більшість її матеріалів підготовлена на «злобу дня», але автор не завжди вказує дату їх першої публікації (С. 417, 441) й це досить ускладнює процес осягнення авторської думки і часового визначення перебігу тих чи інших подій (С. 162, 558 тощо); 2) структурування видання на такі частини як: мовно-літературний аспект, українознавчі підвалини, історичні джерела, публіцистичні роздуми, міжнародні меридіани, постаті-особистості, є, м'яко кажучи, невдалим і не допомагає читачеві усвідомити всю глибину авторського патріотизму й енциклопедизму, на нашу думку доцільніше було б структурувати наявний матеріал на такі розділи: наукові дослідження, публіцистичні нариси, спогади, рецензії тощо; 3) у матеріалі про книгозбірню Онуферків, автор інформує читачів про додатки (ілюстрації) – копію диплому Т. Онуферка про закінчення УВУ й копію дарчого Заповіту, але не публікує їх у цій книзі, а вони є, на нашу думку, цікавими документами й заслуговують на оприлюднення, окрім того в цьому есеї наявні деякі неточності, щодо тих працівників Інституту українознавства, хто займався розмитненням цієї бібліотеки (С. 458), тому що головним виконавцем цього процесу П. Кононенко був призначений Ю. Фігурний. Проте, незважаючи на побажання і зауваження книга І. Пасемка стала помітним явищем в українському культурно-інформаційному просторі й сподіваємося, що й надалі ювіляр буде втішати свідомих українців своїми друкованими виданнями. А те, що порох у порохівниці 75-річного українознавця є, свідчить зацікавленість відвідувачів веб-сайту електронного наукового видання «Українознавство» в мережі Інтернет творчим доробком Івана Пасемка. Так, в рейтингу найбільш популярних авторів за липень 2010 р. він посів почесне четверте місце, набравши 911 голосів, пропустивши поперед себе лише – НДІУ (3095 г.), Кононенка П. (2826 г.) і Фігурного Ю. (1677), а у загальному рейтингу «За весь час» з 22398 голосами входить до першої десятки.

Таким чином, неупереджено проаналізувавши якісне і кількісне наповнення книги І. Пасемка «Українознавство: світові обшири» та життєвий і творчий шлях 75-річного ювіляра, ми прийшли до таких висновків: 1) вся свідома життєдіяльність українознавця була присвячена осягненню феномена України, українців і світового українства у світовому часопросторовому розвитку; 2) особливо ми хочемо відзначити потужний внесок дослідника у вивчення україно-міжнародних взаємин; 3) рецензована нами праця не тільки вмістила найкраще з творчого доробку науковця, але й стане в нагоді всім тим, хто намагається зрозуміти цивілізаційне явище української світової ідентичності; 4) бажаємо Івану Петровичу здоров'я і творчої наснаги, віримо і сподіваємося, що його нові праці (статті, есеї, розвідки, рецензії), а особливо друковані видання допоможуть українознавцям зберегти свою етнічну і національну ідентичність, світовому українству порятуватись від асиміляції, Україні – від самознищення, а всім разом – розбудовувати цитадель свого Духу, Розуму і Чину – демократичну, правову, високоосвічену й заможну Українську Самостійну Соборну Державу! [2010 р.]

**Українознавчі виміри важливих культурних, мовних, історичних,
етнонацієдержавотворчих проблем життєдіяльності українського народу в
цивілізаційному часопросторі (Рецензія на книгу Івана Пасемка
«Українство: світові обшири. Есеї, статті, розвідки». – Тернопіль: Джура,
2010.– 440 с.)**

Юність хизується силою і красою, зрілість – знаннями і досвідом, старість – мудрістю і зятатістю! Мені випала честь рецензувати вже третю книгу вельмишановного колеги («Моя Франкіана» – 2007; «Українство: світові обшири: Статті, есеї, розвідки» – 2006), тому я щиро вражений його наполегливістю, працездатністю й талановитістю. А враховуючи те, що 5 липня Івану Петровичу Пасемку виповнилося 75 років, я не тільки сердечно вітаю ювіляра з цією подією й певен, що до мого вітання приєднується весь багаточисельний колектив ННДІУ МОН України та інші поціновувачі його таланту, але й наполегливо бажаю бути рецензентом четвертої, п'ятої, шостої, сьомої й наступних книг мудрого українознавця. Кожна нова праця І. Пасемка – це немовби спалах над нової зірки, світло якої рельєфно висвітлює наше минуле, сприяє досягненню сьогодення й допомагає зазирнути у майбуття!

Недаремно, у передмові до рецензованої нами книги «Масштаби мислення – масштаби Слова», фундатор сучасного українознавства, академік, доктор філологічних наук, професор, директор ННДІУ П. Кононенко наголошує: «Ім'я Івана Пасемка давно відоме і в Україні, і в Європі, і в Америці: знаний публіцист, громадський діяч і науковець завжди був серед тих перших, хто висловлював свою думку про найзлюбоденніші події й проблеми життя. І справа не лише в животрепетності його реакції на болючі чи радісні явища стрімко змінюваного повсякдення. Головне в широті й глибині, професіоналізмі і патріотизмі поглядів та оцінок Івана Петровича» (С. 3).

У зв'язку з цим, ми хочемо лаконічно окреслити основні етапи життєвого шляху і становлення творчої особистості ювіляра. І. Пасемко народився в незаможній бойківській родині у 1935 р. в с. Доброгостові (сучасний Дрогобицький район Львівської області). Після отримання середньої освіти, навчався на філологічному факультеті у Львівському державному університеті імені І.Я. Франка (1952-1957), де у червні 1957 р. успішно закінчив відділення слов'янської філології за спеціальністю чеська мова і література (йому було присвоєно кваліфікацію філолог-славіст та звання вчителя української мови в середній школі) та був направлений за розподіленням у Міжгірську СШРМ Закарпатської області. Згодом він працював у редакції нестеровської районної газети «Нове життя». У 1963 р. у житті І. Пасемка відбулася знакова подія, він переїжджає на постійне місце проживання до Києва, де працював учителем і директором, викладаючи українську мову і літературу. Досягнувши пенсійного віку Іван Петрович полишив на деякий час педагогічну діяльність і розпочав наукову. З 1996 року обіймав посаду наукового співробітника Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка. У 2002 році перейшов на постійну посаду старшого викладача Київського славістичного університету, де готував майбутніх богемістів (чехістів) і полоністів. Восени 2007 р. він знову повертається до НДІУ МОН України. Спочатку, з 1 жовтня 2007 р. працює за сумісництвом у відділі української етнології, а вже з 3 березня 2008 р. обіймає посаду завідувача відділу координації вітчизняних та зарубіжних центрів українознавства, а з 1 лютого 2010 р. Іван Петрович науковий співробітник цього ж відділу. Свою фахову педагогічну і наукову діяльність ювіляр успішно поєднує з журналістикою і перекладацькою роботою. Так, він працював позаштатним кореспондентом трускавецької газети «Франкова Криниця», і зараз працює керівником корпункту в Києві журналу «Рідна Школа» (Нью-Йорк), центрального органу Управи Шкільної

Ради при УККА, а також активно перекладає з чеської, польської, словацької та німецької мов, які опанував, навчаючись в ЛДУ імені Івана Франка. Разом з тим, ця дуже напружена освітянська, наукова, публіцистична, перекладацька і громадська (працював в Українському фонді миру тощо) діяльність, не завадила Івану Петровичу щиро і широко закохатися у чарівну панянку Неллі, створити сім'ю і в мирі та злагоді виростити трьох діточок, двох донечок – Наталію та Юлію і сина – Віталія, поєднавши, таким чином, і у словах і у вчинках любов до України, її народу, історії, культури, з практичним піклуванням про її достойне сьогодення і майбуття, яке безумовно втілюється, насамперед, у наших дітях, які є продовжувачами наших справ.

Розпочинаючи фаховий аналіз книги І. Пасемка «Українство: світові обшири», ми спочатку акцентуємо нашу увагу на професіоналізмі автора. Саме тому, ми знову надаємо слово П. Кононенку: «Найперше, дорогі читачі, вас вразить широта тем, а тим самим – широта інтересів, спостережень та суджень автора книги. А разом з тим – глибина критеріальності у відборі та оцінці об'єктів зображення... Іван Пасемко – не безсторонній спостерігач складних процесів сучасності. І не фіксатор часом «смажених» фактів ради них самих та викликаних ними банальних, а то й вульгарних пересудів. Його метод – метод пильного науковця, помножений на вільний політ думки відповідального публіциста. Його критерії – любов до рідної Землі, до свого історичного минулого, сучасного і майбутнього, бо для нього усе те – його Терен: як його власна історія, доля і будучина» (С. 5)

Загалом рецензована нами книга, що налічує 440 сторінок (25,58 умовних друкарських аркушів), складається з п'яти частин, які містять у собі 45 матеріалів (рецензій, презентацій, досліджень, розвідок тощо). На жаль, обмежений формат рецензії, не дає нам можливості прискіпливо проаналізувати кожен розділ та його змістове наповнення. Тому, ми лише ознайомимо читачів з переліком матеріалів. Перша частина «Світовий часопростір української освіти та науки» складається з 7 авторських напрацювань. Зокрема, І. Пасемко аналізує монографію П. Кононенка і Т. Кононенка «Українська освіта у світовому часопросторі» (К., 2007); характеризує роботу II Міжнародного конгресу «Українська освіта у світовому часопросторі (25-27 жовтня 2007 р., м. Київ); розповідає про присудження П. Кононенку премії імені Й.Г. Гердера (1993); оцінює перебіг науково-практичної конференції «Українознавство в системі освіти і науки» (23 квітня 2009 р., м. Київ); знайомить з діяльністю Міжнародної школи україністики влітку 2007; висвітлює Всеукраїнські наукові читання, присвячені пам'яті професора А. Погрібного (15 лютого 2008 р., м. Київ) та досліджує стан, реформи і перспективи сучасного українського правопису. У другій частині «Історичні ракурси» (6 матеріалів) автор фахово оповідає про Юрія Кульчицького, знаного героя оборони Відня (1683 р.); досліджує питання українознавства на сторінках «Itinerarium» (1708-1709) словацького євангеліста Даниїла Крмана; описує героїчні пориви закарпатських українців і галичан у 1938-1939 рр. у період створення Карпатської України під керівництвом президента о. А. Волошина; аналізує скарбницю україніки на Європейському континенті – Слов'янську бібліотеку в Празі; розповідає про Музей Визвольної Боротьби України в Празі та рецензує перевидання роману В. Барки «Жовтий Князь» (Нью-Йорк-Харків, 2008). У третій частині «Іван Франко – всеукраїнський бард» зібрані 4 праці присвячені Великому Каменярю: «Іван Франко і російський «централістський панславизм»; «Франкові Нагуєвичі гаряче приймають учасників Всеукраїнського літературно-мистецького свята «Я син народа, що вгору йде»; «Словацька монографія про Івана Франка» і «Презентація українознавчих праць академіка М. Неврлого та доцента М. Даниша». У четвертій частині «політичні

аспекти (9 матеріалів) І. Пасемко оприлюднює свої спогади 40-х рр. XX ст.; характеризує роботу Четвертого Форуму Світового конгресу українців (Київ, 2006 р.); аналізує книжку Є. Стахова «Останній молодогвардієць»; критикує російське видання «Все страны мира» (М., 2005) і рецензує книгу Р. Смаль-Стоцького «Українська мова в Советській Україні» (Нью-Йорк-Торонто..., 1969). В останній частині «Різне» (19 напрацювань) автор аналізує життєвий шлях і творчий доробок М. Мушинки, М. Зимомрі, Г. Кочура, М. Мольнара, О. Пахльовської, Є. Дударя, Є. Федоренка, О. Гончара, С. Козака та плеяди польських поетів-романтиків, рецензує працю Б. Гука, М. Козака, М. Новосада, А. Яремка «Чужинче, іди скажи Україні», книгу В. Іванишина «Нація. Державність. Націоналізм» (Дрогобич, 1992); довідкове видання «Академія наук (1918-1993). Персональний склад» (К., 1993); вивчає мовну політику Російської імперії стосовно Царства Польського; досліджує проблему «Україна в міжнародних відносинах»; характеризує роботу VIII Міжнародного наукового семінару «Україна в світовому культурному просторі» (12-16 травня 2008, м. Санкт-Петербург) тощо.

Треба відзначити, що книжка І. Пасемка побачила світ восени 2010 р. у тернопільському видавництві «Джура» (директор Василь Ванчура), з яким ННДІУ плідно контактує (також ним надруковані праці О. Семенової та Т. Кононенка). Ми сподіваємося, що і надалі ця корисна співпраця буде продовжуватися і розвиватися.

Щодо зауважень до книги І. Пасемка, то вони такі: 1) назва рецензованої нами праці «Українство: світові обшири. Есеї, статті, розвідки» (Тернопіль, 2010) майже ідентична з попередньою книгою колеги «Українство: світові обшири: Статті, есеї розвідки» (Харків, 2006), хоча змістове наповнення в них зовсім різне. Невже, не можна було придумати нову оригінальну назву?; 2) у книзі вміщено дві однакових розвідки, тільки назви в них різні «Україністи Європи удосконалюють знання української» (С. 37-41) і «Шляхами української старовини» (С. 385-389). Треба бути уважнішим, пане Іване при формуванні книги; 3) бажано було б об'єднати п'ять есеїв-спогадів про дитинство (С. 170-183) в один, тоді вони набувають довершеності й читаються на одному диханні (В. Баран прочитавши їх взагалі був у захваті – згадалося своє, рідне...); 4) для автора терміни «українознавство» і «україністика» є тотожними, й він їх використовує в книзі як ідентичні, хоча на думку рецензента перший є більш загальний і комплексний, а другий – вузько-специфічний, філологічний (мовно-літературні аспекти). Наприклад, якщо україніст І. Пасемко є ще й українознавцем, то українознавець Ю. Фігурний аж ніяк не є україністом; 5) технічні помилки – назва першої статті перемістилася до назви І розділу (С. 7-8, 438) тощо.

Але незважаючи на деякі зауваження книга І. Пасемка, безсумніву, стала помітним явищем в українському соціо-культурному просторі й ми сподіваємося, що і надалі ювіляр буде втішати свідомих українців своїми подальшими напрацюваннями. До речі, ми хочемо відзначити помітну зацікавленість відвідувачів веб-сайту електронного наукового фахового журналу «Українознавство» (www.ualogos.kiev.ua) в мережі Інтернет творчим доробком І. Пасемка. Так в рейтингу найбільш популярних авторів за жовтень 2010 р. він посів одинадцяте місце, набравши 822 голосів, а у загальному рейтингу «За весь час» з 25 102 голосами входить до першої десятки.

Таким чином, книга І. Пасемка не тільки допомагає досягнути нагальні українознавчі виміри важливих культурних, мовних, історичних проблем України, українського етносу і світового українства в цивілізаційному часопросторі, а і сприяє вітчизняному етнонацієдержавотворенню й розбудові високоосвіченої,

правової, демократичної, розвиненої й заможної Української Самостійної
Соборної Держави! [2010 р.]

Перспективи євроатлантичної інтеграції України (Рецензія на наукове видання «Проблеми НАТО в українському державотворенні. – К.: НДІУ, 2008.– 98 с.»)

У кінці грудня 2008 р. до типографії була передана, й уже на початку січня 2009 р. побачила світ важлива українознавча праця «Проблеми НАТО в українському державотворенні». Вона була виконана у форматі проекту МОН України «Шляхи розвитку та реалізації міжнародних контактів Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України із зарубіжними центрами українознавства держав-членів та держав партнерів НАТО з проблематики наукового співробітництва в гуманітарній і політичній сферах на «двосторонньому рівні і в рамках програми Україна – НАТО «Наука заради миру та безпеки» за рахунок фінансування бюджетної програми 2201540 «Виконання загальнодержавних організаційних інформаційно-аналітичних та науково-методологічних заходів Цільового плану Україна – НАТО». Під час її реалізації було вирішено такі завдання: 1) організаційне забезпечення роботи секції «Українознавчі центри в Україні й за кордоном: нові рівні, форми взаємодії та шляхи інтеграції України до Євроатлантичного простору», яка працювала в рамках Міжнародної наукової конференції «Українознавство XXI століття: проблеми методології і шляхи їх вирішення» 22 жовтня 2008 р. та якісне наповнення її аналітичного контенту; 2) узагальнення досвіду державних та громадських організацій і установ з питань Євроатлантичної інтеграції України через призму українознавчих досліджень та напрацювання спільного плану дій та заходів, скерованих на співпрацю із зарубіжними центрами українознавства держав членів і держав партнерів НАТО; 3) друкування наукового видання «Проблеми НАТО в українському державотворенні».

Загалом, рецензованою нами працю можна умовно розділити на п'ять частин: перший блок – лаконічна інформація про НДІУ МОН України, структурні підрозділи інституту та його міжнародні відносини й зв'язки (С. 3-11); другий – повідомлення про євроатлантичний проект МОН України та активне задіяння в ньому вчених-українознавців (С. 12-17); третій – інформування читачів про проведення у м. Києві 21-22 жовтня 2008 р. Міжнародної наукової конференції «Українознавство XXI століття: проблеми методології і шляхи їх вирішення» та оприлюднення звіту, доповідей і повідомлень учасників секційного засідання № VIII «Українознавчі центри в Україні й за кордоном: нові рівні, форми взаємодії та шляхи інтеграції України до Євроатлантичного простору» (С. 18-65); четвертий – привітання учасникам конференції від Голови Товариства Українців в Італії (С. 66-71); п'ятий – довідкові дані про НАТО (С. 72-97).

Особливо ми хочемо зупинитися на тих виступах, у яких доповідачі фахово і неупереджено аналізували важливе місце НАТО в українському державотворенні. Так, Ярослав Юдін, радник відділу політичних питань євроатлантичної інтеграції Департаменту НАТО Міністерства закордонних справ України у своєму дослідженні «Стан і перспективи євроатлантичної інтеграції України» наголосив: «Реалізація політики євроатлантичної інтеграції України є одним з головних пріоритетів діяльності МЗС України. Протягом 2008 року з метою реалізації цього завдання українська дипломатія зробила дуже багато: проведені численні двосторонні та багатосторонні зустрічі, консультації, переговори; наші дипломати брали участь у різних нарадах, конференціях, форумах; складено значних зусиль по розгортанню в Україні інформаційної кампанії щодо НАТО тощо. 11 січня 2008 року Президент України, Голова

Верховної Ради України та Прем'єр-міністр України відправили спільного листа на ім'я Генерального секретаря НАТО, у якому висловлювалася зацікавленість України у приєднанні до Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). Сторона НАТО сприйняла це звернення як свідчення наявності спільного бачення вищими керівниками України на шляху забезпечення безпеки нашої держави» (С. 27).

У свою чергу, Олена Онаць, директор спеціалізованої школи № 41 ім. З.К. Слюсаренка м. Києва у виступі «Роль Асоціації керівників шкіл України у формуванні суспільної думки щодо входження України у Європейський та Євроатлантичний простір» зауважила: «Для успіху курсу європейської та євроатлантичної інтеграції України, зокрема Польщі, Словачки та інших. На жаль, серед широких верств в суспільстві бракує обізнаності та розуміння того, яким чином вступ до ЄС і НАТО сприятиме посиленню безпеки і покращенню життя звичайного громадянина, досягнення ним відповідних норм і критеріїв життя, успішного здійснення реформ в Україні, усвідомлення кожним своєї приналежності до європейської спільноти, формування позитивного іміджу ЄС, НАТО та інших міжнародних структур» (С. 34-35).

Олег Соскін, директор Інституту трансформації суспільства в аналітичному матеріалі «Вступ України до НАТО – забезпечення національної цілісності та безпеки держави» постулював: «Якщо Україна не набуде членства в НАТО, вона опиниться у «сірій зоні», просторі невизначеності. Наша країна сьогодні вже факто дефакто перебуває між двома потужними геополітичними системами: на заході та півдні від неї знаходиться Євроатлантична співдружність (у вигляді НАТО і Європейського Союзу), а на півночі та сході – Євразійська сублімація (у вигляді Росії, Білорусі, Казахстану). Якщо ми не зробимо достаточного геополітичного вибору, то фактично виявимося затиснутими між двома великими системами. Якими будуть наслідки? Можуть розпочатися відцентрові тенденції. Західна та Правобережна Україна разом із Києвом наразі ідентифікували себе як складова частина Євроатлантичного ареалу, до якого вони хочуть увійти і бути там представленими на рівноправних засадах. Однак частина Лівобережної України, до якої належить, зокрема, Східна та частина Південної України, особливо прикордонні області, такі як Харківська, Донецька, Луганська та АР Крим, ще вагається. Зазначені області перебувають під значно сильнішим впливом проросійських, проєвразійських настроїв. За браком інформації у цих ареалах поки що панує думка про необхідність розвиватися в унісон із Росією. Якщо сьогодні керівна політична еліта української держави не виявить відповідної політичної волі й не почне провадити об'єктивну відкриту інформаційну політику, щоб показати південно-східній Україні переваги вступу до Північноатлантичного альянсу, то країна може виявитися розірваною на кілька частин. Це буде трагедія для Української нації. Історія свідчить, що коли Україна шукала своє майбутнє разом із Москвою, вона перетворювалася на колонію Російської імперії, і в нашій державі починалася руїна. Наслідком такого геополітичного вибору була загибель десятків мільйонів українців під час штучно створених голодоморів, «розкуркулювання», сталінсько-ленінських репресій тощо. Якщо Україна не забезпечить власну безпеку, вступивши до НАТО, то, на жаль, ця трагедія може знову повторитись, і слабка, розірвана Україна буде легко загарбана нинішньою імперською Росією. Курс на євроатлантичну інтеграцію дозволить нам уникнути подібного розвитку подій. Отже, єдиним варіантом для цивілізаційного, гідного поступу України є якомога швидкий вступ до Північноатлантичного альянсу» (С. 4-45).

Олег Калакура, доктор політичних наук, старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України у виступі «Участь етнонаціональних меншин в євроатлантичних процесах

України», зокрема, зауважив: «У контексті участь України в євроінтеграційних процесах в активній підтримці євроатлантичного вектора її зовнішньої політики винятково актуальною є проблема долучення до цих процесів етнонаціональних меншин, їх громадських об'єднань та культурних товариств. Етнічне обличчя сучасної України, поряд з титульною нацією, яка становить 80% населення, гідно представляють майже 130 іноетнічних громад, які всі разом складають єдиний етносоціум, що дедалі повніше ідентифікує себе громадянами української держави. Представники національних меншин досить активно переймаються не тільки внутрішнім життям країни, але й беруть участь у реалізації зовнішньополітичного курсу, в розвитку міждержавного співробітництва» (С. 47).

А Сергій Джердж, голова Громадської ліги України – НАТО, у виступі «Організація формально-просвітницької діяльності з питань євроатлантичної інтеграції в регіонах», наголосив: «Нині, мабуть головним завданням у сфері інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції є просвітницька робота. Підставу це стверджувати дають соціологічні опитування, які засвідчують, що біля третини громадян України відчують потребу в знаннях про Організацію Північноатлантичного договору. Освітня робота з населенням, як така, починається з всебічного вивчення проблеми, аналізу хибного уявлення чи у знанні, у даному випадку з євроатлантичної тематики. Потреба в освітній роботі щодо НАТО та зв'язків України відчують потребу в знаннях про Організацію Північноатлантичного договору. Освітня робота з населенням, як така, починається з всебічного вивчення проблеми, аналізу хибного уявлення чи у знанні, у даному випадку з євроатлантичної тематики. Потреба в освітній роботі щодо НАТО та зв'язків України – НАТО, як відомо, і як неодноразово наголошувалося, витікає, передусім, з живучими міфами про Альянс, закладеними ще радянською пропагандою та недостатньою, передусім з боку держави, роботи з інформування українського суспільства з цих питань. Тому в цьому плані є необхідність в постійному інформуванні населення про події в сфері євроатлантичної інтеграції, переваги та користь, яку отримує країна в цілому від співпраці з НАТО» (С. 55).

Надія Істоміна, вчений секретар НДІУ, у своєму матеріалі «Євроінтеграційна політика незалежної України», зауважила: «З моменту проголошення незалежності Україна посідає особливе місце в геополітичній свідомості Західної Європи, як «ключова держава з невизначеним майбутнім». Попри тривалий період домінування в Україні так званої багатовекторної політики, наша держава постійно виявляла намір інтегруватися в європейські структури. А можливе членство в Європейському Союзі розглядалося і розглядається Україною як гарантія її успіху і процвітання. На законодавчому рівні позиція нашої держави щодо об'єднаної Європи вперше сформульована в основних напрямках зовнішньої політики України, що були схвалені Постановою Верховної Ради України 2 липня 1993 р... У процесі обговорення нинішніх перспектив розвитку ЄС головною проблемою залишається послідовність реалізації євроінтеграційної стратегії України. З іншого боку, питання про членство України в ЄС може обговорюватися лише за умови продовження політики розширення Євросоюзу, а не в разі її припинення. Не виключено, що для таких країн, як Україна перспектива приєднання може взагалі не відкритися. Однак попри це Україна повинна розробити відповідний план, який зважав би на таку можливість. Для Києва кінцева мета євроінтеграції може обмежитися повним використанням можливостей Європейської політики сусідства (з набуттям «Чотирьох свобод» у пересуванні людей, товарів, послуг і капіталів між Україною і ЄС), але без політичного членства у Євросоюзі. Швидкість прогресу у відносинах повністю залежить від зусиль України та конкретних досягнень у виконанні зобов'язань щодо спільних цінностей» (С. 62-65).

Щодо зауважень до рецензованого нами наукового видання, то їх майже немає, за винятком кількох: 1) цей проект під егідою МОН України в НДІУ виконувався дуже кулуарно і про нього мало хто знав, наприклад, рецензент про

нього дізнався, коли книгу за підсумками його виконання готували до відправки до видавництва, але ж у нього, як і у багатьох інших вчених-українознавців були цікаві напрацювання з євроатлантичного вектору України та загальних проблем, які прямо чи опосередковано з цим пов'язані; 2) в матеріалах про стан українського громадянського руху в Італії, чомусь зовсім відсутня тема НАТО та євроатлантичної співпраці; 3) у праці відсутній зміст і це незначне не доопрацювання дуже заважає продуктивній роботі з нею.

Ми хочемо зазначити, що рецензована нами книга була підготовлена до друку в НДІУ МОН України. Зокрема, в її підготовці взяли участь такі його співробітники: Тетяна Ренке й Надія Істоміна відповідали за організаційне та технічне забезпечення, за обкладинку – Ярослав Мулява, за коректуру і комп'ютерну верстку – Оксана Мельниченко. А її якісне поліграфічне тиражування було здійснено в Українському агентстві інформації та друку «Рада» (генеральний директор – Ірина Похиталюк, виконавчий директор – Світлана Фоміна).

Таким чином, підсумовуючи осмислення подальшої реалії (ротація правлячої еліти на початку 2010 р.) ми прийшли до таких висновків: 1) незважаючи на відмову В. Януковича та його команди від вступу України до НАТО, все ж ніхто з них не заперечує, в принципі, необхідність взаємовигідного співробітництва нашої країни з Альянсом; 2) так як президентські перегони 2010 закінчилися, а з ними і т. зв. «проблема НАТО» зразу ж втратила свою злободенність, то справжнім прихильникам євроатлантичної інтеграції України треба не покладаючи рук працювати над популяризацією цієї геополітичної парадигми, враховуючи те, що переважна більшість наших громадян поки що, на жаль, не є її прихильниками. Саме тому, ми сподіваємося, що корисна і прагматична інформація з рецензованої нами книги, допоможе українцям в їх геополітичному і геостратегічному орієнтуванні та посприє, врешті-решт, розбудові потужної, демократичної, правової, заможної, європейської Української Самостійної Соборної Держави!

[2009 р.]

Понятійне підґрунтя сучасної геополітики (Рецензія на «Словник геополітичних термінів та понять / Упоряд. і ред. В.С. Крисаченко; за заг. ред. О.С. Власюка, П.П. Кононенка. – К.: ПЦ «Фоліант», 2008.– 208 с.»)

Геополітика як прогностична, проектна наука, що фахово вивчає вплив географічних факторів на політичне життя тієї чи іншої держави, є відносно молодого. На початку ХХ ст. вона виокремилася із політичної географії, створила свою власну парадигмальну концепцію, яка допомагає їй професійно проектувати і моделювати важливі політичні рішення, як на державному, так і на міждержавному (регіональному) рівнях. Якщо політична географія досліджує просторові умови існування держави, насамперед, її державні кордони, природні ресурси, процес складання територіальної цілісності тощо, то геополітика вивчає просторові потреби держави та розробляє способи їх задоволення. Отже, політична географія досліджує минуле й сьогодення, а геополітика – проєктує майбутнє, окрім того, якщо перша переважно цікавиться окремими державами, то друга в коло своїх зацікавлень включає і поодинокі країни й світові просторові структури, які складаються з певної сукупності держав і міждержавних утворень.

Цей невеликий теоретичний відступ потрібен нам для того, щоби пересічний читач усвідомив важливість геополітики не як вузькокабінетної науки, а як дієвого чинника визначення і проектування місця і ролі Української Самостійної Соборної Держави в загальноцивілізаційному розвитку в Третньому Тисячолітті. Саме тому, популяризація сучасної геополітики й ознайомлення пересічних українців з її основними концепційними положеннями і засадами,

науково-методичним інструментарієм є на часі й дуже необхідна. Ось тому, поява перших примірників рецензованої нами праці в кінці грудня 2008 р. (весь наклад був надрукований вже на початку січня 2009 р.), стала, без перебільшення, помітною подією в середовищі свідомих українців, поціновувачів молодшої української геополітики.

Словник геополітичних термінів і понять став першим в Україні виданням подібного формату в галузі політології, а 876 термінів і понять фахово розкривають концептуальну, категоріальну і семантичну основу сучасної геополітики. Також у передмові до видання наголошується: «Основну увагу укладачі приділили змістовому аспекту, що дає змогу зрозуміти соціальні підвалини різноманітних міжнародних стосунків. Геополітика постає як теорія і практика міжнародних відносин. З одного боку, це декларація власних намірів щодо місця держави у світовому устрої, з іншого – реальна практика досягнення задекларованої мети. Останнє, як свідчить історія, можна здійснити будь-якими методами, від дипломатичних до мілітарних. Для України, яка намагається утвердитись у світі як повноправний та авторитетний «гравець на шахівниці», важливим є розуміння правил і механізмів гри на ній. У цьому контексті запропонований словник може слугувати підпорою для осмислення тих складних процесів, що відбуваються в сучасному світі» (С. 3).

З цією засадничою думкою, важко не погодитись. Проте, на превеликий жаль, перебіг останніх подій аж ніяк не сприяє утвердженню самодостатності, суверенності, самостійності і соборності Української держави. Спочатку, після зміни політичної влади у США, коли президент-демократ Барак Обама кардинально змінив зовнішньополітичний курс (у т. ч. розпочавши довготривалий процес «перезавантаження» відносин з Росією), зосередивши свою увагу на внутрішньо-американських проблемах, які за попереднє правління республіканців були досить занедбані. Через рік, у лютому 2010 р. і в Україні відбулася політична рокировка, і влада (т. зв. «помаранчева») стала опозицією, а опозиція (т. зв. «біло-блакитна»), повернулася до влади. Новообраний президент Віктор Янукович розвернув на 180° як зовнішню, так і внутрішню політику. Євроатлантичну інтеграцію було визнано помилковою, хоча курс на вступ до Європейського Співтовариства й залишився, але це лише, на жаль, декларації про наміри, а не реальні дії. Натомість, через т. зв. «Харківські домовленості» російського і українського президентів, Українська держава взяла курс на поступове обмеження власної геополітичної самобутності. Проте, ми, врешті-решт, сподіваємось, що український президент, не захоче бути пересічним управителем Малоросійської губернії неоліберальної Російської імперії, а навпаки буде намагатися стати мудрим і успішним державним діячем за роки правління якого Україна триумфально увійде до лав Європейської спільноти. Тим паче, що всі геополітичні і геостратегічні амбіції Російської Федерації базуються в основному на сприятливій кон'юктурі цін на вуглеводні (нафту і газ), а якщо вона зникне, то її чекає доля СРСР (розпад і міжетнічні протистояння). Всю ефемерну потужність медведевісько-путінської Росії наочно продемонстрували лісові і торф'яні пожежі влітку 2010 р. Так, невже, ця країна може бути для України найкращим зразком для наслідування?

Проінформований – попереджений і озброєний корисними знаннями громадянин Української держави буде намагатися поступово позбавитися залишків комуно-більшовицького тоталітарного минулого (як влучно писав Антон Чехов – щодня вичавлювати по краплині з себе раба) і розбудовувати європейську Україну. Саме цьому очищенню і твердженню має допомогти інтелектуальне багатство «Словника геополітичних термінів і понять», який повинен суттєво посприяти не тільки розширенню понятійного підґрунтя сучасної

геополітики, а і поліпшити науково-теоретичний базис українського державотворення. Ось тому, рецензенту приємно наголосити, що у складі авторського колективу, окрім працівників Національного інституту проблем міжнародної безпеки РНБО України (до речі, вже неіснуючого, так як він і споруджений з ним інститут проблем національної безпеки при Радбезі, були дуже швидко ліквідовані у 2010 р. у зв'язку зі зміною влади й у контексті нових політичних реалій – се ля ві..., як полюбляють говорити киргизи, поміж іншим, дуже мудрий народ), були активно задіяні наукові співробітники тоді ще НДІУ МОН України – Крисаченко В.С., Федоренко О.А. і Дякова О.В. Саме тому в передмові зазначається: «Ідея укладання словника належить відділу геополітики і геостратегії Науково-дослідного інституту українознавства МОН України. Укладачі сподіваються, що терміни й поняття, наведені в словнику, розкриваючи концептуальну, категоріальну й семантичну основу сучасної геополітики, слугуватимуть джерелом інформації для науковців та політиків, студентів вищих навчальних закладів, коледжів гімназій, учителів та учнів старших класів загальноосвітніх шкіл та як довідкове видання – для всіх бажаючих» (С. 3).

Щодо зауважень до рецензованого нами видання, то їх кілька: перше, за великою кількістю оприлюднених термінів (876), втрачається, нажаль, їх якісне розкриття, тому що в переважній більшості їх розтлумачення займає 2-4 рядки, а це, на нашу думку, є недостатньо; по-друге, усі гасла подані без зазначення авторства й це теж дуже шкодить їх сприйняттю й осягненню; по-третє, бажано було б, щоби у словнику був наведений список використаної літератури, який посприяв би тим, хто прагне більше дізнатися про геополітику та її парадигмальну сутність.

Проте, всі висловлені нами критичні зауваження, не заперечуючи у цілому велике позитивне значення й вагомість «Словника геополітичних термінів та понять» для осмислення цієї актуальної і важливої проблематики. Отже, ми переконані, що це видання знайде свого читача й активно посприяє українцям у розбудові перспективної геополітично стабільної та геостратегічно визначеної Української Самостійної Соборної Держави!

[2009 р.]

БІБЛІОГРАФІЯ НАУКОВИХ ПРАЦЬ Ю. ФІГУРНОГО (1995-2011)

МОНОГРАФІЇ, КНИГИ, БРОШУРИ ТА РОЗДІЛИ В КОЛЕКТИВНИХ МОНОГРАФІЯХ

1. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Історичні витоки військової культури українського козацтва. – К.: Київське братство, 1997. – 124 с.
2. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Історичні витоки військової культури українського козацтва (2-е видання). – К.: «Бібліотека українця», 1999. – 124 с.
3. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Історичні витоки українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військо мистецтво в українознавчому вимірі. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. – 308 с.
4. **ФІГУРНИЙ Ю. С., ЯРОШИНСЬКИЙ О. Б.** Світочі українознавства. – К., 2008. – 146 с.
5. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Український гетьман Пилип Орлик. – К., НДІУ, 2008. – 124 с.
6. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. – К.: НДІУ, 2008. – 130с.

7. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі. – К., ННДІУ, 2010. – 158 с.

8. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть. – К.: ННДІУ, 2011. – 142 с.

9. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українські етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси (середина XVI – середина XVII ст.) – К., ННДІУ. – 2011. – 142 с.

10. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – 128 с.

11. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Роман Шухевич – становлення національного героя. – К., ННДІУВІ. – 2011. – 160 с.

12. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу. – К., 2007. – 56 с.

13. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938–1939 рр.) – К., 2008. – 56 с..

14. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні:– К., НДІУ. – 2009. – 522 с.

15. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державотворча діяльність Олени Теліги (до 65-річчя її героїчної смерті). – К.: НДІУ, 2007. – 40 с.

16. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** V Розділ «Україна-етнос» // Українці у світовій цивілізації і культурі: Колективна українознавча монографія – К.: НДІУ, 2008. – С. 127-155.

17. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Розділ 1 «Український етнос у світовому часопросторі» // Українознавство XXI ст.: Виміри розвитку. Українознавство 2007-2009.– К.: ННДІУ.– 2009.– С. 61-86.

18. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Розділ 3. Підрозділ 3.5 Український етнос в етнологічному вимірі // Українська земля і люди. Український етнос у світовому часопросторі: Колективна монографія / за ред.. П.П. Кононенка – К.: ННДІУВІ, 2011. – Том 1. Від давнини до XIV ст. – С. 318-346.

СТАТТІ, ТЕЗИ, РЕЦЕНЗІЇ І ПОВІДОМЛЕННЯ В ЖУРНАЛАХ, ЗБІРНИКАХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ, МАТЕРІАЛАХ КОНФЕРЕНЦІЙ

1995

1. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Організація військово-виховного процесу в українських козаків // Культура і освіта: проблеми, пошуки, творчі знахідки. – Вінниця, 1995. – Т. 1. – С. 74–75.

1996

2. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Про зміни в структурі козацького війська за доби Богдана Хмельницького. Військовий та світоглядний аспекти // Богдан Хмельницький як історична постать і літературний персонаж. – К.: Живиця, 1996. – С. 167–170.

3. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Червоний колір – колір верстви воїнів-професіоналів // Матеріали IV міжнародної археологічної конференції студентів і молодих вчених. – К.: Соборна Україна, 1996. – С. 71–72.

4. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Ставлення козака-воїна до жінки як один з важливих елементів становлення української культури // Матеріали VI наукової конференції

молодих вчених «Історія науки, освіти і культури в Україні: традиції і сучасність». – Миколаїв, 1996. – С. 87–89.

1997

5. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Максимович про кобзарів, співців козацької слави // Педагог, учений, патріот. Матеріали IV науково-освітньої конференції, присвяченої М. Максимовичу (гр. 1994). – К.: Київський ун-т, 1997. – С. 68–71.

1998

6. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Внесок Федора Вовка в дослідження культури українського козацтва (до 80-ліття з дня смерті) // Українознавство: календар-щорічник. – К., 1998. – Вип. 3. – С. 86–92.

1999

7. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Підготовка молодих воїнів в українській військовій культурі // Історія України. – 1999. – № 29-30. – Серпень. – С. 7.

8. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Зв'язок битви з бенкетом в українському фольклорі // Українська мова та література. – 1999. – № 30. – Серпень. – С. 4–5.

9. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Образ козака-характерника як відгомін індоєвропейського культу воїна-звіра // Пам'ять століть. – 1999. – № 4. – Липень-серпень. – С. 57–61.

10. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українське козацтво як своєрідний прояв європейського лицарства // Науковий вісник Академії наук вищої школи України. – К., 1999. – № 21 – Березень-квітень. – С. 41–48.

11. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Боротьба січових стрільців за українську державність початку ХХ ст. як українознавча проблема (джерела і документи) // Україна, українці, українознавство у ХХ ст. в джерелах і документах: Зб. наук. пр. – К., 1999. – Ч. 1. – С. 178–184.

2000

12. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Відображення в українських прислів'ях та приказках козацького культурного комплексу // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків: Міжнародні науково-практичні читання, присвячені пам'яті українського вченого-фольклориста і етнолога Михайла Пазяка (1930-1999). – К., 2000. – С. 185–187.

13. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Пантелеймон Куліш як дослідник культури українського козацтва // Творчі та ідейні шукання П.О. Куліша в контексті сьогодення: Збірник наукових праць до 180-річчя від дня народження Пантелеймона Куліша / За заг. ред. П.П. Кононенка, І.С. Плюща. – К.: МП Леся, 2000. – С. 206–210.

14. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська родина і козацьке побратимство в контексті українознавчих досліджень // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Українознавство. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 56–58.

2001

15. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Внесок українців у світове військове мистецтво // Українознавство – наука самопізнання українського народу: Матеріали Х щорічної Міжнародної науково-практичної конференції 18-20 жовтня 2001 р. / Заг. ред. Кононенко П.П., наук. ред.-упорядн. Ярошинський О.Б. – К.: НДІУ, 2001. – С. 77–80.

2002

16. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Військова політика Центральної Ради у контексті українського державотворення // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К.: Українська Видавнича спілка, 2002. – С. 188–199.

17. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Діяльність гетьмана Івана Мазепи у контексті українського державотворення: досягнення і прорахунки // Українознавство. – 2002. – № 4. – С. 227–229; Іван Мазепа і Українська державність. Матеріали науково-практичної конференції 30 травня 2003 року. – К.: ВЦ "Просвіта", 2003. –

С. 25–31; Науковий вісник Українського Університету. – М., 2005. – Т. VIII. – С. 106–109.

18. **ФІГУРНИЙ Ю. С., ГУБСЬКИЙ С.І.** До питання про походження Дня Військово-Морського флоту України // Українознавство. – 2002. – № 4. – С. 297–299.

19. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Відлуння козацьких традицій в українському фольклорі // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків: Зб. наук. пр.: Матеріали Других Міжнародних науково-практичних читань, присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка. – К., 2002. – С. 104–106.

20. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Козацькі традиції в сучасній системі виховання молоді // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків: Зб. наук. пр.: Матеріали Других Міжнародних науково-практичних читань, присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка. – К., 2002. – С. 348–354.

21. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Новітні джерела про боротьбу УПА за незалежність і державність України // Українознавство. – 2002. – № 3. – С. 192–195.

22. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська козацька культура як державотворче явище // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків: Зб. наук. пр.: Матеріали Других Міжнародних науково-практичних читань, присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка. – К., 2002. – С. 326–330.

2003

23. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Київ – головний державотворчий центр України, осереддя формування і становлення національного війська (від княжих часів до сьогодення) // Українознавство. – 2003. – № 1 (6). – С. 264–268; № 2–3 (7–8). – С. 261–268.

24. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Проблеми українського державотворення в працях Степана Рудницького // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. – К.: Українська видавнича спілка, 2003. – С. 158–171.

25. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українське козацтво – минуле, сьогодення і перспективи // Українознавство. – 2003. – № 4 (9). – С. 269–270.

26. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Український етнос як один із важливих концентрів українознавства // Українознавство. – 2003. – № 4 (9). – С. 118–128; Збірник наукових праць НДІУ. – К., 2003. – Т. I. – С. 341–366; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 6–18.

2004

27. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** 29 січня – свято української національної звитяги, день мужніх оборонців Батьківщини // Українознавство. – 2004. – № 1–2. – С. 394–396.

28. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча діяльність Миколи Міхновського: теорія і практика, уроки минулого в контексті сучасного українського націєтворчого процесу // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2004. – Т. III. – С. 87–97.

29. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Козацька культура як синтез традицій Сходу-Заходу і автентичної української спільноти // Україна і світ: етнічні, науково-інтелектуальні та освітні виміри. Зб. наук. пр. – К.: Українська видавнича спілка, 2004. – С. 206–213.

30. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Проблема вивчення державотворчої діяльності гетьмана Івана Мазепи у закладах освіти України // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2004. – Т. II. – С. 427–436.

31. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Секція II. Стан, проблеми, перспективи розвитку українознавства: огляд найважливіших аспектів, що були винесені на розгляд XIII щорічної Міжнародної науково-практичної конференції “Соціально-економічні,

політичні та етнонаціональні чинники буття народу в системі українознавства" // Українознавство. – 2004. – № 3–4. – С. 372–374.

32. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавчі аспекти державотворчої діяльності Івана Мазепи // Пам'ять століть. – 2004. – № 6. – С. 4–14.

33. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська повстанська армія та вітчизняні інтегральні націоналісти: дискусійні методологічні зауваження // Українознавство. – 2004. – № 3–4. – С. 349–351.

2005

34. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Відображення українських козацьких традицій у народних прислів'ях і приказках // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2005. – Т. IV. – С. 321–323.

35. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча діяльність Петра Дорошенка в контексті українознавства (до 340-річчя одержання ним гетьманської булави) // Українознавство. – 2005. – № 1. – С. 162–172.

36. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Задунайська Січ та її видатний дослідник Хведір (Федір) Вовк у контексті українського етнонацієдержавотворчого процесу // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2005. – Т. VII. – С. 53–62.

37. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Конституція Пилипа Орлика як важливий історичний державотворчий документ українського народу (до 295-річчя з дня створення) // Українознавство. – 2005. – № 4. – С. 274.

38. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Роль української козацької культури в сучасній системі виховання молоді // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2005. – Т. V. – С. 149–154; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 212–214.

39. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Ставлення Митрополита Андрея Шептицького до розбудови збройних сил // Державник, мислитель, богослов: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 60-річчю від дня смерті Митрополита Андрея Шептицького (2 листопада 2004 р.). – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – С. 156–164.

40. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Ставлення Митрополита Андрея Шептицького до розбудови українських збройних сил // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2005. – Т. VI. – С. 346–349.

41. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавство – наукове підґрунтя, ідеологічний стрижень Української Самостійної Соборної Держави та сучасної української політичної нації (До виходу в світ бібліографічного покажчика до журналу "Українознавство" (2001-2004 рр.), упорядники П.П. Кононенко, О.Б. Ярошинський, А.Ю. Пономаренко) // Українознавство. – 2005. – № 3. – С. 272–276.

42. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Цінна наукова праця з історії Української національної революції середини XVII ст. [Ярошинський О.Б. Волинь у роки Української національної революції середини XVII ст. – К.: Вид. дім «Стилос», 2005. – 460 с.] // Українознавство. – 2005. – № 4. – С. 313–316.

2006

43. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Археологічні дослідження у басейні річки Вись в українознавчому вимірі // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 218–225; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 31–36.

44. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Внесок часопису «Українознавство» (2001-2006) у сучасну вітчизняну науку // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2006. – Т. XII. – С. 504-514.

45. **ФІГУРНИЙ Ю. С., ПЕЧЕРАНСЬКИЙ І.** "Ізборник 1076 року" – визначна пам'ятка духовної культури Київської Русі в контексті українознавства // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 206–208.

46. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Запрошення до діалогу та співпраці (передмова до рецензії) // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 314.

47. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Мовні та культурні чинники в українському етнонаціональному державотворчому процесі // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2006. – Т. X. – С. 25–47; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 97–107.

48. **ФІГУРНИЙ Ю. С., ЯРОШИНСЬКИЙ О.Б.** Науковий доробок професора П.П. Кононенка на ниві українознавства (2000–2006 рр.) // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2006. – Т. XI. – С. 36–51.

49. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** ОУН-УПА чи ОУН-М і ОУН-Б та УПА? (До питання термінології і не тільки) // Самостійна Україна. – 2006. – Ч. 3 (500). – С. 15–18.

50. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Сучасний стан і перспективи розвитку української мови на теренах України у XXI столітті (до виходу в світ важливої українознавчої праці «Українська мова – моя мова. З творів-роздумів київських школярів і студентів. Продовження розмови через п'ять років / Укладач – Крижанівська В.П. – К.: Міленіум, 2005. – 64 с.) // Українознавство. – 2006. – № 2. – С. 153–161; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 112–120.

51. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Теоретичні та практичні засади підготовки та проведення курсів підвищення кваліфікації вітчизняних педагогічних кадрів з українознавства в контексті етнонаціонального державотворчого процесу // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 74–81; № 4. – С. 288–297; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 196–211.

52. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська мова як важливий фактор етнічної самосвідомості українців // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2006. – Т. IX. – С. 37–46; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 93–97.

53. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Український етнос – об'єкт українознавчих досліджень // Українці: світова нація перед викликами XXI століття: Збірка статей конференції (20–21 січня 2005 р.). – К.: Смолоскип, 2006. – С. 194–229.

54. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Часопис «Українознавство» (2001–2006) – яскравий зразок сучасного фахового наукового, громадсько-політичного, культурно-мистецького, релігійно-філософського, педагогічного видання для вчених, освітян, студентів і всіх небайдужих громадян незалежної України // Українознавство. – 2006. – № 1. – С. 320–324.

55. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Щастя – доля рідної мови в історичному розвитку України, Української Самостійної Соборної Держави та українського народу // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2006. – т. VIII. – С. 374–384; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 107–112.

56. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Видатний український етнопедагог Василь Сухомлинський // Україна – етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – с. 215–218.

57. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Дослідження кукрекських стоянок біля села Добрянка на Черкащині в 2001, 2003 – 2006 рр.: археолого-етнологічний аспект // Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 37–47.

58. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Козацька культура як поліетнічний синтез традицій Сходу-Заходу і автентичної української спільноти // Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 178–182.

2007

59. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Відділ української етнології // Науково-дослідний інститут українознавства: Довідник до 15-річчя діяльності / Упорядник О.Б. Ярошинський. – К.: НДІУ. – 2007. – С. 98–106.

60. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська освіта – один із вагомих чинників вітчизняного етнонаціонального державотворення // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XIII. – С. 51–63.

61. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992–2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XIV. – С. 56–107.

62. **ФІГУРНИЙ Ю. С., ЯРОШИНСЬКИЙ О.Б.** Володимир Баран – видатний український учений (до 80-річчя з дня народження) // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XV. – С. 12–49.

63. **ФІГУРНИЙ Ю. С., ЯРОШИНСЬКИЙ О.Б.** Ярослав Калакура – видатний український учений (до 70-річчя з дня народження) // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XVI. – С. 11–22.

64. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Збройна боротьба січових стрільців за відновлення Української держави на початку ХХ ст. // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XVII. – С. 473–478.

208. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Вплив творчості Тараса Шевченка на сучасні українські етнічні, соціокультурні, освітні та державотворчі процеси // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XVIII. – С. 481–491.

65. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Апполон Скальковський – визначний історик запорізького козацтва. Дослідження його життя і творчості у контексті етнонаціонального державотворення // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XVIII. – С. 512–513.

66. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Володимир Ісакович Шевченко – визначний національний філософ і вчений-українознавець // Шевченко В. Дружба з мудрістю або ключові проблеми української філософії (теоретико-методологічний коментар до курсу філософії у ВНЗ). – К., 2007. – IV. – С. 237–243.

67. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Гетьман Іван Мазепа – один з визначних символів українського етнонаціонального державотворчого процесу (до 375 річчя від дня народження та 320-ліття отримання гетьманської булави). // Українознавство. – 2007. – № 1. – С. 28–37.

68. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті) // Українознавство. – 2007. – № 1. – С. 73–80; № 2. – С. 113–120.

69. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Відділ української етнології на шляху фахового осягнення етнічної історії України та українців // Українознавство. – 2007. – № 1. – С. 230–241.

70. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Сутність етнології як науки та її місце в інтегративному українознавстві // Українознавство. – 2007. – № 1. – С. 294.

71. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Жанна Д'Арк в українській поезії (Фігурний Ю. Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті). – К.: НДІУ, 2007. – 40 с.: Українознавство. – 2007. – № 3. – С. 194.

72. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Дослідження феномену Т.Г. Шевченка в контексті сучасних соціокультурних і освітніх процесів в Україні на початку третього тисячоліття // Українознавство. – 2007. – № 2. – С. 188–190.

73. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Володимир Баран – видатний дослідник української минувшини (До 80-річчя з дня народження) // Українознавство. – 2007. – № 3. – С. 14–21.

74. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча діяльність Богдана Хмельницького в українознавчому вимірі (до 350-річчя від дня смерті) // Українознавство. – 2007. – № 3. – С. 106–114.

75. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча діяльність Пилипа Орлика в українознавчому вимірі (до 335-річчя від дня народження та 265-ліття з дня смерті) // Українознавство. – 2007. – № 4.

76. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Борці за незалежність України (до 65-річчя від дня офіційного утворення української повстанської армії (УПА)) // Українознавство. – 2007. – № 4.

77. **ФІГУРНИЙ Ю. С., Висовень О.** Вагомий здобуток українознавчої думки (Рецензія на книгу Калакури Я.С. «Історичні засади українознавства» (К., 2007. – 381 с.): Українознавство. – 2007. – № 4. – С. 264.

78. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Він дружив з мудрістю (До першої роковини від дня смерті Володимира Шевченка) // Українознавство. – 2007. – № 4. – С. 301–304.

2008

79. **ФІГУРНИЙ Ю.** Сутність етнографії як науки та її місце в українознавстві // Українознавство. – 2008. – № 1. – С. 271–272.

80. **ФІГУРНИЙ Ю., ВИСОВЕНЬ О.** Пошук витоків українського етносу // Українознавство. – 2008. – № 1. – С. 317–318.

81. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Інформація про науково-дослідну роботу «Український етнос у світовому часопросторі» // Баран В. Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. – К.: НДІУ, 2008. – С. 134.

82. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Коротка інформаційна довідка про відділ української етнології НДІ МОН України // Баран В. Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. – К.: НДІУ, 2008. – С. 135–137.

83. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Міра науковості концепції та методології української системи національного виховання й освіти // Українська освіта у світовому часопросторі: Матеріали Другого Міжнародного конгресу (м. Київ, 25-27 жовтня 2007 р.). – К., 2008. – Кн. 2. – С. 210-211.

84. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Досягнення і перспективи діяльності НДІУ з надання освітніх послуг на теренах української держави // Українознавство. – 2008. – № 2. – С. 230-231.

85. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Вагомий внесок співробітників НДІУ МОН України в дослідженні української минувшини. // Українознавство. – 2008. – № 2. – С. 231-234.

86. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** У пошуках етнічної парадигми // Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. – К.: НДІУ, 2008. – С. 102-114.

87. **ФІГУРНИЙ Ю.С., ВИСОВЕНЬ О.** Золота скарбниця українського етносу. // Українознавство. – 2008. – № 3. – С. 186-187.

88. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державотворча діяльність гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі // Українознавство». – 2008. – № 3. – С. 22-25; № 4. – С. 117-123; 2009. – № 1. – С. 64-67.

89. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Інформація про монографію // Українознавство. – 2008. – № 4 – С. 243;

90. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Проблеми дослідження української етнічної історії в контексті українознавства // Українознавство». – 2008. – № 4 – С. 70-76;

91. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Новий і незаангажований погляд на вітчизняну етнічну історію (Рецензія на книгу Наливайка С.С. «Етнічна історія давньої України» // Українознавство». – 2008. – № 4 – С. 296-299.

92. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Титан українського національного відродження – етнонаціотворча та етнографічна діяльність Володимира Антоновича в українознавчому вимірі (до столітніх рокових його смерті) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інститут українознавства. – К., 2008. – Т. XIX. – С. 109-137.

93. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Зародження, створення і збройна боротьба Української повстанської армії за відновлення Самостійної Соборної Української Держави (міфи та реалії) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інститут українознавства. – К., 2008. – Т. XX. – С. 374-391.

94. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Український етнонаціональний державотворчий рух у Закарпатській Україні та участь у ньому ОУН напередодні Другої світової війни. Збірник наукових праць Науково-дослідного інститут українознавства. – К., 2008. – Т. XXI. – С. 236-262.

95. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державотворча діяльність Євгена Коновальця в українознавчому вимірі у добу соціальної революції та національно-визвольної боротьби українського народу у 1917-1921 рр. (до 70-річчя його трагічної загибелі). Збірник наукових праць Науково-дослідного інститут українознавства. – К., 2008. – Т. XXII. – С. 173-187.

2009

96. **ФІГУРНИЙ Ю., ВИСОВЕНЬ О.** У пошуках філологічно-екзистенційної парадигми // Українознавство. – 2009. – № 1. – С. 284-285.

97. **ФІГУРНИЙ Ю., ВИСОВЕНЬ О.** Українознавче осягнення мети вітчизняного етнонаціонального державотворчого процесу // Українознавство. – 2009. – № 1. – С. 290-294.

98. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Міжнародні конкурси з українознавства як один із важливих етапів впровадження українознавства у вітчизняний освітнянський парадигмальний простір та його поступальний розвиток у контексті етнонаціонального державотворчого процесу // Учнівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців і учасників II МКУ / Автор-упорядник і відповідальний ред. Ю.С. Фігурний; за заг. ред. П.П. Кононенка; Орг. секретарі: О.В. Лебедева, Л.О. Нестеренко, О.І. Фесік. – К., НДІУ. – 2009. – С. 16-20.

99. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Інформація про важливе українознавче дослідження «Учнівська молодь – майбутнє Української держави...» // Учнівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців і учасників II МКУ / Автор-упорядник і відповідальний ред. Ю.С. Фігурний; за заг. ред. П.П. Кононенка; Орг. секретарі: О.В. Лебедева, Л.О. Нестеренко, О.І. Фесік. – К., НДІУ. – 2009. – С. 93.

100. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Роман Шухевич – визначний український державний і політичний діяч (продовження). // Українознавство. .– 2007; – № 2, – С. 38-43; № 4. – С. 152; 2008.– № 1. – С. 69-70; № 3. – С. 25-26; № 4. – С. 108-111; – 2009. – № 1. – С. 60-64; № 2, – С. 32-34; №3. – С. 62-65.

101. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Етнонацієтворча діяльність гетьмана П. Скоропадського в українознавчому вимірі // Українознавство.– 2009. – № 2,– С. 26-31.

102. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Учнівська молодь – майбутнє Української Самостійної Соборної Держави. Аналітичне осмислення підготовки, проведення, підсумків та

перспектив III Міжнародного конкурсу з українознавства (березень 2009 р.) // Українознавство. – 2009. – № 2 – С. 91-96.

103. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Цинічне нищення української етнічної та національної ідентичності (Роздуми вченого-українознавця над кінофільмом Володимира Бортка «Тарас Бульба» й однойменною повістю Миколи Гоголя (перша і друга редакції) // Українознавство. – 2009. – № 2 – С. 311-316.

104. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** «Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства» – дієвий і конструктивний засіб фахового осягнення професійних знань про Україну, українців і світове українство у цивілізаційному часопросторовому розвитку (до п'ятиріччя виходу в світ першого тому) // Українознавство. – 2009. – № 2 – С. 306-311; № 3. – С. 321-328.

105. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Осягнення українознавства учнями загальноосвітніх шкіл України (Рецензія на працю О. Чиркова «Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на міжнародних конкурсах з українознавства» – К., 2009. – С. 26 с.) Українознавство. – 2009. – № 3 – С. 320-321.

106. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавство та етнологія // Українська освіта у світовому часопросторі: Матеріали Третього Міжнародного конгресу (м. Київ, 21-22 жовтня 2009 р.). – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2009. – Кн. 1. – С. 341-342.

107. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавство та трансформація змісту національної освіти і виховання в контексті українського етнонацієдержавотворення. // Українознавство. – 2009. – № 4 – С. 55-59.

108. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавство і галузеві науки на шляху реформування національної освіти України // Українознавство. – 2009. – № 4 – С. 168-171.

109. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська освіта вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі (рецензія на працю «Українська освіта у світовому часопросторі: Матеріали Третього Міжнародного Конгресу (м. Київ, 21-22 жовтня 2009 р.). – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2009.– Кн. 1.– 400 с.») // Українознавство. – 2009. – № 4 – С. 316-317.

110. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Жалюгідна трагедія українського етносу (рецензія на книгу В.К. Борисенко «Свіча пам'яті: усна історія про геноцид українців у 1932-1933 рр.». – К.: ВД «Стилос», 2007.– 288 с.) // Українознавство. – 2009. – № 4 – С. 317-319.

2010

111. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Міжнародні конгреси «Українська освіта у світовому часопросторі» як один із важливих етапів впровадження українознавства у вітчизняний освітнянський парадигмальний простір, комплексного реформування освіти і виховання в Україні та його поступальний розвиток у контексті етнонаціонального державотворчого процесу // Українознавство. – 2010.– № 1.– С. 103-111.

112. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Український етнос у світовому часопросторі // Українознавство. – 2010.– № 1.– С. 172-175.

398. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** «З Україною в серці. Аналітичні роздуми про підготовку, проведення, підсумки та перспективи IV Міжнародного конкурсу з українознавства серед учнів ЗНЗ, який відбувся 24-27 березня 2010 р. у м. Києві» // Українознавство. – 2010.– № 2.– С. 113-118.

113. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** «Внесок українців у світовий конституційний процес (До 300-річчя Конституції П. Орлика – важливого чинника етнічних,

державотворчих і націєтворчих процесів в Україні)» // Українознавство. – 2010.– № 2.– С. 57-63.

114. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** «Світова велич і могутність східної доби прадавньої історії України (Рецензія на монографію Грицюка В.М. «Військо східів (озброєння, організація, війни та воєнне мистецтво)». – Чернівці: Місто, 2009.– 296 с.) // Українознавство. – 2010.– № 2.– С. 269-271.

115. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Роздуми над українознавчим виданням «Моя Франкіана» // Самостійна Україна. – 2010.– Ч. 3/516.– С. 34-39.

116. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Основні концепції утворення Києво-Руської держави в історіографічних українознавчих дослідженнях (XX – початок XXI ст.) // Українознавство. – 2010.– № 3.– С. 178-185.

117. **ФІГУРНИЙ Ю.** Основні версії походження українського етносу: фаховий українознавчий аналіз // Українознавство. – 2010.– № 3.– С. 213-220.

118. **ФІГУРНИЙ Ю.С., ВИСОВЕНЬ О.** Проблема виникнення Київської Русі у сучасних українознавчих дослідженнях (Рецензія на працю В. Барана «Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та прародителі українського народу». – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСІ», 2007.– 64 с.) // Українознавство. – 2010.– № 3.– С. 256-258.

119. **ФІГУРНИЙ Ю.С., ВИСОВЕНЬ О.** Шлях до фахового опанування англійської мови молодими вченими українознавцями (Рецензія на книгу «Навчально-методичний посібник з курсу англійської мови для аспірантів із спеціальностей українознавчого спрямування». – Автор і упорядник Семенова О.В. – Тернопіль: Джура, 2010. – 256 с.) // Українознавство. – 2010.– № 3.– С. 260-261.

120. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українознавство у сучасному вітчизняному, європейському і світовому гуманітарному просторі: стан, проблеми, перспективи розвитку в контексті етнічних, національних і державотворчих процесів в Україні // Українознавство. – 2010.– № 4.– С. 49-57.

121. **ФІГУРНИЙ Ю.** Етнічні державотворчі й націєтворчі процеси в Україні у добу Хмельниччини (1648-1657) // Українознавство. – 2010.– № 4.– С. 274-281.

122. **ФІГУРНИЙ Ю.** Весільна обрядовість українців – шлях розвитку і трансформацій (Рецензія на монографію В.К. Борисенко «Українське весілля: традиції і сучасність». – К.: ВД «Стилос», 2010.– 136 с.) // Українознавство. – 2010.– № 4.– С. 321-324.

123. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українознавчі виміри важливих культурних, мовних, історичних, етнонацієдержавотворчих проблем життєдіяльності українського народу в цивілізаційному часопросторі (Рецензія на книгу Івана Пасемка «Українознавство: світові обшири. Есеї, статті, розвідки». – Тернопіль: Джура, 2010.– 440 с.) // Українознавство. – 2010.– № 4.– С. 329-330.

124. **ФІГУРНИЙ Ю.** Нищення українськості в сучасних засобах масової культури на прикладі кінофільму В.Бортка «Тарас Бульба» // Українознавчий альманах.– Вип. 2.–К., 2010.– С. 246-249.

125. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Національна та етнічна ідентичності у системі національної безпеки України // Становлення і розвиток української державності. – Вип. 4: Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Державне управління в умовах політичної модернізації України: стан та проблеми», м. Київ, МАУП, 23 жовт. 2009 р. – 2010.– С. 231–240.

126. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етнологічні дослідження Леоніда Залізняка в Інституті українознавства КНУ у 1993–2004 рр. // Кам'яна доба України. – Вип. 13.– К., 2010. – С. 315–322.

127. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Передмова // Шостак М.В. Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях ХХ – ХХІ століття. – К., ННДІУ, 2011.– С. 3.

128. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Фаховий і неупереджений аналіз проблем утворення Києво-Руської держави // Шостак М.В. Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях ХХ – ХХІ століття. – К., ННДІУ, 2011.– С. 134-141.

129. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Передмова // БАРАН В.Д., БАРАН Я.В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці. – К., ННДІУ.– 2011.– С. 3.

130. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Володимир Баран – дослідник праісторії України // БАРАН В.Д., БАРАН Я.В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці. – К., ННДІУ.– 2011.– С. 3-6.

131. **ФІГУРНИЙ Ю.** Внесок Леоніда Залізняка в розвиток української етнології в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. // Українознавство. – 2011.– № 1.– С. 54-59.

132. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українські етнічні, державотворчі й націєтворчі процеси в другій половині ХVІ ст. в українознавчому вимірі // Українознавство. – 2011.– № 1.– С. 178-184; № 2.– С. 178-182.

133. **ФІГУРНИЙ Ю., ВИСОВЕНЬ О.** Хліб і хліборобство як засадничі підґрунття матеріальної й духовної культури українського етносу у світовому часопросторі (Рецензія на збірник науко-популярних статей про хліб «Святий. Вічний. Суший...».– Видавництво «СПД Карпук С.В.», Переяслав-Хмельницький, 2009.– Вип. 1.– 172 с. // Українознавство. – 2011.– № 1.– С. 245-246.

134. **ФІГУРНИЙ Ю.** Передмова – «per aspera ad astra!» (через терни до зірок!) // Збірник матеріалів і наукових праць. На пошану 80-річчя Петра Кононенка. – 2011. С. 3.

135. **ФІГУРНИЙ Ю.** ПЕТРО КОНОНЕНКО – фундатор сучасного українознавства // Збірник матеріалів і наукових праць. На пошану 80-річчя Петра Кононенка. – 2011. С. 16-19.

136. **ФІГУРНИЙ Ю.** Фахові дослідження етнологами ННДІУ нагальних українознавчих проблем під керівництвом Петра Кононенка // Збірник матеріалів і наукових праць. На пошану 80-річчя Петра Кононенка. – 2011. С. 148-150.

137. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українознавство – наука, навчальна дисципліна та національно-патріотична ідеологія Української Самостійної Соборної Держави (Рецензія на довідникову працю «Українознавство»: Науковий, суспільно-політичний, культурно-мистецький, релігійно-філософський, педагогічний журнал: Бібліографічний покажчик (2001-2006) / Упоряд.: П.П. Кононенко, О.Б. Ярошинський, А.Ю. Пономаренко. – К.: НДІУ, 2007.– 168 с.) // Збірник матеріалів і наукових праць. На пошану 80-річчя Петра Кононенка. – 2011. С. 190-193.

138. **ФІГУРНИЙ Ю.** Поступальний розвиток українознавчої парадигми у Третьому Тисячолітті (Рецензія на наукове видання П. Кононенка і Т. Кононенка «Українознавство ХХІ століття: проблеми методології і шляхи їх розв'язання. – К.: НДІУ, 2008.– 40 с.») // Збірник матеріалів і наукових праць. На пошану 80-річчя Петра Кононенка. – 2011. С. 193-194.

139. **ФІГУРНИЙ Ю.** Творцеві модерної українознавчої науки Петру Петровичу Кононенку – 80! // Українознавство. – 2011.– № 2(39).– С. 43-44.

140. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українські етнічні, державотворчі й націєтворчі процеси в другій половині ХVІ ст. в українознавчому вимірі // Українознавство. – 2011.– № 2(39).– С. 178-1182.

141. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українські етнічні, державотворчі й націєтворчі процеси в першій половині ХVІІ ст. в українознавчому вимірі // Українознавство. – 2011.– № 3.– С. 107-114.

142. **ФІГУРНИЙ Ю.** Фахове і фундаментальне дослідження праісторії України й українців (Рецензія на книгу В. Барана і Я. Барана «У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці». – К.: ННДІУ, 2011. – 800 с) // Українознавство. – 2011. – № 3. – С. 204-206.
143. **ФІГУРНИЙ Ю.** «...Звідки пішла Руська земля, і хто в ній почав спершу княжити, і як Руська земля (державна) постала?» (Рецензія на монографію Шостак М.В. «Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях ХХ-ХХІ століття». – К.: ННДІУ, 2011. – 142 с.) // Українознавство. – 2011. – № 3. – С. 206-209.
144. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Знаковий ювілей Петра Кононенка // Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – С. 55–56.
145. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Світлана Ермоленко – знана дослідниця української мови // Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – С. 57–75.
146. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Леонід Залізняк – знаний в Україні і світі дослідник вітчизняної праісторії // Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – С. 76–84.
147. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** З'ясування етнічної приналежності Київської Русі – важлива українознавча проблема // Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – С. 84–79.
148. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Важливе значення традиційної культури Середньої Наддніпрянщини (Подніпров'я) у зародженні, формуванні, становленні і розвитку української етнічної й національної ідентичностей (тотожностей) // Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – С. 90–97.
149. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Переселення частини козацтва внаслідок поразки українського національно-визвольного руху під керівництвом І.Мазепи та П. Орлика на землі підконтрольні Османській імперії і створення на них нових Запорозьких Січей // Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – С. 98–106.
150. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Збереження етнічної ідентичності та завершення формування національної ідентичності в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХІ століть // Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – С. 106–115.
151. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Образ вовкулаки (людини-перевертня) в українському фольклорі та поезії // Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – С. 115–117.
152. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Нищення за часів СРСР української етнічної самобутності (українськості), на прикладі упослідження традиційної культури українців-поліщуків Київського Полісся (Рецензія на важливу українознавчу працю В.К.Борисенко «Така житка...: Культура повсякдення українців Чорнобильського Полісся (за матеріалами етнографічної експедиції 1994 р.)» – К.: ВД «Стилос», 2011. – 224 с.) // Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К.: ННДІУВІ, 2011. – С. 118–126.
153. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етнодержавонацієтворча діяльність Петра Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі // Збірник наукових праць ННДІУВІ. – К., 2011. – Т. XXVII. – С. 64–75.

154. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Козацький виступ під орудою Тараса Федоровича як один із чинників українського етнодержавонацієтворення перш. пол. XVII ст. // Збірник наукових праць ННДІУВІ. – К., 2011. – Т. XXVIII. – С. 274–284.

ПУБЛІКАЦІЇ В СЛОВНИКАХ – ДОВІДНИКАХ

1. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Азовське козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 6–7.

2. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Археологія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 18.

3. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Базавлуцька Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 20.

4. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Білі Хорвати // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 21.

5. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Бузьке козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 29–30.

6. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Бужани // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 30.

7. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Варяги // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 31.

8. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Велика Вітчизняна війна // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 32.

9. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Великий князь // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 32–33.

10. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Великодержавність // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 33.

11. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Волиняни // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 37.

12. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Вольності війська Запорозького низового // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 37–38.

13. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Володимиро-Волинське князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 38–39.

14. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** В'ятичі // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 39.

15. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Галицько-Волинське князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 40–43.

16. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Галицьке князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 43–44.
17. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральна військова канцелярія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 44–45.
18. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральна військова рада (генеральна рада) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 45.
19. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральна скарбова канцелярія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 45.
20. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральна старшина // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 46.
21. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний Бунчужний // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 46.
22. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний обозний // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 47.
23. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний осавул // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 47.
24. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний Писар // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 47–48.
25. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний підскарбій // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 48.
26. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний суддя // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 48–49.
27. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний хорунжий // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 49.
28. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Геноцид // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 49–50.
29. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Гетьман (Гетьман, Г. наказний, Г. великий короний, Г. польний) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 53–54.
30. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Гетьманство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 54.
31. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Гетьманські клейноди // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 54–55.
32. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Гетьманські столиці // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 55–56.

33. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Головний військовий штаб УПА (ГВШ УПА) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 58-60.
34. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Депортація // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 64.
35. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державна символіка // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 64.
36. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державний прапор // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 64-65.
37. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Дивізія «Галичина» // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 65.
38. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Друга Світова війна 1939-1945 рр. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 65-66.
39. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Древліани // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 66-67.
40. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Дреговичі // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 67.
41. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Дунайське козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 68.
42. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Дуліби // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 69.
43. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етногенез // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 81-83.
44. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етнографія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 86-87.
45. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етнологія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 87-88.
46. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Задунайська Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 89.
47. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Запорозька Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 90-91.
48. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Запорозьке військо (Військо Запорізьке, Військо Запорозьке) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 91.
49. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Запорозькі козаки // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 91-92.

50. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Зарубинецька культура // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 92.
51. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Зборівська битва 1649 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 93.
52. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Зборівський договір 1649 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 93-94.
53. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Змієві вали // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 94.
54. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Ільменські слов'яни (словени, новгородські слов'яни) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 95-96.
55. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Індоевропейська спільність // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 96-97.
56. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Історія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 97.
57. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кам'янська Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 97-98.
58. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Караїми // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 98.
59. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Катеринославське козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 98-99.
60. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Київське князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 99-100.
61. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Київська Русь // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 100-101.
62. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Клейноди // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 101.
63. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Княжа доба // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 101-102.
64. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Козак // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 102.
65. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Козацтво // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 102-103.
66. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Козацька педагогіка // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 103.

67. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Козацькі літописи // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 103-104.
68. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Конституція П. Орлика // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 104-105.
69. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Корсунська битва 1648 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 105-106.
70. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Корсунська рада 1632 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 106.
71. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Корсунь-Шевченківська операція 1944 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 106-107.
72. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кошовий отаман (Кошовий) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 107.
73. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кримська конференція 1945 р. (Ялтинська конференція 1945 р., Кримська конференція 1945 р.) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 108-109.
74. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кримська операція 1941 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 109-110.
75. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кримські походи 1687 і 1689 рр. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 110-111.
76. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кримські татари // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 111.
77. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кубанське козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 111-112.
78. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кубанські козаки // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 112.
79. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кривичі // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 112-113.
80. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Курінний отаман // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 113.
81. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Курська битва 1943 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 113-114.
82. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Лицарське виховання // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 115.
83. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** «Літопис Самовидця» // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 116.

84. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** «Літопис УПА» // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 116-117.
85. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Мазепинство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 118-119.
86. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Микитинська Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 121.
87. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Монголи // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 126-127.
88. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Наказний отаман // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 127.
89. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Народна педагогіка // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 127.
90. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** «Нахтігаль» // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 128-129.
91. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Нація як етносоціальний організм // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 129-130.
92. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Нова Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 134.
93. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Новоросія (Новоросійський край) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 14-135.
94. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Новосербія (Нова Сербія) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 135.
95. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Ногайська орда // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 135-136.
96. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Норманська теорія (Норманізм) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 136-138.
97. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Олешківська Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 139-140.
98. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Окреме Запорозьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 140.
99. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Отаман // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 140-141.
100. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Паланка // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 141-142.

101. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Палеоантропология // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 142.
102. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Палеогеографія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 142-143.
103. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Патріотичне виховання // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 143.
104. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Переяславське князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 145-146.
105. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Переяславська угода 1654 р. (Березневі статті 1654 р.) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 146-147.
106. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Перша світова війна 1914-1918 рр. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 147-148.
107. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Печеніги // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 148.
108. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Поділля // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 151-152.
109. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Половці (кипачки, кумани) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 153-154.
110. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Полочани // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 154-155.
111. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Радимичі // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 157.
112. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Родинна педагогіка // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 164.
113. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** «Роланд» // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 168.
114. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Російська імперія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 168-169.
115. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Руїна // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 176.
116. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Рух опору // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 180-182.
117. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Сіверське князівство (Новгород-Сіверське князівство) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 183.

118. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Сіверяни // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 183-184.
119. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 184.
120. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Січові стрільці (СС-Київські) // С. 184-185.
121. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Слов'яно-Сербія (Слов'яносербія) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 188.
122. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Тиверці // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 191.
123. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Томаківська Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 192-193.
124. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Торки // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 193.
125. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Трипільська культура // С. 193-195.
126. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська нація // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 201.
127. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська повстанська армія (УПА) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 201-202.
128. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українські січові стрільці (УСС, Легіон українських січових стрільців // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 202-203.
129. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 203-205.
130. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Уличі // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 205-206.
131. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Універсали Б. Хмельницького // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 206-207.
132. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Усть-Дунайське (Буджацьке) козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 207-208.
134. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Хозари // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 210-211.
135. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Хозаризм // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 211.
136. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Хортиця // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 211-212.

137. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Хортицька Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 212.
138. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Хотинська битва 1621 // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 213.
139. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Чернігівське князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 214-215.
140. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Чорні клобуки // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 217-218.
141. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Чорноморське козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 218-219.
142. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Чортомлицька січ (Стара січ) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 219-220.
143. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Школа-Родина // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 220.
144. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Ятвяги (Судови) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 223.
145. **ФІГУРНИЙ Ю., ДЯКОВА О.** Авари // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 6-8.
146. **ФІГУРНИЙ Ю.** Азовське козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 9-10.
147. **ФІГУРНИЙ Ю..** Алани // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 13-14.
148. **ФІГУРНИЙ Ю., ШОСТАК М.** Антична колонізація Північного Причорномор'я стародавніми греками // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 18-19.
149. **ФІГУРНИЙ Ю.** Антропологія // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 20-22.
150. **ФІГУРНИЙ Ю.** Базавлуцька січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 26.
152. **ФІГУРНИЙ Ю.** Бастарди // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 31-32.
153. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Білі хорвати (хорвати) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 38-39.
154. **ФІГУРНИЙ Ю.** Бойківщина // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 44.
155. **ФІГУРНИЙ Ю.** Брацлавське воєводство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 47-48.
156. **ФІГУРНИЙ Ю.** Бужани // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 51.
157. **ФІГУРНИЙ Ю.** Бузьке козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 51-52.
158. **ФІГУРНИЙ Ю.** Буковина (Північна) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 52-53.

159. **ФІГУРНИЙ Ю.** В'тичі // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 56.
160. **ФІГУРНИЙ Ю.** Варяги // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 61.
161. **ФІГУРНИЙ Ю.** Велика Вітчизняна війна // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 63.
162. **ФІГУРНИЙ Ю.** Велике переселення народів // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 66-68.
163. **ФІГУРНИЙ Ю., ЦИМБАЛЮК І.** «Вісла» Акція // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 85-87.
164. **ФІГУРНИЙ Ю.** Волиняни // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 97-98.
165. **ФІГУРНИЙ Ю.** Володимиро-Волинське князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 100-101.
166. **ФІГУРНИЙ Ю.** Всеукраїнські військові з'їзди 1917 р. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 104-105.
167. **ФІГУРНИЙ Ю., ГОРЕНКО Л.** Гадяцький полк // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 106-107.
168. **ФІГУРНИЙ Ю.** Галицьке князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 109.
169. **ФІГУРНИЙ Ю.** Галицько-Волинське князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 109-110.
170. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гети // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 120-121.
172. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гетьманство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 121-122.
173. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гетьманська держава (Українська гетьманська держава Павла Скоропадського) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 122-123.
174. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гетьманські статті // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 123-124.
175. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гетьманські столиці (резиденції) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 125-126.
176. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гетьманщина (Козацька гетьманська держава) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 128-129.
177. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гуни // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 137-138.
178. **ФІГУРНИЙ Ю.** Даки // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 142-143.
179. **ФІГУРНИЙ Ю., ТУРПАК Н.** Депортація // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 145-146.
180. **ФІГУРНИЙ Ю.** Дивізія «Галичина» // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 154-155.
181. **ФІГУРНИЙ Ю.** Директорія (Директорія Української Народної Республіки) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 156-157.
182. **ФІГУРНИЙ Ю.** Древяни // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 161-162.
183. **ФІГУРНИЙ Ю.** Дреговичі // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 162.
184. **ФІГУРНИЙ Ю.** Друга світова війна 1939-1945 рр. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 162-163.

185. **ФІГУРНИЙ Ю.** Дуліби // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 163-164.
186. **ФІГУРНИЙ Ю.** Дунайське козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 165-166.
187. **ФІГУРНИЙ Ю.** Етногенез // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 177.
188. **ФІГУРНИЙ Ю.** Задунайська січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 190-191.
189. **ФІГУРНИЙ Ю.** Запорозька січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 197-198.
190. **ФІГУРНИЙ Ю.** Запорозьке військо (Військо Запорізьке, Військо Запорозьке) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 198-199.
191. **ФІГУРНИЙ Ю.** Західно-Українська народна Республіка, Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 203-204.
192. **ФІГУРНИЙ Ю.** Зборівська битва 1649 р. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 205.
193. **ФІГУРНИЙ Ю., КРИСАЧЕНКО В.** Зборівський договір // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 205-206.
194. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Змієві вали // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 214-215.
195. **ФІГУРНИЙ Ю.** Ільменські слов'яни (словени, новгородські слов'яни) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 221-222.
196. **ФІГУРНИЙ Ю.** Індоевропейська спільність // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 223-225.
197. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Караїми // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 232-233.
198. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кельти // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 236.
199. **ФІГУРНИЙ Ю.** Київ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 237-238.
200. **ФІГУРНИЙ Ю.** Київська Русь // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 239-240.
201. **ФІГУРНИЙ Ю.** Київське князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 240-241.
202. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кіммерійці // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 244-245.
203. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Клобуки чорні // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 246-247.
204. **ФІГУРНИЙ Ю.** Княжа доба // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 247-248.
205. **ФІГУРНИЙ Ю.** Козацтво // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 248-249.
206. **ФІГУРНИЙ Ю., КРИСАЧЕНКО В.** Конституція Пилипа Орлика // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 254-256.
207. **ФІГУРНИЙ Ю.** Корсунська битва 1648 р. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 258-259.
208. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кривичі // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 261-262.
209. **ФІГУРНИЙ Ю.** Крим // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 262-263.

210. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кримські походи 1687 і 1689 рр. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 264-266.
211. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Кримські татари // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 266-268.
320. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кубанське козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 268-269.
212. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кубань // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 269-271.
213. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Куявія // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 272.
214. **ФІГУРНИЙ Ю., ДЯКОВА О.** «Літопис Самовидця» // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 280-281.
215. **ФІГУРНИЙ Ю.** «Літопис УПА» // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 281-282.
216. **ФІГУРНИЙ Ю.** Мазепинство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 288-289.
217. **ФІГУРНИЙ Ю.** Малоросійська губернія // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 289-290.
218. **ФІГУРНИЙ Ю.** Метрика Великого Князівства Литовського (Литовська метрика) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 293.
219. **ФІГУРНИЙ Ю.** Микитинська січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С.293-295.
220. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Монголи // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 297-298.
221. **ФІГУРНИЙ Ю.** Московське Велике Князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 299-300.
222. **ФІГУРНИЙ Ю.** Московське царство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 300-302.
223. **ФІГУРНИЙ Ю.** Національний визвольний рух // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 309.
224. **ФІГУРНИЙ Ю.** Нація як етносоціальний організм // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 310.
225. **ФІГУРНИЙ Ю.** Нова Січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 314-315.
226. **ФІГУРНИЙ Ю.** Новоросія (Новоросійський край) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 316-317.
227. **ФІГУРНИЙ Ю.** Новосербія (Нова Сербія) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 317-318.
228. **ФІГУРНИЙ Ю.** Ногайська орда // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 319.
229. **ФІГУРНИЙ Ю.** Норманська теорія (Норманізм) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 321-322.
230. **ФІГУРНИЙ Ю.** Окреме Запорозьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 325-326.
231. **ФІГУРНИЙ Ю.** Олешківська січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 326-327.
232. **ФІГУРНИЙ Ю.** Острогоський (Рибненський) полк // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 330-331.
233. **ФІГУРНИЙ Ю.** Паланка // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 332-333.
234. **ФІГУРНИЙ Ю.** «Партнерство заради миру» // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 334-335.

235. **ФІГУРНИЙ Ю.** Переяславське князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 336-337.
236. **ФІГУРНИЙ Ю.** Перша світова війна 1914-1918 рр. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 339.
237. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Печеніги // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 339-340.
238. **ФІГУРНИЙ Ю.** Південно-Західний край (Юго-Западный край) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 341.
239. **ФІГУРНИЙ Ю.** Поділля (Подільська земля) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 342-343.
240. **ФІГУРНИЙ Ю.** Покуття (Покуте) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 343-344.
241. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Половці (кипачки, кумани) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 346-347.
242. **ФІГУРНИЙ Ю.** Полочани // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 347-348.
243. **ФІГУРНИЙ Ю., ДЯКОВА О.** Польське королівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 351-354.
244. **ФІГУРНИЙ Ю.** Прикарпатська Русь (Підкарпатська Русь, Карпатська Русь, Угорська Русь, Карпатська Україна, Закарпатська Україна, Закарпаття, Срібна Земля) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 358-360.
245. **ФІГУРНИЙ Ю.** Прилуцький полк // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 360-361.
246. **ФІГУРНИЙ Ю.** Радимичі // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 364-365.
247. **ФІГУРНИЙ Ю.** Річ Посполита // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 370-372.
248. **ФІГУРНИЙ Ю.** Російська імперія // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 376.
249. **ФІГУРНИЙ Ю.** Руська Земля (Руське Королівство, Руське Воєводство) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 380-381.
250. **ФІГУРНИЙ Ю.** Руська Країна // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 382.
251. **ФІГУРНИЙ Ю., ДЯКОВА О.** Сарматія // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 385.
252. **ФІГУРНИЙ Ю.** Сіверське князівство (Новгород-Сіверське князівство) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 387-388.
253. **ФІГУРНИЙ Ю.** Сіверяни // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 388-389.
254. **ФІГУРНИЙ Ю.** Сіраки // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 389-390.
255. **ФІГУРНИЙ Ю.** Січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 390-392.
256. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О., БАРАН В.** Скіфи // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 392-393.
257. **ФІГУРНИЙ Ю., ДЯКОВА О.** Скіфія (Скитія) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 393-394.
258. **ФІГУРНИЙ Ю.** Скіфо_Македонські війни // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 394-396.
259. **ФІГУРНИЙ Ю.** Слов'яно-Сербія (Слов'яносербія) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 401-402.

260. **ФІГУРНИЙ Ю.** Тиверці // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 412-413.
261. **ФІГУРНИЙ Ю.** Томасівська Січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 415-416.
262. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Торки // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 416.
263. **ФІГУРНИЙ Ю.** Трипільська культура // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 416-417.
264. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українізація // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 431-433.
265. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українська Народна Республіка // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 435-436.
266. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українська нація // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 438-439.
267. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українська Радянська Соціалістична Республіка (Українська Народна Республіка, Українська Соціалістична Радянська Республіка) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 439-442.
268. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українська Центральна Рада // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 442-446.
269. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українські січові стрільці (УСС, Легіон українських січових стрільців) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 447-448.
270. **ФІГУРНИЙ Ю.** Уличі // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 456-457.
271. **ФІГУРНИЙ Ю.** Усть-Дунайське (Буджацьке) козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 460-461.
272. **ФІГУРНИЙ Ю.** Фракийці // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 465-466.
273. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хмельниччина (Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького 1648-1657 рр.) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 468-471.
274. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Хозари // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 471-472.
275. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хозаризм // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 472-473.
276. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хозарський каганат // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 474-476.
277. **ФІГУРНИЙ Ю.** Холмщина (Забужжя) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 476-478.
278. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хортиця // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 478.
279. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хортицька Січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 478-479.
280. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хотинська битва // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 480.
281. **ФІГУРНИЙ Ю.** Чернігівське князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 484-485.
282. **ФІГУРНИЙ Ю.** Чернігівське намісництво // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 485-486.
283. **ФІГУРНИЙ Ю.** Чорноморське козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 490-492.

284 **ФІГУРНИЙ Ю.** Чортотлицька Січ (Стара Січ) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 492-493.

285. **ФІГУРНИЙ Ю.** Язиги // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 496-497.

286. **ФІГУРНИЙ Ю.** Ятвяги (судови) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 497-498.

ПУБЛІКАЦІЇ В ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ

1. **ФІГУРНИЙ Ю.** Франко як геній і заклик до дії. Роздуми над українознавчим виданням «Моя Франкіана» І. Пасемка // Українське слово. – 2010.– № 26.– С. 8.

НАУКОВЕ РЕДАГУВАННЯ, УПОРЯДКУВАННЯ

1. Україна – Етнос. Науковий бібліографічний довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / **Укл. Ю.С.Фігурний**, О.А.Чирков. – К., 2005. – 202 с.

2. Україна – Етнос. Науковий термінологічно-понятійний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: **Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.)**, Чирков О. А. (координатор), Баран В. Д.; Баран Я. В., Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Мартинова В. А., Терпиловський Р. В., Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 224 с.

3. Україна – Етнос: Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: **Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.)**, Баран В. Д.; Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Чирков О. А., Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 240 с.

4. Український етнос у просторі й часі. Науковий бібліографічний довідник (2005–2008) / **Укладачі:** Чирков О. А., **Фігурний Ю. С.** – К., 2008. – 406 с

5. Унівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців і учасників II МКУ / **Автор-упорядник і відповідальний ред. Ю.С. Фігурний**; за заг. ред. П.П. Кононенка; Орг. секретарі: О.В. Лебедева, Л.О. Нестеренко, О.І. Фесік. – К., НДІУ. – 2009. – 336 с.

6. ШОСТАК М.В. Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX – XXI століття / **Відповідальний редактор, автор передмови і заключної аналітичної статті Фігурний Ю.С.** – К.: ННДІУ.– 2011.– 142 с.

7. БАРАН В.Д., БАРАН Я.В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці / **Упор. Ю. Фігурний. Передмова і вступна стаття Ю. Фігурного.** – К., ННДІУ.– 2011.– 800 с.

8. Фундатор сучасного українознавства. Збірник матеріалів і наукових праць. На пошану 80-річчя Петра Кононенка / **Автор-упорядник, відповідальний редактор, автор передмови Фігурний Ю.С.** – К. – 2011. – 200 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО МОНОГРАФІЮ

Наукове дослідження «Роман Шухевич – становлення національного героя» було підготовлене в рамках науково-дослідної роботи (НДР): «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі», що фінансується за рахунок державного бюджету.

Її керівником є доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П. Вона виконується в ННДІУВІ відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології. Головні мета та ідея дослідження: розкрити глибинну сутність України, українців і світового українства і в питомо неповторному

(українську етнічну, національну, ментальну та цивілізаційно-культуротворчу харизму), і в загальнолюдському значенні.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА Фігурний Юрій Степанович

Народився 11 вересня 1965 р. у м. Жмеринці на Вінниччині. Навчався в СШ № 1 (1972–1982). Після її закінчення в 1982–1983 рр. працював токарем-розточувальником на заводі «Сектор». В 1983-1985 служив в лавах імперської Радянської Армії, захищаючи південні кордони тоталітарної держави спочатку в Грузії, а потім в Афганістані. У 1988 р. вступив до історичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який закінчив у 1993 р., отримавши спеціальність історик-археолог, викладач історії. З 1.11.1993 р. по 1.11.1996 р. навчався в аспірантурі при Інституті українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю – фольклористика (10.01.09). 5 жовтня 1999 р. о 15 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д26.001.01. Інституту українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка публічно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.12 – українознавство. Тема дисертаційного дослідження: «Архаїчні елементи культури козацтва в контексті українознавства» (Науковий керівник д.і.н., проф. Залізняк Л.Л.). З квітня 1997 по червень 2000 працював на посаді молодшого наукового співробітника відділу Історії і теорії українознавства Інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З липня 2000 р. і по цей день працює у відділі етнології НДІУ МОН України, спочатку на посаді наукового співробітника, а з 2 січня 2004 р. – керує відділом української етнології НДІУ МОН України.

Автор десяти монографій – «Історичні витoki військової культури українського козацтва» (Перше видання – Київ, 1997. – 124 с. Друге видання – стереотипне. – Київ, 1999.); «Історичні витoki українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі» (К., 2004. – 308 с.); «Світотчі українознавства». (К., 2008. – 146 с., у співавторстві з Ярошинським О. Б.); «Український гетьман Пилип Орлик» (К., НДІУ, 2008. – 124 с.), «Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі». (К., НДІУ, 2008. – 128 с.); «Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі». (К., ННДІУ, 2010. – 158 с.); «Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть» (К.: ННДІУ, 2011. – 142 с.); Українські етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси (середина XVI – середина XVII ст.). (К., ННДІУ. – 2011. – 142 с.); «Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі». (К.: ННДІУБІ, 2011. – 128 с.); «Роман Шухевич – становлення національного героя» (К.: ННДІУБІ, 2011. – 160 с.) та трьох книг – «Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу» (К., 2007, – 56 с.) «Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938–1939 рр.)» (К., 2008. – 56 с.); «Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні». (К., НДІУ. – 2009. – 522 с.); брошури

«Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті» (К., 2007. – 40 с), і понад 400 наукових статей. Він також є керівником авторського колективу наукового термінологічно-понятійного словника-довідника з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна – Етнос» (К., 2006. – 224 с.) і збірника наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна – Етнос» (К., 2006. – 240 с.) та укладачем, разом із Чирковим О.А. наукових бібліографічних довідників з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна – Етнос» (К., 2005. – 202 с), «Український етнос у просторі і часі (2005–2008)» (К., 2008. – 406 с.).

В 2004–2006 рр. Фігурний Ю. С. керував виконанням державної бюджетної теми «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі». Під його керівництвом ця науково-дослідна робота була успішно виконана.

В 2007–2009 рр. Фігурний Ю.С. і відділ української етнології успішно працював під керівництвом Кононенка П.П. над виконанням держбюджетної теми «Український етнос у світовому часопросторі».

У 2010–2011 рр. Фігурний Ю.С. і відділ української етнології під керівництвом Кононенка П.П. працює над виконанням держбюджетної теми «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі».

Коло наукових інтересів – прадавні елементи традиційної козацької культури, українське військове мистецтво, етнічні, державотворчі та націєтворчі процеси в Україні. Брав участь у багатьох наукових експедиціях (археологічних і етнографічних).

Наукове видання

Фігурний Юрій Степанович

Роман Шухевич – становлення національного героя

Монографія

Організаційний секретар
Літературне редагування
Комп'ютерна верстка
Комп'ютерний набір
Оригінал-макет
Технічне забезпечення

Фігурний Ю.С.
Кухар В. В.
Кухар В.В.
Кухар В.В.
Мельниченко О. А.
Мельниченко О. А., Фігурний Ю. С.

Підписано до друку 23.12.2011 р. Формат 60х84/16
Папір офісний. Друк оперативний. Гарнітура Аріал.
Умовн. друк. Арк. 14,09.
Наклад 50 прим. Зам. № 226.